

İSLAM AİLE HUKUKU'NDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Editörler

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyvan YAŞAR

İSLAM AİLE HUKUKU'NDA GÜNCEL ÇALIŞMALAR

Editörler

Prof. Dr. Mehmet DİRİK
Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyhan YAŞAR

Yazarlar

Prof. Dr. Nuri KAHVECİ
Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI
Doç. Dr. Mustafa GENÇ
Dr. Öğretim Üyesi Akif DURSUN
Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyhan YAŞAR
Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Ferruh ORUÇ
Dr. Öğretim Üyesi Sümeyye Onuk DEMİRCİ
Arş. Gör. Mustafa YILMAZ
Bilge ÖZDEMİR

Hiperyayın: 1073
Araştırma-İnceleme

e-kitap: 55

Editörler

Prof. Dr. Mehmet DİRİK, Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyyan YAŞAR

Genel Yayın Yönetmeni

Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj

Meral GÖK

Kapak

C. Kenan TEMİZEL

e-ISBN: 978-625-6482-75-3

Yayıncı Sertifika No: 16680

İstanbul, 2023

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti. ve Prof. Dr. Mehmet DİRİK, Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyyan YAŞAR'a aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayınlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

İslam aile hukuku'nda güncel çalışmalar / editörler Prof. Dr. Mehmet Dirik, Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyyan Yaşar; yazarlar Prof. Dr. Nuri Kahveci, Prof. Dr. Adnan Koşum, Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı, Doç. Dr. Mustafa Genç, Dr. Öğretim Üyesi Akif Dursun, Dr. Öğretim Üyesi Hakime Reyyan yaşar, Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Ferruh Oruç, Dr. Öğretim Üyesi Sümeyye Onuk Demirci, Arş. Gör. Mustafa Yılmaz, Bilge Özdemir. —1. Baskı. -- İstanbul : Hiperyayın, 2023.

272 sayfa; şekil, tablo; 21 cm. – (Hiperyayın; 1073 e-Kitap: 55)

e-ISBN: 978-625-6482-75-3

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

1. İslam hukuku. 2. Aile ilişkileri (İslam Hukuku). 3. Evlilik (İslam hukuku). I. Dirik, Mehmet. II. Yaşar, Hakime Reyyan. III. Kahveci, Nuri. IV. Koşum, Adnan. V. Yargı, Mehmet Ali. VI. Genç, Mustafa. VII. Dursun, Akif. VIII. Oruç, Muhammed Ferruh. IX. Demirci, Sümeyye Onuk. X. Yılmaz, Mustafa. XI. Özdemir, Bilge. XII. Dizi.

KBP540.3/.İ75 2023

340.59/İSL 2023

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ

Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti

Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi

No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul

Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58

www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

Prof. Dr. Mehmet DİRİK 09.06.1971 Aydın'ın İncirliova ilçesi Karagözler köyünde doğdu. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 1995'te bitirdikten sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans programına başladı ve "İslam Hukuku Metodolojisinde Kıyas ve İbn Hazm'in Kıyasa Bakışı" başlıklı teziyle 1999'da mezun olmuştur. Aynı üniversitede 2000'de başladığı Doktora programını da "Tufi'ye Göre İslam Hukuk Metodolojisinde Maslahat" isimli tez çalışmasıyla 2005'te tamamlamıştır. 1995 yılından itibaren Ekim 2013'e kadar Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli il ve ilçelerdeki ilk ve orta öğretim kurumlarında çalışmıştır. 7 Ekim 2013 tarihinde İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Yrd. Doç. Dr. olarak göreve başlamıştır. 15.11.2017'de doçent unvanını almıştır. Fakültesinde İslam hukuku anabilim dalı başkanlığı, bölüm başkan yardımcılığı, fakülte kurulu üyeliği, fakülte yönetim kurulu üyeliği ve dekan yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 30 Aralık 2022'de profesör olmuş, 2023 yılının Nisan ayında da asaleten dekan olarak atanmıştır ve halen bu görevi devam etmektedir.

Dr. Hakime Reyyan YAŞAR

İzmir İmam Hatip Lisesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. 2011'de Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim dalından yüksek derecesini almıştır. 2018 yılında University of London School of Advance SStudies'de doktora eğitimini tamamlamıştır. 2019-2022 yılları arasında Mardin Artuklu Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim öğretim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. 2023 yılından itibaren İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim dalı öğretim üyesidir.

*Bu eser, 20-21 Ekim 2023 tarihinde İzmir Kâtip Çelebi
Üniversitesinde gerçekleştirilen “Değişen Dünyada Aile” temalı
XII. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu’nda sunulan
bildirilerin geliştirilerek kitaplaştırılmış halidir.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	15
--------------	----

İSLÂM HUKUKUNDA AİLE HAYATI

Doç. Dr. Mustafa GENÇ

Giriş	17
1. İslâm Hukukunda Ailenin Mahiyeti	19
1.1. İslâm Hukukuna Göre Ailenin Anlamı	19
1.2. İslâm Hukukunda Ailenin Önemi	20
1.3. İslâm Hukukunun Temel Kaynaklarında ve Edebiyatında Ailenin Yeri ve Önemi	21
1.4. Evlenip Aile Kurmanın Aynı Zamanda Bir İbâdet Oluşu	23
1.5. Evlenip Aile Kurmanın Peygamberlerin Sünneti Oluşu	24
2. İslâm Hukukunda Aile Kurma Mükellefiyeti	25
2.1. Eşi Olmayanların Evlenme Mükellefiyeti	26
2.1.1 Evlenme Mükellefiyetinin Dayanağı	26
2.1.2. Genel Olarak Evlenmenin Hükmü	27
2.1.3. İ'tidâl Hâli ve Bu Hâlde Evlenme Mükellefiyeti	28
2.2. Eşi Olmayanları Evlendirme Mükellefiyeti	29
Sonuç	32
Kaynakça	33

DOĞRU EŞ TERCİHİNİN AİLE KURUMUNA ETKİSİ

Prof. Dr. Nuri KAHVECİ

<i>Giriş</i>	37
1. Eş Tercihinin Temel Kriterleri	40
1.1. Muhsan (İffetli/Namuslu) Olması.....	43
1.2. Onurlu ve Şahsiyetli Olması.....	46
1.3. Dindar/Ahlaklı (Salih/Saliha) Olması	48
1.4. Denk Olması	51
1.5. Dürüst, Güvenilir ve Sadakatli Olması	53
<i>Sonuç</i>	54
<i>Kaynakça</i>	55

İSLÂM HUKUKUNDA AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASI

Prof. Dr. Adnan KOŞUM

<i>Giriş</i>	56
1. Aile Birliğinin Korunmasının Önemi	57
1.1. Evliliğe Özel Önem Vermek Suretiyle Ailenin Korunması	57
1.2. Evlenilecek Kişilere Sınırlamalar Getirmek Suretiyle Aileyi Koruma	58
1.3. Evlenme Akdi Öncesine Önem Verilmesi ve Tarafların Birbirini Görmeleri.....	59
2. Dini Motivasyonlarla Evlilik Birliğinin Korunması	60
2.1. Nikâha İbadet Niteliğinin Yüklenmesi Suretiyle Ailenin Korunması.....	61
3. Eşler Arasında Denklik Aranması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması	65
3.1. Aile Reisliğinin Kocaya Verilmesi Suretiyle Aile Birliğinin Himayesi	66
3.2. Aile Birliğinin Mutluluğunu Elbirliği ile Sağlama Yükümlülüğü	67
3.3. Sadakat ve Mahremiyet Yükümlülüğü.....	68

3.4. Eşlerin Yardım ve Dayanışma Yükümlülüğü	69
4. Aile İçi Şiddetin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması	70
4.1. Aile İçi Geçimsizliklerde Hakemlerin Müdahalesi Suretiyle Aile Birliğinin Korunması.....	72
5. Boşama Yetkisinin Kocaya Verilmesiyle Ailenin Korunması	73
6. Kademeli Boşama Sistemiyle Aile Birliğinin Korunması	74
7. Geçici Evliliklerin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması	76
8. Nikâhsız Beraberliklerin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması.....	77
9. Boşamanın Hoş Görülmemesi Dolayısıyla Aile Kurumunun Korunması.....	78
Sonuç.....	79
Kaynakça.....	80

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN 6284 SAYILI KANUN

Dr. Öğretim Üyesi Akif DURSUN

Giriş.....	82
1. Amaç, Kapsam, Temel İlkeler ve Tanımlar	83
1.1 Amaç.....	83
1.2 Kapsam.....	84
1.3 Temel İlkeler.....	85
1.4. Tanımlar	87
2. Koruyucu ve Önleyici Tedbirlere İlişkin Hükümler	94
2.1 Tedbir Kararları.....	94
2.2. Karar Talebi ve Süresi	97
2.3 Tedbir Kararı İhlali.....	99
2.4 İhbar yükümlülüğü.....	101

3. Merkezlerin Kurulması, Destek Hizmetleri ve Kurumlararası Koordinasyon	103
3.1 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)	103
3.2 Kurumlararası Koordinasyon ve Eğitim.....	103
Sonuç	106
Kaynakça	110

**SUUDİ ARABİSTAN'DA YENİ ÇIKARILAN (2022)
AHVÂL-İ ŞAHSIYYE NİZAMI'NDA EVLİLİĞİN
SONA ERME YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI

Giriş	114
1. Evliliğin Kocanın Boşamasıyla Sona Ermesi	116
2. Evliliğin Hul' (Muhâlea) ile Sona Ermesi	123
3. Evlilik Akdinin Mahkeme Tarafından Feshedilmesiyle Sona Ermesi	128
3.1. Evlilik Akdinin Fâsit Olması Sebebiyle Feshedilmesi	129
3.2. Kocanın Kadına Denk Olmaması Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	131
3.3. Evlilik Akdi Yapılırken Koşulan Şarta Uyulmaması Sebebiyle Akdin Feshedilmesi.....	133
3.4. Eşlerden Birindeki Hastalık Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	135
3.5. Kocanın Mehir Vermemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	138
3.6. Kocanın Nafaka Vermemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	138
3.7. Eşe Zarar Verme (Kötü Muamele) ve Geçimsizlik (Şikak) Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi.....	140
3.8. Kadının Kusur İsnat Etmeden Kocasından	

Ayrılmak İstemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	144
3.9. Kocanın İlá Yapıp Eşine Dönmemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	147
3.10. Kocanın Gaipliği (Evi Terk Etmesi) veya Mefkutuğu (Kaybolması) Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi	148
4. Evliliğin Lian Yapılmasıyla Sona Ermesi	150
5. Evliliğin Vefat ile Sona Ermesi	151
Sonuç	152
Kaynakça.....	156

İSLAM AİLE HUKUKUNDA EVLİLİK İÇİ NAFKA EKSİKLİĞİNİN BOŞANMAYA ETKİSİ

Dr. Öğretim Üyesi Hakîme Reyhan YAŞAR

Arş. Gör. Mustafa YILMAZ

Giriş	158
1. İslam Hukuku'na Göre Nafaka Kavramının Tanımı ve Kapsamı	161
2. İslam Hukuku Bağlamında Evlilik Nafakasının Eksikliği ve Hukuki Sonuçları	165
2.1. Nakafanın Koca Tarafından Temin Edilmemesi...	166
2.2. Nafakanın Koca Tarafından Temin Edilememesi.....	170
3. 20. Yüzyıldan İtibaren Nafaka Eksikliğine İlişkin Uygulamalar	174
3.1. 1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde Nafaka Eksikliği.....	175
3.2. Günümüz Ahvâl-i Şahsiye Kanunlarında Nafaka Eksikliğine İlişkin Uygulamalar.....	177
3.2.1. Yoksulluk (İ'sâr).....	178
3.2.2 Kocanın Gâipliği	180

3.2.3 Kocanın Hapis Cezası Alması	181
Sonuç	183
Kaynakça	185

İSLAM AİLE HUKUKU AÇISINDAN TÜRK MEDENİ KANUNUNDAKİ SÜRESİZ NAFKA SORUNU

Bilge ÖZDEMİR

Giriş	189
1. İslam Aile Hukunda Nafaka	190
1.1. Evlilik Birlikteliği Süresince Nafaka	191
1.2. Boşama Durumunda Nafaka	191
1.2.1. Ric'î Talak	192
1.2.2. Bâin Talak	193
1.2.3. İddet	194
1.3. İslam Hukuku Açısından Boşanma Sonrası	
Kocanın Yükümlülükleri	197
1.3.1. Nafaka	197
1.3.2. Kadının Hakkı Olan Mehrin Durumu	198
1.3.3. Kadının Barınması (Süknâ)	199
1.3.4. Boşanmış Kadının Maddi-Manevi Tazminat Hakkı	199
1.3.5. Müt'a	201
2. Türk Medeni Kanunu'nda Nafaka Türleri	202
2.1. Tedbir Nafakası	202
2.2. Yoksulluk Nafakası	203
2.3. İştirak Nafakası	204
2.4. Yardım Nafakası	204
3. Süresiz Yoksulluk Nafakası ile İlgili Tartışmalar	205
3.1. Süresiz Yoksulluk Nafakasının Tarihi Gelişimi	206
3.2. Yoksulluk Nafakasının Süresizliğini Savunanların Gerekçeleri	207

3.3. Yoksulluk Nafakasının Süresizliğine Getirilen Eleştiriler	209
3.4. İslam Hukuku Açısından Yoksulluk Nafakasının Değerlendirilmesi	211
Sonuç	214
Kaynakça	218

**HELAK KAVRAMI İLE AİLENİN DEĞİŞİMİ
ARASINDAKİ İLİŞKİYE İSLAM HUKUKU
PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ
Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Ferruh ORUÇ**

Giriş	221
1. Helâk	223
1.1. Ayetlerde Helâk Kavramı	223
1.2. Hadislerde Helâk Kavramı	225
2. Aile	228
2.1. Ailenin Kuruluşu ve Temel Yapıtaşları.....	229
2.2. Aileye Verilen Değer ve Aileyi Korumaya Matuf Düzenlemeler.....	232
Sonuç	236
Kaynakça	237

**DİYANET AİLE DERGİSİ'NİN İSLAM HUKUKU
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ
Dr. Öğretim Üyesi Sümeyye Onuk DEMİRCİ**

Giriş	240
1. Diyanet Aile Dergisi Hakkında Genel Bilgiler	242
2. Diyanet Aile Dergisinin İçeriğine Dair	244
2.1. Derginin Ana Konuları:.....	245
2.2. Dergide Yer Alan Köşeler ve İçerikleri:	246
3. Diyanet Aile Dergisinde Yer Alan Fıkhi İçerikli Yazılar	248

3.1. Pencere.....	251
3.2. Bir Ayet Bir Yorum	252
3.3. Hadislerle Aile.....	255
3.4. Biz bize	258
3.5. Yuvamı Kurarken.....	259
3.6. Varlık Aynası:	260
3.7. Onu Konuşalım.....	260
3.8. Kitaplık	261
<i>Değerlendirme</i>	262
<i>Sonuç</i>	263
<i>Kaynakça</i>	266

ÖN SÖZ

Aile, hakkında asırlardır en çok yazılan, varlığının muhafazası için hukuki ve toplumsal düzenlemenin yapıldığı, bireyi ve toplumu yakından ilgilendiren bir kurumdur. İnsan özelinde ise aile dini, hukuki, toplumsal ve psikolojik önemi haizdir. İslam hukukuna göre ailenin kuruluşunun temelinde nikah akdi yer almaktadır. Bu akdin kuruluşu, korunması ve gerekli durumlarda taraflar arasındaki birlikteliğin sağlıklı bir şekilde sonlandırılması gibi meseleler İslam Hukuku'nun özel bir dalı olan İslam Aile Hukuku'na teslim edilmiştir.

Evlilik, evlilik içi haklar ve evliliğin sonlandırılması süreçlerinde karşılaşılan pek çok durum tabii olarak aile hukukunun alanına dahil olmaktadır. Bu çalışma gerek evlilik gerekse boşanma sürecine ilişkin güncel konuları içeren derleme bir eser olarak hazırlanmıştır. Kitapta yer alan ailenin inşası ve sonlandırılmasına ilişkin çalışmalar İslam hukuku alanında uzman ve uzmanlaşmaya aday kıymetli yazarlarımız tarafından ortaya konmuştur. Çalışma toplamda dokuz bölümden oluşmaktadır. Çalışmaya konu olan güncel meselelerin bir kısmı modern aile yapısına geçişin meydana getirdiği neticelerden, bir kısmı ise evlilik ve boşanma uygulamalarında karşılaşılan sorunlardan oluşmaktadır.

Çalışmada, İslam hukukunda ailenin önemine, doğru eş tercihin ehemmiyetine ve İslam hukukunun bu konuya ilişkin getirdiği önerilere, evlilik birliğinin muhafazası için alınabilecek önlemlere, helak kavramıyla değişen aile modeli arasındaki ilişkinin incelemesine ve aile konusunun Diyanet süreli yayınlarda aile ve İslam hukuku ilişkisinin nasıl işlendiğine yer verilmiştir. Türk Medeni Kanunu'nda ailenin korunması ve kadına karşı şiddeti önlenmesine ilişkin 6284 sayılı kanun ve ayrılık sonrası süresiz

nafaka tartışmaları da çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmanın çeşitliliğini artırmak adına, İslam aile hukukunu resmi aile hukuku olarak uygulayan ülkelerin nafaka ve boşanma düzenlemelerine yer verilmiştir.

Konu bütünlüğünü muhafaza edebilmek için, bölümler evliliğin başlangıcı ve evlilik birlikteliğinin sonuçlandırılması süreçleri dikkate alınarak sıralanmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle, İslam hukukunda yer alan evlilik ve boşanma ile ilgili tüm süreçler dahil edilememiştir. Günümüze temas etmesi nedeniyle, yazarlarımız İslam aile hukukunda yer alan güncel meseleleri ele almayı önclemiştir. Çalışmanın amacı, aile kurumuna, ailenin varlığına, ailenin dini, toplumsal ve hukuki yapısına ilişkin ortaya konan literatüre mütevazı bir katkı sağlamaktır.

Bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan ve emek harcayan kıymetli yazarlarımıza katkılarından dolayı teşekkürü borç biliriz.

Gayret bizden, tevfik Yüce Allah'tandır.

Editörler

Prof. Dr. Mehmet DİRİK

Dr. Öğr. Ü. Hakime Reyyan YAŞAR

İSLÂM HUKUKUNDA AİLE HAYATI

Doç. Dr. Mustafa GENÇ¹

Giriş

İnsan imanı ve salih amelleriyle yaratılış güzelliğini² koruyarak kesintisiz bir ödüle lâıyk konuma yükselir.³ Böylece o hem dünyada var oluş gayesine uygun olan yolu⁴ takip etmiş olmanın tertemiz hayatıyla rızıklandırılmış⁵ hem de ahiret hayatının mutluluğunu elde etmenin hazırlığını yapmış olur. Bunun için de öncelikle onun psiko-sosyal ve fizyolojik ihtiyaçlarının sözü geçen yaratılışa uygun bir şekilde/meşru çerçevede karşılanması gerekir. Meşru çerçeveden maksat, İslâm hukukuna göre aile kurmaktır ki bu da nikâh/evlenme akdi ile gerçekleşir. Bu bakımdan aile dolayısıyla evlenme hayatî ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü insanın sözü edilen birtakım ihtiyaçları bu sayede sevgi ve rahmet ikliminde karşılanmış, kıyâmete kadar nesillerin âhenkle devamı; “temiz” bir cemiyetin kuruluş ve korunması sağlanmış olur. Zîrâ “üstün değerler, önce ailede alınıp korunur ve sonraki nesillere aktarılır; cemiyet ve devlet de bu değerlerle şekillenir.”⁶

1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

mgenc@ksu.edu.tr - ORCID: 0000 0002 4948 8575

2 İnsan mükerrem bir varlıktır (bk. el-İsrâ 17/70) ve o en güzel bir biçimde yaratılmıştır (bk. et-Tîn 95/4).

3 Bk. et-Tîn 95/6.

4 Bk. ez-Zâriyât 51/56.

5 en-Nahl 16/97. Meâlî şöyledir: “Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”

6 Mustafa Genç, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 30, (Kasım 2018), 272.

Evlilik/aile dışı münasebetlerle ile de neslin devamı mümkün olabilir. Fakat bu münasebetler çeşitli haksızlıklara, neseplerin karışıp yok olmasına, düşmanlıklara, mahkemelerin birtakım yüz kızartıcı davâlarla meşguliyetine ve hatta kanların dökülmesine götürebilir. Sonuçta fertlerin huzuru ve cemiyeti nizamı bozulur ve devlet yorulup zayıf düşer. Dolayısıyla aile hayatının aksine, meşru olmayan münasebetler ferdi ve içtimaî, dünyevî ve uhrevî bakımdan çok büyük zararlar taşımaktadır.⁷

Maalesef evlenme çağındaki gençlerimizin önemli bir kısmı aile hayatından mahrum bulunmaktadırlar. Onlardan bazıları ekonomik sebeplerle aile kuramamakta, bazıları ise bir şekilde müşahede ettiği durumlar ve olaylar sebebiyle evlilikten korkmakta veya evlenmeyi dolayısıyla aile hayatını anlamsız ve gereksiz görüp yalnızlığı tercih etmektedir. Zamanımızda bu durumdaki gençlerimizin sayısının gittikçe arttığı anlaşılmaktadır. Bu yalnızlık da maalesef gençlerimizi genellikle anormal düşünce ve yollara saptırmakta; bu çağda ihtiyaç duyulan şeyleri evlilik dışında aratmaktadır. Böyle bir arayış ise yukarıda kısmen sözü edilen zararlara götürebilmekte; “hayatın tadı”nı bozabilmektedir.

Bu çalışma ile aile hayatı özendirilerek farkındalık oluşturulup sözü edilen yalnızlıktan kurtuluşa katkı sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmada temel kaynakların yanında, çağdaş araştırmalardan da istifade edilerek, İslâm hukukunda ailenin mahiyeti ve İslâm hukukunda aile kurma mükellefiyeti şeklinde iki ana başlık altında bazı yönleri ile aile hayatından söz edilmesi düşünülmüştür.

7 Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûkî İslâmiyye ve Istulâhâtü Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 2/44-45.

1. İslâm Hukukunda Ailenin Mahiyeti

Bu başlık altında ailenin mahiyeti her bir yönüyle değil; sadece şu başlıklar altında anlatılmaya çalışılacaktır.

1. İslâm Hukukuna Göre Ailenin Anlamı
2. İslâm Hukukunda Ailenin Önemi
3. İslâm Hukukunun Temel Kaynaklarında ve Edebiyatında Ailenin Yeri ve Önemi
4. Evlenip Aile Kurmanın Aynı Zamanda Bir İbâdet Oluşu
5. Evlenip Aile Kurmanın Peygamberlerin de Sünneti Oluşu

1.1. İslâm Hukukuna Göre Ailenin Anlamı

Literatürde aile kelimesinin kökeni, sözlük ve terim anlamı; dolayısıyla kapsamı ile ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır.⁸ Çünkü aileyi oluşturan fertler, hem çağlara, bölgelere, sosyal ve iktisadî yapılar hem de ailenin ataerkil (pederşâhî-patriarcal) veya anaerkil (mâderşâhî-matriarcal) olma durumuna göre değişmektedir. Ayrıca farklı kriterlere göre aile sınıflandırmaları da bulunmaktadır. Meselâ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde bir madde adı olarak aile: "Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca orada aile kavramının geniş ve dar anlamlarıyla iki kısma ayrıldığı da belirtilerek şöyle bir açıklama yapılmıştır: "Geniş aile, bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Dar veya çekirdek aile ise bir karı koca ile çocuklardan meydana gelmektedir."⁹

Burada İslâm hukukunda aile denildiğinde ilgili konuların tamamını ifade ettiğini düşündüğümüz şu genel tanımla netleşmektedir. Aile: "Kan hısımlığı ya da hısımlık benzeri sonuç

8 Detaylı bilgi için bk. Akif Dursun, "Aile Kavramı, İslâm Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı", *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, 13 (Eylül 2022), 407 vd.

9 Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

doğuran sahih akitle birbirine bağlanan ve birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri bulunan fertlerin oluşturduğu birlik”tir.¹⁰

1.2. İslâm Hukukunda Ailenin Önemi

Yukarıda ifade edilen ve daha nice faydalarına binâen evlenip aile kurmak Kitap,¹¹ Sünnet¹² ve icmâ¹³ ile meşru kılınır¹⁴ teşvik edilmiş, eş seçiminde birtakım nitelikler aranmış ve özellikle dindarlığa dikkat çekilmiş¹⁵ ve eşi olmayanların evlendirilmesi istenmiştir.¹⁶ Böylece evlendirme velâyeti de meşru kılınmış¹⁷ ve geleceğin ailelerinin kurucuları yalnız bırakılmamıştır.¹⁸ Ayrıca aile içinde hak ve vazifeler de belirlenmiş¹⁹ ve böylece hayatın aile hayatı ile anlam kazanarak devamı istenmiştir. Yine yukarıda anılanların yanında birçok zararı sebebiyle zinâ ve zinâyâ

10 Dursun, “Aile Kavramı”, 433. Yazarın aynı yerdeki kendi tahliline göre bu tarifteki “kan hısımlığı ile kandan akraba olanların tamamı; ‘sahih akıt’ ibaresiyle evlilik, muvâlât akitleri dâhil edildiği gibi ‘hısımlık benzeri’ ifadesiyle hem kayın hısımlığı ve muvâlât benzeri akitlerin kan hısımlığı ile aynı hak ve sorumlulukları doğurmadığı ifade edilmiş hem de diğer sıradan akitlerden ayrılmıştır. Akıt için sahih denilmesi de İslâm hukukunca kabul edilmeyen akitlerin geçerli olmadığını ifade etmek içindir.”

11 Meselâ bk. Nûr 24/32.

12 Bk. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u ş-şahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992), “Nikâh”, 3.

13 Bk. Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Bâbertî, *el-İnâye* (Beirut: y.y., ts.), 3/98-99.

14 Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğni*, thk. Muhammed Şerefuddîn el-Hattâb - Seyyid Muhammed es-Seyr (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1416/1996), 9/135; Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i’l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 3/82; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti me’ânî elfâzi’l-Minhâc* (Beirut: Daru’l-kutubu’l-ilmîyye, 1415/1994), 3/24.

15 Detaylı bilgi için bk. Mustafa Genç, “İslam Hukukunda Ailenin Kuruluşuna Hazırlık”, *II. Uluslararası Mevlâ-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, ed. Abdullah Kartal (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019), 494 vd.

16 Bk. Nûr 24/32.

17 Bk. Ebû Muhammed Alf b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muḥallâ bi’l-âşâr fi şerḥi’l-Mücellâ bi’l-İḥşâr*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kâhire: Dâru’t-turâs, ts.), 9/451 vd.; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1414/1993), 4/212 vd.; 5/2 vd.; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed b Rüşd, *Bidâyetu’l-müctehid ve nihâyetu’l-muktesid* (Beirut: Dâru’l-Ma’rife, 1406/1986), 2/4 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/140 vd.; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3/147 vd.

18 Genç, “Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 275.

19 Bk. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1416/1995), 219 vd.

götürebilecek şeyler yasaklanmış,²⁰ cezâlar konulup²¹ caydırıcı tedbirler alınarak ailenin korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

1.3. İslâm Hukukunun Temel Kaynaklarında ve Edebiyatında Ailenin Yeri ve Önemi

İslâm hukukunun temel kaynakları olan Kitap ve Sünnet'te, evlenmenin önemli bir yeri ve dolayısıyla değeri bulunmaktadır. Bu cümleden olmak üzere aile hukuku ile ilgili onlarca âyet-i kerîme vardır.²² Bu âyet-i kerîmelerde aile hukuku ile ilgili birçok mesele detaylı olarak ifade edilmiştir.²³ Hadis kaynaklarımızda da aile ile ilgili konuların genellikle “kitâb” ünvanlı müstakil bölümler hâlinde detaylı olarak işlenmesinin²⁴ aileye verilen önemin açık bir göstergesi olduğu söylenebilir.

Hem klâsik fıkıh kaynaklarımızda²⁵ hem de onların tertibinde yazılan eserlerde²⁶ aile ile ilgili konular, kitapların hacmiyle orantılı olarak, detaylı bir şekilde incelenerek ailenin önemi gösterilmeye çalışılmıştır. Doğrudan kişinin şahsıyla/aile hukukuyla ilgili hukukî

- 20 Bir kısmı için bk. İsrâ 17/32; Nûr 24/30-31; Buhârî, “Nikâh”, 107; “Kusûf”, 2.
- 21 Bir kısmı için bk. Nûr 24/2-9; Furkân 25/68-69; Buhârî, “Hudûd”, 21 vd.; “Diyât”, 6; “Ta bîr”, 48; Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh)*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınlar, 2. Baskı, 1413/1992), “*İmân*”, 172; “*Kasâme*”, 25-26; “*Hudûd*”, 12-34; Muhammed b. İsrâ et-Tirmizî, *Sunennu'l-Tirmizî/el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “*Sıfatu'l-cenne*”, 25; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdık (Beyrût: 1405/1985) 5/100 vd.; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrût: Dâru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 1433/2016), 12/159 vd.
- 22 Aile hukuku ile ilgili yetmiş âyet-i kerîme bulunmaktadır. Bk. Fahrettin Atar, *Fıkah Usûlü*, 34; Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, 41. Yetmiş âyet-i kerîme “ahkâm âyetleri” içinde, beşte birin üstünde bir kısmı oluşturmaktadır. Ahkâm âyetlerinin sayısı hakkında farklı tespitler de bulunmakla birlikte Mehmet Erdoğan, Kur'an-ı Kerim'de, üç yüz on yedi ahkâm âyeti olduğunu ifade edilmiştir (bk. Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, 41 (210. dipnotla birlikte)). Buna göre, aile hukuku ile ilgili âyetlerin, ahkâm âyetleri içindeki oranı %22'nin üstündedir.
- 23 Meselâ bk. el-Bakara 2/226-237; en-Nisâ 4/19-25.
- 24 Meselâ evlenme ve evlilik hayatı ile ilgili olarak bk. Buhârî, “Nikâh”, 1 vd.; Müslim, “Nikâh”, 1 vd.; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 1 vd.
- 25 Bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrût: Dâru Kuteybe, 1416/1996), 10/77 vd.; Serahsî, *el-Mebisûr*, 4/192 vd.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-muctehid*, 2/2 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/134 vd.
- 26 Meselâ, Abdurrahman el-Cezîrî (ö. 1360/1941)'nin “*Kitâbu'l-fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a*”sı ve Vehbe ez-Zühaylî (ö. 1437/2015)'nin “*el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuh*” isimli eseri bu nitelikte sayılabilir.

halleri konu edinen müstakil eserlerin kaleme alınması da aileye gösterilen ihtimamın birer belgesi sayılabilir. Bunların ilki, Kadri Paşa (ö. 1306/1888) tarafından yazılan “*el-Ahkâmuş-şer’iyye fi’l-ahvâliş-şahsiyye*”²⁷ adlı eserdir. XX. yüzyılda bu alanda müstakil kânûnlaştırmalar da yapılmıştır. Sadece aile hukukuna mahsûs olan 1917 tarihli “*Hukuk-i Aile Kararnamesi* bu alandaki ilk kânundur.²⁸ Benimsenmiş olan bir taksime göre ibâdât, muâmelât, ukûbât olarak üç ana bölüme ayrılan fikhî hükümler,²⁹ özelliklerine göre yedi kısma ayrılarak da incelenmiş ve bu taksimde aile ile ilgili konuları ihtivâ eden ahvâl-i şahsiyye müstakil bir ana bölüm sayılmıştır.³⁰

Bu cümleden olmak üzere bazı hadis ve fıkıh eserlerinde namaz, oruç, zekât ve hacc gibi farz-ı ayın ibadetlerin peşinden aile ile ilgili konuların yer alması³¹ ve evlilik sürecinin selâmetle yürütülmesinde önemli bir rolü olan evlendirme velâyeti konusunda fıkıh bilginlerinin ihtimâmı da İslâm hukukun edebiyatında aileye verilen önemin güzel bir göstergesidir.³²

- 27 Bk. Mehmet Akif Aydın, “Ahvâl-i Şahsiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/192. Roma hukuku esaslı bir sistematığe göre yazılan eserlerde “aile hukuku” dolayısıyla “evlenme” “özel hukuk”un bir dalı olan “medenî hukuk” içinde ele alınmıştır. Meselâ bk. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku I* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1982), 1/25. Ayrıca, Hamdî Döndüren’in “*Delilleriyle Aile İlmihi*” ile Ahmet Yaman, Nuri Kahveci ve Halil İbrahim Acar’ın “*İslâm Aile Hukuku*” isimli kitapları gibi, bu konuda müstakil eserler de yazılmıştır.
- 28 Ülkemizde kısa bir süre yürürlükte kalan bu kânun, Süriye, Irak ve Lübnân gibi ülkelerde uzun süre uygulanmıştır. Bilgi için bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, 1/225 vd.; Mehmet Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 151 vd. Daha sonra (1953’te Süriye, 1957’de Fas, 1959’da Irak, 1976’da Ürdün gibi) bazı İslâm ülkeleri kendilerine hâs ahvâl-i şahsiyye kânûnları hazırlamışlardır (bk. Aydın, “Ahvâl-i Şahsiyye”, 2/ 192.)
- 29 Bk. Muhammed Emin b. Âbidin, *Hâşiyetu Reddi’l-muhtâr ‘ale’ d-Durri’l-muhtâr şerhu Tenviri’l-ehsâr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 1/79.
- 30 Bk. Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuku*, 1/29. Ayrıca bk. Atar, *Fıkıh Usûlü*, 342.
- 31 Meselâ hadis eserlerinden bk. Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce. Fıkıh eserlerinden bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/192; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/189; Halebî, *Multekâ*, 1/237.
- 32 Bk. Şâfiî, *el-Üm*, 10/39 vd.; Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 5/177-180; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/451 vd.; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/212 vd.; 5/2 vd.; İbn Rüşd, *Bidâyetu’l-muctehid*, 2/4 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/140 vd.; Kurtubî, *el-Câmi*, 12/239 vd.; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 3/90 vd.; Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el- Aynî, *‘Umdetu’l-kâri şerhu Sahîhi’l-Buhâri* (Beyrût: y.y., ts.) 20/120 vd.; Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Hümâm, *Fethu’l-kadir li’l-âcizi’l-fakîr* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-turâsi’l-Arabî, ts.), 3/156 vd.; Şirbîni, *Muğni’l-muhtâc*, 3/147 vd.; Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasan b. İdris el-Buhûfî, *Kuşşafu’l-kina’ an meini’l-İkna’* (Beyrût: Dâru’l-fıkr, 1402/1982), 5/42 vd.; İbn Nüceym Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri, *Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Beyrut: Daru’l-kutubu’l-İslâmi, 2. Basım, ts.), 3/117 vd. Bu konuda geniş bilgi için bk. Mustafa Genç, *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002) 205 vd.

1.4. Evlenip Aile Kurmanın Aynı Zamanda Bir İbâdet Oluşu

Kitap³³ ve Sünnet'te³⁴ evlenme ve aile hayatı ile ilgili konular genellikle “nikâh” (النِّكَاح) kelimesiyle ifade edilmiş; fıkıh kaynaklarımızda da bu kelimenin yer aldığı başlıklarla anılatılmıştır.³⁵ En çok kullanılan sözlük anlamlarından birine göre nikâh kelimesi “evlenme akdi” demektir³⁶ ve bu kelime evlenme anlamında da kullanılmaktadır.³⁷ İslâm hukukuna göre rükûn ve şartlarına uygun olarak irade beyanı ile yapılan evlenme akdi hukukî bir muameledir.³⁸ Bununla birlikte bazı fakihler bir yönüyle muâmele olan evlenmenin bir yönüyle de ibâdet olduğunu açıkça belirtmişler;³⁹ hatta bazı fıkıh bilginlerinin çok net sözlerine göre evlenme ibâdetlere daha yakındır.⁴⁰ Anlaşıldığı üzere Dînin bir emri olan evlenme İslâm hukuku nazarında aynı zamanda bir ibâdettir. Dolayısıyla evlenip aile hayatı kurmak, Yüce Allah'a yakın kulluğun ve rızıklara mazhar bulunmanın yollarından biridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de “İçinizden evli

33 Meselâ bk. Bakara 2/235, 237 [“ukdetu'n-nikâh” (عُقِدَتِ النِّكَاحُ) şeklinde].

34 Meselâ bk. Buhârî, “Nikâh”, 1.

35 Bk. Şâfiî, *el-Ûm*, 10/7; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/192; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 2/2; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/134. Son asırlarda yazılan Araçça çalışmalarda ise “nikâh” yerine genellikle “zevâc” kavramı kullanılmıştır [bk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, *el-Ahvâlu's-sahsiyye fi's-ser'ati'l-İslâmiyye* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1404/1984), 9].

36 Bk. Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi'ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem - Beyrût: Daru's-Şâmiyye, 1412 h.), 550; Fîrûzâbâdî Ebu't-Tahir, *el-Okyânüsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmüsü'l-muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Matbaay-i Osmanîyye, 1305), 1/994-995.

37 Bk. Fîrûzâbâdî, *Kâmus Tercümesi*, 1/994. Türkçe eserlerde genellikle “evlenme” [Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 12], “evlilik” (Karaman, *İslâm Hukuku I*, 1/238; 1/229) ve “evlenme akdi” [Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (Konya: Post Matbaacılık, 1998), 33] gibi konu başlıkları kullanılmıştır.

38 Bâberî, *el-İnâye* 3/98; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 1/79. İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) burada fıkın ibâdât, muâmelât ve 'ukûbât olarak üç kısma ayırmış ve aile ile ilgili konular muâmelâtтан saymıştır. Ancak “Kitâbu'n-nikâh”ın girişinde nikâhın bir yönüyle muamele bir yönüyle de ibadet olduğu açıkça ifade edilmiştir. (bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3).

39 Meselâ bk. Şeyhizâde, Abdurrahman (Dâmâd Efendi), *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Multekâ'l-ebhur* (Beyrût: Dâru İhayâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.) 1/315; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3.

40 Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/98; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/82; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/3.

olmayanları; köle ve cariyelerinizden de elverişli olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.”⁴¹ müjdesi verilmiş; Resûlullah (s.a.s.) de şöyle buyurmuştur: “Üç kimse vardır ki, Allah onlara mutlaka yardım eder. (Onlar) Allah yolunda cihad eden mücahid, borcunu ödemek isteyen mükâtepe köle ve iffetli olmayı isteyerek evlenen kimsedir.”⁴²

1.5. Evlenip Aile Kurmanın Peygamberlerin Sünneti Oluşu

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s.)’dan sonra insan neslinin ilk annesi Havva yaratılmış; ikisi evlenip aile kurmuşlar o günden bugüne var olan ve kıyâmete kadar gelecek nesillere kaynak olmuşlardır.⁴³ Buna göre aile hayatı ilk peygamber ile başlamıştır.

Son Peygamber Resûlullah (s.a.s.) “şüphesiz bizim sünnetimiz evlenmedir...”⁴⁴ anlamındaki sözünde evlenme için açıkça “sünnetimiz” demiş; başka bir sözünde de evlenmenin diğer peygamberlerin de sünnetlerinden olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Bu sözleriyle birlikte kendisi Hatice (r.a.) ile evlenip aile kurmuş⁴⁶ ve böylece bir usve-i hasene olarak⁴⁷ ümmetine evlenme konusunda da örnek olmuştur. Ayrıca o, adı geçen eşinin vefâtından sonra diğer eşleriyle evlenmiş ve böylece ömrünün sonuna kadar evlilik hayatını devam ettirmiştir.⁴⁸ Böylece Resûlullah (s.a.s.)

41 en-Nûr 24/32.

42 Tirmizî, “Fedâilu’l-cihâd”, 20; Nesâî, “Nikâh”, 5.

43 Tefsirleri ile birlikte bk. Nisâ 4/1. Meselâ bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2006), 2/10-12.

44 Ahmed b. Hanbel Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 5/163.

45 Bk. Tirmizî, “Nikâh”, 1 (hasen-garib kaydıyla).

46 Kaynaklarıyla birlikte ayrıntılı bilgi için bk. Casim Avcı, *Muhammedü’l-Emin* (İstanbul: Hayy, 2008), 113 vd.

47 Bk. Ahzâb, 33/21.

48 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed (İbn Kayyim el-Cevziyye), *Zâdu’l-me’âd fi heydi hayri’l-ibâd* (Kuveyt: Mektebetü’l-Menâri’l-İslâmiyye, 27. Basım, 1415/1994),

eş, damat, enişte, baba ve daha sonra kızlarını evlendirdince kayınpeder; torunlarının dünyaya gelince bir dede olarak aileye bağlı sıfatlarla yaşamış; bu yönleriyle de ümmetine örnek bir hayatı miras bırakmıştır.

Açıkça anlaşıldığı üzere ümmetinin fertlerinin, Resul-i Ekrem (s.a.s.)'in sünnetine uyarak aile kurmasının çok üstün bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Zira onun sünnetine tâbi olmak Yüce Allah'ın sevgisine mazhar olma ve günahlardan arınma yollarındandır.⁴⁹ Bu bakımdan evlenme sünneti teşvik edilirken⁵⁰ bu sünnetten yüz çevirmekten sakındırılmıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.s.) bir olay üzerine, kendisinin de evlendiğini dolayısıyla evlenmenin sünneti olduğunu ifade ederek; "... Sünnetimden yüz çeviren benden değildir"⁵¹ anlamındaki sözünü muhataplarını şiddetle uyarmıştır. Âişe (r.a.)'nın naklettiği bir rivayette de Resûlullah (s.a.s.): "Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir..."⁵² anlamındaki sözünü de o, evlenmeyi terk edenlerin kendisinin takip ettiği yolda bulunmadığını belirtmiştir.⁵³

Yukarıda anlatılanlar; hassaten evlenmenin terkinden sakındırmalar ve şiddetli uyarılar İslam hukukunda evlenme ve evlendirme mükellefiyetinden söz etmeyi gerektirmektedir.

2. İslâm Hukukunda Aile Kurma Mükellefiyeti

İslâm hukukuna göre çeşitli yönleriyle aile kurmaya engeli bulunmayanların evlenme; evlendirmede velâyet hakkı bulunan

1/102 vd. Ayrıca bk. Alâaddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi' fi tertibi 'ş-şerai'*, 2. Basım (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1986), 5/315.

49 Bk. Âl-i İmrân 3/31.

50 Bk. en-Nûr 24/32; Buhârî, "Nikâh", 3; Ayrıca bk. Müslim, "Nikâh", 1; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Tirmizî, "Nikâh", 1; "Fedâilu'l-cihâd", 20; Nesâî, "Nikâh", 3, 5; İbn Mâce, "Nikâh", 1.

51 Buhârî, "Nikâh", 1. Ayrıca bk. Müslim, "Nikâh", 5.

52 İbn Mâce, "Nikâh", 1.

53 "Benden değildir" ifadesi, benim takip ettiğim yolda değildir (أَيُّ لَيْسَ عَلَى طَرِيقَتِي) anlamındadır (Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193).

kişiler başta olmak üzere gücü yeten Müminlerin ise eşi olmayan kimseleri evlendirme mükellefiyeti bulunmaktadır. Dolayısıyla burada aile kurma mükellefiyeti iki alt başlık ile anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1. Eşi Olmayanların Evlenme Mükellefiyeti

İslâm hukukuna göre evlenme mükellefiyeti konusu bu başlık altında, evlenme mükellefiyetinin dayanağı, genel olarak evlenmenin hükmü ve i'tidâl hâli ve bu hâlde evlenme mükellefiyeti şeklinde üç alt başlık ile anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1.1 Evlenme Mükellefiyetinin Dayanağı

Evlenme mükellefiyetinin dayanağı öncelikle konuyla ilgili naslardır ve bu konuda çok nas vardır.⁵⁴ Nasların apaçık ifadelerine göre evlenmek Dînin bir emridir. Kitap'tan misâl olarak, "... beğendiğiniz kadınlardan... nikâhlayın..."⁵⁵ meâlindeki âyet-i kerimeyi; Sünnet'ten misâl olmak üzere de "Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir evlenin! Çünkü ben (kıyâmet günü diğer) ümmetlere karşın sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."⁵⁶ anlamındaki rivâyeti ve diğerlerini⁵⁷ verilebilir. Ne var ki fıkıh bilginleri naslardaki emrin teklifi hükümlerden hangisi derecesinde olduğu, farklı bir ifade ile evlenmenin asli hükmünün ne sayıldığı konusunda kısmen farklı görüşlere varmışlardır.⁵⁸ Burada konuyla ilgili olarak ana hatlarıyla bilgi verilmeye çalışılacaktır.⁵⁹

54 Mevsilî, *el-İhtiyâr* 3/82.

55 en-Nisâ 4/3.

56 Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî, *Sünenu İbn Mâce/es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Nikâh", 1.

57 Meselâ bk. Buhârî, "Nikâh", 3.

58 Bk. İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, 9/440; Serahsî, *el-Mebsût*, 4/193; Kâsânî, *Bedâ'î*, 2/228-229; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-muctehid*, 2/2; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/135-140; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/125-126.

59 Ayrıntılı bilgi için bk. Genç, "Evlenmenin Hükmü, 467 vd.

2.1.2. Genel Olarak Evlenmenin Hükümü

Yukarıda da belirtildiği gibi fakihler evlenmenin hükmünü (şer'î sıfatını) belirlemede, kişilerin şehvî, iradî, mâlî vs. durumlarına bakılması gerektiği kanaatiyle hareket etmişlerdir. “Buna göre evlenmenin hükümü, farz, vacip, sünnet, mubah, mekruh ve haram arasında- değişebilmektedir. Bu cümleden olmak üzere evlenmenin hükümü, Hanefilerce önceki cümlede sayılanlardan herhangi biri olmak üzere altı;⁶⁰ Mâlikî ve Şafiilerce farz anlamında vacip, müstehap (sünnet/mendup), mubah, mekruh ve haram olmak üzere beş;⁶¹ Hanbelîlerce ise farz anlamında vacip, müstehap (sünnet/mendup) ve mubah olmak üzere üç⁶² hükümden biridir.”⁶³

Meselâ Hanefîlerin evlenmediği takdirde kişinin zinâ yapma korkusu taşıdığı şiddetli iştihak hâli olarak tanıttığı bir “tevekân” hâli vardır. Bu hâliyle, mehir ve nafakaya gücü yeten ve kesin olarak zinâ yapma korkusu bulunup da kendisini -oruç tutmak gibi- meşru yollarla sakinleştirme imkânı olmayan kişinin evlenmesi farzdır.⁶⁴ Bu durumda evlenmeyi terk eden Müslüman günahkâr olur.⁶⁵ Bazı kişilerin evlenmesi ise haramdır. Meselâ Hanefîlere göre evlendiğinde eşine kesin olarak zulmetme korkusu bulunan kişinin evlenmesini haramdır.⁶⁶ Cemiyet içinde evlenmeleri farz ve haram sayılabilecek kişiler azdır. Evlenmesi mekruh ve mubah olabilecek kimseler de az bulunduğu için onlarla ilgili detaylı açıklamalar yapılabilecektir.

60 İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/84-86; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/6 vd.

61 Malikîler için bk. *İbn Cüzey Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, el-Kavânînu'l-fikhiyye* (b.y.: *Dâru'l-Fikr*; ts.), 168; Ebü Abdillâh Muhammed el-Haraşî *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtasari Halil/el-Haraşî 'alâ muhtasari Sîdî Halil* (Beyrût: Dâru Sâdir, ts.), 3/165. Şafilere için bk. *Muğni'l-muhtâc*, 3/125-126.

62 Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleymân el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcihi mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1376/1957), 8/7 vd.; Buhûfî, *Keşşâfu'l-kinâ*, 5/6-8. Hanbelî kaynaklarında evlenmenin mekruh ve haram olma durumu tespit edilmemiştir.

63 Genç, “Evlenmenin Hükümü, 480.

64 Bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 3/6. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmus*, 2/41.

65 Bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/228; Bilmen, *Kâmus*, 2/41.

66 Bu duruma “havfu'l-cevr” hâli denir (bk. İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 3/84).

Burada insanların büyük çoğunluğunun sahip bulunduğu -normal hâl- denilebilecek i'tidâl hâli ve bu durumdaki kişilerin evlenme mükellefiyeti anlatılmaya çalışılacaktır.

2.1.3. İ'tidâl Hâli ve Bu Hâlde Evlenme Mükellefiyeti

Hanefilere ait fıkıh eserlerinde i'tidâl hâli çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır.⁶⁷ Onlardan birine göre i'tidâl hâli: “Zinâ ve zulmetme ile farz ve sünnetleri terk korkusu taşımamanın yanında, cinsî münasebet ile mehir ve nafakaya güç yetirme durumudur.” Zeynüddîn İbn Nüceym'e (ö. 970/1563) ait bu tarife göre evlendiği takdirde ilk üç şeyin herhangi birinden korkan veya cinsî münasebet ile mehir ve nafakaya gücü yetmeyen kişi i'tidâl hâlinde değildir ve böyle bir kimsenin evlenmesi de sünnet olmaz.⁶⁸ Daha iyi anlaşılabilmesi için bu tarif çerçevesinde i'tidâl hâli maddeler halinde şöyle tanıtılabilir:

1. Şehvî açıdan cinsî münasebete güç yetirmek.
2. Kadınlara karşı arzu normal olup, zinâyâ düşme korkusu bulunmamak.
3. Malî bakımdan mehir ve nafaka ödemeye güç yetirmek.
4. Evlendiği takdirde farz ve sünnetleri terk endişesi taşımamak.
5. Evlendiği takdirde eşine zulmedebileceği korkusu bulunmamak.

Anlaşıldığı üzere i'tidâl hâli, Allah ve kul haklarını yerine getirme konusunda kıyam üzere bulunma hâlidir. Hanefîlerin esah olan görüşe göre i'tidâl hâlinde olan bir kimse için evlenme sünnet-i müekkededir,⁶⁹ ve dolayısıyla onun evlenmemesi günah

67 Bu konuda diğer üç mezheple ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Genç, “Evlenmenin Hükümü, 472 vd.

68 İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 3/86.

69 Bk. İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 3/101; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhûr*, 1/316.

olur.⁷⁰ Ancak sünnet-i müekkedeyi terk etmenin günâhı vâcibi terk etmenin günâhından daha hafiftir.⁷¹ Farklı bir ifade ile bu günâh, az bir günâhtır.⁷²

Diğer mezheplerin i'tidâl hâli tarifleri Hanefilere göre az-çok farklı olsa da⁷³ Hanefilerle birlikte fukahanın cumhuru i'tidâl halinde evlenmenin sünnet olduğu kanaatindedir ve tercihe şâyan görüş de budur. Çünkü “hukuka uygun evlilik hayatının, ahlâkın güzelleştirilmesi, nefsin haramlardan korunması, fitnenin defedilmesi, çocuk terbiyesi, işlerini görmekten âciz olan Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, akraba ve muhtaçlara nafaka verilmesi ve Müslümanların çoğalması gibi birçok faydası bulunmaktadır.”⁷⁴ Bu ve daha nice maslahatları gerçekleşmesine elverişli bir aile hayatı için i'tidâl halinde evlenmek ve dolayısıyla evlilik hayatının meşguliyetleri, sırf nâfile ibadet maksadı ile evlenmeyi terk etmekten daha faziletlidir. Ashâb-ı kirâmın söz ve fiilinin zâhiri bu doğrultudadır. Başta Hanefiler olmak üzere fukahânın cumhuru da bu görüştedirler.⁷⁵

2.2. Eşi Olmayanları Evlendirme Mükellefiyeti

Yukarıda da ifade edildiği gibi başta velâyet hakkı bulunan kişiler olmak üzere bütün Müminlerin eşi olmayanları evlendirmede ilgili emre güçleri nispetinde muhataptırlar. Bunun asıl kaynağı Yüce Allah'ın şu emridir (meâlen): “İçinizden evli olmayanları;

70 İbn Nüceym, *el-Bahru 'r-râik*, 3/86 (وَمُقْتَضَاهُ الْإِئْتِمَارُ لَوْ لَمْ يَتَزَوَّجْ؛ لِأَنَّ الصَّحِيحَ أَنْ تَرُكَ الْمُؤَكَّدَةَ) 3/86 (مؤتّم كما علم في الصلاة); İbn Âbidîn, *Reddu 'l-muhtâr*, 3/7. Emir Pâdişah (ö. 987/1579) da cematle namazın sünnet-i müekkede olduğunu belirtirken bu sünneti terk edenin günahkâr olacağını söylemiştir [bk. Emir Pâdişah Muhammed Emin b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî, *Teysirü 'l-Tahrîr* (Beyrut, Daru 'l-Fikr, ts.), 4/90.]

71 İbn Nüceym, *Bahru 'r-râik*, 1/24, 319 (فَالِئْتِمَارُ لِتَرْكِ السَّنَةِ الْمُؤَكَّدَةِ أَحْفَ مِنْ الْإِئْتِمَارِ لِتَرْكِ الْوَاجِبِ)

72 İbn Nüceym, *el-Bahru 'r-râik*, 1/319 (الْمُرَادُ بِالِئْتِمَارِ عَلَى هَذَا إِتْمَانٌ يَسِيرٌ); İbn Âbidîn, *Reddu 'l-muhtâr*, 3/7.

73 Detaylı bilgi için bk. Genç, “Evlenmenin Hükümü, 472 vd.

74 Genç, “Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 272. Bu konuda bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu 'l-kadir*, 3/98, 101. Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/139; Aynî, *Umdetu 'l-kârî*, 20/66; Şeyhizâde, *Mecma u 'l-enhur*, 1/315.

75 Kaynaklarıyla birlikte bk. Genç, “Evlenmenin Hükümü, 470.

köle ve cariyelerinizden de elverişli olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.”⁷⁶ Budaki “...evlendirin...” emriyle hem özel ve genel velâyeti bulunan veliler hem de yetki ve hayır sahipleri evlendirme işiyle mükellef tutulmuşlardır. Bu mükellefiyet sadece evlenme akdini yapmak ve aile hayatını başlatmakla sınırlı değildir. Bununla beraber evlenmenin önündeki engellerin kaldırılması, evlenmenin kolaylaştırılması ve evlenecekler gereklî yardımın yapılması gibi konuları da ihtivâ eden bir mükellefiyettir; bu yönleriyle de imkânları seferber etmeği gerektirir.⁷⁷ Muhammed Ali es-Sâbûnî (ö. 2021) de “...evlendirin...” emrine bütün ümmetin muhatap bulunduğu ve dolayısıyla evlendirme işinde bütün Müminlerin sorumlu olduğu kanaatini açıkça belirtmiştir.⁷⁸

Peygamberimiz (s.a.s.) bazı sahâbîlerin evlenme işiyle bizzat ilgilenerek evlendirme konusunda da ümmetine örnek olmuştur.⁷⁹ Sahabe onun yolunu takip etmiş;⁸⁰ aynı yolda sonraki nesiller Yüce Allah'ın teklifi olan bu ulvî vazifeyi yerine getirmeye gayret etmişlerdir. Bu konuda ashabın peşinden gelen nesilden Halife Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) güzel bir misâldir. Kûfe vâlisi kendisine gelir fazlasını kimlere dağıtacağı konusunda bir yazı yazıyor. Halife vâlinin yazısına cevabında, parasızlıktan evlenemeyenlere de yardım yapmasını emretmiştir.⁸¹ Adı geçen halife her gün halk arasına münâdîler gönderip; “yoksullar nerede?

76 Nûr 24/32. Tefsiri için bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 5/177-180; Kurtubî, *el-Câmi'*, 12/239 vd.

77 Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 5/3510-3511. Ayrıca bk. İsmâil Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhî'l-beyân*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1389), 6/146 vd.

78 Bk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâ'ul-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, (Beyrut: el-mektebetü'l-Asriyye), 1436/2015.2/173. Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'*, 2/238; Aynî, *'Umdu'l-kârî*, 20/121. Bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır. Kurtubî (ö. 671) ise, buradaki emrin muhatabının veliler olduğu kanaatindedir (bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 12/239).

79 Meselâ bk. Buhârî, “*Nikâh*”, 14, 50; Müslim, “*Talâk*”, 36.

80 Meselâ bk. Buhârî, “*Nikâh*”, 46.

81 Bk. Celal Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, (İstanbul: Şâmil Yayinevi, 1984), 220-221.

borçlular nerede? evlenmek isteyenler nerede?” sorularıyla seslenmelerini emretmiş ve onların ihtiyaçlarını devlet hazinesinden karşılamak istemiştir.⁸²

Tarih boyunca sonraki nesiller de evlendirme konusunda sorumluluk bilinciyle hareket etmişlerdir. Meselâ bir hoca olarak: “Ebû Hanîfe, öğrencileri içinde evlenme çağına geldiği halde malî imkânsızlık sebebiyle evlenemeyenleri evlendirir, düğün masraflarını görür, gelinlik kızların çeyizlerini temin ederdi...”⁸³ Hatta Müslümanların sadece fakir kızlara çeyiz hazırlamak maksadıyla vakıflar kurdukları bilinmektedir.⁸⁴

“Asrımızda da hem ferdi hususî çalışmalarla hem de tüzel kişilik temsiliyle maslahata uygun şartlarda hizmetler yürüterek eş olmayanları evlendirme işini bir görev telakki eden Müslümanlar vardır.”⁸⁵ 1996 yılından bugüne kadar kesintisiz hizmet sunan Konya’daki “Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı” bildiğimiz kadarıyla konumuz açısından en güzel tüzel kişilik örneğidir. Adı geçen vakıf bugüne kadar gençlerin evlenmesinde çok değerli maddî yardımlar yapmış ve onlardan önemli bir kısmının düğün merasimlerini de organize etmiş ve Konya’nın yanında Ülkemizin çeşitli yerleşim birimlerinde ve hatta yurt dışında aileler kurmuştur. Sadece bu maksatla kurulmamış olsa da resmî bir kuruluş olarak ise Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı misâl verilebilir. Bu vakfın da aile kurmak isteyenlerden şartları tutanlara imkânlar ölçüsünde maddî yardım yaptığı ve bazen de evlilik merasimlerini organize ettiği müşahede edilmiştir.⁸⁶

82 Bk. Yusuf Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât* (Beirut: y.y., ts.), 2/569.

83 Yunus Vehbî Yavuz, *Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi*. (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 79.

84 Bk. Celâl Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları* (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1980), 461-462; Ziya Kazıcı - Mehmet Şeker, *İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi* (İstanbul: Çağrı Yayınları, İlaveli 2. Basım, 1403/1982), 261; Faruk Beşer, *İslâmda Sosyal Güvenlik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 190 (71 nolu dipnotta “öksüz kızlara çeyiz verilmesi”).

85 Genç, “Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, 279.

86 Meselâ 1998 yılında Karaman Valiliği’nin çok sayıda genç çift için düzenlediği törene katılarak; Nizip’teki müftülük görevim esnasında ise vakfın yönetiminde bulunarak bu konudaki destekler müşahede edilmiştir.

Sonuç

Öncelikle birtakım tabii ve psiko-sosyal ihtiyaçların sağlıklı zeminde karşılanması ve neslin kıyâmete kadar âhenkle devamı ve böylece her iki dünya mutluluğunun elde edilmesi için İslâm hukukunda evlenme meşru kılmıştır. Farklı bir anlatın ile eşi olmayanların evlenip aile kurmaları istenmiş; hayatın bütün detaylarıyla çerçevesi çizilen “aile sıcaklığı”nda devamı ile nesillerin sevgi ve rahmetin hâkim olacağı bir iklimde terbiyesi hedeflenmiştir. Bunu için:

Evlenme birtakım güzelliklerinin yanında, Peygamberimiz (s.a.s.)’in ve peygamberlerin sünneti olarak takdim ile bir taraftan teşvik edilip, evlenmenin terkinden sakındırılmış; diğer taraftan zinâ ve zinâyâ sebep olabilecek her şey yasaklanıp ilgili cezalar konulmuştur. Ayrıca iffetli davranıp yasaklardan uzak duranlar övülmüştür.

Ümmetin, Peygamberimiz (s.a.s.)’e uyması emredilmiş; böylece herhangi bir engeli bulunmayan Müslümanlar evlenmekle mükellef kılınmıştır. Ayrıca evlendirme velâyeti de meşru kılınmış; başta veliler olmak üzere yetki ve imkânı olan Müminlere eşi olmayanları evlendirme mükellefiyeti getirilmiştir. Böylece yalnızlık buhranının kısıkcındaki gençlerin ellerinden tutulması “yuva”ların el ele kurulması arzulanmıştır. Çünkü aile hayatında, nefislerin fitne ve haramlardan korunması, güzel ahlâk ile çocuk terbiyesi, dînin en güzel bir şekilde korunması, Müslümanların çoğalması, akraba ve ihtiyaç sahiplerinin nafakalarının karşılanması ve işlerini göremeyen Müslümanlara yardım edilmesi gibi birçok maslahat bulunabilmektedir. Ayrıca evlilikle Resûlullah (s.a.s.)’in iftihârına mazhar olmak ve öldükten sonra sevap ve dereceler kazanmak gibi birçok uhrevî güzelliklere kavuşma arzu ve ümidi de vardır.

Eş seçiminde de bazı nitelikler aranmış; özellikle dînî ve ahlâkî güzellikleriyle “göz kamaştırıcı” eş adaylarının tercih

edilmesi istenmiştir. Hiç şüphesiz bu nitelikler ailenin “göz aydınlığı” ile kurulması ve selâmetle devamı ile orada her yönüyle sağlıklı nesillerle “hayât-ı tayyibe”nin kazanılması için hayati ehemmiyet arz ederler.

Bizleri kulluğun her bir alanıyla birlikte, aile hayatında da muvaffak kılması ve bu çalışmamızın meşkûr ve makbûl olması niyâzımızla Yüce Allah’a hamd ediyoruz. Aile hayatında da bizlere “en güzel örnek” olan Resûlullah’a, aile ve ashabına salât ve selâm ile; bu çalışmada ilgisi bulunan herkese de teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

- Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *el-Ahvâlu’s-Şahsiyye fi’s-Şerî’ati’l-İslâmiyye*. b.y.: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1404/1984.
- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Musnedü Ahmed b. Hanbel. 6 Cilt (üç mücellette)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1988.
- Avcı, Casim. Muhammedü’l-Emin. İstanbul: Hayy, 2008.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Aydın, Mehmet Akif. “Aile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aydın, Mehmet Akif. “Ahvâl-i Şahsiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/192. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *’Umdetu’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: yy., ts.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-’Înâye (Fethu’l-kadîr ile birlikte)*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.
- Beşer, Faruk. *İslâmda Sosyal Güvenlik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.

- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûkî İslâmîyye ve İstlâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi' u's-şahîh*. 8 Cilt (üç mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım. 1413/1992.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasan b. İdris. *Keşşâfu'l-kina' an metni'l-İkna'*. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmîyye, ts.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Tefsîru rûhi'l-beyân*. 10 Cild. İstanbul: Eser Neşriyât, 1389.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. thk. Muhammed es-Sâdık. 5 Cilt. Beyrût: 1405/1985.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1416/1995.
- Dursun, Akif. "Aile Kavramı, İslâm Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı Ve Kapsamı". *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, 13 (Eylül 2022), 407-448.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd/es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım. 1413/1992.
- Emîr Pâdişah, Muhammed Emîn b. Mahmûd el-Hüseynî el-Buhârî el-Mekkî. *Teyisîru't-Tahrîr*. 4 Cilt. Beyrut, Daru'l-Fikr, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tahir. *el-Okyânüsü'l-basîf fî tercemeti'l-Kâmûsî'l-muhît*. 4 Cilt. çev. Mütercim Âsım Efendi. İstanbul: Matbaay-i Osmaniyye, 1305.
- Genç, Mustafa. *İslâm Hukukunda Evlendirme Velâyeti*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Genç, Mustafa. "Evlendenmenin Hükmü (Şer'î Sıfatı) ve Bu Konuda İmam Şâfiî'ye Nispet Edilen Görüş". *Diyanet İlmî Dergi* 56/2 (June 2020). 459-492 (211-244).
- Genç, Mustafa. "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları". *Sosyal Bilimler Dergisi* 30, (Kasım 2018). 272-294.
- Genç, Mustafa. "İslam Hukukunda Ailenin Kuruluşuna Hazırlık". *II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı*. ed. Abdullah Kartal. 492-509. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2019.
- Haraşî (Hırşî), Ebû 'Abdillâh Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebir 'alâ Muhtaşarı Halîl/el-Haraşî 'alâ muhtasari Sîdî Halîl*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr (Hâşiyetü Kurretî 'uyûni'l-ahyâr tekmi-letü Reddi'l-muhtâr ile)*. 8 Cilt İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saïd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 11 Cilt. Kâhire: Dâru't-turâs, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed. *Zâdu'l-me'âd fî heydi hayri'l-'ibâd*. 4 Cilt. Kuveyt: Mektebetü'l-Menârî'l-İslâmiyye, 27. Basım, 1415/1994.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğni*. thk. Muhammed Şerefuddîn Hattab - Seyyid Muhammed es-Seyr. 15 Cilt. Kâhire: Dâru'l-hadîs 1416/1996.
- İbn Mâce, Muhammed el-Kazvinî. *Sünenu İbn Mâce/es-Sunen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- İbn Nüceym, Zeynuddin. *Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Kâhire: Beyrut: Daru'l-kutubu'l-İslâmi, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b Ahmed. *Bidâyetu'l-müctehid ve nihâyetu'l-muktesid*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rîfe, 1406/1986.
- İbnü'l-Humâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr (Netâ'icu'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr ile)*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Karadavî, Yûsuf. *Fikhu'z-zekât*. 2 Cilt. Beyrût: y.y., ts.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1982 (ilk iki cilt), İstanbul: Nesil Yayınları, 1987 (3. cilt).
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 2. Basım, 2006. (Not: Âyet-i kerîme meallerinin bazıları bu eserden alınmıştır.)
- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kazıcı, Ziya - Şeker, Mehmet. *İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Çağrı Yayınları, İlâvelî 2. Basım, 1403/1982.

- Kur'ân-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009. (Not: Âyet-i kerîme meallerinin bazıları bu eserden alınmıştır.)
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrût: Dâru'r-Risaleti'l-İlmiyye, 1433/2016.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt (bir mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980, 3/82.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim/el-Câmi'u's-sahih*. thk. Muhamed Fuâd 'Abdulbâkî. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb. *Sünenü Nesâî*. 8 Cilt (iki mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Mufredât fî ğaribi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Ahmed Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem - Beyrût: Daru's-Şâmiyye, 1412 h.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *Revâi'ul-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm mine'l-Kur'ân*. Beyrut: el-mektebetu'l-Asriyye, 1436/2015.
- Serahsî, Şemsüleimme. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Um*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Kuteybe, 1416/1996.
- Şeyhîzâde, Abdurrahman (Dâmâd Efendi). *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Multekâ'l-ebhur*. Beyrût: Dâru İhayâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Şîrbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ. *Sunennu't-Tirmizî/el-Câmi'u's-sahih*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 6 Cilt (3 mücellette). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Basım, 1413/1992.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. Konya: Post Matbaacılık, 1998.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *Haneî Mezhebinde İctihad Felsefesi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 Cild. İstanbul: Eser Neşriyât, 1979.
- Yeniçeri, Celal. *İslâm İktisadının Esasları*. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1980.
- Yeniçeri, Celal. *İslâmda Devlet Bütçesi*, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1984.

DOĞRU EŞ TERCİHİNİN AİLE KURUMUNA ETKİSİ

Prof. Dr. Nuri KAHVECİ¹

Giriş

Bir medeniyet inşa etmek ve o medeniyetin değerlerini ya-
şatarak sonraki nesillere aktarabilmenin önemli dinamiklerden
biri şüphesiz ailedir. Nitekim Allahu Teâlâ da insanlığın oluşum,
gelişim ve devamını meşru ölçüler çerçevesinde oluşturulan aile
kurumuna bağlamıştır. Toplumsal yapı içerisinde küçük olmasına
rağmen çok büyük bir fonksiyon icra eden sosyal müessese olan
ailenin sağlıklı yapılandırılması İslâm kültür ve medeniyetinin
sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Tarihi değerleri gün-
müze taşıyan uzun ömürlü sağlam yapıların temellerinin sağlam
inşa edildiği gibi ailenin de sağlam zemine oturtulması gerekir.

İslâm meşru evlilik yoluyla kurulan ailenin bir ömür sürdü-
rülmesi hedefini koymuştur. Bu sebeple aile olmak için şartları
oluşmuş kadın ve erkeğin bu düşüncelerini misak-ı ğaliz olan
nikah akdiyle teminat altına almaları gerekir. Çok güçlü bir
söz veriş/sözleşme olan nikahın (misak-ı ğaliz) tarafları sadece
evlenecek olan kadın ve erkeğin birbirlerine söz verişleri değildir.
Nikah akdinde kadın ve erkek birbirlerine ve Yüce Allah'a söz
verdikleri gibi topluma da bir mesaj verirler. Nitekim sevgili
Peygamberimiz (s.a.v.), *“Ey insanlar! Kadımların haklarına riâyet
ediniz! Onlara şefkat ve sevgi ile muâmele ediniz! Onlar hakkında
Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadımları, Allah emâneti*

1 Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim
Dalı
nurikahveci@ksu.edu.tr – ORCID: 0000-0003-0114-1481

olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz!”² hadisi şerifiyle nikah/evlilik sonrası ilişkinin helalliğini Allah’a verilen söze bağlamaktadır.

Hız. Peygamber, evliliğin önemine değinerek bekar olanları evlenmeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda bir hadiste, “*Nikâh benim sünnetimdir. Bundan yüz çevirenler benden değildir.*”³ buyurarak evlilikten kaçanlar için, kendi yolundan ayrıldıkları anlamında bir ifade kullanmıştır. Buna mukabil *tebettül* yani, insanlardan uzaklaşıp, bekâr kalarak kendini Allah’a vermeyi yasaklamış,⁴ bekârlığı, gayri meşru ilişkilere sevk edebileceği nedeniyle, bir nevi fitne olarak tavsif etmiştir.⁵

Nikah/evlilik akdinin geçerli olabilmesinin önemli şartlarından biri de tarafların evliliği ömür boyu birliktelik niyet ve düşüncesi üzerine inşa etmeleridir. Genel anlamda İslâm’ın bu düşünceye uymayan kadın erkek birlikteliklerini meşru görmediğini söyleyebiliriz. Bu sebeple belirli bir vakte kadar düşünceyle yapılan muvakkat nikah/evlilikler fukaha tarafından batıl/geçersiz kabul edilmiştir.

İslâm’ın belirlediği ailenin ömür boyu sürecek sağlıklı bir birliktelik üzerine bina edilmesi şartı evlenecek olanların eş seçimlerinde bu hususun dikkate alınmasını da zorunlu kılar. Bu bağlamda “*Bugün, size temiz olanlar helal kıldı. Kitap verilenlerin yiyeceği size helal, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. İnanan muhsan (iffetli, onurlu, kişilikli, şahsiyetli) kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin muhsan kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir*”

2 Ebû'l-Huseyn Müslim en-Nesaburî, *es-Sahih*, (İstanbul: 1981), “Hac”, 147.

3 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi' u'ş-şâhih*, (İstanbul: 1981), “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, Beyrût: tsz, “Nikâh”, 4; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen*, (İstanbul: 1992), “Nikâh”, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (İstanbul: 1981), 2/ 158; 3/ 241, 259, 285; 5/ 409.

4 Buhârî, “Nikâh”, 8; Müslim, “Nikâh”, 6-8; Tirmizî, “Nikâh”, 4; İbn Mâce, “Nikâh”, 2; Dârimî, “Nikâh”, 3;

5 Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, (İstanbul: 1981), “Nikâh”, 3.

(el-Mâide 5/5) ayetinde dikkat çekilen ‘muhsan’ kavramının eş seçimi kriterlerinin mihenk taşı olarak görülmesi gerekir.

Müslüman toplum olarak üzerimize aldığımız medeniyet değerlerimizin sonraki dönemlere daha güçlü bir şekilde aktarılabilmesinde en önemli taşıyıcı unsur şüphesiz ailedir. Aile kurumunun oluşumu hukuken nikah/evlilik akdiyle başlamış olsa da onun öncesindeki sürecin çok daha önemli olduğu kanaatindeyim. Evlenerek aile oluşturacak olan bireylerin kültürel değerlerimize uygun bir aile oluşturabilmeleri için her şeyden önce buna ehil olmaları gerekir. Bu sebeple eş seçiminde İslam’ın belirlediği temel ilkeler ile evlilik öncesi ilişkilerdeki hükümlerin öne çıkarılması gerekir.

Müslüman kadın ve erkeğin doğup büyüdüğü medeniyetin değerlerine göre yerine getirmeleri gereken birtakım sorumlulukları vardır. Bu bağlamda kişi öncelikle kendisine en yakın olan anne ve babası ile diğer aile bireylerine karşı sorumludurlar. Bu sebeple evlilik birliği kurulurken bu sorumlulukların dikkate alınma zorunluluğu vardır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’deki, “*İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?*”⁶ ayeti Müslümanın çok yönlü bir sorumluluğun muhatabı olduğunu beyan eder. Kur’an-ı Kerim’de genel bir prensip olarak dikkat çekilen sorumluluk olgusunun kapsamına aile kurulurken de bu bilinçle hareket edilmesi gerektiği girmektedir. Zira bir ailenin kuruluşu sadece evlenecek olan tarafları ilgilendiren bireysel bir olgu olmayıp çok boyutlu bir sosyal olaydır.

Evlilik öncesindeki sorumlulukların alanı daha dar kapsamlı olduğu halde evlilik süreciyle bu sorumluluk alanı genişleyerek sosyal ve toplumsal bir hale dönüşmektedir. Sorumluluklar belirleyici nitelikte olmaları sebebiyle insan davranışlarına doğrudan etki eden faktörler olduğu için birey sorumlu olduğu kişilere karşı davranış değişikliğine de gitmek zorundadır. Örneğin belli bir yaşa ve olgunluğa ulaşmış birey nişanlılık veya evlilik ilişkisi

6 el-Kıyame, 75/36.

oluşturmadan önce kendisine hayat arkadaşı olabilir diye düşündüğü bir adayın şahsına ya da ailesine karşı insanî ilişkiler bağlamında sorumlu iken nişanlandığında nişanlisine ve onun ailesine karşı farklı bir sorumluluk alanına kaymış olacaktır. Böyle bir durumda sosyolojik olarak sorumluluk farklılaşması söz konusu olmaktadır.

İslâm'a göre temel değerlerin taşıyıcısı ve fitrata uygun bir sosyal kurum olan aile eşlere önemli sorumluluklar yükler. Bu sebeple Müslümanların beklentilerine karşılık bulacakları aile henüz oluşturulmadan önce evlilik öncesi ilişkilerin genel çerçevesi çizilmiştir. Gerek kamu düzeni gerekse toplumsal ahlak açısından toplumun en küçük ve kıymetli biriminin sağlam ve isabetli bir şekilde teşekkülü gerekir. Bir sosyal müessese olan aile kurumu medeniyetimizin temel değerleri doğrultusunda gereği gibi oluşturulmadığında toplumsal düzen sarsılır ve bu sarsıntıyı kanun gücü bile ayakta tutmakta yetersiz kalır. Bunun için aileyi oluşturacak bireylerin sosyo-kültürel değerlerimize karşı sorumluluklarını göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekir.

Evliliğin iki ayağı vardır birisi seçim diğeri geçimdir. Siz önce doğru seçim yapmalı sonra da geçinmeyi başarabilmelisiniz.

1. Eş Tercihinin Temel Kriterleri

Eş seçimi kriterlerinden maksat, evlenme şartları oluşmuş kadın ve erkeğin anlaşabilecekleri, uyumlu, mutlu ve huzurlu bir yuva kurabilecekleri birtakım vasıfların aranmasıdır. Evlilik öncesi evliliğin sorumluluğunu yerine getirebilecek olgunluğa ulaşmış olan kişinin evleneceği eşi belirlerken dikkat etmesi gereken kriterleri göz önünde bulundurarak hareket etmesi isabetli karar verilebilmesi için önemlidir. Özellikle günümüzde seçeneklerin artması, karşı cins ile iletişimin kolaylaşmasıyla eş seçimi daha zor ve dikkatle yapılması gereken bir husus halini

almıştır. Eş seçimi kişinin hayatını tümüyle etkilediği gibi gelecekteki çocukların, yakın akrabaların ve içinde yaşanan toplumun hayatını da etkiler. Sebeple eş seçimi çok ciddi bir titizlikle verilmesi gereken bir karardır. Özellikle bir Müslüman hayatını paylaşacağı kişiyi belirlerken Kur'an ve sünnetin gösterdiği yolu takip etmesi gerekir.

Eş seçiminde göz önünde bulundurulmuş kriterlerle ilgili anketlere dayalı olarak yapılan güncel sosyolojik araştırmalarda elde edilen veriler asıl itibarıyla Kur'an ve sünnetin belirlediklerine paralel olmakla birlikte uygulamada bunları görmek neredeyse mümkün değildir. Sosyal gözlem ve tecrübe günümüzde eş seçiminde tarafların öne çıkardıkları kriterler Hz. Peygamber'in tavsiye etmedikleri etrafında şekillenmektedir.

Evlenerken aile yuvası kuracak olanların her şeyden önce uyum içerisinde birbirlerini tamamlar mahiyette, tek vücut gibi bir ikili oluşturabilmeleri için eş seçiminden evlilik öncesi görüşmelere kadar gerekli ön tedbirlerin alınması önemlidir. Bu sebeple evlenme yaş ve olgunluğuna ulaşmış olan bireyler kendileri için bir eş tercihinde bulunurken Kur'an ve sünnetin belirlediği temel prensipler doğrultusunda hareket etmeleri gerekir.

Sorunsuz bir şekilde ömür boyu sürmesi hedeflenen evlilik birliğinin sağlam bir temele oturtulması için eş olarak tercih edilecek olan kişiyle ilgili gerekli hassasiyetin gösterilmesi önemlidir⁷. Bireysel açıdan olduğu kadar toplumsal açıdan da önemli bir psiko-sosyal olay olan evlilik ve aile hayatının arzulanmış şekilde devam edebilmesi öncelikle eş seçiminin doğru ve isabetli yapılması şartına bağlıdır.

Evlilik hazırlığı yapan kişi eş seçimiyle sosyal hayatını belirlemektedir. Zira eş seçimini yaparken kişi bundan sonraki hayatında kiminle yaşayacağını, kiminle çocuk yetiştireceğini,

7 Nuri Kahveci, *İslâm Hukuku Açısından Nişanlılık*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları 2018), 26.

nasıl bir sosyo-ekonomik aile ortamına sahip olacağını, nasıl bir sosyal çevrede hayat süreceğini de belirler.⁸ Bu sebeple öncelikle kişinin kendisini tanıması ve hedeflerini önceden düzgün belirlemesi gerekir.

Anket üzerinden yapılan bazı sosyolojik araştırmalarda evlenecek olanların eş seçiminde önemsedığı kriterler genellikle *güvenilir, dürüst, kişilikli, sadakatli, sözünü tutan, anlayışlı, saygılı, değer bilen, paylaşımlı, kültürlü, açık görüşlü, değer bilen, güçlü karakterli, özverili, benzer politik görüş, aynı etnik köken, fiziksel güzellik, zenginlik, benzer yaş, dindar olmak* gibi özellikler olarak öne çıkmaktadır. Ancak uygulamada fiziksel *güzellik, zenginlik, makam ve mevki sahibi olma* gibi bencilliği öne çıkaran kriterlerin daha çok öne çıktığı görülmektedir. Burada ifade edilen kriterleri aslında birleştirerek belirli başlıklar altında toplamak mümkündür.

Bir Müslümanın esas hedefi öteki dünya olacağı için müstakbel hayat arkadaşını, ileride doğacak çocukların anne ya da babasını seçerken bu hedefi gerçekleştirmesine yardımcı olacak nitelikleri araması elzemdir. Bu sebeple bazı ilke ve prensipler doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Bu kriterler bireyin psikolojisine, toplumsal şartlara, imkanlara ve şahıslara göre farklılıklar gösterebilir.⁹ Bu durum işin doğasında olup bundan kaçınmak neredeyse mümkün değildir.

Müslümanlar en doğruyu, en uygunu aramakla sorumludur. Her dönemde ve her toplumda iyiler, uygunlar ve doğrular azdır. Bu sebeple onlar kıymetlidir. Kıymetli olana talip olmak, onu arayıp bulmak gerekir. Bu konuda Hz. Peygamber'in "*İnsanlar,*

8 Serdar Körük, "Eşimizi Nasıl Seçeriz? Eş Seçimi Üzerine Bir Deneme", 21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. (Antalya, 2019), 112.

9 Enver Uysal. "İnsanlara Karşı Görevler". *İslâm'a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi*, (Ankara: 2006), 348.

*develere benzerler. Bazen yüz devenin içerisinde, bir tane bini-
lebilecek bir deve bulamazsın.*¹⁰ hadisini dikkate almak gerekir.

İslâm'ın temel kaynakları Kur'an ve sünnet doğrultusunda evlilik birliği kurularak bir yuva oluşturabilmek ve ahiret haya-tını da kazanabilmek için eş seçiminde dikkate alınması gereken kriterlerden bazılarını aşağıdaki şekilde belirlemek mümkündür.¹¹ Bu kriterler aynı zamanda bireysel mutluluk, toplumsal huzur ve İslâm'ın temel değerlerini geleceğe sağlıklı bir şekilde aktarılması hususunda önemli ölçütlerdir. İslâm'a göre sonradan ortaya çıkan istisnai zorunlu sebepler dışında evlilik birliğinin ömür boyu sürecek bir beraberlik olarak kurulması gerekir. Bunun sağla-nabilmesi için belli başlı hususlara özen gösterilmesi önemlidir.

1.1. Muhsan (İffetli/Namuslu) Olması

Kale gibi korunmuş, muhafaza edilmiş manasına gelen, “hısn” kökünden türeyen “muhsan” kelimesi Kur'an-ı Kerim'de evlilikle de ilişkilendirilmiştir. Sözlükte “engellemek, himaye etmek, ko-rumak; sağlam ve muhkem olmak” manalarındaki **hısn** kökünün türevleri sözlük anlamıyla bazı ayetlerde geçmektedir.¹² Bu kökten türeyen ve sözlükte “bir şeyi, bir kimseyi iyice korumak” anlamına gelen **ihsân** kelimesi Kur'an ve hadislerde maddi bir korunmadan ziyade ahlâkî bir haslet olarak bir kimsenin iffet ve namusunu korumasını ve bunu sağlayacak bir konumda bulunmasını ifade eder. Fıkıh literatüründe ihsan, dinî ve ahlâkî içeriği ön planda olan manada kullanılmakla birlikte terim olarak “bir kimsenin fiilen veya hükmen zinaya karşı tam bir koruma altında olması ve bunu sağlayacak belli bir konuma sahip bulunması” şeklinde bir anlam taşır.¹³ İhsanın sözlükte “engellemek” mânasını taşıdı-

10 Buhârî, “Rikâk”, 189.

11 Nuri Kahveci, *İslâm'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 29.

12 Bak. Yûsuf 12/48; el-Enbiyâ 21/80; el-Haşr 59/2, 14.

13 Şamil Dağcı, “İhsan” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihsan--fikih> (12.08.2023).

ğını; hürriyet, iffet, Müslümanlık ve evlilikten her birinin kişiyi kötülükten engelleyici olduğu için kelimenin Kur'an'da zengin bir içeriğinin bulunduğu da belirtilmiştir. Hz. Peygamber de hadislerinde konuya dikkat çekmiştir. “Gençler! Sizden durumu müsait olan hemen evlensin. Zira evlilik gözü (haramdan) çevirir ve iffetin korunmasına daha çok vesile olur.”¹⁴ hadisinde ise, iffetli olmada evliliğin rolünü belirtmiştir. Bir başka hadiste de “Her kim evlenirse dininin yarısını tamamlamıştır...”¹⁵ buyurarak, evliliğin dini hayata olan müspet katkısına dikkat çekmiştir.

Asıl itibarıyla her Müslüman sahip olduğu bu kimliğinin gereği olarak iffetli ve namuslu olmak zorundadır. Müslümanların normal hayatlarında iffetli ve namuslu olmaları dinî bir zorunluluk olduğu gibi bu durumu evlilik öncesi eş seçiminde de dikkate almaları onlardan beklenen doğru davranıştır. İffetli ve namuslu bir yaşam sürdürmek dinimizin temel değerleri arasındadır. Buna göre iffetli ve namuslu bir hayatın sürdürülebilirliği adına hayat boyu birlikteliği hedefleyen evliliklerde de bu kriter son derece önemlidir.¹⁶

Muhsan kavramı geniş bir anlam alanına sahip olmakla birlikte ilk bakışta iffet ve namuslu olmayı çağırıştırır. Bu durum Müslüman bireyler için son derece önemli vasıflardır. Bu vasfa sahip olmak bazı suçların teşekkülü ve cezaların farklılaşması için de önemli bir kriter olarak kabul edilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki, “İffetli kadınlara (muhsanât) zina isnat edip de sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir”¹⁷ ayetinde iffetli olanlara karşı işlenen suçun bu nitelikten yoksun

14 Buhârî, “Savm”, 10; “Nikâh”, 2; Müslim, “Nikâh”, 1-3; Süleyman b. Eş'as, Ebû Dâvûd. es-Sünen. (İstanbul: 1981), “Nikâh”, 2; Tirmizî, “Nikâh”, 1; Nesâî, “Siyâm”, 43; “Nikâh”, 3; İbn Mâce, “Nikâh”, 1; Dârimî, “Nikâh”, 2; Ahmed b. Hanbel, 1/ 57, 378, 424, 425, 432.

15 Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Vâsıt*, Tahk., Tânk b. İvâdillâh-Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1415, 7/ 332, 8/ 335.

16 Kahveci, *İslâm'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 31.

17 en-Nûr 24/4.

olanlara karşı işlenen suçtan farklı bir cezasının olacağı açıkça belirtilmiştir. O halde muhsan olmak Müslümanı sıradan olmaktan çıkarıp ona önemli değer katan bir vasıftır.

Evlilikle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim inananlara helal/tâbe olan birisini tercih sorumluluğu yüklemektedir. İlgili ayette, "... size *helal/tâbe olan kadınlarla evleniniz...*"¹⁸ buyurulmaktadır. Ayetteki emir kipiyle muhataba bir sorumluluk yüklendiği anlaşılmaktadır. Ayette geçen ve helal anlamı verilen "tâbe" kelimesi geniş bir anlam alanına sahiptir. Bu ayetin yüklediği sorumluluğu yerine getirebilmek için bu geniş anlamı sınırlandıran başka delillerin olup olmadığına bakılması gerekir. Zira bu ayetteki geniş anlam, "*Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, muhsın/iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı.*"¹⁹ ayeti ile "*Bugün, size hoş/temiz/tayyibât olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir. İnanan iffetli/namuslu/muhsanât kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin iffetli/namuslu/mahsanât kadınları -zina etmeksiz, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim imanı inkar ederse, şüphesiz amelleri boşa gider. O, ahirette de kaybedenlerdendir.*"²⁰ ayetinde zikredilen ve hoş, temiz, güzel, helal, iyi şeyler gibi anlamlara gelen "tayyibât" lafzı iffetli ve namuslu olmak anlamındaki "muhsenât" sıfatlarıyla sınırlandırılmaktadır. İkinci ayette geçen "tayyibât" kavramı öncelikle Müslümanların yiyecekleriyle ilgili olmakla birlikte evlenecekleri kişide bulunması gerekli hoş/temiz/iyi/güzel vasfını da beyan etmektedir. Buna göre Müslüman bir birey evleneceği eşini seçerken ikinci ayetteki ifadeyi göz önünde bulundurmak zorundadır. Daha önce mutlak olarak zikredilen helal/tâbe ifadesi sonraki ayetle kayıt altına alınmıştır. Bu gibi durumlarda bir

18 en-Nisâ 4/3.

19 en-Nisâ 4/24.

20 el-Mâide 5/5.

usul kuralı olarak mutlak ifadenin geçtiği ayetle değil kayıtlandırılmış ifadeyle amel edilmesi zarureti vardır.

Bütün bu ilahi mesajlara göre evlenecek olanlar eş seçiminde muhsan vasfına sahip bir aday bulma hususunda azami gayreti göstermeleri gerekir. Bu durum “*İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar.*”²¹ ayetinde dikkat çekilen hususlar arasında da yer almaktadır. Bu sebeple evlenme yaşına ve olgunluğuna erişmiş kişinin sağlıklı bir aile yuvası kurmak için bu vasa sahip bir adayı aramakla mükellef olduğu söylenebilir.

Bir Müslümanın muhsan vasfını taşımayan birisiyle evlenmek istemesi durumunda hukuken doğrudan bir evlilik engeli olmamakla birlikte bu vasfın eş seçiminin öncelikli kriterlerden kabul edilmesi İslam’ın temel değerleriyle örtüştüğü gibi evlilik birliğinin devamı ve gelecek nesillerin sağlıklı bir aile yuvasında yetişmesi açısından son derece önemlidir. Bu açıdan Müslümanların muhsan sıfatını haiz olmayan bir eşle evlenilmeyeceği anlayışının yaygınlık kazanması gerektiği kanaatindeyim.

1.2. Onurlu ve Şahsiyetli Olması

İslâm her insanın doğuştan onurlu ve şerefli bir varlık olarak yaratıldığını beyan etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de bu durum, “*Andolsun ki biz ademoğlunu şerefli kıldık*”,²² “*Biz insanı en güzel şekilde yarattık*”²³ ve benzeri ayetlerle ifade edildiği gibi onun onur ve şerefine zarar verecek durumlardan korunması gerektiğini açıklayan ayetlerle²⁴ de bu durum desteklenmektedir. Onurlu ve haysiyetli olma her Müslüman bireyin vazgeçilemez nitelikler arasında olduğu için eş seçiminde de önemli kriterlerden biri olarak görülmesi gerekir.

21 en-Nûr 24/26.

22 el-İsrâ 17/70.

23 et-Tîn 95/4.

24 Bak. el-Hucurât 49/6, 11, 12.

Dinimize göre insanı onurlu ve şerefli kılan en önemli vasıflardan biri onun dinî kimliğidir. Müslüman İslâm'ın temel değerlerini benimseyip onlara göre hayatını tanzim eden ve bu değerleri eksiksiz yaşamaya gayret gösteren kişi demektir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in "*Kadın dört hususiyeti için nikah edilir; zenginliği, soyu, güzelliği ve dini/ahlakı. Sen dini güzel olanı tercih et ki elin bereket bulsun*"²⁵ hadisi önemli bir kriter belirlemektedir. Hz. Peygamber bu hadisiyle bir açıdan sosyal gerçekliği ifade etmiş, sosyolojik bir tespitte bulunulmuştur. Hadisin az bir dikkatle ele alınması, zikredilen dört hasletin her birinin doğru birer kriter olmadığını açıkça gösterir. Genelde insanların bu kriterleri dikkate alarak eşlerini seçtikleri gerçeğine vurgu yapılmıştır. Bu hadiste Hz. Peygamber (sav)'i örnek almak isteyen Müslüman nesil için tek doğru seçenek üzerinde durulmaktadır. O da "*dini/ahlakı güzel olan*" seçeneğidir. Diğer seçenekler asıl itibarıyla bu seçenekle birleşirlerse anlamlı olurlar. Yani bir aday dininin/ahlakının güzelliğiyle birlikte fiziki güzelliği de varsa burada fiziki güzellik bir anlam taşır. "*Dini güzel olan*" seçeneğinin doğru seçenek olduğu hadisin son kısmındaki ifadeden açıkça anlaşılacağı gibi, "*Kadınlarla sadece güzellikleri için evlenmeyiniz, olur ki, güzellikleri ahlakça düşmelerine sebep olur. Onlarla sadece malları için de evlenmeyiniz, çünkü malları azgınlıklarına yol açabilir. Onları dindarlıklarından ötürü nikahlayın. Şüphesiz dindar olan, eski giysili bir cariye (dindar olmayan ötekilerden) daha üstündür*"²⁶ hadisiyle de desteklenmiştir. Hadislerde geçen "din güzelliği" kavramının, geniş manada anlaşılması gerekir. Buna göre bilinen ibadetleri eksiksiz yerine getirmenin yanında erdemlilik ifade eden her türlü vasfın bu kavramın içerisinde düşünülmesi lazımdır. İslâm insanları sadece belirli ibadetleri yerine yetirmekle sorumlu kılmamış, bireyin kimliğinin inşası

25 Mâlik, "Nikah", 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/ 428; Buhârî, "Nikah", 15; Ebu Davûd, "Nikah", 2; Mesaî, "Nikah", 13; İbn Mace, "Nikah", 6; Darimî, "Nikah", 4.

26 İbn Mâce, "Nikah", 6.

için gerekli tüm vasıflarla donatılmasını da hedef göstermiştir. Nitekim ahlaki erdemden yoksun olan nice ibadet ehli insanlar mevcuttur. Oysa ibadetleriyle ahlaki erdem kazanmış insanların sosyal ilişkilerinde sorun yaşanmadığı gibi ailevi münasebetleri de oldukça düzgün bir şekilde yürür.

Zikri geçen söz konusu hadisler eş seçimiyle ilgili erkekleri muhatap kabul etmiş gibi görünmekle birlikte bu durum evlenmeyi düşünen kadınlar için de geçerlidir. Çünkü bu alandaki sorumluluk İslâm'a göre sadece erkeklere ait değildir. Bu bağlamda İslâm hukukunda yerleşik kural olan "sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir" şeklindedir. Buna göre erkeklere yapılan uyarıların kadınlar için de aynen geçerli olduğu sonucu çıkarılır. Bu hadislerin sebebi vürudu olarak günün toplumsal yapısının bunu gerektiriyor olması olabileceği gibi bu uyarıyı yaptığında Hz. Peygamber'in muhataplarının erkekler olma ihtimali de mümkündür.

1.3. Dindar/Ahlaklı (Salih/Saliha) Olması

Allâh'ın emir ve yasaklarına uyan, dindar, iffetli, güzel ahlâk sâhibi, işini düzgün yapan kadın için salih erkek için ise salih vasfı kullanılır. Aile kurmanın hedeflerinden biri de temiz fitrat üzere doğacak yavruları salih veya salihane nesiller olarak yetiştirmektir. Bunun için de salihane anneye ve salih babaya ihtiyaç vardır. Müslüman anne ve babayı en çok düşündürmesi gereken husus, çocuklarının geleceğidir. Çocuklar özellikle bebeklik, çocukluk ve ergenlik devrelerinde anne-babanın terbiyesine muhtaçtırlar. Ayrıca anne ve babanın ahiret yurdunda da geride bıraktığı evlatlarından istifade edebilmesi için onları salihane ve salih vasıflarını haiz bir şekilde yetiştirme sorumluluğu vardır. Konuyla ilgili bir hadiste Hz. Peygamber, "Allah Teâlâ, cennetteki salih/salihane kulunun derecesini yükseltir de hayrete düşen kul:

– Ya Rabbi, bu terfî bana hangi sebeple verildi? diye sorar. Allah Teâlâ da:

– Çocuğunun sana yaptığı istiğfar ve duâ sebebiyle...» buyurur.²⁷

İslâm'ın değerler hiyerarşisinde yer alan tüm değerlerin Müslümanların hayatında karşılık bulması esastır. Buna göre onun inanç ve ibadetlerini özgürce yaşayabilmesi için seçilecek doğru eşin de Müslüman olması önemlidir. Ayrıca eş seçiminde dikkat edilmesi gereken temel kriterlerin evlenme engeli açısından da değerlendirilmesi zorunludur. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de gerek erkekler gerekse kadınlar açısından din farkından kaynaklanan evlenme engelini açıklayan ayetler vardır. Bu ayetlerden bazılarında ehl-i şirkle evlilik, bazılarında ehl-i küfür ile evlilik kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Bu durum, "Allah'a eş koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin. İnanan bir cariye, hoşunuza gitse de şirk koşan bir kadından daha hayırlıdır. İnanmalarına kadar; şirk koşan erkeklerle mümin kadınları evlendirmeyin. İnanan bir köle, hoşunuza gitmiş olsa da şirk koşan bir erkekten daha hayırlıdır. İşte onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle cennete ve mağfirete çağırır ve insanlara ibret alsınlar diye ayetlerini açıklar."²⁸ ayetiyle beyan edilmiştir.

Benzer hükümler, "Ey inananlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirler-se onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mümin kadınlar olduklarını öğrenerseniz, inkarcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o inkarcılara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkarcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade edin: Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmeniz de bir engel yoktur. İnkarcı kadınları nikahınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; inkarcı erkekler de hicret eden mümin

27 Ahmed b. Hanbel, 2/ 509; İbni Mâce, "Edeb", 1.

28 el-Bakara 2/221.

*kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah'ın hükmü budur; aranızda O hükmeder. Allah bilendir, Hakîm'dir.*²⁹ ayetiyle de beyan etmektedir.

Ayetlerin açıkladığı durum geçici evlenme engeli olgusudur. Zira farklı dinî inanışa sahip kişiler bu inanışlarından vazgeçerek Müslüman olurlarsa önceden var olan bu engel de ortadan kalkar. Ancak bu engel ortadan kalkmadığı sürece, özel durumlar haricinde Müslümanın gayri müslim birisini evleneceği eş olarak belirlemesi İslâm'ın değerler sistemine uygun değildir.

Hz. Peygamber'in *"Allah bir kimseye salihane bir hanım vermişse, dininin yarısında ona yardım etmiş demektir. Artık diğer yarısıyla ilgili olarak da Allah'a karşı kendisine çeki düzen versin"*³⁰ şeklindeki hadisi şerifinde ifade edilen salihane vasfı geniş bir anlam alanına sahip olmakla birlikte aynı zamanda dindarlığı da içerir. Yine Hz. Peygamber'in, *"Siz Allah'a şükreden bir kalbe, O'nu anıp zikreden bir dile ve Mümine bir kadına sahip olmaya bakın. Böylesi bir kadın, âhireti kazanmanıza da yardımcı olur"*³¹ hadisi de Mümin olan kişinin evlenmek için yine kendisi gibi Mümin birisini tercih etmesinin aile kurumuna önemli katkısı olacağı açıktır. Bu kriterin dikkate alınması gerektiğini beyan eden başka bir hadiste Hz. Peygamber, *"Salih olanları, salihane olanlarla evlendirin"*³², diğer bir hadiste ise, *"Salihane kadından daha kıymetli bir dünya nimeti yoktur."*³³, konuyla ilgili başka bir hadiste ise, *"Allah kime salihane bir eş nasip etmişse, dininin yarısına yardım etmiş demektir. O halde o da dininin değer yarısını korumada Allah'tan korksun"*³⁴ buyurmaktadır.

29 el-Mümtahine 60/10.

30 Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, 5/217.

31 İbni Mâce, "Nikâh", 5.

32 Darimî, "Nikâh", 10.

33 İbn Mace, "Nikâh", 5.

34 Taberani, *Mu'cemü'l-Evsat*, 5/972; Beyhakî, *Şu'abu'l-İman*, 5072.

1.4. Denk Olması

İslâm'a göre evlilikle oluşturulan birliktelik sürekliliği esas alacağı için aynı ortamı paylaşan, her şeyleriyle bir bütünlük oluşturma gayesiyle bir araya gelecek olan eşlerin aynı kültürü paylaşan, aynı örf ve adetleri yaşayan kişiler arasından olması evlilik birlikteliğinin sağlıklı oluşmasına ve eşlerin daha çabuk kaynaşmalarına katkı sağlayacak bir husustur. Böyle bir tercih olmayışı evlilik birliğine hukuken mani bir durum olmamakla birlikte sosyal şartlar ve hayat tecrübesinin bir sonucu olarak geliştirilmiş kriter şeklinde değerlendirilebilir. Gelenekleri farklı, yetiştirilme ve yaşam tarzları uyuşmayan kişilerin evlilik sonrası birbirleriyle anlaşma ve kaynaşma imkanı daha zordur.³⁵ Eş adaylarının bilgi birikimi ve geniş anlayışa sahip olmaları halinde buradan kaynaklanacak sorunların üstesinden gelmek de mümkündür. Bu kriter esas itibarıyla sosyo-kültürel gerçekliğin eş tercihiinde dikkate alınmasının faydalı olacağı düşüncesine dayanmaktadır. Buna rağmen eşlerin aralarında çatışmaya sebep olmayacak kadar küçük farklılıkların fazla bir öneminin olmadığını da belirtmek gerekir.

Eş adayının mahalle veya köy gibi sosyal çevreden tercih edilmesi geleneklerin, zevklerin anlayışların ortaklığı noktasında evlilik sonrası için kolaylık sağlayacak gibi görülebilir. Günümüzde görüldüğü gibi dar muhitlerde yapılan evlilikler daha başarılı ve uzun ömürlü olmaktadır. Büyük kentlerde, bilinmeyen çevrelerden yapılan evliliklerde başarısızlık oranı daha yüksek görülmektedir. Bunun temelinde tarafların birbirlerini iyi tanıyamaması ve duygusal bir evlilik gerçekleştirmeleri yer almaktadır.³⁶ Bu sebeple evlenecek olanların birbirlerinden fiziksel olarak hoşlanmalarının yanında ahlaken, düşünce yapısı, huy ve karakter olarak da uyumlu bir evliliğin olup olamayacağını

35 Kahveci, *İslâm'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, 35.

36 Yunus Vehbi Yavuz, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, (İstanbul: 1999), 146.

araştırmaları gerekir. Bu da evlenecek olanlardan İslam'ın beklentisi olarak ifade edilebilir. Zira sadece bir yönüyle beğenilen kişinin eş olarak tercih edilmesi, sonrasında bazı problemlerin doğabileceğine işaret eder.

Evlenmeyi düşünenlerin eş seçiminde aralarındaki denkliği gözetmeleri sosyolojik gerçeklik bakımından dikkate alınması gereken hususlardan biridir. Bir fıkıh terimi olarak denklik; erkeğin dini, ahlaki, sosyal ve iktisadi açılarından evleneceği kadının ihtiyaçlarını karşılayabilecek konumda veya kadına yakın seviyede yer almasını ifade eder. Denkliğin erkekte aranması, evlenecek kadın ve velilerinin haklarını koruyucu bir şart niteliğindedir. Bu şartın amacı, hem çiftler hem de aileleri açısından kurulacak evliliğin sevgi, huzur, mutluluk ve sürekliliğini baştan itibaren temin etmeye yöneliktir.³⁷ Burada hukukî bir zorunluluk olmamakla birlikte eşlerin kaynaşmaları ve aile yuvası oluşturmaları açısından ahlaki ve sosyal bir sorumluluk vardır. Zira sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda özellikle erkeğin kadına denk olmaması evlilik birliği oluşturup bunu düzgün ve sağlıklı bir biçimde sürdürmeleri açısından oldukça zordur. Bu sebeple zor yolun seçilmesi yerine daha uygun ve mantıklı olanı tercih etmek gerekir.

Sadece evlenecek olanların birbirleriyle uyumu ve iyi anlaşılıyor olmaları da sağlıklı bir aile oluşturmak için çoğu zaman yeterli olmadığı sosyal bir realitedir. Zira evlilik birliği aynı zamanda evlenenlerin aileleri arasında da bir hısımlık bağı oluşturmaktadır. Bu sebeple evlilik sürecinde oluşabilecek anlaşmazlıklar ailelerin olayı sahiplenmesiyle kolayca çözüme kavuşturulur. Aileler birbiriyle uyumsuz olup anlaşamıyorsa bu durum yeni evli çiftin kuracağı yuvaya da çıktığı zaman onların yardımına koşacak olanlar şüphesiz yakın akrabaları olacaktır. Bu sebeple

37 Mehmet Dirik. "İslam Aile Hukukuna Göre Evlenmede Eşler Arasında Denklik". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 26/2015, 230.

eş tercihinde bulunacak olan kişi kendi ailesiyle karşı tarafın ailesi arasında bir ünsiyet oluşturacak sosyo-kültürel yakınlığını bulunup bulunmadığını da dikkate almalıdır. Küçük ayrıntıların büyütülüp huzursuzluğa ve çatışmaya dönüşecek gibi görmek doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte sosyal gerçekliklerin de gözden uzak tutulmaması gerektiğini düşünüyoruz.

1.5. Dürüst, Güvenilir ve Sadakatli Olması

Müslümanın temel nitelikleri arasında dürüstlük, güvenilir ve sadık olma önemli bir yere sahiptir. Her Fatıha okuyuşunda dürüstlük üzere hayat sürebilmesi için dilekte bulunması Müslümanlığın şiarları arasında bu değer olduğunu gösterir. Dürüstlük değerini zedeleyecek olan yalan³⁸, zan, gıybet, tecesüs³⁹ gibi hususlardan kaçınılması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de açıkça zikredilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim'de, *“Allâh, sadâkat gösterenleri, sadâkatleri sebebiyle mükâfatlandıracaktır...”*⁴⁰, *“Ey îmân edenler! Allâh'a karşı takvâ sâhibi olun ve sâdıklarla beraber bulunun!”*⁴¹, *“...Allah Teâlâ, sâdık erkek ve kadınlara, mağfiret ve büyük bir ecir hazırlamıştır.”*⁴² buyrulur. Hz. Peygamber de bir hadislerinde, *“Sıdk, insanı iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye devam ettikçe, sonunda siddiklerden olur. Yalan, kişiyi fücûra, fücûr da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye devam ettikçe, sonunda Allah indinde yalancılardan yazılır.”*⁴³ buyurmaktadır.

İslam'ın bu üç temel değeriyle ilgili çok sayıda delil bulunmaktadır. Bir Müslüman öncelikle bu değerlere sahip olup aynı değerlere sahip bir eş tercihinde bulunursa kuracağı aile kurumu

38 Ayetin tamamı için bak. Hac 22/30.

39 Ayetin tamamı için bak. Hucurât 49/12.

40 el-Ahzâb, 33/24.

41 et-Tevbe, 9/119.

42 el-Ahzâb, 33/35.

43 Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103-105.

da bu değerlerin yaşandığı ve yaşatıldığı ortam halini alır. Böylece hem dünyada hem de ahirette mutlu olur. Bu değerleri zedelememek için Müslüman evlenmeden önce eşini de aynı değerlere sahip kişiler arasında seçmekle mükelleftir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki, "*Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler temiz kadınlara yararlır.*"⁴⁴ ayeti bu hususu açıkça ifade etmektedir.

Bu konuda Hz. Ali'ye atfedilen bir sözün de dikkate alınması gerekir. O şöyle diyor: "Size güvenen insanlara yalan söylemeyin, size yalan söyleyene ise asla güvenmeyin"

Sonuç

Bir medeniyetin oluşturulması, yaygınlaştırılması ve sonraki nesillere aktarılmasında aile kurumu en önemli rolü üstlenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ da insanlık medeniyetini adeta aileyle başlatmıştır. Medeniyetler için aile son derece önemli bir değer taşıyıcı kurumdur. Sahip olduğumuz İslâm medeniyetini yaşatmak, yaygınlaştırmak ve geleceğe aktarmak için güçlü yapıda ailelere ihtiyaç vardır. Bu sebeple İslâm aile müessesesine önem vermiştir. Aile yuvası ne kadar sağlam oluşturulursa medeniyetimizin kökleşmesi, yayılması ve sonraki devirlere aktarılması da o derece güçlü olur.

Kur'an ve sünnetteki aileye dönük nasların bir kısmının değerlendirilmesi sonucunda aile oluşturulmadan önce bazı önemli tedbirlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunların başında evlenecek olan kişilerin eşlerini İslâm'ın temel değerlerini göz önünde bulundurarak tercih etmeleri önemli bir yere sahiptir. Bu tebliğ ile sınırlı da olsa nasların dikkat çektiği eş seçimi kriterlerinden bazılarının gündeme taşınmaya çalışılmıştır. Şüp-

44 en-Nur, 24/26.

hesiz İslâm medeniyeti açısından eş seçiminin temel kriterleri bunlarla sınırlı değildir.

Ailede huzur, sevgi, saygı ve güvenin oluşması için eş seçimi kriterleri önemli etkindir. Aile olmak hem dünya hem de ahiret saadetini kazanmanın önemli araçlarından biridir. O halde İslâm medeniyetinin Müslümanlara yüklediği dünya düzeniyle ilgili uygulamaların sağlıklı yürütülebilmesi adına sağlam karakterli aile kurumlarına ihtiyaç vardır. Bunun için de şüphesiz aile kurumunu oluşturmak üzere harekete geçildiğinde nasıl adım atılması gerektiğinin de iyi bilinmesi gerekir. Bu sebeple Kur'an ve sünnet merkezli eş seçimi kriterlerini öne çıkarma sorumluluğumuzunu yerine getirme gayretimizi daha ileriye taşımaya mecburuz.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. İstanbul: 1981.
- Buharî, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buharî*. İstanbul: 1981.
- Darimî, Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. İstanbul: 1987.
- Dirik, Mehmet. "İslam Aile Hukukuna Göre Evlenmede Eşler Arasında Denklik". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 26/2015, 230.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünen*. İstanbul: 1981.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünen-i İbn Mâce*. İstanbul: 1981.
- İmam Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. İstanbul: 1981.
- Kahveci, Nuri. *İslâm'a Göre Aile Bireylerinin Sorumlulukları*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları: 2017.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Hukuku Açısından Nişanlılık*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları: 2018.
- Körük, Serdar. "Eşimizi Nasıl Seçeriz? Eş Seçimi Üzerine Bir Deneme". *21. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. Antalya, 2019.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim*. İstanbul: 1981.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünen*, Beyrût: tsz.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-evsât*, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 2012.
- Uysal, Enver. "İnsanlara Karşı Görevler". *İslâm'a Giriş Gençliğin İslâm Bilgisi*. Ankara: 2006.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*. İstanbul: 1999.

İSLÂM HUKUKUNDA AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASI

Prof. Dr. Adnan KOŞUM¹

Giriş

Aile, toplumsal bünyenin en önemli ve esaslı altyapı dokusunu meydana getirmektedir. Milli varlık ve ahlâkın bekası, toplumun dirlik ve düzeni sağlam bir aile kurumuyla doğrudan ilintilidir. Örf, adet ve ahlak gibi milli ve dini karakter ve değerlerin muhafazasında ve gelecek nesillere aktarılmasında en büyük görevi aile kurumu üstlenmektedir. Bu nedenle tarih boyunca her millet ve toplum aileyi koruyucu birtakım tedbirler almışlar, hukuk sistemlerinde de buna yer vermişlerdir. İşte bu yüzden diğer sistemlerde olduğu gibi İslâm hukuku da aileye büyük bir ehemmiyet vermiş, ailevi ilişkileri tanzim eden birçok hüküm ve kural vazetmiş ve ailenin korunmasına yönelik birtakım önlemler almıştır. Tarihsel süreçte Müslüman toplumlarda aileye ilişkin problemlerin en az düzeyde oluşunda, İslâm ailesinin modernitenin tahrip edici etkisine karşı güçlü bir direniş göstermesinde ailenin himayesine yönelik bahse konu normların rolü yadsınamaz bir gerçektir.

Esas itibarıyla İslâm aile hukukunun bütün normlarının dolaylı bir surette de olsa aileyi koruma amacını güttüğü söylenebilir. Ancak bu bildiride özellikle aile birliğini himayeye yönelik olarak vazedildiği kanaatinde olduğumuz normlara yer verilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı
adnankosum@sdu.edu.tr - ORCID0000-0001-5205-2388

1. Aile Birliğinin Korunmasının Önemi

Aile, içinde bulunduğu toplumun temel yapıtaşıdır. Zira toplum, aile dediğimiz sosyal yapı olan insan topluluğundan müteşekkildir. Toplumun varlığını idamesi ve sağlıklı bir şekilde gelişmesi, aile kurumunun sağlam temellere dayanmasıyla yakından ilişkilidir. Evlilik birliği, birliği meydana getiren şahısların varlığı olmaktan çok toplumun malıdır. Zira toplumu oluşturan aileler ne ölçüde sağlam olursa, toplum da o kadar sağlam olur. Ailenin bahse konu vazgeçilemez önemi ve işlevi nedeniyle aile birliğinin korunması büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Diğer taraftan ailenin yıkılması ve çözülmesi ile birlikte toplumun da çözülmesi kaçınılmazdır. Dağılan aile yapısı, toplumlarda telafisi imkânsız sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle ailenin güçlenmesi, gelişmesinin sağlanabilmesi ve fonksiyonlarını yerine getirilmesi için korunması hem sosyal ve hem de hukuki bakımdan zorunluluk arz etmektedir.

Öte yandan yukarıda mezkûr mülâhazalar sebebiyle, ailenin himayesi ve sağlamlaştırılması dünya toplumlarının en öncelikli gündemi arasında yer tutmuştur. Zira sağlam ailelerden müteşekkil toplumlar, dünya milletleri arasındaki yarışta da başarı kazanır. Her millet, kendi varlık ve birliğini sürdürmek için aile birliğinin muhafazası yönünde çareler aramıştır. Nitekim günümüzde de aile birliğinin korunması sosyo-politik bir mesele olarak siyasetçilerin, bilim ve düşünce adamlarının mühim gündem maddelerinden biridir.

1.1. Evliliğe Özel Önem Vermek Suretiyle Ailenin Korunması

İslâm hukuku toplumun yapıtaşı aileyi tesis edecek olan “nikâh akdi”ne büyük ehemmiyet vermiş, diğer beşerî-hukukî sistemlerde olduğu üzere onunla ilgili düzenlemeler yapmış, ahlâkî yaptırım ve tavsiyelerle de söz konusu müesseseyi koruma al-

tına almıştır. Kur'an-ı Kerim'in nikâh akdini güçlü bir sözleşme (misâk-ı ğaliz)² olarak nitelemesi de evliliğin korunmasında çok önemli rol oynamıştır. Bu önemli misâka girmeden önce tarafların iyi düşünmeleri, misâkın önemini kavramaları ve hayat boyu sürecek beraberliğin huzurlu, mutlu ve sağlıklı olması için gerekli önlemleri almaları istenmiş ve evliliğin kolay bozulacak bir kurum olmadığına işaret edilmiştir.

Benzer şekilde Kur'an ve Sünnet'in fıkhnın bütün alanlarıyla ilgili teşri/hüküm koymadaki politikası, o saha ile ilgili genel ilke veya çerçeve hükümleri belirlemek şeklinde iken, aile hukuku alanında daha ayrıntılı hükümler koyma biçimindedir. Allah'ın iradesinin böyle tecelli etmesi, belki de ailenin Şâri nazarında ve beşer hayatı için taşıdığı büyük önemden kaynaklanmaktadır.

1.2. Evlenilecek Kişilere Sınırlamalar Getirmek Suretiyle Aileyi Koruma

İslâm hukuku bazı kimselerle evlenmeyi yasaklamış, bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *“Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı. Ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*³ Kur'ân-ı Kerim'de evlenilmeleri haram olanların bu surette düzenlenmesinin nedeni, sözü edilen erkek ile kadın grubu arasında mevcut olan ve bozulmayla karşı karşıya kalmaması gereken akrabalık ilişkilerinin bulunması ve söz

2 en-Nisâ, 4/21. “Kendinizi birbirinize adadıktan ve eşiniz sağlam bir taahhüt aldıktan sonra onu nasıl geri isteyebilirsiniz...”

3 en-Nisâ, 4/23.

konusu ilişkilere hâle gelmemesi icap ettiği içindir.⁴ Bu yüzden, Kur'an-ı Kerim'in birtakım sıfatlara haiz kişilerin birbirleriyle evlenmelerini yasaklayan hükümlerini de ailenin korunması ve devamı için öngörülen normlar kabilinden görmek mümkündür.

1.3. Evlenme Akdi Öncesine Önem Verilmesi ve Tarafların Birbirini Görmeleri

İslâm hukuku, aile yapısının himayesi bağlamında ailenin sağlam temeller üzerine bina edilmesi için, hukukî olduğu kadar ahlaken kişilikleri dini değerler üzerine oturmuş eşlerin aranmasını, aile kurumunun bu ölçü üzerine kurulmasını tavsiye etmiştir. Zira İslâm hukukunda aile gelip geçici bir beraberlik değil; hayat boyu birlikte yaşamak üzere yapılan bir sözleşmedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber bir hadis-i şerifte : *“Kadın dört şeyi için nikâh edilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini. Siz dindar olanını seçiniz ki elleriniz bereket görsün”*⁵ buyurur. Yine bir diğer hadiste, *“Dininden ve ahlâkından memnun olduğunuz biri evlenme talebiyle size gelirse onu evlendirin. Aksi takdirde yeryüzünde fitne ve büyük fesat olur”*⁶ buyurur.

Öte yandan evlilik kurumunu daha sağlıklı bir zemine oturtmak babında evlenecek tarafların birbirlerini görüp beğenmeleri ve aralarında gerekli ülfeti kurup kuramayacaklarını araştırmaları mühimdir. Bu yüzden İslâm hukuku söz konusu ihtiyacı gidermek gayesiyle nişan kurumunu benimsemiştir.⁷ Bahse konu müessesenin hedefi, nikâhtan önce tarafların birbirlerini görüp tanımaları, evlilik arefesinde sağlıklı karar verebilmeleri ve ileride

4 Şeltut, Mahmut, *Kur'ana Doğru*, çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1987), 77.

5 Buhari, “Nikâh”, 15; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 2; Nesâî, “Nikâh”, 13; İbn Mâce, “Nikâh”, 6; Dârimî, “Nikâh”, 4. Başka bir rivâyette “soy” dışındaki diğer üç nitelik belirtilmiştir. Bk. Müslim, “Radâ”, 53; Tirmizî, “Nikâh”, 4.

6 İbn Mâce, “Nikâh”, 46.

7 Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: 1991), 1/238; Görgülü, Hasan Ali, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005), 21-23.

çıkabilecek sorunların önlenmesidir. Hz. Peygamber de evlilikten önce müstakbel eşlerin birbirlerini görmelerini tavsiye etmiş ve bu durumun eşler arasında kaynaşma ve anlaşmaya katkı sağlayacağına işaretle bulunmuştur. Nitekim Muğire b. Şu'be bir kadınla evlenme isteğini izhar ettiğinde, Hz. Peygamber ona: “O kadına bak, zira bakmak uyum sağlamanız ve evliliğin devamı açısından daha uygundur”⁸ buyurmuştur. Benzer şekilde Hz. Peygamber, Ensar kadınlarından biriyle evlenmek arzusunda bulunan bir sahâbiye; “Git ve ona bak, zira Ensar kadınlarının gözlerinde bazı göz kusurları bulunabilir”⁹ demiştir. Câbir b. Abdullah'ın aktardığı başka bir hadis-i şerifte “Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediği zaman, onun evlenmesini teşvik edecek niteliklerine bakabilirse baksın.” buyurulmuştur.¹⁰ İslâm hukukçuları da mezkûr hadisleri göz önüne alarak evleneceklerin birbirini önceden görmelerinin mendup veya müstehap olduğunu belirtmişlerdir.¹¹

Genel itibariyle bakıldığında, aile birliğinin korunmasına ilişkin olarak evlilik öncesi için vazedilen hükümler, eşler arasında anlaşmazlıkların çıkmasını önlemek, aralarında doğabilecek muhtemel sorunları bertaraf etmek suretiyle ailenin dağılmasını önlemeyi hedeflemektedir. Özellikle nişan kurumu ve ona ilişkin hükümler evliliğin devamı ve kalıcılığı, ailenin istikrarı ve çözülmesinin engellenmesi gayesine matuftur.

2. Dini Motivasyonlarla Evlilik Birliğinin Korunması

İslâm aile hukukunu düzenleyen normların tamamına bir göz atıldığında mezkûr normların salt hukuki nitelikte olma-

8 Müslim, “Nikâh”, 74, 75; Tirmizî, “Nikâh”, 5; Nesai, “Nikâh”, 17; İbn Mâce, “Nikâh”, 9; Dârimî, “Nikâh”, 5.

9 Müslim, “Nikâh”, 12.

10 Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18; Tirmizî, “Nikâh”, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/334, 360.

11 İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (İstanbul: 1985), 2/4; Görgülü, *Eşler Arası Sorunlar*, s. 24. Müstehap kavramı mendup kavramının bir alt kavramı olup aynı anlamı taşımaktadır.

dıkları mülahaza edilir. Aile hukuku alanındaki normların dini ve ahlaki tarafları bulunduğu gibi, bahse konu alanı düzenleyen hükümlerin bazıları pür ahlâki ve dinî niteliktedir. Kuşkusuz aile hukuku gibi bir sahanın salt hukuki normlarla düzenlenmeye kalkışılması mezkûr kurumun korunmasında yeterli olamayacağı aşikârdır. Aileyi muhafazaya yönelik hüküm ve yaptırımlarda meselenin manevi boyutunun da olması, eşlerin birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini kendiliğinden yerine getirmelerinde ve aile birliğini himaye etmek için gerekli özeni göstermelerinde önemli etkenlerden biri olduğu söylenebilir.

2.1. Nikâha İbadet Niteliğinin Yüklenmesi Suretiyle Ailenin Korunması

Sosyal yaşamın en mühim hukuksal işlemlerinden olan nikâh sözleşmesi tarihsel süreç içerisinde şekil açısından çeşitli aşamalar geçirmiştir. Resmî veya dinî bir organın katılımının şart olarak ileri sürülmesine göre kısımlara ayrılmıştır. Bunların en önemlileri, bütünüyle tarafların isteklerine göre ve özel nitelikte olan hususî veya serbest evlenme, din adamının nezaretinde kutsal bir işlem olarak görülen dinî evlenme ve resmî bir devlet memurunun huzurunda akdin icrasını zorunlu tutan medenî evlenme şekilleridir.¹² Mamafih nikâh sözleşmesine çoğu toplumlarda dinî bir anlam ve kutsiyet atfedilmiştir.¹³

Nikâhın niteliği İslâm hukukçuları arasında da tartışılmıştır. Sistematik açıdan bazı klasik fıkıh kaynaklarına bakıldığında nikâh akdinin ibadetler (ibâdât) kısmında yer almadığı görülür. Bununla birlikte, çoğu klasik fıkıh eserlerinde ibadet bölümünün akabinde nikâh faslına yer verildiği ve bununla da nikâhın ibadet tarafının vurgulanmak istendiği gözlemlenir.¹⁴ Söz konusu

12 Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/234.

13 Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye* (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty.), 18.

14 Bkz. Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405), 2/117; el-Merginânî, Burhânuddîn Ebî'l-Hasen Ali

tutumu izleyen fakihler nikâh akdine kısmen ibadet manası da yüklemektedir. Bir diğer ifade ile normal bir sözleşme (akit) olan nikâh, bu yaklaşım sahiplerine göre, Allah'a yakınlaşma manasında olan ibadet hüviyetini de taşımaktadır. Söz konusu görüşe sahip fakihler, "Nikâh ibadetlere daha yakındır. Öyle ki, evlenmek, kendisini ibadete vermek amacıyla bekâr kalmaktan çok daha faziletlidir. Hatta cihatla mukayese edildiğinde de durum aynı şekildedir"¹⁵ ifadesiyle söz konusu ilişkiyi dile getirirler. Bir kısım Şafiilerin dışında nikâhın ibadet olduğu hususunda fakihlerin büyük çoğunluğu hemfikirdir.¹⁶ Zâten, insanın yaratılış sebebi olan ibadet¹⁷ hayatı bütünüyle kuşatır. Geniş manada ibadet, Allah rızası ve hoşnutluğu gözetilen her iş ve davranıştır. İslâmî değerlere göre akdedilen ve buna göre yürütülen evlilik de geniş anlamda ibadettir. Zira nikâh sözleşmesi kişiyi haramlardan korumak ve soyu sürdürmek gibi birçok toplum maslahatını gerçekleştirir. Nitekim Hz. Peygamber "Sizden birinizin evliliğinde sadaka sevabı vardır"¹⁸ buyurmuştur.¹⁹ İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) nikâhın ibadetlere daha yakın olduğunu, evlenmenin yalnızca ibadet düşüncesiyle bekâr kalmaktan daha

b. Ebi Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 1/190; el-Kasânî, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanai' fi Tertîbi's-Şerâi'*, I-VII, (Beyrut: 1986), 2/228; İbn Âbidin, Muhammed Emin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, (Kâhire: Meymeniyeye, 1307), 2/258-9.

15 Debûsî, Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer, *Kitâbu'n-Nikâh mine'l-Esrâr*, thk. Nâyif b. Nâfi el-Ömerî, (Kâhire: 1413/1993), 17; İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, (Mısır: 1316/1898), 3/184.

16 Serahsî, Ebi Bekr Muhammed b. Ebi Sehl, *Mebûr* (Kahire: 1324-31), 5/192-193; İbn Kudame, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405), 7/4; Behûfî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfu'l-Kinâ*, thk. Hilâl Musaylihî Mustafa Hilal, (Beyrut: 1402/1982), 2/364. Söz konusu özellik günümüz Müslümanlarını da etkilemektedir. Nikâha kutsallık izafe eden, bununla ilgili hükümleri ibadet gibi gören günümüz müslümanı, medeni nikâh yapmış olmasına rağmen akabinde dini nikâh yaptırması gerekli görmekte ve boşamayla ilgili hususları da yine dini esaslar çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

17 Zâriyât, 51/56.

18 Müslim, "Zekât", 52; Ebû Dâvud, "Tatavvû'" 12, Edeb 160; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/167, 168.

19 Zühaylî, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 7/35.

faziletli olduğunu belirtir.²⁰ İbn Âbidin (ö.1252/1836) nikâh konusunun ibadetlerden sonra incelenmesini nikâhın bir tarafıyla ibadet bir tarafıyla da muamelattan olmasıyla gerekçelendirir.²¹ el-Haskefi (ö.1088/1677) de nikâhın bir ibadet olduğu yönündeki kanaatini açık bir şekilde şöyle ifade eder: “Adem’den (a.s.) günümüze dek gelen ve cennette de devam edecek tek ibadet nikâh ve imandır.”²² Benzeri düşünceyi önceden, Şâfiî olmakla beraber zaman zaman mezhebe zıt içtihatlar ortaya koyan fakih el-Bulkîni (ö. 805/1403) de ileri sürmüş ve evlilik sözleşmesini “ibadete vesile olan akit” şeklinde vasıflandırmıştır.²³ Bu anlayışın altında nikâh akdinin muamelat özelliğinin yanında dinî hükümleri de bünyesinde ihtiva eden genel bir akit olmasının yatmakta olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte klasik fıkıh eserlerinin sistematiği içerisinde nikâh konusunu ibadet bölümünden bütünüyle ayrı ve muamelat bölümü içerisinde inceleyen fukahâ da mevcuttur. Şâfiîlere göre nikâh, muamelattan olup, ibadetten değildir. İmam Şâfiî evlilik akdini alış veriş (bey’) gibi mubah bir akit olarak görmüş ve delil olarak da: “*Bu (evlenilmesi haram olan kadınlar) dışındakileri mallarınızı vererek almanız, dost tutmayarak iffetli yaşamanız zina etmemeniz kaydıyla size helal kılınmıştır*”²⁴ ayetini göstermiştir. Ona göre ayette nikâh akdi helal olarak nitelendirilmiştir ki bu da onun mubah olduğunu gösterir. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de Yahya (a.s.)’dan söz ederken “hasûr/nefsine hâkim, kadına ilgi duymayan”²⁵ deyiminin kullanılması evlilikten kaçınmanın dinî açıdan bir eksiklik, sakınca oluşturmadığına işaret eder.²⁶ Zira aksi

20 İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, 2/340.

21 İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr*, 2/258.

22 el-Haskefi, *Dürrü’l-Muhtâr*, 2/258 (İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr* haşiyesinde).

23 eş-Şirbîni, Muhammed el-Hafîb, *Muğni’l-Muhtâc*, (Beyrut: Dâru’l-Fikr, t.y.), 3/124.

24 en-Nisa, 4/24.

25 ez-Zemaşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, *Esâsu’l-Belâğa*, (Beyrut: 1989), 128; İbn Kesîr, İsmâîl Ebû’l-Fidâ, *Tefsîrû İbn Kesîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401), 1/362.

26 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1393), 5/144.

durumda bir peygamber böylesi bir nitelikle övülmezdi. İmam Şâfiî buradan hareketle nikâh akdini ibadet değil muamelattan yani medenî bir işlem olarak görmüştür. İbn Hazm (ö.456/1063) âyette geçen “hasûr” ifadesinin kadınlara karşı cinsel arzu hissetmeyen kişi manasında olduğunu ve dolayısıyla mezkûr âyetin normal cinsel istek taşıyan kimseler için delil olamayacağını ileri sürerek İmam Şâfiî ve onunla aynı kanaati taşıyanları görüşünü eleştirmiştir.²⁷ Mamafih, Nevevî ve Şirbinî gibi Şâfiî fakihler nikâhın ibadet vasfı taşıdığı kanaatine sahiptirler. Nevevî itaat, iffetli olma ve salih evlat kastıyla gerçekleştirilen evliliğin ibadet niteliği taşıdığını bunun dışındaki evliliklerin mubah olduğunu açıklarken, Şirbinî (ö.977/1570) Hz. Peygamber tarafından emredilmesinin nikâhın ibadet niteliğini taşıdığına işaret ettiğini ifade etmiştir.²⁸

Hadislere göz atıldığında evliliğin ibadet niteliğinin desteklendiği görülür. Bir hadiste, “*Sizden birinizin evliliğinde sadaka sevabı vardır*”²⁹ buyrulur. Bir diğer hadiste ise, “*Bir kimsenin harcayacağı en faziletli para (dinar), kendi aile fertlerine sarf edeceği para ile Allah yolunda hayvanına ve yine Allah yolunda cihat edecek olan arkadaşlarına harcayacağı paradır*”³⁰ buyrulur. Nikâh akdi Allah’ın koyduğu fitri bir kanun/Sünnetullâh olarak hem soyun çoğalması ve devamını, hem de toplumu yok edecek ahlâkî olmayan davranışların engellenmesini hedeflediği için ibadet olarak görülmüştür.

Nikâh sözleşmesinin medenî ya da dinî evlilik nev’inden hangi kısma dâhil olacağı meselesi son dönem fakihleri arasında da tartışmalara yol açmıştır. Kimileri nikâhın ibadet tarafını göz önünde bulundurarak dinî akit olduğunu ileri sürerken diğer

27 İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, neşr. Lecnetü lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.), 9/440.

28 eş-Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/126.

29 Müslim, “Zekât”, 53; Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 12, “Edeb”, 160; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/167-168.

30 Müslim, “Zekât”, 38; Tirmizî, “Birr”, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 279, 284.

bazıları da nikâh sözleşmesinin bir mabette ve din görevlisinin huzurunda yapılmasının şart olmamasını gerekçe göstererek nikâhın ibadet değil medenî bir sözleşme (muamelat) olduğunu iddia etmiştir.³¹

Esas itibarıyla İslâm hukuku açısından evlilik akdi, kendi sistematiği içerisinde özellikleri bulunan nevi şahsına münhasır bir akittir. Söz konusu akdi medenî ya da dinî diye birbirinden kati çizgilerle sınırlandırılmış iki gruptan mutlaka birisine dâhil etmek ve diğerinden soyutlamak isabetli bir yaklaşım değildir. Nikâh akdinin her iki niteliği de ihtiva eden özel bir akit olduğu söylenebilir. Nitekim fıkıh kaynaklarında zikredilen “bir cihetiyle ibadet bir tarafıyla da muamelattandır” ifadesi evlilik sözleşmesinin bu boyutuna çok güzel işaret etmektedir.³² Bu yüzden, İslâm hukukunda nikâh sözleşmesinin ibadet yönünün olması medenî bir muamele olmasına engel oluşturmayacağı gibi, medenî bir muamele olması da ibadet niteliğinden tecrit edilmesini gerektirmez.

Çoğunluk müçtehitler tarafından nikâha verilen ibadet manası onu harici etkenlere karşı sağlam direnç araçlarıyla donanımlı hale getirmiştir. Zaten dinin ilişkilere kazandırdığı meşruiyet, benzeri kurumlardan çok daha güçlü bir tesir ve sağlam bir dayanak meydana getirmiştir.

3. Eşler Arasında Denklik Aranması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması

Evlilik sözleşmesinin tarafları kadın ve erkek arasında denkliğin bulunması evliliğin bekası bakımından önemli bir husustur. Zira dostluk, yakınlık, ülfet, hüsnü muâşeret ve akrabalığın

31 Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, (İstanbul: 1988), 2/811, 823; *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/234; Cin Halil, Akgündüz Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: 1996), 2/83.

32 İbn Âbidin, *Reddül-Muhtar*, 2/258.

oluşması gibi pek çok maksadı bulunan evlilik müessesesi, bir ömür boyu sürsün diye tesis edilir. Böylesi olumlu hususların meydana gelmesi ise ancak birbirine denk kişiler arasında mümkün olabilir.³³ Bu nedenle, en üst gayelerinden biri evlilik birliğinin kolay bozulmayacak sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamak olan İslâm fıkında, denklik v.b. meseleler üzerinde önemle durulmuştur. Nitekim kimi fakihlere göre denkliğin meşruiyeti ile ilgili olarak şöyle yorumlarda bulunmuşlardır: “Evlenme insan neslinin onurlu bir devamını sağlamak amacıyla meşru kılınmış zaruriyyât türünden bir olgudur. Denklik ise, eşlerin birbirlerine bağlılıklarını, iyi ve sürekli geçimi temin etmek için zaruriyyâtı tamamlayıcı nitelikte olmak üzere “tekmile” olarak meşru kılınmıştır.”³⁴ Bu minvalde, evlilik birliğinin bir ömür boyu sürmesinin gaye, denkliğin bulunmasının ise bunu sağlayacak vesile olduğu söylenebilir.

3.1. Aile Reisliğinin Kocaya Verilmesi Suretiyle Aile Birliğinin Himayesi

Aile en az iki kişinin oluşturduğu bir birlik, bir toplum ünitesidir. Birlik ve bütünlüğün varlığı, devamı ve korunması bir düzeni gerekli kılmakta, bu da iş bölümü ve sorumluluğu beraberinde gerektirmektedir. Nisâ, 4/34 âyeti gereğince, birçok hukuk sistemlerinde olduğu üzere fıkhıta da, aile birliğinin reisinin erkek olduğu kabul edilir.

İslâm hukukunda aile reisinin erkek olması, kadının erkeğe itaat etmesi yükümlülüğü doğurmaktadır. Ancak bu itaat, esaret mahiyetinde bir itaat değil, meşru bir itaattir. Aile birliğinin korunması için böyle bir itaatin sağlanması yolunda kocanın büyük bir rolü, sorumluluğu vardır. Başka bir ifadeyle erkeğe

33 Serahsî, *el-Mebsût*, 5/26-27.

34 Şa'bân, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları, (Usûlü'l-Fık)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 353; Görgülü, *Eşler Arası Sorunlar*, 32.

aile birliğinin devamını sağlama ve koruma hedefine yönelik bir sorumluluk verilmiştir. Nitekim âyet, erkekleri eşlerinin âmiri veya efendisi değil, kayyûmu, koruyup kollayanı ve işlerinin yöneticisi olarak nitelemiştir.³⁵ Hz. Peygamber de ailesini korurken öldürülen kimsenin şehit sayılacağını³⁶ bildirmiştir.

3.2. Aile Birliğinin Mutluluğunu Elbirliği ile Sağlama Yükümlülüğü

Evlilik karşılıklı sevgi, saygı, anlayış ve fedakârlığı gerektiren bir müessesedir. Nikâh akdinin taraflara yüklediği hak ve vecibeleri diğer borçlandırıcı işlemlerdeki gibi nazarı itibara almak, aile yaşamını çok basite almak anlamına gelir. Aile yuvasının sadece hukuki esaslara dayandırılmasının ve problemlerinin salt hukuki kurallarla çözülemeyeceğinin farkında olan İslâm hukuku dini ve ahlaki normlarla da aileyi düzenlemiş, aile mutluluğunun gerçekleşmesi için taraflara bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Eşler arasındaki ilişkilerde yüksek ahlaki ilkeler hâkim olduğundan, İslâm hukukunda aileye eşlerin birlikte omuzladıkları mukaddes bir yuva olarak bakılmış, evliliğin gayesinin de dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak olduğu belirtilmiştir.³⁷ Kur'an-ı Kerîm diğer sözleşmelerde bulunmayan kadın ve erkek arasındaki bu duygusal bağa dikkat çekerek evlilikten “*rahmet*” ve “*meveddet*” gibi duygu dolu kelimelerle söz etmektedir. Allah erkeği ve kadını birbirlerini huzurlu ve mutlu etmesi ve birbirlerine sevgi ve merhametle davranmaları, yardımcı olmaları için yaratmıştır.³⁸ Evlenmekle eşlerin hedefleri birleşir, eşler evlilik birliğinin mutluluğunu ve yararlarını birlikte korumak yükümlülük ve sorumluluğu altına girerler. Eşlerin amacı mutlu ve huzurlu bir yuvada hayatlarını geçirmektir. Bu nedenle, bu mutluluğu

35 en-Nisâ, 4/34.

36 Nesâî, “Muhârebe”, 23.

37 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 6/192, 193.

38 er-Rûm, 30/21.

temin edecek her türlü davranışta bulunma ve huzuru bozacak davranışlardan kaçınma tarafların birbirlerine karşı en temel yükümlülüklerindedir. Şâri Teâlâ'nın, eşlerin birbirlerinden cinsel yönden faydalanmalarını meşru kılması ve buna teşvik etmesi bu minvalde düşünülebilecek hususlardandır.

Öte yandan eşler arasında ortaya çıkan problemlerin halli için naslarda önerilen çözümlerde de evliliğin önemi, ciddiyeti ve devamı istikametinde bir tutumun izlendiği müşahede edilir. Eşlerin birbirlerinin davranış ve hareketlerine tahammül etmeleri, birbirlerine yardımcı olmaları gerektiği yönünde ahlaki tavsiyelerin bulunmasının yanında, uyuşmazlık ve geçimsizlik hallerinde eşlerin ne yapmaları gerektiği hakkında hukukî tavsiyeler de mevcuttur. Kur'an- Kerim'in: *"Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsanız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur"*³⁹ mealindeki âyeti, aile içi problemlerin büyütülmemesi, uyuşmazlıkların halli hususunda eşlerin iyi niyetli olmalarını öneren ahlaki bir öneridir. Yine mezkûr âyet, aile birliğinin korunmasında kocaya daha ağır bir sorumluluk yüklemiştir.

Görüldüğü üzere İslâm dini, aile birliğinin sağlıklı idamesi ve uyuşmazlıkların ortaya çıkmaması için ahlaki tavsiyelerle eşlerin vicdanlarına sorumluluk duygusunu yerleştirmiştir. Ancak sorunların çözümünde yalnızca ahlaki tavsiyelerle yetinilmeyip, karı-kocanın anlaşmazlıklarının devamı halinde izlemeleri icap eden hukuksal prosedürleri de ortaya koymuştur.

3.3. Sadakat ve Mahremiyet Yükümlülüğü

Eşlerin birbirlerinin mahrem sırlarını açığa vurmamaları veya üçüncü şahıslara açıklamamaları ve sadakatli olmaları evliliğin muhafazası yönündeki önemli yükümlülüklerdendir. Zira âyet-i kerime'de *"Onlar sizin elbiseleriniz, sizler onların*

39 en-Nisâ, 4/19.

*elbiseseleriniz*⁴⁰ buyurulmaktadır. Âyet bir anlamda eşlerin birbirlerine olan sadakat ve mahremiyet yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Ayete göre, elbisenin giyenin mahrem yerlerini örtmesi, sıcak ve soğuktan koruması gibi eşler de birbirlerinin kötü huylarını, özelliklerini örterler, günahıtan korurlar ve iyi yönlerini ortaya çıkarırlar. Bu nedenle her iki tarafın iffetlerini korumaları, evlilik haricinde ilişkilerde bulunmamaları önemli yükümlülüklerindedir.

3.4. Eşlerin Yardım ve Dayanışma Yükümlülüğü

Evlilik karşılıklı sevgi, dayanışma ve yardımlaşmadır. Nikâh eşleri bir elmanın yarısı gibi yapmaktadır. Hz. Peygamber, “*Kadınlar erkeklerin yarısı(nı oluşturan eşleri)dir*”⁴¹ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber, dünyada insana huzur veren en hayırlı varlığın iyi (sâliha) kadın olduğunu söylemiştir.⁴² Aynı şekilde hadis külliyatlarında Hz. Peygamber’in eşleriyle olan yardım ve dayanışma örneklerine rastlamak mümkündür.⁴³ Buna göre eşler, hayat boyu birbirlerine destek olacaklar, evliliklerini dimdik ayakta tutacaklardır. Zira nikâh sadece şehvet tatmini değil, manevi, ruhî, ahlakî ve iktisadi bir birleşmeyi de temin hedefine yöneliktir. Talak hakkındaki hükümler de bunu teyit etmektedir. Bu nedenle ailenin evlilik yoluyla tesis edilmesinden sonra devamlı olabilmesi için aileyi oluşturan eşler, yardımlaşma ve dayanışma gibi önemli hak ve sorumluluklarla yükümlüdür. Bahse konu karşılıklı hak ve görevlerin yerine getirilmesiyle ailenin birliğinin devamı ve yeni nesilleri geleceğe taşımaları

40 el-Bakara, 2/187.

41 Ebû Dâvûd, “Taharet”, 94; Tirmizî, “Taharet”, 82; Dârimî, “Vüdü”, 76; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/256, 377. “İnnemâ’n-nisâtu şekâiku’r-ricâl”.

42 Müslim, “Radâ”, 59; Nesâî, “Nikâh”, 16.

43 Buharî, “Ezan”, 44. “Hz. Aişe, Hz. Peygamber’den söz ederken onun herhangi bir insandan farksız olarak alışverişini yaptığını, bütün ev işleriyle meşgul olduğunu, kendi işlerini kendisinin gördüğünü, artan zamanında da eşlerine ev işlerinde yardım ettiğini ifade eder.” Abdürrezzak, *Musannef*, II/260; İbn Hanbel, *Müsned*, 6/106, 121, 167, 242.

sağlanır. Benzer şekilde, genel aile problemleri ve özellikle eşlerin geçimsizlik ve uyuşmazlıkları engellenmiş olur.

4. Aile İçi Şiddetin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması

İslâm fıkhı aileyi korumak için aile içi ilişkileri karşılıklı anlayış, sevgi ve saygı üzerine oturtmak istemiştir. İslâm'a göre aile, bir şiddet yuvası değil, bir "huzur ve sükûn" kaynağıdır.⁴⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de eşlere iyi davranılması gerektiği⁴⁵ belirtilir. Bir başka âyette ise, "O'nun (varlık ve kudret) alametlerinden birisi de size kendinizden eşler yaratmasıdır. Ki siz onlarla huzur ve sükûnete kavuşursunuz. Ve aranızda sevgi ve rahmet koymuştur."⁴⁶ buyrulur. Hadis-i şerifte ise "Kadınlarımız konusunda Allah'tan korkun. Siz onları, Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik, Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu..."⁴⁷ buyrulur. Kadınların Allah'ın bir emaneti olduğu ve onlara iyi davranmak gerektiği anlatılmaktadır. Zira kadınlar, her birimizin annesi, kızı, teyzesi, Allah'ın erkeklere (kocalara) bir emanetidir. Bu emanete karşı nazik olmak gerekir. Yine eşlerin birbirlerine karşı muhabbetli davranışı için Hz. Peygamber, "Eşinin ağzına koyacağın bir lokma bile senin için bir sadakadır"⁴⁸ buyurmuştur. Benzer şekilde Hz. Peygamber, "En hayırlınız, ailesine karşı iyi olandır"⁴⁹ buyurmaktadır. Bir başka hadis-i şerifte ise, "Hanımına yumuşak ve iyi davranan kişi, müminlerin iman bakımından en mükemmelidir"⁵⁰ buyrulur. Hadislerde belirtildiği üzere kadınlar Allah'ın erkeklere emanetidir ve hassas bir mizaca sahiptirler. Bu yüzden ki onlara iyi ve hoşgörülü muamele

44 en-Nahl, 16/80.

45 en-Nisâ, 4/19.

46 er-Rûm, 30/21.

47 Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; İbn Mâce, "Menâsik", 84.

48 Buhârî, "İmân", 41.

49 İbn Mâce, "Nikâh", 50; Tirmizi, "Menâkıb" 63; Dârimî, "Nikâh", 55.

50 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/47.

etmek imanının mükemmelliğiyle eş değer kabul edilmiştir. Bu suretle erkeklerin dikkatleri çekilmiş, kadınlara karşı hoşgörölü ve anlayışlı olmaları, emanetlerini gereği gibi güven ve huzur içinde yaşatmaları istenmiştir.

Öte yandan Hz. Peygamber “*Kadımlar, eğe kemiği gibi (nâzik) dir, onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın, onu olduğu gibi bırakırsan ondan yararlanırsın*”⁵¹ buyurarak kadınlara karşı sert, zorba hal ve hareketlerden uzak durmanın yanında, ilgi ve alakanın hiçbir surette kesilmemesi gerektiği uyarısında bulunmuştur. Başka bir rivayette yine mecâzi bir anlatımla onların narinliğini, kırılğanlığını ifade etmek için onlar hakkında “billur/kristal”⁵² benzetmesi yapmıştır. Söz konusu benzetmeler kadının nazikliğini, inceliğini, duygusallığını, hassas bir kişiliğinin bulunduğunu ve çok kırılğan bir yapısının bulunduğunu ifade etmektedir. Hanımlara karşı nasıl davranılması gerektiğinin ipuçlarını bu benzetme ve özelliklerden çıkarmak mümkündür.

Bu minvalde Hz. Peygamber aile içi ilişkilerde kesinlikle şiddeti yasaklamıştır. Hadis-i şeriflerde Hz. Peygamber, “*Hanımlarınızı dövmeyiniz.*”⁵³, “*Sizin en hayırlınız, hanımlarına karşı en hayırlı ve en nazik olanınızdır.*”⁵⁴, “*Hanımlarınıza kötü söz söylemeyin. Ona ve yaptığı işlere “çirkin” demeyin. Sakın yüzüne vurmayın*”⁵⁵ buyurmuştur. Eşler arasında zaman zaman ortaya çıkabilecek kırgınlıkların aile yuvasının dağılmasına bir sebep teşkil etmemesi gerektiği de âyette şöyle ifade edilmiştir: “*Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsanız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.*”⁵⁶ Bu

51 Buhârî, “Nikâh”, 79, 80, “Enbiyâ”, 1; Müslim, “Radâ”, 65.

52 Buhârî, “Edeb” 90, 95, 111; Müslim, “Fedâil”, 70-72; Ebû Dâvûd, “İsti’zân”, 65; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/107. Hz. Peygamber, üzerlerinde hanımların da olduğu develeri süren Enceşe (r.a.) isimli sahâbiye, “Yâ Enceşe, billurlar (ın olduğu) develeri sürerken yavaş ol!” diye seslenmiştir.

53 Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 43.

54 Tirmizî, “Radâ”, 11.

55 Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42; İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

56 en-Nisâ, 4/19.

mealde bir hadis-i şerifte ise, “Mü'min bir erkek karısına buğz etmesin. Bir huyunu beğenmezse diğerini beğenebilir”⁵⁷ buyrulur.

Eşlerin birbirlerine davranışlarının nasıl olması gerektiği konusunda zikredilen nasslar, aileyi tehdit eden aile içi şiddetin önünde önemli bir engel oluşturan bir emniyet supabı görevini görmüştür.

4.1. Aile İçi Geçimsizliklerde Hakemlerin Müdahalesi Suretiyle Aile Birliğinin Korunması

Evlilik birliğinin zaman içerisinde sarsıntılar geçirmesi ve dağılma tehlikesine maruz kalması muhtemeldir. Ancak bütün bunlara karşın, birliğin bozulmaması ve bekası, hem eşler ve çocuklar ve hem de toplum için mühim ve elzemdir. Allah Teâlâ, evlilik birliğinin sağlıklı yürümesi ve zaman zaman ortaya çıkan sarsıntılar karşısında dağılmasının önlenmesi amacıyla tedbir alınmasını istemiş ve bunun için uyulması gereken prosedürü bildirmiştir.⁵⁸ Boşanma evresine gelmeden önce eşlerin yapmaları gerekli işler konusundaki Kur'an'ın emir ve tavsiyeleri nazar-ı itibara alındığında⁵⁹, ortaya çıkan herhangi bir anlaşmazlıkta eşlerin, (özellikle boşamayı kendi elinde bir güç ve hak olarak gören erkeğin) beyan edilen yolları takip etmeksizin boşanmaya başvurmalarının helal olmadığı rahatlıkla ileri sürülebilir.

Eşler arası uyuşmazlıkların boşanma aşamasına gelmeden önce hakemler tarafından çözümlenmesi kurum olarak ailenin korunması amacına yöneliktir. Hakemler evliliğin bir sorunla karşılaşması halinde devreye girerler. İslâm hukukunda evlilik birliğinin mahrem özelliklere sahip olmasından dolayı resmi makamların müdahalesi uygun görülmemiştir. Eşlerin ailelerin-

57 Müslim, “Radâ”, 61.

58 en-Nisâ, 4/35. “Eğer eşlerin aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.”

59 en-Nisâ, 4/34-35, 128.

den seçilen hakemlerle ortaya çıkan uyuşmazlıkların boşanmaya vardırılmadan barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması suretiyle evlilik birliğinin dağılmasının önlenmesi amaçlanmıştır.

5. Boşama Yetkisinin Kocaya Verilmesiyle Ailenin Korunması

İslam hukukunda aile ilişkilerindeki dengeyi güvence altına almak için evlilik bağlarının kocalara teslim edilmesi öngörülmüştür. İslam hukukçuları boşama yetkisinin kocaya verilmesi ile ilgili olarak kadınların duygularının etkisinde kalarak hareket etmeye daha eğilimli olduklarını zikretmektedir. Kadınlar talak gibi önemli ve ciddi meselede etraflıca düşünmeden ani kararlar verebilirler.⁶⁰ Erkekler ise kadınlara nispetle daha soğukkanlı hareket edebilir ve daha sağlıklı kararlar alabilirler. Diğer taraftan erkeği boşama yetkisini kullanmasının önüne geçecek, düşünmeye zorlayacak bir takım etkenler de söz konusudur. Koca, karısını boşamaya karar verdiğinde, mehir ve nafakasını temin etmekle yükümlü olduğundan, boşamaya girişmeden önce sorunu tekrardan enine boyuna düşünecektir. Önemsiz nedenlerden dolayı eşini boşamaktan çekinecek, dolayısıyla boşamanın getireceği mali külfet, boşanma önünde bir engel teşkil edebilecektir.⁶¹ Bunun yanında koca için boşamayı zorlaştıran manevi yaptırımlar vazedilmiştir. Boşamanın Allah ve Rasûlü'nün en hoşlanmadığı bir helâl olduğu ifade edilmiştir.

Evlilikte boşama yetkisinin erkeğe tevdi edilmesi yine aile birliğinin sürekliliğini sağlama gayesine matuftur. Zira kadın mizacı ve psikolojisi erkeğe bakarak daha duygusal ve narindir. Boşama hakkının kadına verilmesi durumunda kadın duygusal hareket edip ani bir kararla aileye zarar verebilir. Bununla birlikte bazı şartlarda kadının da boşama hakkı söz konusudur.

60 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/ 60; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, 3/22. Boşama yetkisinin kocaya verilmesi ile ilgili naslar için bk. Bakara, 2/230-232, 236; Talak, 65/1.

61 Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 7/360.

6. Kademeli Boşama Sistemiyle Aile Birliğinin Korunması

İslâm hukuku ailenin dağılması aşamasında bile aile kurumunu kurtarma hedefine matuf olarak boşamayı kademeli hale getirmiştir. Bu son aşamada bile aileyi yeniden toplama imkânı vererek ailenin korunması amaçlanmıştır.

İslâm aile hukukunda aile birliğinin devamlılığını temin etmek üzere boşama kademeli olarak belirlenmiştir. Evlilik birliğinin boşama ile nihayete ermesi durumunda bile eşlerin aralarındaki problemlerin çözülüp aile birliğini tekrar tesis etme ihtimaline mukabil boşama süreci dönüş imkânı verecek şekilde aşamalı olarak üç talâk şeklinde düzenlenmiştir.⁶² Bu suretle evlilik birliğinin tekrar tekrar devamına imkân tanınmıştır. Bu sebeple birinci ve ikinci boşamalardan sonra kadının bekleme süresi (iddet) içinde yeni bir nikâha gerek kalmadan evlilik birliğinin devamı sağlanabilmektedir ki buna ric'i (dönüslü, vazgeçilebilir) talâk denilmektedir. Böyle bir durumda aile birliği yeniden kurulmamışsa bile birinci ve ikinci boşamalardan sonraki iddetin sona ermesinde yeni bir nikâh sözleşmesiyle bunu gerçekleştirme şansı da söz konusudur. Buna da literatürde küçük bain talâk adı verilir.⁶³ Ancak bu tür boşamada yeniden mehir ve nikâh gerekmektedir.

İbn Teymiyye'nin aktardığına göre, Ahmed b. Hanbel, "*Dikkatle inceledim, Kur'an'daki boşamayla ilgili âyetlerin tamamı, ric'i talâktır (vazgeçilebilir boşanma)*" tespitini yapar.⁶⁴ Ric'atin (dönüşün) Allah tarafından bir hak olarak erkeğe verilmesindeki amaç, evlilik birliğinin devam etmesi için bir şans tanınması

62 Bakara, 2/229-230; Talâk, 65/1.

63 Bakara, 2/228-231; Talâk, 65/2. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 3/104-112; İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *el-Kavâninü'l-Fıkhiyye*, (yy., ty.), 226; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtac*, 3/307. Evlilik birliğini sona erdiren boşama (talâk) sünnette uygunluk itibarıyla, sünni ve bid'î olarak iki kısma ayrılır. Sünni talâk, sünnete uygun olandır ki, hükmü itibarıyla ric'î ve bâin olarak ayrılır ve kadın temizlenmişken, cinsel ilişkide bulunmadan yapılan boşamalardır. Mevsîfî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'îli'l-Muhtâr*, ta'lik Muhammed Ebû Dakîka, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 3/122-123; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 3/93-94.

64 İbn Teymiyye, Takiyuddîn, *Mecmûu Fetâvâ*, (Riyâd: 1386/1967), 32/293.

olunca diğer pek çok hüküm de bu hedefin yerine getirilmesi gayesiyle vazedilmiştir. Sözelimi ric'î talâk ile boşanan kadının kocası için süslenmesi müstehaptır. Çünkü bu sebeple kocanın boşadığı hanımına tekrar dönmeyi arzu etmesi mümkündür.

Yine aile birliğinin tekrar kurulmasını güçleştirdiği için üç talâk hakkının aynı zamanda kullanılması, Şâfiîlerin aksine Hanefîler tarafından mekruh kabul edilmiştir. Çünkü erkek böyle davranmakla normalde tek bir boşamada bu bağdan kurtulması mümkün iken ileri gitmekte ve kadını bütünüyle kendisine haram kılmaktadır. Dolayısıyla telâfi kapısı kapanacak ve pişmanlık durumunda erkeğin elini kolunu bağlayacaktır. Sebepsiz yere telâfi kapısını kapatmak ise haramdır.⁶⁵ Esas itibarıyla fıkhîta, hak düşürme niteliğindeki hukukî işlemlerin (iskâtât) tekrarlanmaması genel kuraldır.⁶⁶ Buna rağmen Şâri'nin boşama hususunda tekrara izin vermesi, kocanın pişmanlık duyma ihtimali karşısında kendisi için geri dönecek bir kapının açık olması gayesine matuf olduğu ileri sürülebilir. Birinci hatta ikinci boşanmadan sonra, aile birliğinin tekrardan kurulabilmesi belki de aile kurumunun muhafazası yönünde İslâm boşanma hukukunun nevi şahsına münhasır bir ve öne çıkan özelliğidir.

Netice itibarıyla ifade etmek gerekirse, İslâm hukukunun boşama öncesi öngörmüş olduğu söz konusu kademeli ve uzun boşama prosedürünün gayesi, evliliğin kesin ve nihai olarak sona ermeden önce, taraflara tekrar düşünme fırsatının verilmesi, söz konusu müddet/prosedür süresince karı-koca arasındaki problem ve uyuşmazlıkların kendi aralarında veya aile meclislerinde çözülmesi, nihai çıkar yol olarak boşanmaya başvurulmasını ve imkanların elverdiği ölçüde basit gerekçelerle boşanmanın önüne geçilmesini sağlamaktır.⁶⁷

65 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/7.

66 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/13.

67 Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, trc. Yusuf Ziya Kavakçı, (İstanbul: Sebil Yayınları, 1994), 149.

7. Geçici Evliliklerin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması

İslâm dini açısından aile kurumunun devamlılığı ve bekası çok mühimdir. Bu nedenle ailenin tesis edilmesini ifade eden nikâh akdi, güçlü bir akit olarak görülmüştür. Sözü geçen bakış açısı istikametinde naslarda; eşlerin nikâhı güçlü/ağır bir sözleşme (misak-ı galiz) ile birbirlerine karşı iyi muamele etmeleri gerektiğine dair ahlaki emir ve tavsiyelerle aile birliğinin sürekliliği ve kalıcılığı desteklenmiş, dolayısıyla koruma altına alınmıştır. Nitekim daha önce muhtelif vesilelerle zikrettiğimiz, “*Hem siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız*”⁶⁸ mealindeki âyette evliliğin ağır sorumluluklar yükleyen güçlü bir sözleşme (misâk-ı galiz) olduğuna ve kolay bir şekilde dağılmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu yüzden süreklilik, evlilik akdinin şartlarından birisi sayılmış, (mut’a, hulle gibi) geçici evlilikler caiz görülmemiştir.⁶⁹ Yine söz konusu öneminden dolayı, evlilik yapmaya genel olarak müstehap, zinaya düşme riski olanlar için de vacip hükmü verilmiştir.⁷⁰ Ailenin devamlılığı esas kabul edildiğinden dolayı zevk için evlenenler ve kadın değiştirenleri Allah’ın sevmeyeceği belirtilmiştir.⁷¹ Bunların yanında flört yapma, bir süre birlikte yaşayıp sonra boşama niyeti gizlenerek gerçekleştirilen nikâhlar diyâneten caiz görülmediği gibi, daha evlilik akdi tesis edilmeden tarafların muvakkat amaçlı evlenme iradelerine sıcak bakılmamıştır. Aile birliğinin sürekliliğini sağlayabilmek için

68 en-Nisâ, 4/21.

69 Meydânî, Abdülganî el-Güneymî, *Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: 1985), 3/20; Merginânî, *Hidâye*, 1/212; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/48.

70 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/2-3; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 2/ 229; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/4.

71 el-Hindî, Alâuddîn Ali, *Kenzu'l-Ummâl* (Beyrut: 1399/1979), 9/661. (İnne'llâhe lâ yuhibbû'z-zevvâkîn ve'z-zevvâkât).

vazedilmiş mezkûr kuralların, esas itibariyle ailenin korunması cihetine matuf kaideler oldukları söylenebilir.

8. Nikâhsız Beraberliklerin Yasaklanması Suretiyle Aile Birliğinin Korunması

Ailenin korunması ve cinselliğin meşru bir şekilde oluşturulmuş evlilik birliği ile karşılanması gerektiği hususuna da dikkat çeken Kur’ân-ı Kerim, cinsel ilişkinin sadece meşru zeminde giderilmesi gerektiğine önemle vurgu yapmış, farklı cinsel tatmin yolları arayanları ve gayr-ı meşru ilişkileri şiddetle kınamıştır.⁷² Bu minvalde İslâm hukukunun aile yuvasının korunmasına ve varlığını sürdürmesine yönelik en önemli normlarından biri aile kurumu için büyük tehlike teşkil eden zina yasağıdır. Nikâhsız beraberlikleri tasvip etmeyen Kur’an, ahlaksızlık olarak gördüğü zinayı şiddetle yasaklamış⁷³, zina işleyenlere ceza verilmesi gerektiğini⁷⁴ belirtmiş, söz konusu fiili engellemeye yönelik tedbirleri almıştır. Zina yasaklandığı gibi zinaya yol açacak eylemler de yasaklanmıştır. Bu doğrultuda inanan erkek ve kadınların, ırz ve namuslarını korumaları, karşı cinse bakışlarının ölçülü olması, kadınların çok yakın akrabaları dışındaki erkeklerin yanında tesettüre riayet etmeleri emredilmiştir.⁷⁵ Hz. Peygamber zinanın çoğalmasını kıyamet alametleri arasında saymış,⁷⁶ zina edenin mü’min olarak zina etmiş olamayacağını⁷⁷ bildirmiştir.

Aile birliğinin himayesi ve devamlılığına yönelik dini, fikhî ve ahlakî bir ilke olarak Anadolu halkının dilinde dolaşan ve nasslardan mülhem “harama uçkur çözmek, kendini helaline saklamak” deyimini, bu meselenin bir özeti mahiyetindedir.

72 en-Nisâ, 4/15-16; el-Mü’minûn, 23/5-7; el-Meâric, 70/29-31.

73 el-İsrâ, 17/32; En’âm, 6/151.

74 en-Nûr, 24/2.

75 en-Nûr, 24/30-31.

76 Buhârî, “İlm”, 21; “Nikâh”, 110; Müslim, “İlm”, 8.

77 Ebû Dâvûd, “Süne”, 15; Tirmizî, “İmân”, 11.

9. Boşamanın Hoş Görülmemesi Dolayısıyla Aile Kurumunun Korunması

İslâm hukukunda maddi ve dünyevi yaptırımların yanında uhrevi yaptırımlar da vardır. Bu kabilden olarak bir kimsenin sebepsiz yere hanımını boşaması Allah ve Rasûlü tarafından iyi karşılanmamıştır. Kocanın boşama yetkisi dinî, ahlakî ve hukukî yaptırımlar ile çevrelenmiştir. Bazı durumlarda boşama haram kılınmıştır. Bir hadiste boşamanın en sevimsiz cevaz olduğu⁷⁸ ifade edilirken, diğer bazı hadislerde de sebepsiz boşama ve boşanma yerilmiştir. Nitekim hadis-i şerifte Hz. Peygamber, “*Her hangi bir kadın gereksiz yere kocasından boşanmayı isterse, cennetin kokusu ona haram olur*”⁷⁹ buyurmuştur. Bir diğer hadiste ise, “*Allah, zevk için sık sık kadın değiştiren erkekleri ve zevk için sık sık koca değiştiren kadınları sevmez*”⁸⁰ buyurulmuş ve boşanmaların uhrevî mesuliyeti hatırlatılmıştır. Bu sebeple mezkûr tasarruf ve yetkinin uluorta kullanılması pek mümkün olmamıştır. Nitekim bu yaptırımların etkin olduğu dönemlerdeki boşanma oranları, modern zamanlara göre oldukça düşüktür.⁸¹ Nassları göz önünde bulunduran kimi fakihler, sadece zaruret veya ihtiyaç halinde boşamanın meşru olduğunu ifade etmişlerdir.⁸²

78 İbn Mâce, “Talâk”, 1; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3.

79 Ebû Davûd, “Talâk”, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/277.

80 el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, 9/661.

81 Esasen, kocanın hukuki açıdan özgür olsa bile, dini ve ahlaki açıdan aynı özgürlük içinde olmayışı, Müslümanlar bireyler üzerinde keyfi boşanmayı önleyici ve kocanın boşanma hakkını manen sınırlayıcı müspet kamuoyu baskısı oluşturmuştur. Nitekim Ortaylı'nın Osmanlı toplumuyla ilgili olarak yaptığı tespit bu tezi desteklemektedir: “Sebepsiz kadın boşamak dinen uygunsuz bir davranışı ve cemaat tarafından tasvip edilmezdi. Dolayısıyla insanlar, boşanma konusunda kanunun daha çok engeller koyduğu bugüne göre daha az boşanırdı”. Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile* (İstanbul: 2000), 88; Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: 1985), 114; Yaman Ahmet, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 82.

82 Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: 1993), 2/157-158; Behûtî, *Keşşafu'l-Kinâ*, 5/232.

Sonuç

Sonuç olarak, İslâm hukukunda ailenin korunmasına ilişkin normların en önemli özelliğinin resmi otoritenin müdahalesinden uzak olduğu, ancak devletin müdahalesine tamamen kapalı olmadıkları söylenebilir. Kamu otoriteleri kamu yararının söz konusu olduğu durumlarda ailenin korunmasına yönelik, ancak fikhî normlarla çelişmeyen normlar vazedebilirler. Sözgelimi aileyi koruma amacına matufen devlet memuru önünde akdedilmeyen evliliklerin geçersiz olacağı hükmü konulabilir.

İslâm hukuku aile birliğini muhafaza etmek için salt hukuki normların yanında dinî ve ahlâkî normları da yürürlüğe koymuş ve uhrevi sorumluluklar da ön plana çıkarılmıştır. Aile gibi romantik tarafı da bulunan bir kurumun soğuk veçheli salt hukukî kurallarla himayesi ve ayakta tutulması muhtemel görünmediğinden dolayı fikhî, dinî ve ahlâkî normlar iç içe derpiş edilerek ailenin dayanıklılığının artırılması cihetine gidilmiştir.

Diğer taraftan Kur'an ve Sünnet'te aile hukukuna ilişkin naslar göz önünde bulundurulduğunda, aileye kurumsal varlık kazandırmanın, onu himayenin ve üzerinde hassasiyet göstermenin Müslümanların esaslı bir vazifesi olduğu apaçık bir surette anlaşılır.

Netice itibarıyla, Müslüman ailelerin sağlam yapısının ve moderniteye karşı güçlü direnişinin altında İslâm ve onun hukukunun normları yatmakta, aileyi koruyan temel dinamikleri oluşturmaktadır. Ahlakî değerlerin yıkıma uğratıldığı, nikâhsız beraberliklerin teşvik edildiği günümüzde İslâm ailesini himaye eden mezkûr normlar daha da önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet Akif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul 1985.
- Behûfî, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfu'l-Kinâ*. thk. Hilâl Musaylihi Mustafa Hilal, Beyrut: 1402/1982.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Beyrut: 1993.
- Cin Halil, Akgündüz Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: 1996.
- Debûsî, Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer, *Kitâbu'n-Nikâh mine'l-Esrâr*. thk. Nâyif b. Nâfi el-Ömerî, Kâhire: 1413/1993.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlû's-Şahsiyye*. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty. el-Hindî, Alâuddîn Ali, *Kenzu'l-Ummâl*. Beyrut: 1399/1979.
- Görgülü, Hasan Ali, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005.
- İbn Âbidin, Muhammed Emîn, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Kâhire: Meymeniyye, 1307.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-Fıkhîyye*. yy., ty.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. neşr. Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ty.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*. Mısır: 1316/1898.
- İbn Kesîr, İsmâil Ebû'l-Fidâ, *Tefsîrû İbn Kesîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401.
- İbn Kudame, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*. İstanbul: 1985.
- İbn Teymiyye, Takiyyuddîn, *Mecmûu Fetâvâ*. Riyâd: 1386/1967.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: 1991.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: 1988.
- Kasânî, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sana'i' fi Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: 1986.
- Merginânî, Burhânuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübedî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, ta'lik Muhammed Ebû Dakîka, İstanbul; Çağrı Yayınları, 1980.

- Meydânî, Abdülganî el-Guneymî, *Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: 1985.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: 2000.
- Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*. trc. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: Sebül Yayınları, 1994.
- Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed, *Tuhfetü'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405.
- Serahsî, Ebi Bekr Muhammed b. Ebi Schl, *Mebûsât*. Kahire: 1324-31.
- Şa'bân, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1393.
- Şeltut, Mahmut, *Kur'ana Doğru*. çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1987.
- Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, t.y.
- Yaman Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*. Beyrut: 1989.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1989.

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN 6284 SAYILI KANUN

Dr. Öğretim Üyesi Akif DURSUN¹

Giriş

Toplumda kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere aile fertlerine karşı yapılan şiddetin arttığı, bunun da aile yapısını tehdit ettiği gerekçesiyle bu alanda kabul edilen uluslararası anlaşmaların da amir hükümlerine istinaden çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Nitekim 6284 sayılı Kanun'un gerekçesinde bu hususlara değinilmiştir.²

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne (CEDAW) istinaden Türk Hukuku'nda yapılan çeşitli değişikliklerin yanında bu alanda doğrudan çıkarılan ilk kanun 14/01/1998 tarihli ve 4320 sayılı "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" dur. Bu kanun daha sonra İstanbul Sözleşmesi'ni takiben çıkarılan 6284 sayılı Kanun'a yerini bırakmıştır. Tam adı "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" olan 6284 sayılı Kanun, 8 Mart 2012 tarihinde Meclis'te kabul edilmiş; 20 Mart 2012'de de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yürürlüğe girdiği tarihten bugüne çeşitli tartışmalara konu olan Kanun'un çeşitli problemlere yol açtığı kamuoyuna yansımaktadır. Bu sebeple Kanun'da düzenleme yapılması yönünde talepler gittikçe artmaktadır. Devletler için esas olan vatandaş-

1 Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
akif.dursun@medeniyet.gov.tr - ORCID: 0000-0001-5392-2162

2 "181 Sıra Sayılı Genel Kurul Tutanağı" (TBMM, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı).

larının hukukunu korumaktır. Çıkarılan bir kanun bu hususta yetersiz kaldığında tereddütsüz değiştirilmelidir.

Biz bu araştırmamızda düzeltilmesi hususunda katkı olması gayesiyle Kanun maddelerinin fıkıh ilkelerine uygunluğu hususunu inceleyeceğiz. Bunu yaparken temel olarak İslam hukukuna uygun olmadığı kanaatine vardığımız maddeler üzerinde duracağız. İncelemede kolaylık olması için Kanun'daki madde sıralamasına uyacak, başlıkları da Kanun'daki bölüm başlıklarına uygun yapacağız.

Kanun; "1- Amaç, Kapsam, Temel İlkeler ve Tanımlar, 2- Koruyucu ve Önleyici Tedbirlere İlişkin Hükümler, 3- Merkezlerin Kurulması, Destek Hizmetleri ve Kurumlararası Koordinasyon, 4- Mali Hükümler, 5- Çeşitli ve Son Hükümler" olmak üzere beş bölümdür. Dördüncü bölümde değerlendirilecek bir madde varken, beşinci bölümde değerlendirme yapacak herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Asıl problemleri gördüğümüz hükümler ilk iki bölümdedir. Bu sebeple son iki bölümü değerlendirmeye konu etmeyecek, ilk bölümdeki hükümler üzerinde daha fazla duracağız.

1. Amaç, Kapsam, Temel İlkeler ve Tanımlar

Bu bölümde Kanun'un hangi amaçla çıkarıldığı, kimleri kapsadığı, içinde geçen kavramların neler olduğu açıklanmıştır.

1.1 Amaç

Kanun'un başlığına göre iki hedefi olması gerekir: Aileyi korumak ve kadına şiddeti engellemek. Ancak Kanun, kendisine amaç olarak "şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi"ni belirlemiştir (m. 1).

Maddeden görüldüğü üzere Kanun, sadece şiddet mağdurlarını korumayı ve şiddeti önlemeyi hedeflemektedir. Ailenin korunması ne amaç içerisinde geçmiş ne de herhangi bir maddesinde hüküm olarak yer almıştır. Anlaşılan Kanun'u yapanlar, aile birliği için en tehlikeli husus olarak şiddeti görmüşler ve şiddet engellenirse aile de korunur diye düşünmüşlerdir.

1.2 Kapsam

Maddede kadın ve çocuklar ayrı, aile bireyleri ayrı zikredilmiştir. Aslında herkes bir ailenin ferdidir. Herhalde sadece aile bireyleri denmesinin evli olmayan kadınları ve ailesi bulunmayan çocukları kapsamayacağı düşünülererek, kadınlar ve çocuklar ayrıca zikredilmiş olmalıdır. Ancak burada bir kesişme olduğu bellidir. Ayrıca bu tanıma göre yalnız yaşayan erkekler bu Kanun kapsamında değildir.

Kanun'da geçen, “şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan” ifadesinden herkesin Kanun kapsamında olduğu sonucunu çıkarılabilirse de bu yorumun Kanun'un ruhuna aykırı olduğu ifade edilmiştir. Kanun'un yapılış amacı ve başlığına bakarak ancak “cinsiyete dayalı” şiddetin Kanun kapsamında olduğu ve “bireyleri cinsiyet ayrımcılığı temelli şiddetten korumayı” amaçladığı, mesela, iki esnaf arasındaki ticarî ihtilaf veya apartman sorunları nedeniyle apartmanda oturanların birbirlerine şiddet uygulaması gibi durumların Kanun kapsamında değerlendirilemeyeceği söylenmiştir.³ Ancak apartmanda çöp atma nedeniyle tartışan iki komşudan biri erkek diğeri kadınsa, kadının bu Kanun kapsamında başvurusunu engelleyen bir husus bulunmamaktadır. Maddenin kaleme alınış şekli, şiddete uğrayanın sadece kadın ve çocuk olmasının bu Kanun kapsamında

3 Necla Öztürk, “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi – İnÜHFD-* 8/1 (2017), 6.

başvurmak için yeterli olacağı şekilde yorumlanmaya müsaittir. Nitekim Kanun'un kapsamının net olmaması eleştiri konusu olmuştur.⁴

Kanun uygulanırken, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadının yaşının, medeni durumunun, cinsel tercihlerinin, vatandaşlığının veya şiddetin aile/ev içinde ya da dışında gerçekleşmesinin önemi olmadığı gibi, doğuştan erkek olan cinsiyetini Medeni Kanun'a göre (m. 40) kadın olarak değiştiren fertler de Kanun kapsamında kabul edilmektedir.⁵

"Şiddete uğrama tehlikesi" sübjektif bir husustur. Bu hususta hangi somut hususlar dikkate alınacaktır. Çünkü şiddet tanımı fazlasıyla geniş tutulmuştur. Bu sebeple bu ifade ya çıkarılmalı ya da objektif kriterlere bağlanacak şekilde tanımı yapılmalıdır.

1.3 Temel İlkeler

"Kanunun uygulanması ve uyulmasında esas alınacak temel ilkeler" belirtilirken, Anayasa ile yürürlükteki diğer kanunî düzenlemelerin yanında, doğrudan uluslararası sözleşmelerin özellikle de İstanbul Sözleşmesi'nin dikkate alınacağı bir madde ile belirtilmiştir (m. 1/a). Karşılaştırma yapıldığında Sözleşme hükümlerinin büyük ölçüde Kanun'a yansıtıldığı görülmektedir.⁶

Kanun kapsamında kadın lehine olan düzenlemelerin ayrımcılık olarak yorumlanamayacağı hükmü konulmuştur (m. 1/ç). Bunun kadın-erkek eşitliği iddiası ile ne kadar bağdaştığı tartışma konusudur. Bu maddede geçen "kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddet" ifadesi ilk başta akla İstanbul Sözleşmesi'ndeki "kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet" (m.

4 Öztürk, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler", 25.

5 H. Kübra Ercoşkun Şenol, "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 13 (25 Haziran 2019), 432.

6 Hüsamettin Uğur, "Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 101 (2012), 340-341.

3/d) ifadesini getirmekte ise de burada, kadına karşı şiddette tanımlanan, “kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen” şiddet kastedilmektedir. Ancak bununla toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin arası nasıl ayırt edilecektir? Çünkü bir kadına sırf kadın olduğu için şiddet uygulanması durumu çok nadir olur. Ancak akıl ve ruh sağlığı yerinde olmayanlarla, sapkın cani kişiler böyle bir davranışta bulunabilir. Kadına uygulanacak şiddet -erkeklerde olduğu gibi- genellikle toplumca kadına yüklenen rollerle ilgili olur.

Bu konuda yazarların dikkat çektiği üzere doğrudan uluslararası sözleşmelere özellikle de İstanbul Sözleşmesi'ne atıfta bulunulması, Kanun'da açıkça yer verilmesi de toplumsal cinsiyetin kabul edildiği manasına gelmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin temel kavramlarından olan toplumsal cinsiyet, Sözleşme'yi hazırlayanlara göre kadınlara şiddet ile aile içi şiddetin kaynağı konumundadır. Bu kavram ilk kez, cinse dayalı ayrımların aslen toplumsal olduğunda ısrar eden Amerikalı feministler arasında çıkmış⁷ ve feminist hareketlerin etkisiyle 1970'li yıllarda geliştirilmiş bir kavramdır.⁸

Yapılan tanımlara göre toplum veya din tarafından kadın ve erkeğe yüklenen roller, görevler, davranış kalıpları toplumsal cinsiyet kapsamındadır. Buna göre kadın ve erkek arasındaki tek fark üremedeki rol ile ilgili farktır.⁹

7 Joan W. Scott, “Joan W. Scott, ‘Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi’, çev. Derya Demirler-Fahriye Dinçer, 12 (Ekim 2010)”, çev. Derya Demirler - Fahriye Dinçer, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 12 (Ekim 2010), 113.

8 Mehmet Tayfun Amman, “Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet - Sosyal, Bilimsel Yaklaşımlar (İstanbul: 2012)”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet: Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı* (İstanbul, 2012), 16; Sümeysa Ünalın Turan, *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2019), 27.

9 Akif Dursun, “İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm Hukukuna Göre Değerlendirilmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2021), 43.

Feministlerce tanımlanan ve İstanbul Sözleşmesi'nde kabul edilen toplumsal cinsiyet kavramının İslâmî hükümlerle bağdaşma imkânı bulunmamaktadır. Çünkü İslâm fitrat dinidir ve hüküm vaz'ında fitrat temel bir nirengi noktasıdır. İslâmî telakkiye göre her varlığın bir fitratı vardır. İnsan olma noktasından ortak çok sayıda özelliği bulunan kadın ve erkeğin ayrıca kendilerine ait fitratları da bulunmaktadır ve bu fitratı değiştirmeye kalkmak yasaklanmıştır. Çok sayıda ayet-i kerime ve hadis kadınla erkeğin farklarına dikkat çekmektedir.¹⁰ Bu hususta yapılan bilimsel araştırmalar da kadın ve erkeğin biyolojik ve psikolojik farklarını ortaya koymuştur.¹¹ Fıkıhta pek çok hüküm bu farklılıklara istinat etmektedir. Bu sebeple Kanun'un bu maddesinde geçen "Kadınlara yönelik cinsiyete dayalı şiddet" ifadesinin tanımlanması ve İstanbul Sözleşmesinde tanımlanan toplumsal cinsiyetten ayırt edilmesi gerekir.

1.4. Tanımlar

Kanun'un tanımlar bölümünde, başlıkta olduğu halde ailenin tanımı bulunmamaktadır. En fazla tanım şiddetle ilgili tanımlardır. Kanun'da şiddet: "Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış" (m. 2/1-d) şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımın, "toplumsal cinsiyet" ifadesi kullanılmadan, İstanbul Sözleşmesi'ndeki "kadına karşı şiddet" tanımına uygun bir biçimde kaleme alındığı hatta "zarar görme ve acı çekme

10 Mesela bk. el-Bakara 2/228, el-Bakara 2/234, el-Bakara 2/233, en-Nisâ 4/3, 24, en-Nisâ 4/4, en-Nisâ 4/11.

11 Mücahit Gültekin, *Bilimsel Araştırmalarda Kadın-Erkek Farklılıkları* (Bursa: Aile Akademisi Derneği, 2014).

ihtimali” ile “sözlü şiddeti” de tanıma girdirerek şiddetin alanını Sözleşme’ye göre genişlettiği görülmektedir.¹²

Kadına yönelik şiddet ise “Kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış” (m. 2/1-ç) şeklinde tanımlanmıştır.

Kadına yönelik şiddetin Sözleşme’deki “kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” tanımına uygun kaleme alındığı görülmektedir.¹³ Kanun’da tanım “kadına yönelik şiddet” başlığıyla verilmiş, Sözleşme’deki “toplumsal cinsiyet” ifadesi kullanılmamış ancak tanımın içerisine “cinsiyete dayalı ayrımcılık” olarak girdirilmiştir.

Kanun “Ev içi şiddeti”, “Şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet” (m. 2/1-b) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım da İstanbul Sözleşmesi¹⁴ ile uyumludur.

Tanımın olumlu yönü ev içi şiddette, şiddetin “meydana gelmesini” şart koşması ve sözlü şiddetin sayılmamasıdır.

Kanun’da ailenin tanımı yapılmadığından kimlerin aileden sayılacağı hususu hâkimin takdirine bırakılmış gibidir. Ancak “aile mensubu sayılan” ifadesi ile geniş aile tanımına ve toplumun kabulüne atıf yapılmış gibidir. Burada herhangi bir cinsiyet belirtilmediği için aile içinde şiddete maruz kalan erkeklerin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerekecektir. Ancak Kanun’un başlığında “kadına karşı şiddetin önlenmesi”nin yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Aile içinde şiddete uğrayan erkekler bunu ne

12 İstanbul Sözleşmesi, m. 3/a.

13 İstanbul Sözleşmesi, m. 3/d.

14 İstanbul Sözleşmesi, m. 3/b.

kadar ifade edebilecekler, edebilenler ise ne kadar dinlenecektir? Uygulama bunun istisna olduğunu göstermektedir.

Bu maddede aile yanında “veya hanede” denilerek nikahsız birliktelikler Kanun’a dâhil edilmiş; eşcinsel birlikteliklere ışık yakılmıştır. Her ne kadar LGBT+ dernekleri ve bir kısım hukukçular tarafından Kanun başlığının, birlikte yaşayan ve aile olmayan bireyleri dışarıda tuttuğu iddia edilse ve hem Meclis’te hem de öğretilde¹⁵ en çok Kanun’da geçen “Aile” veya “Ailenin Korunması” kavramı eleştirilmiş olsa da hem doğrudan İstanbul Sözleşmesi’ne atıf yapılması hem Kanun metninin hiçbir yerinde toplumun temeli olan, bu açıdan korunması gereken bir “değer” olarak “ailenin korunmasına” yer verilmemesi¹⁶ hem de bu maddedeki “hane” kelimesi, isteyen hâkimin mezkûr kişileri Kanun kapsamına girdirmesinin önünü açmaktadır. Bu sebeple bazı hukukçulara göre 6284 sayılı Kanun eşcinselleri de koruma altına almaktadır.¹⁷

Şiddet mağduru tanımı da çok genişdir: Kanun, “şiddet olarak tanımlanan tutum ve davranışlara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan veya kalma tehlikesi bulunan kişiyi ve şiddetten etkilenen veya etkilenme tehlikesi bulunan kişileri” (m. 2/1-e) şiddet mağduru kabul etmiştir. Maddedeki “dolaylı olarak şiddete maruz kalma veya tehlikesi”, “şiddetten etkilenme veya tehlikesi” çok geniş bir mağdur kitlesi ortaya çıkarmaktadır. Bir evde karı-koca arasında tartışma çıksa ve taraflardan biri diğerine hakaret etse, bundan etkilenen çocuklar buraya dâhil olduğu gibi, tartışma sırasında orada bulunmayan ancak sonradan

15 Nazan Moroğlu, “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 99 (Nisan 2012), 375.

16 Uğur, “Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri”, 342-343.

17 Şamil Demir, “Arabuluculuk ile Aile İçi Şiddet ve Uzlaşmaya Tabi Suçların İlişkisi”, *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2014), 216; Uğur, “Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri”, 347; Ercoşkun Şenol, “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme”, 434.

durumu öğrenecek çocuklar da mağdur kabul edilebilecektir. O zaman bu mağdurların tamamı Kanun kapsamında başvuruda bulunabileceklerdir.

Kanun'da şiddetin tanımı yapılmasına rağmen şiddetin çeşitlerinin yani fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü ve ekonomik şiddetin neler olduğu tanımlanmamış; ilgili Yönetmelik'te de tanım ve ayrımı getirilmemiştir. Hangi hususların buraya girdirileceği hâkimin takdirine bırakılmıştır. Ancak 2008'de Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nce (KSGM) yayımlanan *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı*'nda şiddet çeşitleri ile ilgili örnekler verilmiştir. Bunlar arasında tokat atma, hırpalama, evlilik içi dâhil cinsel ilişkiye zorlamak, bağırarak, nasıl giyineceğine karışma, para vermemek veya kısıtlı para vermek, ailenin mali durumu konusunda bilgi vermemek, çalışmasına izin vermemek dâhil çok sayıda örnek vardır.¹⁸ Burada sayılan şiddet türleri tahdidî değil tadâdidir. Yani örnekleme kabilindedir. Başka eylemler de hâkimin takdiriyle şiddete girdirilebilir. Nitekim Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASB) tarafından yayımlanan *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*'nda başka örnekler de eklenmiştir.¹⁹ ASB ile Hacettepe Üniversitesi iş birliği ile 2008'de yapılan ve 2014'te tekrar edilen, kadına yönelik şiddet ile ilgili araştırmada ise özellikle psikolojik (duygusal) şiddetin tanımı çok genişletilmiş, sosyal medya kullanmasına karışmak, bir yere giderken izin istemesini talep etmek bile şiddete girdirilmiştir.²⁰

Fıkıh kitaplarımızda şiddetin tanımı bulunmamakla birlikte KSGM el kitabında verilen örneklerin büyük bölümünün dinen de uygun olmadığı ya kazâî ve diyânî ya da sadece diyânî yap-

18 Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü KSGM, *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı*, 2008, 7-8; Hüseyin Tıgılı, "Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Yer Alan Tedbirler ve Bunların Uygulanması", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 5 (2011), 496.

19 Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü KSGM, *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)* (Ankara, 2016), 5.

20 İlknur Yüksel Kaptanoğlu vd., *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015), 94-95.

tırımları bulunduğu söylenebilir. Ancak şiddetin tanımının bu kadar geniş tutulması, İslam hukukuna göre şiddet kapsamına girdirilemeyecek bazı hususların dâhil olmasına yol açmıştır. Ayrıca tedip hakkı nedeniyle bir sınırlama veya açıklama da yapılmamıştır. Mesela, İslam hukukuna göre kadın, zaruri durumlar hariç, kocasının izni olmadan dışarı çıkamaz, dışarıda çalışamaz, gittiği yeri söylemek zorundadır; kocanın karısı ve çocukları, annenin evlatları üzerinde tedip hakkı vardır ve bu tedip hakkının içine kızmak, hafifçe dövmek de dâhildir. Kanun'daki tarife göre bunlar da şiddete dâhil olmakta ve yasaklanmaktadır.

Gerçi TCK 232/2. maddede, “İdaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişi...” denilerek ebeveyn ve eğitimcilerin terbiye (tedip) hakkı kabul edilmiş ve çeşitli mahkeme kararlarında ebeveyn²¹ ve eğitimcilerin basit ceza vermelerinin terbiye hakkından kaynaklandığı ifade edilerek ceza verilmemişse de hafif de olsa dövme bu hakka dâhil edilmemiştir.²² Kocanın tedip hakkı ise kabul edilmemiştir.²³ Çünkü TMK'na göre karı ve koca ailede eşit haklara sahiptir. 6284 sayılı Kanun, TCK'na göre daha özel bir kanundur ve kendi alanıyla ilgili düzenlemede önceliği vardır. Bu sebeple ebeveyn veya eğitimcilerin bir kıza tedip kapsamında kızmaları, kulağını tutmaları vb. TCK açısından suç teşkil etmese bile 6284 sayılı Kanun kapsamında koruyucu veya önleyici tedbir kararı verilmesine yol açabilecektir. Hangi niyet ve kastla olursa olsun kocanın her müdahalesi ise hem TCK hem de 6284 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilecektir.

21 Yargıtay 3. Ceza Dairesi (Yargıtay), K. 2014/30559, 2014/6680E (22 Eylül 2014).

22 Yargıtay Ceza Genel Kurulu (Yargıtay), K. 2000/4-11 E. (22 Şubat 2000).

23 Metin Feyzioğlu, “Terbiye ve İnzibat Vasıtalarını Kötüye Kullanma ve Aile Bireylerine Karşı Fena Muamelede Bulunma Suçları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50/1 (2001), 45.

Nikahlı cinsel ilişki ile nikahsız birliktelikleri eşitleyen bir cinsel şiddet tarifi de İslam hukukundaki ilkelere terstir. Nikahın asıl gayesi helal cinsel ilişkidir ve İslam'da nikah haricinde bir cinsel eyleme izin yoktur. Nikahlı nikahsız ayrımı yapmadan bu ilişkilerin sadece rızaya/isteğe indirgenmesi nikahın ana gayesine ters olduğu gibi İslam'ın ilkelerine de terstir. Meşru bir gerekçe olmadan kadının kocasının, kocanın da karısının cinsel ilişki teklifini reddetme hakkı yoktur.²⁴ Meşrû mazeret olmadan kocasının ilişki talebini reddeden kadına Allah'ın laneti olacağına dair hadisler bulunmaktadır.²⁵ Kadın da kendisi ile ilişkiye girmeyen kocasından ayrılmayı talep hakkı vardır.²⁶ Bu nedenle cinsel şiddetle ilgili tanım daraltılmalı; evliliğin gereği ilişkiler istisna tutulmalıdır.

Bunlara rağmen fiziksel ve cinsel şiddet en azından daha objektif kriterlere sahiptir. Özellikle psikolojik şiddet epey sübjektiftir. Örnek verilenlerden “bağırarak, korkutmak, yakınlarıyla görüştürmemek, küçük düşürmek, kıskançlık bahanesiyle sürekli kontrol altında tutmak, başkalarıyla kıyaslamak, nasıl giyineceği, kimlerle görüşeceği konusunda baskı yapmak, kişinin kendisini geliştirmesine engel olmak, lakap takmak, öfkesini çocuklardan çıkarmak,” büyük oranda sübjektiflik barındırmaktadır. Karı-koca tartışmaya başladılar ve karşılıklı ikisi de sesini yükseltti. İki taraf da şiddet mi uygulamış kabul edilecek? Erkek hanımına “annem daha iyi yemek yapardı”; kadın kocasına, “babam tamir işlerinde daha iyiydi” dediğinde bu psikolojik şiddet mi olacak? Her bir örnek için benzer sorular sorulabilir. İslam hukuku

24 Ahmed b. Hüseyin Remlî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Halid er-Ribat vd. (Feyyum: Dâru'l-Fellâh, 2016), 9/468; Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2/33, 165; Abdülkerim Zeydân, *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 7/282-283.

25 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şaîhîh*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Bed'ü'l-halk”, 7 (3237), “Nikâh”, 86 (5193); Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-Şaîhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Nikâh”, 122 (1436).

26 Zeydân, *el-Mufassal*, 7/239-243.

açısından karı-koca arasındaki ilişkiler maruf (güzel geçinme) çerçevesinde yürür. Özellikle erkeğin hanımıyla güzel geçinmesi hususunda çok sayıda hadis varid olmuştur. Ancak her ailede olabilecek bazı hususların şiddet tanımına girdirilmesi fıkıhla bağdaşmadığı gibi aileye devletin ve başkalarının fazla müdahalesine; bu da aile mahremiyetinin bozulması, dolayısıyla aile birliğinin zarar görmesine yol açar. Psikolojik şiddetin tanımı çok dar tutulmalı, bununla ilgili cezalandırmalar ise minimize edilmelidir.

Aynı durum ekonomik şiddet için de geçerlidir. Verilen örneklerin önemli bölümü sübjektif olduğu gibi bir bölümü de İslam hukukunun belirlediği karı-koca hak ve vazifeleriyle çelişmektedir. Örneklerden, “kısıtlı para vermek, ailenin mali durumu konusunda bilgi vermemek, istemediği işte zorla çalıştırmak, çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirmek, kadının para harcamasının kısıtlanması, ekonomik konulardaki kararların erkek tarafından tek başına alınması, kadının iş bulmasını kolaylaştırıcı becerilerinin geliştirilmesinin engellenmesi” hususları epey sübjektiftir. Mesela “kısıtlı para” denilince ne anlaşılacak? Koca karısına, baba evladına verdiği parayı yeterli, kadın veya çocuk yetersiz görebilir. Kadının gerekli gördüğü bir harcama erkek tarafından gereksiz görülebilir. Kadın istediği gibi para harcayamayacağı zaman ekonomik şiddet mi olacak? Baba çocuğunu sahip olduğu işyerinde yardıma çağırabilir; gelmek istemezse kızabilir. Bu durum “istemediği işte zorla çalıştırmak” mı olacak? Koca ev hanımı olan karısından vazifelerini yapmasını istese, kadın kendini geliştiremiyorum diye şiddete uğradım mı diyecek?

Bunun haricinde, “çalışmasına izin vermemek, ekonomik konulardaki kararların erkek tarafından tek başına alınması, kadının iş bulmasını kolaylaştırıcı becerilerinin geliştirilmesinin engellenmesi” hususları da erkeğin kavramlık vazifesi ile bağlantılı hakları kapsamındadır. İslam hukukuna göre ailede

kadının ve erkeğin vazifeleri vardır. Bu vazifelerin bir bölümü kazâî yaptırıma da dâhildir. Bu çerçevede nafaka sorumluluğu, evin idaresi yani kavvamlık erkekte, erkeğe meşru hususlarda itaat, erkek istemiyorsa çalışmamak ise kadındadır. Toplumumuzun örfü de bu yöndedir. Hem dinin hem de örfümüzün gereği olan hususların şiddete girdirilmesi İslam hukuku açısından doğru olmadığı gibi, pozitif hukuk ilkeleri açısından da doğru değildir. Çünkü örf ve âdet pozitif hukukun kaynaklarındandır.²⁷ Toplumda genel kabul gören, insanlara bir zararı olmayan hatta faydası olan hususların yasaklanmaması genel bir prensiptir.

Bazı ideolojik grupların geliştirdiği tanımların hukuk yoluyla topluma dayatılması ne ilmî ne de hukukîdir. Bu tür düzenlemeler iddia ettikleri faydayı sağlayamayacağı gibi söylenmeyen veya öngörülmezen zararlara yol açar.

Bu sebeplerle ekonomik şiddetin tanımının da çok daraltılması, “haksız yere nafaka vermemek, diğer aile bireylerinin gelirlerini almak” gibi objektif tespit edilebilecek hususlarla sınırlandırılması gerekir. Hatta psikolojik şiddet ve ekonomik şiddetin, bu Kanun’da düzenlenen koruyucu ve önleyici tedbir kapsamından çıkarılması, bu tür şiddet sayılabilecek objektif hususlarda TMK ve TCK düzenlenen aile bireylerinin sorumlulukları ile ilgili hükümlerle yetinilmesi daha uygundur.

2. Koruyucu ve Önleyici Tedbirlere İlişkin Hükümler

Kanun’un ikinci bölümü, 3 ila 13. madde aralığı tedbir kararları ile ilgilidir.

2.1 Tedbir Kararları

Tedbir kararları koruyucu ve önleyici olmak üzere iki çeşittir. Tedbir kararlarına hâkimin karar vermesi esas olsa da bazı

²⁷ Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2012), 32.

koruyucu tedbir kararlarına mülkî amirin (m. 3/1) ve gecikmesinde tehlike görülen durumlarda bir kısım koruyucu ve önleyici tedbir kararlarına kolluk amirinin de karar verebileceği hususu Kanun'da yer almaktadır. Koruma kararları şiddet mağduruna dönük iken, önleyici kararlar şiddet uygulayanla ilgilidir.

Hakimlerin verecekleri önleyici tedbir kararları arasında: “Şiddet uygulayanın, b) müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesi; c) korunan kişilere, bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması; ç) çocuklarla ilgili kişisel ilişkinin sınırlanması ya da tümüyle kaldırılması; d) gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, çocuklarına yaklaşmaması; (m. 5/1b, c, ç, d).” hususları da vardır.

Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde b, c ve d maddesinde geçen tedbirlerin, ilgili kolluk amirlerince de alınabileceği hükme bağlanmıştır (m. 5/2). Yalnız Kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde hâkimin onayına sunmak zorundadır. Hâkim tarafından yirmi dört saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.

Yönetmelikte bu tedbirler sayılmış ve bunların nasıl uygulanacağına dair açıklama getirilmiştir. Kanuna göre de Yönetmeliğe göre de koruyucu tedbir kararları için herhangi bir belge ve delil aranmamaktadır. Ancak önleyici tedbir için böyle bir ifade bulunmamaktadır. Bu da önleyici tedbir kararlarının, Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) kapsamında ve hukukun genel ilkeleri ışığında delil ile alınabileceği manasına gelmektedir. Ancak “geciktirmeksizin” verilmesi gerektiğinden, uygulamada dosya üzerinden, sadece ihtimal ve emare yeterli görülerek, hatta sadece beyan ile önleyici tedbir kararları verilmektedir. Bu hususta pek çok mahkeme kararı vardır.

Bu tedbirlerden müşterek konuttan uzaklaştırma ve çocukları ile ilişkinin kısıtlanması veya tamamen kaldırılması ciddi

tedbirlerdir ve bir tür cezalandırmadır. Öncelikle böyle bir cezalandırmaya gidilmesi tartışma konusu yapılmalıdır. Bir de bu tedbirlerin belge ve delil aranmaksızın verildiği düşünülürse daha dazla düşünülmesi gerekir. TCK'na göre “kasten işlenen suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni sonucu olarak” (m. 53/1-c) alınabilen velayetten yoksun olmak bu Kanun'a göre sadece şikayetle alınabilmektedir.

İslam hukukuna göre bir erkek karısını boşamak istediğinde ric'i (geri dönülebilir) talakla boşamalı ve kadının iddet müddeti içerisinde aynı evde kalmalıdır. Bu durum hem erkeğin aldığı kararı gözden geçirmesini hem de kadının boşamaya yol açan bir kabahati varsa düzeltmesini temin edecektir. Bir tartışma durumunda bile sadece bir tarafın (ki çoğunlukla kadınların) talebi ile altı ay uzaklaştırma vermek doğrudan ailenin yıkılma kararını vermek demektir.

Bir başka açıdan kişinin kendi evinden uzaklaştırılması onur kırıcı bir husustur. 1982 Anayasa'nın 17/3. Maddesinde, “... kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya ve işleme... tabi tutulamaz” denilmektedir. Suçlu olduğu bile belli olmayan birinin evinden, çocuklarından uzaklaştırılmasının, kendi sokağına/ mahallesine girememesinin o kişide oluşturacağı aşağılanma hissi düşünülmalıdır.

Koruyucu tedbir kararlarının bazıları istismar edilebilecek olsa da başvuran yani mağdur olduğunu söyleyen kişi ile alakalı tedbirler olması nedeniyle herhangi bir belge, bilgi aranmaksızın verilmesi devletin yetkisi kapsamında değerlendirilebilir. Ancak önleyici tedbir kararları şiddet uyguladığı iddia edilen kişiye yönelik olması nedeniyle aynı kapsamda olmaması gerekir. Bilindiği üzere bir başkası hakkında iddiada bulunan bunu ispatla yükümlüdür. Tedbir kararlarında -ister ceza ister hukuk ister idarî tedbir olarak değerlendirilsin- başkası hakkında karar verilmektedir. Bu sebeple delil aranmaksızın sadece bu husus-

taki emare, kanaat hatta uygulamada sadece başvuranın mağdur olduğu iddiasıyla verilmesi İslam hukukuna da hukukun genel ilkelerine de terstir. Buna göre önleyici tedbirler yeniden gözden geçirilmeli; insan onuru ile bağdaşmayanlar çıkarılmalı ve özellikle tedbir kararlarının cezalandırma içerenleri için en azından hâkimin zann-ı galibe ulaşacağı kadar belge ve delil aranmalıdır.

Kanun'da “şiddet uygulayan” tabiri kullanılması nedeniyle tedbir kararı için başvurulduğu anda mahkemeler şablon kararlar almakta ve bu kararlarda hakkında iddiada bulunulan kişi için “şiddet uygulayan” tabirini kullanmaktadırlar. Bir kişiyi delilsiz suçlu ilan eden bu ifade uygun şekilde değiştirilmelidir.

Nitekim AYM, çeşitli kararlarında, uzaklaştırma veya yaklaştırmama kararlarında geçen “*şiddet uygulayan*” ifadesinin, suç ispat edilmediği müddetçe, “masumiyet karinesinin”²⁸ ve “şeref ve itibar hakkının” ihlali olduğuna karar vermiştir.²⁹

2.2. Karar Talebi ve Süresi

Kanun'da tedbir kararı talebi için ilgili (mağdur) haricinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASB), kolluk görevlileri ve Cumhuriyet savcısına da yetki tanınmıştır. Tedbir kararlarının en çabuk ve en kolay ulaşılabilecek yer hâkiminden, mülki amirden ya da kolluk biriminden talep edilebilmesi de hükme bağlanmıştır (m. 8/1).

Tedbir kararı ilk olarak en fazla altı ay verilebilmekte, daha sonra gerektiğinde hâkim re'sen veya korunan kişinin, Bakanlık veya kolluk görevlilerinin herhangi birinin talebi üzerine uzatılabilmekte veya değiştirilebilip kaldırılabilmektedir (m. 8/2).

Yönetmelik, Bakanlık görevlilerini, müdürlük ve ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi) görevlileri olarak açıklamıştır (m. 30).

28 Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu AYM, K. 2016/6038 (20 Haziran 2019).

29 Anayasa Mahkemesi AYM, K. 2017/27041 (11 Aralık 2019).

Bu durum çok sayıda kişinin aile mahremiyetine dâhil olmasına yol açmaktadır. Mülga 765 sayılı TCK'da karı-kocadan birinin diğerine kötü muamelede bulunması durumunda suçun takibi, zarar görenin şikâyetine bağlı kılınmıştı. Bu durumun, karıkocaya eksiksiz bir koruma sağlamaya dönük olduğunu söyleyen Metin Feyzioğlu, mülga 4320 sayılı Kanun'un, Cumhuriyet Savcısı'na, eşe karşı gerçekleştirilen aile içi şiddet durumlarında, sulh hakimine re'sen başvurarak tedbir alınmasını talep etme yetkisi vermesini eleştirmektedir.³⁰ 6284 sayılı Kanun ise karı-koca arasına girenleri artırmış, savcıların yanına Bakanlık ve kolluk görevlilerini de eklemiştir.

Bununla bağlantılı olarak Kanun'un 20, Yönetmeliğin 46. maddesine göre ASB, "gerekli görmesi hâlinde, kadın, çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî, cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya katılabilir."

Maddenin bu şekilde düzenlenmesi, mağdurun isteği veya en azından izninin şart olmaması Bakanlığa davaya katılma hususunda geniş yetki vermektedir. Özellikle basit yaralamalı davalarda çoğunlukla karı-koca sonradan anlaşmakta, ancak dava kamu davasına döndüğü için yargılama devam etmekte, sonuçta kadının lehine de erkeğin lehine de hükmedilse mahkeme masraflarını aile beraberce ödemektedir. Buna bir de Bakanlık avukatının vekalet ücreti eklenmektedir.

Öncelikle bu tür suçların şikâyete bağlı olmaktan çıkarılması ve şikâyet geri çekilse bile yargılamanın devam etmesi başlı başına bir problemdir. Yabancı birinin uyguladığı şiddet şikâyete bağlı ve şikâyetten vazgeçmekle düştüğü halde, aileden biri için böyle bir husus söz konusu değildir. Maalesef bu hususta AYM'ne yapılan bir iptal başvurusu reddedilmiştir.³¹

30 Feyzioğlu, "Terbiye ve İnzibat Vasıtalarını Kötüye Kullanma ve Aile Bireylerine Karşı Fena Muamelede Bulunma Suçları", 50.

31 Anayasa Mahkemesi AYM, K. 2020/28 (11 Haziran 2020).

İslam'da aile -özellikle de karı-koca- mahremiyetine azami dikkat edilmiştir. Rasulullah erkeklere karıları ile aralarında geçen hususları anlatmamasını emretmiş,³² tecessüs yasaklanmış,³³ ayette manidar bir kelime seçimi ile “hanımlarınız sizin için bir örtü (libas), siz de onlar için bir örtüsünüz”³⁴ buyrulmuştur.³⁵ Erkeğe talak hakkı verilmesinin bir boyutu da karı-koca arasındaki sırların insanlara açılmasının önüne geçmektir. Bu sebeple karı-koca arasında geçen şiddet olaylarının taraflardan birinin şikayetine bağlı hale getirilmesi, diğer müdâhillerin çıkarılması doğru ve uygun olanıdır.

2.3 Tedbir Kararı İhlali

Kanun, tedbir kararına uymayan şiddet uygulayan için zorlama hapsi getirmiştir. Buna göre hâkim ilk defasında tedbirin niteliğine ve aykırılığın ağırlığına göre üç günden on güne kadar, ihlalin tekrarı halinde ise onbeş günden otuz güne kadar zorlama hapsi verir ve bu hapsin süresi altı ayı geçemez (m. 13/1-2).

Kanuna göre şiddet uygulayan kişinin fiili TCK'na göre suç oluştursa bile zorlama hapsi verilecektir (m. 13/1). Bir fiile iki cezayı düzenleyen bu madde, “bir eylemden iki kez cezalandırılmaz” şeklindeki hukukun genel ilkesine terstir. Ancak AYM bu yöndeki bir iptal başvurusunu zorlama hapsinin ceza olmaması gerekçesi ile reddetmiştir. Maddenin gerekçesinde, “zorlama (tazyik) hapsinin bir suç karşılığında öngörülen ceza olmayıp yaptırım altına alınmış bir fiil karşılığı olduğu, niteliği ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla, disiplin hapisleri gibi

32 Müslim, “Nikâh”, 123-124 (1437); Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk Ebû Dâvud, *Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karabelli (Beirut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Edeb”, 37 (4870).

33 el-Hucurât 49/12.

34 el-Bakara, 2/187.

35 Tefsir için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an (Tefsîr)* (Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, ts.), 3/491-492; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay, 2021), 1/748.

değerlendirilmesi gerektiği” söylenmiştir.³⁶ AYM kararında da bu gerekçe aynı şekilde alınarak red verilmiştir. Ancak üç üye karara katılmamıştır. Bu üyeler, “bir eylem için birden fazla ceza verilemez (non bis in idem)” ilkesine dikkat çekmişler; hapsin TCK’da sayılan cezalardan biri olduğunu, bu sebeple zorlama hapsinin de ceza kapsamında olduğunu söylemişlerdir.³⁷

Bir kişinin hapis yoluyla hürriyetinden yoksun bırakılması her halükârda bir cezadır. TCK’da temelde iki ceza öngörülmüştür: Hapis ve para cezası (m. 45/1). TCK’na göre süreli hapis cezaları bir aydan az olamaz (m. 49/1). Zorlama hapsinde ilk defada 10 günden fazla hapis verilemese de ihlalin tekrarı halinde bir defada 30 güne kadar hapis verilebilmesi, sürenin toplamda 6 aya kadar çıkabilmesi, zorlama hapsinin TCK’da öngörülen ceza tanımına da uyduğunu göstermektedir. Buna göre bu cezayı verebilmek için TCK’daki genel hükümlerin uygulanması gerekir. Zira TCK’nın 5/1 maddesi, “genel hükümlerinin, özel ceza kanunları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanmasını” amirdir.

İslam hukukunda hapis cezası ta’zîr cezaları kapsamındadır ve klasik dönemde aslî bir ceza olması kabul edilmemiş; ancak zamanla ta’zîr cezaları arasında önemli bir ceza olarak yer almıştır. Fakihlerin sözlerine göre uygulanma amacına göre ceza ve ihtiyatî tedbir (güvence amaçlı) şeklinde ikiye ayrılabilir.³⁸ İhtiyatî hapis, töhmet, ihtiraz (korunma) ve başka bir suçun infazına kadar tutuklama olup suçlunun kaçma tehlikesine veya toplumu korumaya dönük alıkoymadır.³⁹ Ta’zîren verilen cezalandırma amaçlı hapis cezalarının ise çok sayıda sebebi vardır.

36 “181 Sıra Sayılı Genel Kurul Tutanağı”, 9.

37 Anayasa Mahkemesi AYM, K. 2013/141, E. 2013/119 (28 Kasım 2013).

38 Ebû Bekr Şemsü'l-emime Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Mârifet, 1414), 9/38; ‘Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes’ûd Kâsânî, *Bedâ’i’u’ş-şanâ’i’ fi tertîbi’ş-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-Küttübî’l-İlmiyye, 1406), 7/65; *el-Mevsûatü’l-fikhiyyetü’l-Kuveytîyye* (Kuveyt: Vizâratü’l-Evkâf, 1404), 16/286.

39 *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, 16/292; Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/55.

Kamu güvenliği, genel ahlâk ve âdâb, toplumun ortak dinî değerleri, devlet nizamı, yargı emniyeti ve kamu otoritesi aleyhine işlenen suçlar bunlar arasında sayılabilir.⁴⁰ Osmanlı'da devletin çıkardığı talimatlara uymayanlara hapis cezaları da verilmiştir.⁴¹

Burada mahkeme kararı dinlenmediği, talimata uyulmadığı için böyle bir ceza verilebileceği kabul edilebilir; ancak bunun da bir ceza olduğu dikkate alınarak eğer ihlal yapan kişinin fiili TCK'na göre suç teşkil ediyorsa o ceza ile yetinilmeli; davaya buna göre bakılmalıdır. Ayrıca tamamen bir tarafın beyanına göre alınan uzaklaştırma kararına istinaden aynı zamanda zorlama hapsi verilmesi ne kadar hakkaniyete uygundur? Bir beyanla birbirinden uzaklaştırılan eşlere bir de zorlama hapsi verilmesi, birleşmenin bir daha olmamasını adeta garanti altına almaktadır. Uzaklaştırma ile ilgili önleyici tedbirlerle zorlama hapsinin bu kadar kolay verilmesinin hem bu Kanun'un "aileyi koruma" başlığı ile hem de TMK'da boşanmayı dolayısıyla ailenin çözülmesini zorlaştırmayı esas alan maddelerle çeliştiği kanaatindeyiz.

2.4 İhbar yükümlülüğü

Kanun şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin varlığının herkes tarafından ilgili makam ve mercilere ihbar edilebileceğini; ihbarı alan kamu görevlilerinin de Kanun kapsamındaki görevlerini gecikmeksizin yerine getirmesini hükme bağlamıştır (m. 7/1).

Kanun şiddetle alakalı ihbarı herkese ihtiyârî olarak açarken, Yönetmelik ayrıca, "şiddet veya şiddete uğrama tehlikesinden haberdar olan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına bu durumu derhal şikâyet

40 Bardakoğlu, "Hapis", 16/58.

41 Mehmet Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2017), 298.

mercilerine bildirme zorunluluğunu” getirmiştir (m. 4/1). Bu kurumlardan kastedilen öncelikle sağlıkla ilgili kurumlardır. Tedavi için gelen kişilerin şiddete uğradığını düşünen sağlık çalışanları bunu gerekli yerlere bildirmekle yükümlüdür. Bunun haricinde herhangi bir kamu kurumuna gelen kişide görülen bir yara veya darp izi nedeniyle, kurumda çalışan kamu görevlilerine de bunu araştırma yükümlülüğü yüklenmiştir. Yönetmeliğe göre ise sözlü şiddet içeren bir karı-koca tartışmasına şahit olan kişiler bunu ihbar edebilecek iken kamu görevlileri bunu bildirmek zorundadırlar. Bunun aile mahremiyeti ile ne kadar bağdaştırılacağı; aralarında husumet olan komşuların bu sebeple birbirlerini ihbar etmelerinin önüne nasıl geçileceği tartışmaya açıktır. Bir diğer yön de şiddet uygulanma tehlikesidir. Bunu kim, nasıl takdir edecek? sorusunun cevabı net değildir. Mesela, karı-koca yüksek sesle tartışmaya başladılar veya anne dersini yapmayan çocuğuna veya sözünü dinlemeyen küçük çocuğuna bağırma başladı. Bu durumda şiddet uygulandığı veya bu tehlike olduğu nedeniyle ihbarda bulunulabilecektir. Daha kötüsü okulda öğretmeni önünde bir çocuğa kızan anneyi, öğretmen ihbar etmek zorunda olacaktır.

Yukarıda ifade edildiği üzere karı-koca arasında geçen hadiseler, dava konusu olmadığı müddetçe karışmama prensibi uygun olanıdır. Bunun haricindeki aile üyelerine, mesela çocuklara yapılan şiddetin ihbar edilmesi ve müdâhil olunması yerinde olur. Ancak maddeden şiddet uygulanma tehlikesi gibi muğlak ve sübjektif ifadelerin çıkarılması gerekir. Şunu da söylemek gerekir ki bu maddeyi şiddet tanımı ile bağlantılı düşünmek gerekmektedir. Şiddet tanımının bu kadar geniş olması ihbar yükümlülüğü düzenlemesinin çok sayıda probleme yol açmasına sebep olabilir.

3. Merkezlerin Kurulması, Destek Hizmetleri ve Kurumlararası Koordinasyon

Kanun'un üçüncü bölümü 13 ilâ 16. maddeler şiddetin önlenmesi ve şiddetin taraflarına destek hizmeti verecek merkezler, bunların işleyişi ve eğitimlerle ilgilidir.

3.1 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)

Kanun, şiddetle ilgili takip ve önleme için merkezler kurulmasını hükme bağlamıştır (m. 14/1). Kanun'daki düzenlemelere göre ŞÖNİM hem mağdur hem de şiddet uygulayanla ilgili hizmetlerde bulunacak, tedbirlerin alınmasında ve uygulamasında aktif rol alacaktır (m. 15). Bu merkezlerin kurulması olumlu kabul edilebilir. Belki Malikilerin hâkimin erkeğin nüşûzunun ispat edilememesi halinde, ailenin sâlihlerin arasına taşınmasını, onlardan da durumu takip etmelerini istemesi hükmü ile ŞÖNİM arasında bağlantı kurulabilir. Bunun yanında geniş aileyi işin içine dâhil edecek, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde bulunan "aile meclisi" gibi bir düzenlemenin daha etkili olacağı kanaatindeyiz. Resmi görevli de olsa yabancı kişilerin aile içine karışmasını minimum düzeyde tutmak gerekir.

3.2 Kurumlararası Koordinasyon ve Eğitim

Kanun, "televizyon ve radyolara, ayda en az doksan dakika kadınların çalışma yaşamına katılımı, özellikle kadın ve çocukla ilgili olmak üzere şiddetle mücadele mekanizmaları ve benzeri politikalar konusunda Bakanlık tarafından hazırlanan ya da hazırlattırılan bilgilendirme materyallerini yayınlama" (m. 16/3); "tüm kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, personel ve üyelerinin ASB'nin hazırlayıp koordine edeceği, kadının insan hakları ile kadın-erkek eşitliği konusunda eğitim programlarına katılmasını sağlama"

(m. 16/5) ve “ilköğretim ve ortaöğretim müfredatına, kadının insan hakları ve kadın-erkek eşitliği konusunda eğitime yönelik dersler konulması” (m. 16/6) zorunluluğunu getirmiştir.

Burada üç konu vardır: 1- Kadının çalışma hayatına katılması. 2- Kadının insan hakları. 3- Kadın-erkek eşitliği.

Kadının çalışma hayatına katılması denildiğinde kastedilen ev dışı çalışma hayatıdır. Zaten kadınlar ev içinde (belki de dışarıdan daha çok) çalışmaktadırlar. Kadın-erkek eşitliği derken de anlaşılan toplumsal cinsiyet eşitliğine atıfta bulunmaktadır. Çünkü zaten kanun önünde kadın-erkek eşitliği hatta kadına pozitif ayrımcılık vardır.

İslam hukukuna göre kadının, bazı durumlar hariç, nafaka temini, kazanç peşinde koşma sorumluluğu yoktur. Bu sebeple bekar olanların velisinin, evli olanların kocasının izni olmadan çalışma hayatına katılması uygun görülmemiştir. Bununla birlikte dinin koyduğu kurallar çerçevesinde çalışma hayatına katılmasında bir sorun yoktur. Burada asıl problem kadının çalışma hayatına katılmasının tamamen onun lehine bir durum gibi sunulması, aslında İslam'ın verdiği hakların elinden alınarak “özgürlük” ambalajı ile sorumlu olmadığı hususların üzerine yüklenmesi, bunun propagandasının da devlete yüklenmesidir.

Eğitimi verilmesi istenen “kadının insan hakları” terimi ile ne kastedildiği açıklanmamıştır. Ancak anlaşılan bu terim CEDAW ile Türkiye’de başlayan süreçte kurulan feminist kadın derneklerinin isteğiyle Kanun ve Yönetmeliğe girdirilmiştir. Nitekim bu kadın derneklerinden biri olan Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 1998 yılından beri Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile yaptığı protokol çerçevesinde devlet kurumları dâhil bu hususta eğitim vermektedir.

Bu derneğin açıklamasına göre kadının insan hakları, “insan hakları kavramını dünya kadınları açısından yeniden yorumlayarak oluşturmayı amaçlayan bir kavramdır.” Sitesinde bu haklar

da sayılmıştır. Bunların önemli bölümü olması gereken ve İslam hukuku açısından da hak olan hususlardır. Bazıları ise İslam hukuku ile uyumlu olmadığı gibi birkaçı örfümüzle de mer'i hukukla da uyumlu değildir. “Eşit miras, evlilik içinde cinsel birleşmeyi reddetme, istediği zaman kocasından izin almadan istediği işte çalışma, dini yaşama katılma ya da katılmama hakkı” İslam hukuku ile uyumlu değilken; kadının bedensel hakları arasında sayılan, “kendi cinselliğini yaşama ve kadının bedeninin yalnızca kendine ait olması hakkı” dinen de hukuken de ahlaken de kabul edilemeyecek ve hak olamayacak şeylerdir.⁴²

İlgili derneğin yayınladığı kitapçıklar ve diğer kadın derneklerinin açıklamasından anlaşıldığı kadarıyla “kadının cinselliğini yaşama hakkı” derken istediği kişi ile dilediği şekilde cinsel ilişkiye girmesi kastedilmekte, “kadının bedeninin yalnızca kendine ait olması” dendiğinde de bir kadının kendi bedeni ile ilgili her karara kendi karar verme hakkına sahip olduğu söylenmektedir. Bunun içine sapkın cinsel ilişkiler ile kürtaj dâhildir.⁴³

İslam hukukuna göre kadın-erkek bütün insanların cinsellikle ilgili davranışları belli kurallara tabidir. İslam hukukuna göre, cinsellik ancak aralarında evlenme engeli bulunmayan kadın ve erkek arasında nikah dairesinde yaşanabilir. Bunun haricindeki karşı cinsler arası her tür cinsel eylem yasaklanmış; aynı cinsler arasındaki ise ayrıca sapıklık kabul edilmiştir. Kürtaj ise haramdır. TMK'na göre nikahlı eşlerin zinası (m. 161) ve “haysiyetsiz hayat sürme” (m. 163) boşanma nedenidir. Haysiyetsiz hayat sürme “toplumun ahlak anlayışına göre sürekli olarak namus, şeref ve haysiyet kavramlarıyla bağdaşmayacak şekilde yaşamak” şeklinde açıklanmış ve örnekler arasında eşcinsel ilişkiler ve

42 “Kadının İnsan Hakları”, *Kadının İnsan Hakları Derneği* (Erişim 27 Temmuz 2022).

43 Canan Arın vd., *Haklarımız Var* (İstanbul: Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği, 2019), 46; Nuran Akıncı vd., *Cinselliğimiz Var* (İstanbul: Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği, 2019), 5-6; Uluslararası Af Örgütü, “Kadın Hakları” (Erişim 27 Temmuz 2022).

kadının başka erkeklerle düşüp kalkması da sayılmıştır.⁴⁴ Kürtaj ise 10 haftayı geçtiği zaman suç olarak kabul edilmiştir.⁴⁵

Bu sebeplerle bu madde tamamen Kanun'dan çıkarılmalıdır. Eğer eğitim verilmek isteniyorsa Kanun'un başlığı ile uyumlu olarak, ailenin önemi, ailede huzurun sağlanmasının yolları, kadın ve erkeğin fitratı, sağlıklı evliliğin nasıl kurulacağı ve devam ettireceği vb. üzerine eğitimler konulmalıdır.

Sonuç

Ülkemizde CEDAW'la başlayan bir sürecin son düzenlemelerinden olan 6284 sayılı Kanun'un adında "Ailenin Korunması" bulunsa da bununla ilgili doğru düzgün bir düzenlemesi bulunmamaktadır. Zaten amaç olarak şiddete uğrayanları özellikle de kadınları korumak ve şiddeti önlemeyi belirleyen Kanun'da tüm düzenlemeler kadına şiddet uygulandığı kabulü üzerine kurgulanmıştır. Şiddetin tanımı, feminist derneklerin arzusu istikametinde, İstanbul Sözleşmesi'ni de aşacak şekilde geniş tutulmuş, sonra da bunu engelleyeceği düşünülen tedbirlere yer verilmiştir.

Başta ASB olmak üzere kadına şiddet hususunda araştırma yapan ve istatistik tutan tüm kurumlara göre, mülga 4320 sayılı Kanun'un kabul edildiği dönemden başlamak üzere yapılan araştırmalar şiddetin azalmadığını göstermektedir. Oransal olarak artma da yoktur ancak nüfus artışına paralel sayısal olarak artmaktadır. Hatta kadın cinayetlerinde ciddi bir artış vardır. 6284 sayılı Kanun'da tedbirlerin artırılması, TCK'da cezaların artırılması da bu durumu değiştirmemiştir. Bununla birlikte bu politikaların uygulanmaya başladığı yıllardan itibaren oransal

44 Turgut Akıntürk - Derya Ateş, *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku 2. Cilt* (İstanbul: Beta Yayınları, 2021), 253.

45 Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (26 Eylül 2004), Kanun No. 5237, md. 99-100.

olarak boşanmaların arttığı, evliliklerin azaldığı görülmektedir.⁴⁶ Bu arada evlenme yaşı da gittikçe yükselmektedir.⁴⁷

TÜİK'in aile araştırmasının 2021 yılı verilerine göre boşanmaların sebepleri arasında ilk sırada yüzde 32 ile “sorumsuz ve ilgisiz davranma” vardır. Bu erkeklerde %41, kadınlarda %24 boşanma sebebi teşkil ederken, “dayak/kötü muamele” kadınların %14,6’sında; “hakaret ve küfürlü konuşma ise %1,4’ünde boşanma sebebi olarak söylenmiştir.⁴⁸

Bunun haricinde TÜİK verilerine göre geniş ve çekirdek aile oranı azalmakta buna karşın yalnız yaşayanlar ile aile olmaksızın birlikte yaşayanların oranı artmakta; ortalama hane halkı büyüklüğü de gittikçe azalmaktadır.⁴⁹

“Türkiye’nin en önemli sorunları” hakkında yapılan araştırmalarda, “kadına şiddet” çok düşük oranlarda çıkmaktadır.⁵⁰

Bu veriler bize Türkiye’de ailenin şiddetten önce başka tehlikelerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu sebeple 6284 sayılı Kanun’un adından “kadına şiddet” ifadesi çıkarılmalı ve içeriği aileyi koruyacak şekilde yenilenmelidir. Bu durum kadına veya aile fertlerine şiddeti serbest bırakmak manasına değildir. Zaten 6284 sayılı Kanun’da şiddet olarak tanımlanan hemen her türlü eylem TCK’da suç olarak da düzenlenmiştir.⁵¹

Bunun haricinde şiddetin daha dar bir tanımı yapılarak bazı durumlar bu Kanun kapsamında da kalabilir. Ancak alınacak

46 Bin kişi başına düşen evlenme sayısına “kaba evlenme hızı”; bin kişiye düşen boşanma sayısına da “kaba boşanma hızı” adı verilmektedir.

47 Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021* (Erişim 29 Temmuz 2022).

48 Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021* (Erişim 29 Temmuz 2022).

49 Türkiye İstatistik Kurumu TÜİK, *İstatistiklerle Aile, 2021* (Erişim 29 Temmuz 2022).

50 Mesela bk. “Türkiye’nin En Önemli Sorunu Nedir?”, *Türkiye Raporu* (26 Ekim 2020). Bu hususta çok sayıda araştırma vardır. Örnek olması için sadece bir tanesi alınmıştır.

51 Uğur, “Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri”, 335. Burada TCK’daki aile ile ilgili bazı maddelerin de örfümüzle ve İslam hukuku ile uyumadığını belirtmek gerekir. Bu ise ayrı bir makale konusudur.

tedbir kararlarının hukukun genel ilkeleri ile çatışmaması ve aileyi yıkacak düzeye ulaşmaması gerekmektedir. Her yıl bu Kanun kapsamında yüzbinlerce tedbir kararı verilmekte, çok yüksek miktarda erkek evinden ve çocuklarından uzaklaştırılmaktadır. Bu kararların yol açtığı sonuçlar hakkında maalesef doğru düzgün bir araştırma da yapılmamıştır. Kanun'u uygulamakla yükümlü olan personelin bakış açısı ile ilgili yapılan bir araştırmada beyanın esas olması, re'sen karar alma, kolayca evden uzaklaştırma verilebilmesi ŞÖNİM, kadın sığınmaevi, ilk kabul birimi ve emniyet personeli tarafından eleştirilmiş, bunları suistimal eden kitlenin arttığı ifade edilmiştir. Ayrıca emniyet personeline göre, erkek eşe uzaklaştırma kararının verilmesi aileye ciddi oranda zarar vermekte ve bu haliyle Kanun şiddet oranlarını artırmaktadır.⁵²

Psikolojik, sosyo-ekonomik, ahlakî boyutları olan bir meselenin sadece hukuk/kanun yoluyla çözülme imkânı yoktur. Bununla birlikte kanunlar yeni problemlere yol açmamalı, sorunun çözümünde az da olsa katkıda bulunmalıdır. Bu Kanun'un boşanmalara etkisinin ne düzeyde olduğunu elimizdeki bilgilere göre net bir şekilde ortaya koyma imkânımız olmasa da Kanun'un gerekçedeki iddiasını yani kadına şiddeti engellemek ve aileyi korumak hususlarını gerçekleştirmediğini, başka problemlere yol açtığını söylemek imkânımız vardır.

Bunun haricinde Türkiye, 20 Mart 2021 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanan 3718 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Kanun üzerinde çok fazla etkisi olan İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiştir. Bu sebeple Kanun yeni baştan gözden geçirilmeli ve düzenlenmelidir.

Bu Kanun'la ilgili İslam hukuku ve hukuk ilkeleri çerçevesinde tekliflerimiz şu şekildedir:

52 Ayşe Alican Şen, "Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumlar Arası İşbirliği Süreci ve 6284 Sayılı Yasanın Uygulanabilirliği", *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 11/22 (2018), 153.

1. Kanun aileyi korumak üzere revize edilmelidir.
2. Kanun'da İstanbul Sözleşmesine ve diğer uluslararası sözleşmelere yapılan atıf kaldırılmalıdır.
3. Ailenin tanımı yapılmalı, sapkın birliktelikler Kanun dışında bırakılmalıdır.
4. Şiddetin tanımı daraltılmalı, temel olarak fiziksel ve cinsel şiddetle ilgili tanımlar kalmalıdır. Fiziksel şiddette tedip amaçlı hususlar, cinsel şiddette evlilik gereği ilişkiler dışında bırakılmalıdır.
5. Psikolojik ve ekonomik şiddetin bu Kanun'da düzenlenen koruyucu ve önleyici tedbir kapsamında çıkarılması, bu tür şiddet sayılacak objektif hususlarda TMK ve TCK'da düzenlenen aile bireylerinin sorumlulukları ile ilgili hükümlerle yetinilmesi daha uygundur. Eğer yer alacaksa kapsamlarının objektif bilinebilecek şekilde daraltılması gerekir.
6. Şiddet mağduru tanımı da daraltılmalı, "şiddete uğrama tehlikesi", "şiddete maruz kalma tehlikesi", "şiddetten etkilenme tehlikesi" gibi sübjektif ifadeler Kanun'dan çıkartılmalıdır.
7. Önleyici tedbir kararları azaltılmalı, bu kararlardan özellikle evden uzaklaştırmaların delil ve belge ile verilebilmesi Kanun'a eklenmelidir. TCK'daki kadar şüphe duymayacak şekilde kesin kanaat olmasa bile büyük ihtimalle (zann-ı galip) kanaat oluşturacak kadar delil veya karine istenmelidir.
8. Kolluk kuvvetlerinin önleyici tedbir kararı verme yetkisi kaldırılmalıdır.
9. Zorlama hapsi kaldırılmalı, eğer kaldırılmayacaksa ceza hukukunun genel kurallarına uygun hale getirilmeli, kolayca verilememeli ve yapılan fiil TCK'da başka bir

suçu oluştuyorsa bir suçta iki ceza verilmemesi kuralı işletilmelidir.

10. Karı-koca arasındaki şiddet olayları şikâyete bağlı hale getirilmelidir.
11. “Aile meclisi” hakkında düzenleme yapılmalı, hukukî kimlik kazandırılmalı, aile içi ihtilafların ilk çözüm yerlerinden biri olarak düzenlenmelidir.
12. Aile Bakanlığının davalara doğrudan katılma hakkı kaldırılmalı, mağdurun iznine bağlı hale getirilmelidir.
13. Eğitimle ilgili madde (m. 16) ya tamamen kaldırılmalı ya da ailenin korunması ile ilgili eğitime münhasır olmalıdır. Kadının insan hakları, çalışma hayatına katılması gibi hususlar asla eğitimlerde yer almamalıdır.

Kaynakça

- Akıncı, Nuran vd. *Cinselliğimiz Var*. İstanbul: Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği, 15. Basım, 2019.
- Akıntürk, Turgut - Ateş, Derya. *Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku 2. Cilt*. İstanbul: Beta Yayınları, 23. Basım, 2021.
- Alican Şen, Ayşe. “Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumlar Arası İşbirliği Süreci ve 6284 Sayılı Yasanın Uygulanabilirliği”. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 11/22 (2018), 142-162. <https://doi.org/10.12981/motif.452>
- Amman, Mehmet Tayfun. “Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet - Sosyal, Bilimsel Yaklaşımlar (İstanbul: 2012)”. *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet: Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantısı*. 13-55. İstanbul, 2012.
- Arın, Canan vd. *Haklarımız Var*. İstanbul: Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği, 24. Basım, 2019.
- AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2013/141, E. 2013/119 (28 Kasım 2013).
- AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2017/27041 (11 Aralık 2019).
- AYM, Anayasa Mahkemesi. K. 2020/28 (11 Haziran 2020).

- AYM, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu. K. 2016/6038 (20 Haziran 2019).
- Bardakoğlu, Ali. "Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/54-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Bilge, Necip. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Turhan Kitabevi, 30. Basım, 2012.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi 'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Demir, Şamil. "Arabuluculuk ile Aile İçi Şiddet ve Uzlaşmaya Tabi Suçların İlişkisi". *Ankara Barosu Dergisi* 2 (2014), 211-228.
- Dursun, Akif. "İstanbul Sözleşmesi'nin İslâm Hukukuna Göre Değerlendirilmesi". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2021), 41-68.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ercoskun Şenol, H. Kübra. "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerine Bir İnceleme". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 13 (25 Haziran 2019), 423-459. <https://doi.org/10.18771/mdergi.581906>
- Feyzioğlu, Metin. "Terbiye ve İnzibat Vasıtalarını Kötüye Kullanma ve Aile Bireylerine Karşı Fena Muamelede Bulunma Suçları". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 50/1 (2001), 41-53. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000609
- Gültekin, Mücahit. *Bilimsel Araştırmalarda Kadın-Erkek Farklılıkları*. Bursa: Aile Akademisi Derneği, 2014.
- Kâsânî, 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâ'i 'u's-şanâ'i 'fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- Koç, Mehmet. *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2017.
- KSGM, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*. Ankara, 2016.
- KSGM, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı*, 2008.

- Moroğlu, Nazan. “Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 Sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 99 (Nisan 2012), 357-380.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Öztürk, Necla. “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi –İnÜHFD-* 8/1 (2017), 1-32.
- Remlî, Ahmed b. Hüseyin. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Halid er-Ribat vd. 20 Cilt. Feyyum: Dâru'l-Fellâh, 2016.
- Scott, Joan W. “Joan W. Scott, ‘Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi’, çev. Derya Demirler-Fahriye Dinçer, 12 (Ekim 2010)”. çev. Derya Demirler - Fahriye Dinçer. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 12 (Ekim 2010), 112-138.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *el-Mebsûf*. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l-Mâriife, 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an (Tefsîr)*. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs, ts.
- Tiğlı, Hüseyin. “Ailenin Korunmasına Dair Kanunda Yer Alan Tedbirler ve Bunların Uygulanması”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 5 (2011), 487-538.
- Turan, Sümeyra Ünalan. *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Dindar Kadınlar ve Eşleri Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, 2019.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2021*. Erişim 29 Temmuz 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *İstatistiklerle Aile, 2021*. Erişim 29 Temmuz 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2021-45632>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021*. Erişim 29 Temmuz 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813>

- Uğur, Hüsamettin. “Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 101 (2012), 333-366.
- Uluslararası Af Örgütü. “Kadın Hakları”. Erişim 27 Temmuz 2022. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/kadin-haklari#>
- Yargıtay, Yargıtay 3. Ceza Dairesi. K. 2014/30559, 2014/6680E (22 Eylül 2014).
- Yargıtay, Yargıtay Ceza Genel Kurulu. K. 2000/4-11 E. (22 Şubat 2000).
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. thk. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay, 2021.
- Yüksel Kaptanoğlu, İlknur vd. *Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015.
- Zeydân, Abdülkerim. *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e*. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- “181 Sıra Sayılı Genel Kurul Tutanağı”. TBMM, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı. *el-Mevsûatü'l-fıkhiyyetü'l-Kuveytîyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf, 1404.
- Kadının İnsan Hakları Derneği. “Kadının İnsan Hakları”. Erişim 27 Temmuz 2022. <https://www.kadinininsanhaklari.org/kadinin-insan-haklar>
- TCK, Türk Ceza Kanunu (Kanun No. 5237). *Resmî Gazete* 25611 (26 Eylül 2004).
- Türkiye Raporu. “Türkiye’nin En Önemli Sorunu Nedir?” 26 Ekim 2020. Erişim 05 Ağustos 2022. <https://turkiyeraporu.com/arastirma/turkiyenin-en-onemli-sorunu-nedir-1-1918/>

SUUDİ ARABİSTAN'DA YENİ ÇIKARILAN (2022) AHVÂL-İ ŞAHSIYYE NİZAMI'NDA EVLİLİĞİN SONA ERME YÖNTEMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Mehmet Ali YARGI

Giriş

Türkiye'de İslâm hukuku tamamen terkedilip Batı menşeli kanunlar yapılarak uygulansa da İslâm ülkelerinin genelinde, özellikle İslâm aile ve miras hukuku uygulanmaya devam etmiştir. İslâm aile ve miras hukukunu birçok ülke kanunlar yaparak, Suudi Arabistan ise yakın zamana kadar kanunlaştırmadan uygulamaya çalışmıştır.

Son yıllarda kısmen değişen siyasetiyle ve yaşadığı sosyal dönüşümle çokça konuşulan bir ülke haline gelen Suudi Arabistan'da şer'î hükümlerin kanunlaştırılmasına dair geçmişte bazı girişimler olsa da yakın zamana kadar buna karşı çıkan bir anlayış hâkimdi. Şer'î hükümlere alternatif yeni bir şeriat/hukuk koyma şeklinde algılandığından mevzuatın adında "kanun" kelimesinin kullanılmasına da karşı çıkılıyordu. Bu yüzden sadece devlet kurumlarındaki ve yargıdaki resmî iş ve işlemlerin nasıl yürütüleceğine dair kanunî düzenlemeler yapılmış, aslında anayasa ve kanun sayılabilecek bu mevzuat "nizam", onların yönetmelikleri de "lâiha" diye adlandırılmış, şer'î hükümlerin ayrıntıları ise

1 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
mehmetaliyargi@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1899-5950

genel olarak Kur'ân'a, sünnete, fıkıh kitaplarına, iftâ kurumunun fetvâlarına ve hâkimlerin içtihatlarına göre uygulanmaya çalışılmıştır. Suudi Arabistan'ın hukuk sistemine, Kral Abdullah'ın (ö. 2015) 2007'de başlattığı yargı teşkilatı altyapısını geliştirme projesi kapsamında birçok değişiklikler yapılmaya başlandığına, kanun kelimesinin kullanılmasına sıcak bakanların çoğaldığına, şer'î hükümlerin de kanunlaştırılması için adımlar atıldığına ve bu yönde bazı çalışmaların başlatıldığına *Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi* adlı kitabımda işaret etmiştim.² Bu çalışmaların sonuçları yakın zamanda görülmeye başlandı ve 2022'de aile ve miras hukukunu düzenleyen 252 maddelik *Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı* (Nizâmu'l-Ahvâl-i Şahsiyye) çıkarıldı. İşte, bu çalışmamda Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nda evliliğin sona erme yöntemlerinin nasıl düzenlendiğini ele almaya ve değerlendirmeye çalışacağım.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nda bazı hususların ayrıntılarının ele alınmadığı görülür. Nizam'da ifade edilmeyen hususlarda ondaki tercihlere en çok uyumlu olan şer'î hükümlerin tatbik edileceği belirtilerek söz konusu boşlukların hâkimler tarafından nasıl doldurulacağı ifade edilmiştir.³ Nizam'da zikredilmeyen bazı ayrıntıların ise yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiş, fakat tıp raporlarına ilişkin yönetmeliğin dışında özel olarak Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı Yönetmeliği henüz çıkarılamamıştır. Bu sebeple tebliğin sınırlarını aşmamak için Nizam'daki kanunî düzenlemeleri incelerken onda yer almakla birlikte uygulamada yer alan ayrıntılara sadece gerekli gördüğüm hususlarda kısaca işaret edeceğim; uygulamanın ve örnek yargı kararlarının ayrıntılarına, konuyla ilgili yargılama usulüne veya tespit işlemlerine gerekmedikçe girmeyeceğim.

2 Mehmet Ali Yargı, *Suudi Arabistan'ın Yargı Sistemi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 31-39.

3 Suudi Arabistan Krallığı Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı (Nizâmu'l-Ahvâl-i Şahsiyye) (SAAŞN), m/73 (09 Mart 2022), md. 93.

Nizam'da evliliğin şu beş durumdan biriyle son bulacağı belirtilmiştir: 1) Boşama, 2) Hul' (Muhâlea), 3) Evlilik akdinin feshedilmesi, 4) Eşlerden birinin vefatı, 5) Eşler arasında lian yapılması.⁴ Aşağıda bu beş duruma ilişkin nasıl düzenlemeler yapıldığını incelemeye çalışacağım. Nizam'da irtidat sebebiyle evliliğin sona ermesi açıkça zikredilmemiş, din farkına ilişkin evlenme engellerinin zikredilmesiyle⁵ ve aşağıda işaret edilecek olan bâtl ve fâsit evlilik akdine ilişkin ifadelerle yetinilmiştir.

Öncelikle şunu da belirtmek isterim ki eşlerden biri boşamanın veya muhâleanın tespit ve tescili için ya da evlilik akdinin feshe-dilmesi davası ile mahkemeye başvurduğunda özellikle eşlerin çocuğu varsa duruma göre mahkeme bünyesindeki arabuluculuk merkezine yönlendirilir. Başvurudan itibaren yirmi günü aşmayacak süre içinde eşlerin hazır bulunmasıyla kendilerine sulh yapmaları teklif edilir. Sulh yaparlarsa uygulanır. Evliliğe devam etme hususunda sulh yapılamazsa çocuğun bakım ve gözetimi, nafaka ve ziyareti hususunda sulh yapılmaya çalışılır, yapılırsa sulh belgesi düzenlenir ve uygulamaya konulur. Boşama ve muhâleanın tespit ve tescili için veya sulh yapılamadığı durumlarda davanın görülmesi için ilgili mahkeme dairesine yönlendirilir.⁶ Kötü muamele ve geçimsizlik davalarında duruşma başladıktan sonra tarafların hakemlere yönlendirilmesine aşağıda ayrıca işaret edilecektir.

1. Evliliğin Kocanın Boşamasıyla Sona Ermesi

Boşama kocanın tek taraflı iradesiyle ve buna delâlet eden açık veya kinayeli sözle evlilik bağına çözmektir.⁷ Kocanın ken-

4 SAAŞN, md. 76.

5 SAAŞN, md. 26/6-7.

6 Nizâmu'l-Murâfaâti's-Ser'iyye Yönetmeliği (el-Lâihattü't-Tenfiziyye li-Nizâmi'l-Murâfaâti's-Ser'iyye) (Nizâmu'l-Murâfaâti's-Ser'iyye Yönetmeliği), 39933 (19 Mayıs 1435), md. 33/16.

7 SAAŞN, md. 77-78.

disi bizzat eşini boşayabileceği gibi başka bir erkeğe veya kadına vekâlet vererek de boşama yapabilir.⁸ Kocanın eşini söz veya yazıyla ya da bunları yapamıyorsa anlaşılır işaretiyle yaptığı boşamanın meydana geleceği kabul edilmiş, boşamanın geçerli olması için mahkeme kararı şart koşulmamış,⁹ aşağıda işaret edileceği üzere sadece belli süre içinde boşamayı mahkemede tespit ve tescil ettirme yükümlülüğü getirilmiştir. Koca eşini boşadığını tek başına gelip tespit ve tescil ettirebilirken kadın kendisini kocasının boşadığını veya boşadıktan sonra kendisine döndüğünü dava ederse onun sözü ancak beyyinesi var ise kabul edilir, aksi halde kabul edilmez.¹⁰ Çünkü burada bir dava söz konusudur ve davacı davasını ispat etmelidir.

Akıllı olmayan veya seçme yeteneği bulunmayanın, haram bir maddeyle dahi olsa kendi tercihiyle aklı gidenin, sözlerine hâkim olamayacak derecede şiddetli öfkeli kişinin boşaması geçerli değildir. Kadın âdet dönemindeyken veya lohusayken ya da eşyle cinsel ilişki yaşadığı temizlik dönemindeyken kocası onun durumunu biliyorsa bu durumda kocanın boşaması (yani bid'î boşama) da gerçekleşmiş sayılmaz.¹¹

Boşama bir şeyi yapmaya veya yapmamaya bağlanırsa şart gerçekleştiğinde boşamanın da gerçekleşeceği ilke olarak benimsenmiştir. Fakat boşama maksadıyla yapılmayan, bir şeye teşvik etme veya ondan engelleme ya da doğrulama veya yalanlama niyetiyle yapılan şarta bağlama durumunda boşamanın gerçekleşmeyeceği ifade edilmiştir. Aynı şekilde boşama kastetmeksizin “Karım boş olsun veya haram olsun” diyerek yapılan yeminin bozulmasıyla da boşamanın gerçekleşmeyeceği belirtilmiştir.¹²

8 SAAŞN, md. 84.

9 SAAŞN, md. 79.

10 SAAŞN, md. 93.

11 SAAŞN, md. 80.

12 SAAŞN, md. 81.

Sözle veya işaretle sayı belirtilerek veya bir mecliste boşama ifadesi tekrar edilerek yapılan boşamalarda sadece bir boşamanın gerçekleştiği kabul edilmiştir.¹³

Bid'î boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, yemin içeren boşama ifadelerinde yeminin bozulmasıyla boşamanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, iki veya üç boşama diye sayı belirtilerek veya bir mecliste boşama ifadeleri tekrar edilerek yapılan boşamalarda kaç boşama gerçekleşmiş sayılacağı konularında aynı mahkemede dahi hâkimlerin her biri kendi benimsediği görüşe göre farklı hükümler verebiliyordu.¹⁴ Nizam'da bu konularda İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) görüşleriyle örtüşen hükümler benimsendiği ve böylece uygulamada birlik sağlamaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Boşama iki türlüdür:

1. *Ric'î (Dönüşlü) Boşama:* Kadının iddeti bitene kadar evliliği sona erdirmeyen boşama türüdür.¹⁵ Bu tür boşamalarda kadının iddeti bitmediği sürece koca eşine dönüp evliliğe devam edebilirler, yeni bir evlilik akdi yapmalarına gerek yoktur. Eşine dönmeyi sözle, yazıyla veya bunlardan acizse anlaşılır işaretle yapabilir. İddeti içinde eşiyse cinsel ilişkiye girmesi de eşine dönme sayılır.¹⁶ Eşine dönme şarta bağlanamaz veya geleceğe izafe edilemez, o anda tamamlamış/gerçekleşmiş olması gerekir, aksi halde geçerli olmaz.¹⁷ Kocanın eşine dönme hakkı, onun bu hakkından vazgeçmesiyle düşmez.¹⁸ Kadın kocasının kendisine dönmesinden önce iddetinin bittiğini söylese ve normalde bu sürede iddetinin bitme ihtimali varsa kadının sözüne itibar edilir.¹⁹

13 SAAŞN, md. 83.

14 Suudi Arabistan'da boşamaya dair mahkemedeki uygulamalara ilişkin geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Yargı, "el-İcrâât fi inhâi hâlâti't-talâki's-selâs: Dirâse meydâniyye fi Mahkemeti'l-Ahvâli's-Şahsiyye", *Mecelletü'l-Adl* 55 (1433), 81-120.

15 SAAŞN, md. 85/1.

16 SAAŞN, md. 88.

17 SAAŞN, md. 89.

18 SAAŞN, md. 87.

19 SAAŞN, md. 94.

2. *Bâin* (*Kesin ayrılık ifade eden*) *Boşama*: Gerçekleştiği anda evliliği sona erdiren boşamadır. İki kısımdır:

a. *Beynûnet-i Suğra* (*Küçük Ayrılık*): Boşanan kadın artık boşayan kocaya helâl olmamakla birlikte yeni bir mehir ile yeni bir evlilik akdi yaparak yeniden evlenebilirler. Kocanın yaptığı bu boşama onun üç boşama hakkından düşülür.

b. *Beynûnet-i Kübrâ* (*Büyük Ayrılık*): Boşanan kadının artık boşayan kocasına helâl olmayacak şekilde eşlerin ayrılmasıdır. Bu durumda kadın eski kocasına ancak hulle maksadı olmaksızın sahih bir evlilik akdi yapıp bu evlilikte yeni eşyle zifafa girdikten sonra ondan ayrıldığında iddeti bitince helâl olabilir.²⁰ Uygulamada beynûnet-i kübra gerçekleştiği sâbit olduğunda boşama belgelerinde ikinci eşyle ancak hulle maksadı olmadan evlenmesi gerektiği özellikle belirtilir.²¹

Sarih veya kinayeli sözlerle yapılmış olmasına bakmaksızın koca üç boşama hakkını da kullanmadığı sürece veya eşini zifaftan veya halvetten önce boşamadığı sürece yapılan her geçerli boşama ric'î boşama sayılmıştır. Fakat koca üç boşama hakkını kullanmışsa beynût-i kübra, zifaf veya halvetten önce boşamışsa beynûnet-i suğra gerçekleşir.²²

Kocanın *beynûnetten* sonra 15 gün içinde ilgili kurumda bu boşamayı tescil ettirme yükümlülüğü bulunduğu belirtilmiş, bu esnada kadının boşamayı ispat davası açmasının bu yükümlülüğü ihlal etmeyeceği ifade edilmiştir.²³ Nizam'daki *beynûnet* ifadesinden *ric'î boşamada* tescil yükümlülüğü bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ric'î boşamada koca boşamayı tescil ettirmiş ise ve sonra eşine dönmüş ise iddet süresi içerisinde bu durumda eşine döndüğünü de 15 gün içinde tescil ettirme yükümlülüğü vardır. Eğer koca boşamayı tescil ettirdiği halde

20 SAAŞN, md. 85.

21 Yargı, "el-İcrâât fî inhâi hâlâti't-talâkı's-selâs", 113.

22 SAAŞN, md. 86.

23 SAAŞN, md. 90.

sonra eşine döndüğünü 15 gün içinde tescil ettirmezse ve kadın kocasının ona döndüğünü bilmeyip başkasıyla evlenirse önceki kocasının dönüşü geçersiz sayılmıştır.²⁴

Beynunetten sonra koca boşamayı tescil ettirmemiş ise ve kadın boşamayı bilmiyorsa bu durumda boşamayı öğrendiği tarihten itibaren dava açıp aradaki süre kadar tazminat alabilir. Bu tazminatın nafakanın en az miktarından daha az olmayacağı belirtilmiştir.²⁵ Boşamadan haberi olmadığından kadının hâlâ evli gibi hareket ettiği kabul edilerek normalde Nizam'a göre bâin boşamada hamile olmayan eşe nafaka verilmeyeceği benimsendiğinden kadının bu konudaki mağduriyetini gidermeye yönelik bir düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Ric'î boşamada kadının iddeti bitene kadar zaten nafaka alma hakkı bulunduğundan onda böyle bir düzenlemeye gidilmemiştir. Fakat ric'î boşamada da koca eşine döndüğü halde bunu tescil ettirmemişse ve kadın bunu bilmiyorsa öğrendiğinde geçmiş süre için nafaka talep edebileceği belirtilmiştir.²⁶

Nizam'da evlilik boşama veya başka yöntemlerle sona erdiğinde kadının ve çocukların nafaka ve velayetlerine ilişkin düzenlemeler de yer almıştır. Evlilik devam ederken olduğu gibi ayrıldıktan sonra da çocuğun malı yoksa onun nafakasını karşılama yükümlülüğü babaya aittir. Bu mümkün değilse ve annenin maddî durumu iyiyse çocuğun nafakasını annenin karşılayacağı, annenin maddî durumu da iyi değilse miras payları oranında çocuğun mirasçılarının karşılayacağı belirtilmiştir.²⁷

Evliyken kadın zengin olsa bile onun nafakasını kocasının karşılaması gerektiği ifade edildiği gibi²⁸ dönüşlü (ric'î) boşanan kadın hâlâ evli sayıldığından iddeti bitene kadar onun nafakasını da yine kocasının karşılaması gerektiği belirtilmiştir. Bâin

24 SAAŞN, 92.

25 SAAŞN, md. 91.

26 SAAŞN, md. 92/3.

27 SAAŞN, md. 58-61.

28 SAAŞN, md. 44, 51.

boşanan kadına nafaka vermek ise vâcip görülmemiştir. Fakat bâin boşanan kadın hamile ise hamileliği sona erene kadar nafaka alma hakkının olduğu belirtilmiştir.²⁹ Kadın kocasından bâin şekilde ayrılmışsa ve henüz mehrini teslim almamışsa veya veresiye mehir alacağı varsa bunun peşine döneceği belirtilmiştir.³⁰ Dolayısıyla kadının başka malı yoksa kocasından alacağı mehir ile hayatını devam ettirmeye çalışabilir. Onun için birçok kadın hem kendisini kocası kolayca boşamasın diye hem de boşarsa geçimini bir süre devam ettirebilecek maddî imkânı olsun diye veresiye mehrini yüksek tutmaktadır.³¹ Malı yoksa ve muhtaç duruma düşerse o zaman tekrar evlenene kadar nafakasını öncelikle babasının, babası vefat etmiş veya mefkut ya da maddî durumu iyi değil ise o zaman mirastaki hisseleri oranında maddî imkânı yerinde olan akrabalarının karşılaması gerekir.³² Nafakaya ilişkin hükümler akrabalık bağlarını güçlü tutması bakımından önemlidir. Nafakasını karşılayacak kimsesi olmayanların nafakasını ise devlet karşılamaktadır.³³ Bu da sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak görünmektedir.

Suudi Arabistan'da boşamanın mutlaka karşı tarafın bir kusuruna yönelik gerekçeye dayanmasına, aksi halde kocanın mehirden ayrı bir tazminat ödemesi gerektiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Birçok İslâm ülkesinin ahvâl-i şahsiye kanununda herhangi bir gerekçe göstermeden kocanın hanımını boşaması, kocanın boşama hakkını kötüye kullanması olarak nitelendirilmiş ve boşamayı zorlaştırmak maksadıyla bu durumda kocanın tazminat ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Koca, hanımına mehir ödediği gibi bir de tazminat ödemek zorunda bırakılmıştır. Kocanın veresiye mehir yükümlülüğü de varsa bu

29 SAAŞN, md. 53.

30 SAAŞN, md. 39/3c.

31 Mehrin fonksiyonu ve Suudi Arabistan'da uygulamaya yansıyan yönleriyle geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Yargı, "Suudi Arabistan'daki Mehir Uygulamalarına Dair Bir İnceleme", *Kilitbahir* 15 (Eylül 2019), 229-294.

32 SAAŞN, md. 58-60. Akrabalık nafakasına ilişkin yükümlülükler ayrıntılı şekilde ayrıca düzenlenmiştir.

33 SAAŞN, md. 44/2. Sosyal Güvenlik Nizamı'nda ayrıntılar düzenlenmiştir.

durum, kocaya sırf bir hakkını kullandığı için haksız yere önemli bir maddî yük getirmekte, kocayı eşinin kusurunu veya boşama gerekçesini ispat etmeye zorlamaktadır. Böyle bir sistemin her zaman şikâyet ettiğimiz kadına şiddeti körükleyebileceği açıktır. Boşamak için eşin kusurunu ispat etme şartı, dava sürecinde kişilik ihlallerine, onur kırıcı söz ve beyanlara ve bunların dava dosyasına girmesine, çevrede duyulmasına, aile mahremiyetinin ihlâline ve tarafların psikolojik olarak gereksiz yıpranmalarına yol açmaktadır. Onun için koca maddî kayıplarını göze alarak başkasına veya mahkemeye hiçbir gerekçe göstermeden eşini boşayabilmeli, bunun için ona mehirden ayrı bir tazminat yüklemekten kaçınılmalıdır. Suudi Arabistan Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nın yaklaşımı bu açıdan yerindedir.

Kocanın boşama hakkı, kadına mehir vermesiyle dengelenmiştir. Koca evlilik akdi yapması sebebiyle kadına mehir vermeye yükümlüdür. Evlilik akdi yaparken kadına mehir vermeyeceğini söylese dahi mehir vermesi gerekir, bu durumda emsal kadınlara verilen kadar mehir verir. Mehir mal sayılan maddî bir meblağdır, kadının mülkü sayılır ve dilediği gibi tasarrufta bulunabilir, mehrini herhangi bir şekilde kullanmaya zorlanamaz. Evlilik akdi yapılırken taraflar mehrin hepsinin veya bir kısmının peşin ya da belli bir vadeyle veya vadesiz olarak ileride verilmesini kararlaştırabilirler. Vadesi belirlenen mehrin vadesi geldiğinde mehir peşine dönüşür. Vadesi belirlenmeden veresiye olmasını kararlaştırmışlarsa eşler bâin boşamaya veya aşağıda incelenecek sebeplerle ayrıldıklarında veya onlardan biri vefat ettiğinde mehir peşine dönüşür. Mehir belirledikleri halde eğer koca eşini zifaktan önce boşarsa kadın belirlenen mehrin yarısını, mehir belirlememişlerse bu durumda mehr-i mislin yarısını aşmayacak şekilde mut'a alma hakkına sahiptir. Eşler arasında zifaf veya halvet gerçekleşmişse ya da eşlerden biri ölmüşse bu durumda

kadının daha önce belirlenmiş olan mehrin veya mehr-i mislin tamamını alma hakkı kesinleşmiş olur.³⁴

Dolayısıyla kocanın eşini kolayca boşamaması için birçok kadın özellikle veresiye mehri yüksek tutar. Evlenme belgelerine veresiye mehir için “koca boşarsa şu kadar daha mehir verecek” diye yazdıranlar vardır. Koca eşini boşadığında veya aşağıda inceleneceği üzere kendinden kaynaklanan bir sebeple evlilik sona erdiğinde evlilik yapmak için yaptığı masraflara ve ödediği peşin mehre ilaveten veresiye mehir yükümlülüğü altına da gireceğini bilir, onun için boşamak her zaman kolay değildir. Koca eşini boşadığında veya aşağıda inceleneceği üzere kendinden kaynaklanan bir kusur sebebiyle evlilik sona erdiğinde ödeyeceği peşin ve veresiye mehri yani kadına az veya çok ödenecek meblağı eşler baştan kendileri kararlaştırdıklarından, tabir caiz ise Türk Medeni Kanun’u uyarınca ülkemizde kusurlu eşe yüklenen tazminatı mahkemenin belirlemesinden daha âdil bir uygulama söz konusudur, üstelik kadın bu meblağı almak için kocasının kusurunu ispat etmek ve tabir caiz ise tazminat almak için mahkemelerde uğraşıp durmasına gerek yoktur. Elbette kocasının kendisini boşayabileceğini hesap etmeyen veya kocası boşasa bile ona minnet etmemek için mehrini çok düşük tutan hatta bir riyal gibi sembolik rakamlar belirleyenler de vardır.³⁵ Fakat her hâlükârda mehir ile dengelenen kocanın boşama hakkının bulunması, yukarıda işaret ettiğimiz olumsuzluklar yaşanmadan nezih bir şekilde evliliğe son verme imkânı tanımaktadır.

2. Evliliğin Hul’ (Muhâlea) ile Sona Ermesi

Evliliğin sona erme yöntemlerinden biri de *hul’*dur. Buna *muhâlea* da denir. *Hul’* kadının veya başkasının vereceği bir

34 SAAŞN, md. 36-41.

35 Suudi Arabistan’daki mehir uygulamaları ve mehrin fonksiyonu hakkında daha geniş bilgi için “Suudi Arabistan’daki Mehir Uygulamaları” adlı makalemize bakılabilir.

bedel mukabilinde, kadının talebi ve kocasının muvafakati ile eşler arasında gerçekleşen ayrılık olarak tanımlanmıştır.³⁶ Eşlerin evliliği sona erdirip ayrıldıklarını ifade eden sözlü veya yazılı ya da bunları yapmaktan acizler ise anlaşılır işaretlerle yaptıkları irade beyanları ile muhâlea gerçekleşir.³⁷ Muhâlea eşlerin veya koca ile üçüncü kişilerin karşılıklı rıza ile yaptıkları bir sözleşmedir. Aşağıda muhâleaya ilişkin resmî işlemleri ele alırken işaret edileceği üzere uygulamada üçüncü kişilerin genelde kadının velisi olduğu görülür.

Kadının veya üçüncü kişilerin kocaya muhâlea yapması karşılığında verecekleri bedel, mal sayılabilecek her şey olabilir. Çocukların haklarından bir hakkın veya çocuğu yanında bulundurma (hidane) hakkının düşürülmesi muhâleada bedeli olamaz.³⁸ Dolayısıyla evlilik devam ederken veya sona erip ayrılık gerçekleştiğinde çocuğu yanında bulundurmada, bakımında ve gözetiminde öncelik hakkına sahip olan kadının³⁹ sadece bu haklardan vazgeçmesi veya mal sayılamayacak bir bedel ödemesi karşılığında muhâlea yapılamaz. Ancak uygulamada muhâlea yaparken belirlenen mâlî bir bedele ek olarak kadının çocuklar üzerindeki hidâne veya başka birtakım haklarından vazgeçtiği görülür. Bu durumda muhâleanın bedeli aslında belirlenen maldır yani maddî bedeldir, fakat kocasını muhâlea yoluyla ayrılığa razı etmek ve sulh yapmak için veya başka maksatlarla kadın diğer bazı haklarından da vazgeçebilmektedir.

Muhâlea bedeli bazen kadının aldığı mehri veya bir kısmını geri vermesi olarak belirlenmektedir. Muhâlea bedelinin mehir olması durumunda sadece kabzedilen mehrin kocaya teslim edilmesiyle sınırlı olacağı, veresiye (müeccel) olsa dahi kalan kısmın düşeceği belirtilmiştir.⁴⁰

36 SAAŞN, md. 95.

37 SAAŞN, md. 97.

38 SAAŞN, md. 100.

39 SAAŞN, md. 127.

40 SAAŞN, md. 101.

Bazen vakit bakımından bid'ilik söz konusu olmasın, aralarında bâin ayrılık hemen gerçekleşsin ve hukukî sonuçları oluşsun diye eşlerin birkaç riyal gibi sembolik bedellerle de muhâlea yaptıkları görülür. Eşler kendi aralarında karşılıklı rıza ile bir bedel üzerinde anlaşarak muhâlea yapmaya karar vermişlerse bu bedel mehirден fazla olsa dahi hâkim, fazlalığı engellemez. Çünkü evliliğin kendine göre bir mahremiyeti vardır ve eşlerin birbirine karşı hukukunu yine en iyi kendileri bilir, aralarında bir çekişme olmadığı sürece hâkimin müdahalesi uygun düşmez.

Kadının veya üçüncü kişilerin herhangi bir bedel ödemesi söz konusu olmadan koca eşine muhâlea yaptığını söylerse bu, muhâlea sayılmaz. Bu durumda boşama (talak) hükümleri uygulanır.⁴¹ Bu söz kinâyeli bir söz sayılacağından kocanın niyetine göre boşama gerçekleşir veya gerçekleşmez, fakat bedelsiz olmasına rağmen bu ifadesinde “eşini boşadığını” söylemişse boşama gerçekleşir.

Hanbelîlerin geneline göre muhâlea yaparken koca “Şu bedel karşılığında eşimle *muhâlea* yaptım.” derse bu, bir fesih sayılır, boşama sayılmaz, dolayısıyla kocanın boşama hakkı eksilmez. Taraflar daha sonra tekrar evlenecek olsalar kocanın boşama hakları korunmuş olur. Fakat “Şu bedel karşılığında *boşadım*.” derse bu, bir boşama sayılır ve kocanın boşama hakkından biri eksilir. İbn Teymiyye ise her iki sözü de fesih saymış ve kocanın boşama hakkının eksilmediğini kabul etmiştir. Riyad mahkemelerindeki incelemelerimde uygulamada birçok hâkimin mezhebin genel kabul görmüş görüşüne göre hüküm verdiğini tespit etmiştim,⁴² fakat Ahvâl-i Şahsiyye Nizâm'ı İbn Teymiyye'nin görüşünü benimsemiş ve boşama kelimesi kullanılsa dahi muhâleayı fesih saymış, bu işlemin kocanın üç boşama hakkından hesap edilmeyeceğini

41 SAAŞN, md. 99.

42 Mehmet Ali Yargı, “Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/42 (2012), 145.

belirtmiştir. Bununla birlikte muhâleanın beynûnet-i suğra ile gerçekleşen bir ayrılık sayılacağını ifade etmiştir.⁴³

Kadının âdet veya lohusalık döneminde ya da eşiyile cinsel ilişki yaşadığı temizlik döneminde yapılan boşamalar geçersiz sayılırken muhâleada böyle bir durum söz konusu değildir, her hâlükârda yapılan muhâlea gerçekleşmiş sayılır.⁴⁴

Tam ehliyetli eşlerin evlilik akdini sona erdirmek üzere karşılıkları rızaları ile yaptıkları mahâleanın mahkeme kararına gerek olmadan geçerli olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Eşler kendi aralarında karşılıklı rıza ile anlaşıp muhâlea yaparak mahkemeye gitmeden evliliği sona erdirebilirler. Fakat bu sözleşme evliliği kesin sonra erdirdiğinden (Beynûnet) ilgili hükümler uyarınca eşlerin veya onlardan birinin muhâleayı daha sonra tescil ettirmesi gerekir. Yapılan muhâleada çıkarı (maslahatı) olan her bir kimse esasen ispat vasıtalarından herhangi biriyle mahkemede muhâleanın tespit edilmesi talebinde bulunabilir.⁴⁶

Koca eğer muhâlea bedelini teslim aldığını ikrar ediyorsa, bedelsiz boşamada olduğu gibi herhangi bir çekişme olmayacağından mahkemeye müracaat edip tek başına iki şahit huzurunda muhâleayı tespit ve tescil ettirebilir. Bu muhâlea işlemi tespit ve tescil edilirken kadının veya velisinin hâkim huzurunda hazır bulunması gerekmez. Koca muhâlea bedelini aldığını ikrar etmemişse muhâleanın tespit ve tescili için bedelin miktarını ve ödeme şeklini onaylaması için kadının da mahkemede hazır olması gerekir.⁴⁷ İlgili üçüncü kişiler veya kadın, kocanın muhâlea yaptığını ileri sürdükleri halde koca bunu kabul etmiyorsa o zaman onlar davacı konumunda olduklarından ve kadının tek

43 SAAŞN, md. 97.

44 SAAŞN, md. 98.

45 SAAŞN, md. 96.

46 SAAŞN, md. 102.

47 Nizâmu'l-Murâfaâti's-Şer'iyye Yönetmeliği, md. 33/5.

tarafli olarak boşama yetkisi bulunmadığından davalarını ispat etmeleri gerekir.

Aşağıda evlilik akdinin feshedilmesi başlığı altında incelenecek olan konulara ilişkin çekişmeli aile davalarının birçoğunda da eşlerin tahkime gittikten sonra veya gitmeden karşılıklı rıza ile muhâlea yaparak evliliği sona erdirdikleri görülür.⁴⁸

Eşler birbirine şiddet uygulamadan, mahkemede dava açıp aile mahremiyetine ilişkin beyanları dosyaya girmeden ve çevrede duyulmadan, duruşmalarda başkalarının önünde tartışmadan, birbirlerinin onurlarını zedelemekten ve kişilik haklarını ihlâl etmeden, mahkemelerde uğraşp psikolojik olarak yıpranmadan, mahkemelere gereksiz iş yükü yüklemekten, ayrılığın nafakaya veya çocuklara yönelik sonuçlarını da birlikte kararlaştırarak kocanın tek tarafli boşarken göze aldığı gibi bu defa kadının veya üçüncü kişilerin maddî kayıplarını göze alarak kocaya az veya çok bir bedel vermek sûretiyle muhâlea yapıp evliliği sona erdirme yöntemi de nezih bir yöntemdir. Kur'ân-ı Kerim'de de tek tarafli boşama yetkisi bulunmayan kadının fidye vererek evliliği sona erdirmesinin uygun bir yöntem olduğu, kadın kusurlu değilse kocanın ondan maddî bir meblağ almasının ise helâl olmadığı da belirtilerek ifade edilmiştir.⁴⁹ Hz. Peygamber (sav) de bunu sahabeye uygulamıştır. Evlenirken erkek ve kadın nasıl medenî bir sözleşme yaparak evleniyorlarsa yine onların kendi aralarında kadının az veya çok bir bedel vermesi ya da bedelsiz olarak karşılıklı rıza ile medenî sözleşme yaparak evliliği sona erdirip ayrılmaları da doğal karşılanmalıdır. Türk Medeni Kanunu'nda olduğu gibi evliliğin sona erdirilmesini güçleştirmek için mutlaka hâkim kararını, eşlerden birinin kusurunu mahkemede ispat etmesini veya eşlerin evlilik birliğini temelinden sarsacak şekilde bir süre fiilî ayrılık yaşamalarını şart koşmak birçok

48 Suudi Arabistan'daki muhâlea uygulamaları hakkında geniş bilgi için Yargı, "Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları" başlıklı makalemize bakılabilir.

49 el-Bakara 2/229.

açıdan sakıncalıdır. Kanun'un alındığı İsviçre'de dahi kusur esasına dayanan boşanma yöntemi tümüyle terk edilmiştir.⁵⁰ TMK'nın kabulünden sonra ancak 1988'de kısmî olarak uygulamaya konulan tarafların anlaşmalı şekilde evliliği sona erdirmeye imkânları ülkemizde de kolaylaştırılmalı ve genişletilmelidir.

3. Evlilik Akdinin Mahkeme Tarafından Feshedilmesiyle Sona Ermesi

Çeşitli sebeplerle eşlerden biri mahkemeye başvurarak evlilik akdini feshettirerek evliliği sona erdirebilir. İlkel olarak mahkeme kararıyla yapılan her *tefrîk* yani evliliğin sona erdirilip tarafların ayrılmasına karar verilmesi Nizam'da *fesih* sayılmıştır. Her fesih, beynûnet-i suğra ile tarafların ayrılması kabul edilmiş, fakat bu ayrılığın kocanın üç boşama hakkından hesap edilmeyeceği belirtilmiştir.⁵¹ Dolayısıyla mahkemenin fesih kararıyla evlilik sona erdirildikten sonra eğer kocanın üç boşama hakkının hepsi kullanılmamış ise taraflar isterlerse daha sonra yeniden evlilik akdi yaparak evlenebilirler.

Nizam'da mahkemenin evlilik akdini feshedebileceği belirtilmiş olan haller şunlardır: 1) Evlilik akdinin fâsit olması, 2) Kocanın kadına denk olmaması, 3) Evlilik akdi yapılırken koşulan şarta diğer eşin uymaması, 4) Eşlerden birinde diğer eşe zarar veren veya birlikte yaşamaya engel olacak şekilde nefret ettiren bir hastalığın bulunması, 5) Kocanın mehri vermemesi, 6) Kocanın nafaka vermemesi, 7) Eşe zarar verme veya karşılıklı geçimsizlik, 8) Kadının kocasına kusur isnat etmeden ondan ayrılma talebi, 9) Kocanın îla yapıp eşine dönmemesi, 10) Kocanın gâipliği (evi terk etmesi) ve mefkutluğu (kaybolması).

50 Oktay Özdemir Saibe, "Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 35/1 (2015), 31, 33.

51 SAAŞN, md. 103.

3.1. Evlilik Akdinin Fâsit Olması Sebebiyle Feshedilmesi

Nizam'da evlilik akdinin fâsit olması halinde mahkemenin akdi feshedeceği belirtilmiş,⁵² bâtil akdin feshedileceği açıkça belirtilmemiştir. Bâtil veya fâsit evlilik akitlerini mahkemenin feshettiğine karar vermesine ihtiyaç bulunmaksızın eşlerin kendilerinin akdin rükünlerini ve şartlarını yerine getirerek yeni bir evlilik akdi yapmalarının geçerli olduğu ifade edilmiş, fakat bunun evlilik akdinin tescilini düzenleyen resmî işlemlere uyularak yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁵³ Bu durumda taraflar yaptıkları evlilik akdinin bâtil veya fâsit olduğunu öğrenmişlerse veya farkına varmışlarsa onu mahkemede feshettirmeden yeniden sahîh bir evlilik akdi yapabilirler. Fakat eşler evlilik akdinin bâtil veya fâsit olduğunu bilmiyorsa ya da bu konuda aralarında ihtilaf varsa veya ilgili üçüncü kişiler evliliğe itiraz ediyorsa mahkemeye başvurup akdin feshedilmesini veya tarafların ayrılmasını talep edebilirler, mahkeme de uygun görürse akdi fesheder veya tefrik kararı alır.

Evlilik akdinin rükünlerinden veya geçerlilik (sıhhat) şartlarından biri bulunmuyorsa ya da akit yapılırken evliliğin devamlılığına aykırı bir şart koşulmuşsa veya evlilik akdi başka bir evlilik akdi karşılığında yapılmışsa (yani berdel nikâhı yapılmışsa) bu durumlarda akdin bâtil olduğu belirtilmiştir.⁵⁴ Nizam'da bâtil evlilik bu şekilde tarif edildiği halde fâsit evlilik tarif edilmemiş, fakat fâsit evliliğin sonuçları belirlenmiştir. Yapılan bâtil evlilik akdinin tanımı, sıhhat şartlarının eksikliğini de kapsadığından Nizam'da fâsit evlilik kavramı ile neyin kastedildiğini anlamak zordur. Onun için bu kavramların kullanımında bir problemin mevcut olduğu söylenebilir. Bunu ilgililere sorduğumda henüz

52 SAAŞN, md. 34.

53 SAAŞN, md. 35.

54 SAAŞN, md. 29-30, 32.

doyurucu bir cevap alamadığımı belirtmeliyim. Yönetmelik çıkarılınca bu konuya açıklık getirilmesini ümit ediyorum.

Nizam'da evlilik akdinin rükünleri; eşler yani erkek ve kadın, îcap ve kabul olarak belirtilmiştir. Sıhhat şartları ise şunlardır: 1) Eşlerin tayin edilmesi yani evlilik akdi yapacak erkek ve kadının kim olduklarının net şekilde belirlenmesi, 2) Eşlerin rızası, 3) İcabı (Kadının) velisinin yapması, 4) İki erkek şahit, 5) Kadının erkeğe ebedî veya geçici olarak haram olan bir kadın olmaması.⁵⁵ Eşlerin rızası ile ilgili ayrıntıyı bir tarafa bırakacak olursak genel olarak Hanbelî mezhebinin anlayışının benimsendiği görülen rükün ve şartlar incelendiğinde icabı kadının velisinin yapmamasının, eşlerden birinin evliliğe rızasının bulunmamasının, bir şahit ya da bir erkek ve bir kadın şahitliğinde akit yapılmasının evlilik akdini bâtil yaptığının kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu şekilde evlilik yapıldığında tarafların ayrılmaları, mümkünse yeniden sahih evlilik akdi yapmaları gerekir, aksi halde akit mahkemede feshettirilip evlilik sonlandırılabilir.

Bâtil evlilik zifaktan önce hiçbir sonuç doğurmaz. Zifaktan sonra ise kadının iddet beklemesi gerekir, hısımlarla evlenme haramlığı (hürmet-i musâhara) oluşur, kadın bu akdin hükmünü bilmeden zifafa girmişse ve mehir belirlememişlerse mehr-i misil almaya hak kazanır.⁵⁶ Bâtil evlilikte eşler yaptıkları evliliğin hükmünü bilmiyorlarsa zifaktan sonra, fâsit evliliğin aşağıda zikredilecek sonuçlarının onlara da uygulanacağı belirtilmiştir.⁵⁷

Fâsit evlilik akdinin zifaktan önce herhangi bir sonuç doğurmayacağı, fakat feshedilmeden önce koca, eşini boşarsa bâin boşanmış sayılacağı ve beynûnet-i suğra ile ayrılmış olacakları belirtilmiştir. Zifaktan sonra ise kadın belirlenmiş mehri hak eder, çocuğun nesebi sâbit olur, kadının iddet beklemesi gerekir, hısımlık haramlığı oluşur, kadın akdin fâsit olduğunu bilmiyorsa

55 SAAŞN, md. 12-13.

56 SAAŞN, md. 33.

57 SAAŞN, md. 34/3.

nafaka almaya hak kazanır, koca bu esnada boşama yaparsa beynûnet-i suğra ile bâin boşama gerçekleşmiş olur.⁵⁸

3.2. Kocanın Kadına Denk Olmaması Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Evlenen erkek ve kadının birbirine dinî, sosyal ve ekonomik bakımdan denk ve uyumlu olması ideal bir evlilik olarak görülebilir. Fakat çoğu zaman bu mümkün olmadığından birbirine denk olmayanlar da evlenebilirler. Bu şekilde yapılan bir evlilik İslâm hukukçularının çok büyük çoğunluğunca geçerli sayıldığı gibi Suudi Arabistan'da da geçerli sayılır. Nizam'da denklik, evlilik akdinin sıhhat şartı değil, bağlayıcılık şartı olarak kabul edilmiştir.⁵⁹ Denk olmayan kişilerin evlilikleri bazen ömür boyu devam ederken bazen de eşler arasında veya onların aileleri bakımından problemlere yol açabilir. Evlilik akdi ilk bakışta sadece eşler arasındaki sosyal bir olay gibi görünse de aslında onlarla sınırlı kalmayıp onların ailelerini de ilgilendirir ve onlara da etki eder. Modernleşmeyle birlikte eşler arasında klasik ölçülerde denkliğin bulunmamasının evliliğe etkisinin azaldığı düşünülse de hâlâ bazı hususlarda eşleri veya ailelerini etkilemeye devam etmektedir. Hatta bazen bu yüzden büyük problemler çıkmakta, taraflar birbirini yaralamaya veya öldürmeye kadar gitmektedir. Kadın erkekten daha aşağıda bir dinî, sosyal veya ekonomik statüye sahipse bu durum bazı toplumlarda büyük problem görülmemekte, gerektiğinde doğrudan boşama yetkisi bulunan koca kayıplarını göze alarak evliliği tek taraflı sona erdirebilmektedir. Aynı durum kadın için söz konusu olmadığından kadının veya ailesinin mahkeme aracılığıyla evliliği sona erdirme imkânı tanınmıştır.

58 SAAŞN, 34.

59 SAAŞN, md. 14/1.

Nizam'da erkeğin kadına denk olmamasından olumsuz etkilenen ve maslahatı zedelenen *üçüncü dereceye kadar* (yani amcalar ve kardeş çocukları dâhil) her bir akrabanın bile evliliğe itiraz edebilecekleri, bu konuda takdirin mahkemede olduğu belirtilmiştir.⁶⁰ Yukarıda ele alındığı üzere Suudi Arabistan'da kadın zaten kendi beyanı ile evlenememesine, onun yakın velisinin bu evliliğe razı olması veya onaylamasını bırakın bizzat velinin irade beyanıyla evlilik akdi yapılmasına rağmen koca, kadına denk değilse ve aranan özellikler itibariyle ondan aşağı seviyedeysse diğer akrabaların da bu evlilikten etkilenebileceği göz önüne alınarak onlara da evliliği feshettirme hakkı tanınmıştır. Bu konuda kadının hâmile veya çocuk dünyaya getirmiş olup olmaması Nizam'da zikredilmeyerek ve akrabaların maslahatının zedelenip zedelenmediğini takdir etme yetkisi mahkemeye verilerek büyük bir esneklik bırakılmıştır. Bu maddenin bölgeler ve kabileler arasındaki anlayış farklılıkları göz önüne alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Nizam'da fesih talebinde bulunabilecekler ifade edilirken “kadının velileri” yerine “akrabaları” ifadesi kullanılarak klasik fıkhıdaki anlayıştan farklı olarak üçüncü dereceye kadar kadın akrabalar da dâhil olacak şekilde daha geniş bir akraba kesimine söz konusu hak verilmiş intibayı uyandırmaktadır. Fakat “akrabalar” kelimesiyle sadece veliler ve asabe sayılanlar kastedilmiş de olabilir. İlgili yönetmelik çıktığında bunun netlik kazanacağı söylenebilir.

Denklik bulunmadığı için evlilik akdi feshedileceğinde akit yapılırken erkeğin kadına denkliği konusunda onun dindarlık yönünden uygunluğu ve örfün dikkate aldığı her hususun göz önüne alınacağı ifade edilmiştir.⁶¹ Dindarlık bakımından denklik özel olarak vurgulanmış olmakla birlikte onun dışındaki denklik davalarında örfteki anlayışa bakılacağı söylenerek bu

60 SAAŞN, md. 14/3.

61 SAAŞN, md. 14/2.

konuda büyük bir esneklik tanınmıştır. Bu da hâkimin zamana, bölgelere ve kabilelere göre değişen örfü dikkate alarak karar vermesine imkân tanımaktadır.

Uygulamada en çok nesep ve dindarlık bakımından kocanın kadına denksizliği sebebiyle evliliğin feshedilmesi davalarının açıldığı ve akdin feshedildiği görülmektedir. Özellikle herhangi bir kabileye mensup olmayan bir erkek, köklü bir kabilenin kızı ile evlenmişse kızın akrabaları evliliği feshettirebilmektedir. Bazen erkek sahte belgelerle veya beyanlarla kendini köklü bir kabile üyesiymiş gibi tanıtmış ve karşı tarafı aldatmış olabilmektedir. Bu durum kadının çocuk sahibi olmasından sonra dahi anlaşılrsa evlilik akdi feshettirilebilmektedir. Kocanın uyuşturucu veya alkol kullanması, namaz kılmaması hatta eski belgelerde görüldüğü üzere cemaatle namaz kılmaya devam etmemesi gibi hallerde de kadının akrabalarından önce kadının dava açarak dindarlık bakımından kocasının kendine denk olmadığını ileri sürerek evlilik akdini feshettirdiği görülmektedir.

3.3. Evlilik Akdi Yapılırken Koşulan Şarta Uyulmaması Sebebiyle Akdin Feshedilmesi

Eşler bazen evlenirken birbirine şart koşarlar ve bir sözleşme yaparlar. Meselâ kadın kocasının başka bir kadınla evlenmemesini, müstakil evde oturma imkânı sağlamasını, kendisini başka bir şehre veya anne babasının evinden başka bir eve taşınmaya zorlamamasını, eğitimine veya çalışmasına engel olmamasını şart koşabilir.⁶² Koca da eşine çeşitli şartlar koşabilir. Nizam'da ilkesel olarak eşlerin birbirinin koştuğu şartlara vefa göstermesi gerektiği belirtilmiştir.⁶³ Bu ilkenin geçerli şartlar için söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü evliliğin devamına aykırı şartların ve

62 Evlilik akdinin bir gereği olarak kadının uygun bir aile konutunda kocasıyla beraber ikamet etmesi gerektiği belirtilmiş, fakat akid yapılırken aksini şart koşmuş ise bu hükme uyulmayacağı ifade edilmiştir. SAAŞN, md. 56.

63 SAAŞN, md. 27.

berdel nikahı şartının akdi de b t l yapacağı, akdin muktezasına aykırı şartlar koşulması halinde ise şartın b t l, akdin ise sahih olacağı ifade edilmiştir.⁶⁴

Eşlerden birisi evlilik akdi yapılırken koştuğu ğarta eşinin uymasını talep edebilir, eşi ğarta uymamakta ısrar ediyorsa ğarta uyması, aksi halde evlilik akdinin feshedilmesi talebiyle mahkeme de dava açabilir. Eşi söz konusu ğarta uymaz ise ğart koşanın dilediği zaman evlilik akdini feshettirme talebinde bulunabileceği Nizam'da belirtilmiştir. Anacak fesih için iki ğart zikredilmiştir: 1) ğartı koşan hak sahibi olan eşin bu hakkını açıkça düşürmüş olmaması gerekir. 2) Evlilik akdi esnasında koşulan ğartın evlilik akdi belgesinde yazılı olarak belirtilmiş veya eşlerin onu ikrar etmiş olmaları gerekir.⁶⁵ Aksi halde yani ğart evlilik belgesinde yazılı değilse veya bir taraf ğart koştuğunu iddia ettiği halde diğer taraf onu ikrar etmiyor ise o zaman ğartın ispat edilmiş sayılmayacağı, bu durumda evlilik akdini feshettirmenin mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

ğarta uyulmadığı için evlilik akdi feshedilirse bu durumda hangi eşin kusurlu olduğuna göre feshin bedelli olup olmayacağı belirtilmiştir. Eğer bu konuda kusurlu olan yani ğarta uymayan koca ise fesih bedelsiz yapılır. Koca zaten zifaf veya sahih halvet gerçekleşmiş ise kadına tam, bunlar gerçekleşmemiş ise yarım mehir vermekle y k m olduğundan kocanın bu kusurundan dolayı ayrıca bir tazminat ödeme yükümlülüğü getirilmemiştir. ğarta uymayan kadın ise yani evlenirken kocasının koştuğu ğarta kadın uyumamış ise bu durumda kadının bir bedel ödemesi karşılığında fesih yapılacağı ve evliliğe son verileceği; fakat bu bedelin mehri aşamayacağı ifade edilmiştir.⁶⁶ Dolayısıyla evlilik akdi yapılırken koşulan ğarta uyulmadığı için evlilik akdi feshedildiğinde koca kusurluysa kadına tam veya yarım mehir

64 SAAŞN, md. 29.

65 SAAŞN, md. 27-28.

66 SAAŞN, md. 28.

vermiş, ayrıca evlilik masraflarına ilişkin maddî kaybı söz konusu olmuş olur. Kadın kusurluysa aldığı veya alacağı mehri veya onun dengi bir bedeli geri ödeme ya da alacağından vazgeçme durumunda kaldığından onun da alacağından/aldığından kaybı söz konusudur. Böylece eşler arasında mehir ölçüsünde bir hak ve yükümlülük dengesi kurularak adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Mehir ölçüsü dışında ayrıca bir tazminat ile hükmedilmesine gerek bulunmamaktadır. Taraflar birbirlerine şart koşarken mehri de ona göre yüksek veya düşük tutmuş olabileceklerinden şarta uyulmaması halinde mehir ölçüsünde bir hakkaniyet tesis edilmesi yerindedir. Bu konuda eşlerin kendi belirledikleri mehir ölçüsünde bir dengenin kurulmuş olması, hâkimin takdir edeceği tazminat miktarından daha âdil bir ölçüdür.

3.4. Eşlerden Birindeki Hastalık Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Karı koca olarak birlikte yaşamalarına engel olacak şekilde eşlerden birinin diğerine zarar veren veya nefret ettiren bir hastalığı (illet) sebebiyle diğerinin evlilik akdinin feshedilmesini talep edebileceği belirtilmiş, bu konuda koca ile kadın arasında fark gözetilmeksizin her birinin fesih hakkı olduğu ifade edilmiştir. Sadece eşe zarar veren ve cinsel birlikteliğe engel olan değil, eşi nefret ettiren ve eşler olarak birlikte yaşamaya engel olan hastalıklar da evlilik akdinin feshedilmesi için gerekçe kabul edilmiştir. Söz konusu illetin evlilik akdinden önce mevcut olması ile sonradan oluşması arasında da fark bulunmadığı belirtilmiştir. Fakat eşindeki söz konusu hastalık (illet) sebebiyle evlilik akdinin feshedilmesini talep eden eşin, bu hastalığı akit yapılırken bilmeden evlenmesi veya evlendikten sonra öğrenmiş ise buna razı olduğunu sözlü veya fiilî olarak beyan etmemiş olması şarttır.⁶⁷ Aksi halde mahkeme evliliği feshetmez. Bu du-

67 SAAŞN, md. 104/1.

rumda tarafların evliliği ölene kadar devam ettirmek zorunda oldukları düşünülmemelidir. Evliliğe devam etmek istemeyen koca ise maddî kayıplarını göze alarak eşini boşayabilir, feshi talep eden kadın ise muhâlea yapabilir veya kocasıyla boşanma konusunda anlaşarak ondan ayrılabilir.

Hastalığın evlilik hayatına devam etmeye engel olup olmadığını veya ne derece nefret uyandırıp uyandırmadığı ya da geçici olup olmadığını tespit için hâkimin uzmanlara başvurusu gerekebilir. Bu sebeple evlilik akdinin feshedilmesi için dava açıldığında hastalığın tanımlanmasında ve ölçüsünün belirlenmesinde mahkemenin uzmanlardan yardım alabileceği belirtilmiştir.⁶⁸

Hastalığın akit öncesinde oluşmuş olmasıyla sonra oluşması arasında evlilik akdinin feshedilmesinde fark gözetilmemekle birlikte bu feshin zifaf veya halvetten önce yapılmasının kocanın mehir vermesinde veya verdiği mehri geri almasında ya da üçüncü kişilere tazminat için rücu etmesinde etkisi bulunmaktadır. Onun için evlilik akdi feshedilirken bu konuların muallakta kalmaması ve çekişmenin sonlandırılması için mahkemenin eşlerden birinde bulunan hastalık sebebiyle akdi feshettiğinde şu hususları da kararında belirtmesi istenmiştir:

Eşlerden birindeki hastalık zifaftan sonra meydana gelmişse kocanın verdiği mehri geri alma hakkı yoktur.⁶⁹ Zifaf ile birlikte kadının şer'an tam mehir alma hakkı kesinleştiğinden daha sonra ortaya çıkan hastalık kadında bile olsa bu kusur kadının alacağı mehre etki etmemektedir.

Eşlerden birindeki hastalık evlilik akdinden önce mevcutsa ve fesih, zifaftan veya halvetten önce yapılmışsa o zaman koca verdiği mehri geri alabilir, henüz vermediği kısım müeccel olsa dahi düşer.⁷⁰ Zifaftan veya halvetten önce kadından kaynaklanan bir sebeple fesih yapılmışsa kadının mehir almaması makuldür.

68 SAAŞN, md. 104/2.

69 SAAŞN, md. 105/1.

70 SAAŞN, md. 105/2.

Hastalık kocadaysa bu durumda da kadın dava açıp evlilik akdini feshettirirse kocanın verdiği mehri geri alabileceği, müeccel mehir yükümlülüğünün de düşeceği kabul edilerek kusurun kadında veya kocada olması arasında fark gözetilmemiştir. Bu durum satıcının sattığı malı teslim etmeden önce telef etmesi gibi kadının bedeli kocasına teslim etmeden önce telef etmesi olarak değerlendirilmiştir.⁷¹

Eşlerden birindeki hastalık evlilik akdinden önce mevcutsa ve fesih, zifaktan veya halvetten sonra yapılmışsa kadının mehir alma hakkı vardır. ⁷² Çünkü bu durumda zifaf ve halvet ile kadının tam mehir alma hakkı kesinleşmiş olur, kusurun kadında veya erkekte olması fark etmez, kadının veresiye mehir alacağı varsa onu da talep edebilir.

Eşlerden birindeki hastalık evlilik akdinden önce mevcutsa ve fesih, zifaktan veya halvetten sonra yapılmışsa kadının mehir alma hakkı bulunmakla birlikte kocanın kendini aldatan kişiye rücu etme hakkı vardır.⁷³ Bu durumda zifaf veya halvet gerçekleştiğinden kadın tam mehir alma hakkını elde ettiğinden peşin ve varsa veresiye mehri alma hakkı vardır. Fakat evlilikten önce kadında var olan hastalığı bildiği halde bunu gizleyerek kocayı kandırıp onunla evlenmesine aracılık eden veya evlendiren kişiye karşı koca tazminat davası açabilir. Bu durumda kadına ödediği mehir kadar tazminat alma hakkı doğar. Kocayı kandıran kişi kadının kendisi ise bu durumda ona da rücu edebileceği, ödediyse mehri geri alabileceği ve varsa veresiye mehri ödeme yükümlülüğünden kurtulabileceği anlaşılmaktadır.

Nizam'da zikredilmemiş olmakla birlikte uygulamada erkeğin evleneceği kadında aradığı bir özelliği belirtip bu şartla evlenmek veya kendisine aracılık edilerek evlendirilmesini istediği halde

71 Mansûr b. Yûnus el-Buhûfî Buhûfî, *Keşşâfu'l-kına' ani'l-İkna'* (Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı Yayınları, 1421), 11/489-490.

72 SAAŞN, md. 105/3.

73 SAAŞN, md. 105/4.

evlendikten sonra kadında o özelliğin bulunmadığını anladığında da yukarıda zikredilen hükümlerin uygulandığı görülmektedir.

3.5. Kocanın Mehir Vermemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Zifaktan önce koca peşin veya vadesi gelmiş mehri ödemiş ise kadın mahkemede evlilik akdinin feshedilmesi için dava açabilir. Bu durumda mahkeme kocaya üç günü aşmayacak şekilde süre tanır. Bu süre içinde koca söz konusu mehri ödemezse mahkeme evlilik akdini fesheder. Zifaktan sonra ise ödenmeyen mehirden dolayı evlilik akdi feshedilmez, mehir kocanın zimmetinde borç olarak kalır. Kadın peşin (ve vadesi gelmiş) mehir alacağını tahsil etmek için talepte bulunursa mahkeme kocanın bu borcunu ödemesine hükmeder.⁷⁴

3.6. Kocanın Nafaka Vermemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Kadının nafakasını karşılamak kocanın bir yükümlülüğü sayılmıştır.⁷⁵ Nafakanın kadının yiyecek, giysi, mesken ve örfeye göre temel ihtiyaçlarını kapsadığı belirtilmiştir. Bu konudaki ayrıntıların ilgili mevzuatta belirtileceği ifade edilmiştir.⁷⁶ Kadın sahil bir evlilik akdinden sonra hakikaten veya hükmen kendisinden kocasının faydalanmasına imkân verirse kocasından nafaka alma hakkı doğar.⁷⁷ Bu hak ancak nafakanın ödenmesi veya kocanın ibrası ile düşer. Fakat kadın geçmişte alamadığı nafaka alacağı için dava açarsa davanın açılışından itibaren iki yılı aşan süredeki nafaka davaları mahkemece dinlenmez.⁷⁸ Eğer

74 SAAŞN, md. 106.

75 SAAŞN, md. 44.

76 SAAŞN, md. 45.

77 SAAŞN, md. 51.

78 SAAŞN, md. 52.

kadın meşru bir mazerete dayanmaksızın kendisinden kocasının faydalanmasını engellerse, aile konutuna taşınmaktan veya orada kalmaktan kaçınırsa ya da kocasıyla yolculuk yapmaktan kaçınırsa nafaka hakkı düşer.⁷⁹ Tabii ki yukarıda işaret edildiği üzere evlenirken kadın ikamet edeceği yere ilişkin bazı şartlar koşmuşsa nafaka hakkını bu şartlara göre değerlendirmek gerekir.

Geçmiş dönem nafaka alacağına aksine kadının kocasından halihazırdaki nafaka alacağı, kocanın borçları içinde öncelikle ödenmesi gereken borçlardan sayılmıştır.⁸⁰ Yakınlara ödenmesi gereken nafaka borçları içinde de öncelik bakımından birinci borç kabul edilmiştir.⁸¹

Koca eşine *nafaka vermediğinde* veya *kocadan nafaka alınması mümkün olmadığında* kadının talebi üzerine mahkeme evlilik akdini feshedebilir.⁸² Bazen koca eşine yeterli nafaka bırakmadan kaybolmuş veya başka bir şehre gitmiş olabilir. Bu durumda Hanbelî mezhebinde de kabul edildiği⁸³ üzere kadının mahkeme aracılığıyla kocasının malından nafaka alınıp kendisine verilmesini talep edebileceği, eğer kocanın malı yoksa veya başka bir sebepten dolayı onun adına kadına nafaka alınması mümkün değilse mahkemenin yine evlilik akdini feshedebileceği anlaşılmaktadır. Eğer kocanın eşine nafakayı ödemekten kaçınması onun evi terk etmesi gibi bir gerekçeye dayanıyorsa ve bu konuda taraflar birbirlerini suçluyorsa o zaman dava aşağıda inceleneceği üzere geçimsizlik davasına dönüşebilir.

Koca maddî imkânsızlığı sebebiyle ödeme güçlüğü çektiğinden (i'sâr) eşinin nafakasını ödemediğini ileri sürdüğünde de kadının talebi üzerine mahkemenin evlilik akdine feshedeceği belirtilmiştir. Kocasının bu durumunu kadının evlilik akdin-

79 SAAŞN, md. 55.

80 SAAŞN, md. 49.

81 SAAŞN, md. 65.

82 SAAŞN, md. 107/1.

83 Mansûr b. Yûnus Buhûfî, *er-Ravzu 'l-mürbi' şerh-u Zâdi 'l-müstakni'* (Müessesetü'r-risâle, ts.), 622.

den önce biliyor olması akdin feshedilmesine engel görülmemiş, kadının hemen (yani nafakası ödenmediğinde) veya daha sonra evlilik akdinin feshedilmesini talep etme hakkının bulunduğu ifade edilmiştir.⁸⁴ Kadının nafaka hakkı gün gün ve peyderpey olduğundan, ayrıca insan fakir iken zengin olabileceğinden kadının evlilikten önce kocasının bu durumunu bilmesi, söz konusu hakkın kullanılmasına engel görülmemiştir.

3.7. Eşe Zarar Verme (Kötü Muamele) ve Geçimsizlik (Şikak) Sebepiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Nizam'da eşlerin ilkesel olarak birbirinin hukukuna riayet etmesi; birbirlerine maruf ölçülerle davranmaları, aralarında sevgi ve merhamet oluşturacak şekilde birbirlerine saygılı olmaları, *maddî veya manevî* zarar vermemeleri gerektiği, karı koca olarak birlikte yaşamaktan veya çocuk yapmaktan ancak diğer tarafın muvafakati ile kaçınabilecekleri belirtilmiş, tarafların evlilik akdinden kaynaklanan birçok hak ve yükümlülükleri zikredilmiştir.⁸⁵

Evliliklerin her zaman umulduğu gibi saygı ve sevgi çerçevesinde gitmediği bir gerçektir. Eşlerden biri diğerine veya birbirlerine kötü muamelede bulunabilmekte, zarar verebilmektedir. Bu durumda bazen problem iyilikle çözümlenerek evlilik devam edebilir, bazen de evliliğin sona erdirilmesi gerekebilir. Eğer kadına kocası zarar vermişse kadının doğrudan boşama yetkisi yoktur, kocasının kendini boşamasını veya onunla muhâlea yapmasını isteyebilir. Fakat kocası onu boşamıyorsa ya da muhâlea yapmayı kabul etmiyorsa kadın ne yapacaktır? Kadın maddî kaybı olacağından veya kusur kocada olduğundan muhâlea yapmak da istemeyebilir. İşte, bu durumda kadının mahkemede davada açarak evliliğinin sona erdirilmesini isteyebileceği belirtilmiştir.

84 SAAŞN, md. 107/2.

85 SAAŞN, md. 42.

Nizam'ın 108. maddesinde evlilik hayatının maruf ölçüler içinde devam etmesi mümkün olmayacak şekilde kadına kocasının zarar verdiği sâbit olmuş ise kadının talebi üzerine mahkemenin evlilik akdini feshedeceği belirtilmiştir.⁸⁶ Özellikle kocanın hanımını yaralayacak veya hastanelik edecek şekilde dövmesi, ona veya ailesine sürekli hakaret etmesi, sövmesi ya da evlilik akdinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmemesi gibi polis veya hastane raporlarıyla, şahitlerle, kocanın ikrarıyla veya diğer ispat vasıtalarıyla ispat edilebilen *maddî veya manevî zararlar*da mahkeme evlilik akdini feshetmektedir. Bu tür vakaların ceza veya borçlar hukukunu ilgilendiren yönü varsa kadın ayrıca dava açıp kocasının ceza almasını veya uğradığı zarardan dolayı kendisine tazminat ödenmesini talep edebilir. Ancak bunlar, bizim bu çalışmamızın konusu değildir.

Nizam'ın 108. maddesinde sadece kocanın kadına zarar vermesi halinde kadının evlilik akdini feshettirme yetkisinden söz edilmiş, kadının kocasına zarar vermesi halinde onun feshettirme yetkisinden söz edilmemiştir. Kadın kocasına zarar vermiş ise koca, böyle bir kadınla uğraşmaktansa maddî kayıplarını göze alıp onu boşayabileceği veya onunla ya da üçüncü kişilerle anlaşıp muhâlea yapabileceği, dolayısıyla onun için ayrıca bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmadığı düşünülebilir. Fakat zarar veren ve kusurlu olan kadın olduğundan koca da eşini boşayarak maddî kayba uğramak istemeyebilir. Onun için bu durumda onun da uygulamada mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Fakat kocaların bu konuda kolay kolay mahkemeye başvurmadıkları, onun yerine boşama veya muhâlea yoluyla evliliği sona erdirmeyi tercih ettikleri söylenmektedir. Bazı kocalar ise genelde evlilik akdinin gereği olarak hanımının yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanan zararlarından dolayı başvurmakta, onların söz konusu yükümlülüklerini yerine getirmelerini talep

86 SAAŞN, md. 108.

etmekte. Mesela bir kadın kocasından izinsiz veya meşru bir mazereti olmaksızın aile konutunu terk edip anne babasının yanına gidip aile konutuna dönmekten kaçınırsa bu durumda koca zarar görmekte, onun için mahkemeye başvurarak eşinin aile konutuna dönmesini talep etmekte, mahkemeden bu yönde karar çıkartmaktadır. Kadın mahkeme kararına rağmen ve geçerli bir mazeret ileri sürmeden aile konutuna dönmekten kaçınırsa zorla getirilmemekte, fakat kusurlu olduğu ispat edilmiş olmaktadır. Bu durumda kadına evlilikten kaynaklanan nafaka ve diğer haklarını kaybedeceği hatırlatılmakta, ısrar ederse kocanın talebiyle mahkeme kadının aldığı mehri geri vermesi karşılığında evlilik akdini feshetmektedir. Uygulamada yer alan bu hususun Nizam'da zikredilmemiş olması meselenin hâkimlerin takdirine bırakıldığını göstermektedir. Nizam'da yer verilmeyen hususlarda hâkimlerin uygun şer'î hükümlerle hükmedebileceği ifade edildiğinden bu mesele büyük bir kanunî boşluk sayılmayabilir.

Yine Nizam'da açıkça belirtilmemekle birlikte yargılama usulünün bilinen bir ilkesi olarak eşlerden sadece biri kendine eşinin zarar verdiğini dava etmiş ve bunu ispat edememişse davasına bakmaktan sarfı nazar edilir. Özellikle aile mahremiyeti söz konusu olan durumları ispat etmek doğası gereği zordur. Davasından sarf-ı nazar edilen eşler evliliğe devam edemeyeceklerse ya kadının belli bir bedel vermesi veya veresiye mehir alacağından vaz geçmesi karşılığında muhâlea yapılarak ya da kocanın bedelsiz boşamasıyla ayrılmaktadır.

Zarar gören eş bunu ispat edemediği gibi duruşmada eşlerin karşılıklı suçlamaları ve geçimsizlikleri devam ederse o zaman farklı bir prosedür uygulanır:

Nizam'da belirtildiği üzere evlilik hayatının maruf ölçülerle devam etmesini imkânsız hale getiren zararın gerçekleştiği davacı tarafından ispat edilemediği halde eşlerin birbirlerini karşılıklı suçlamalarıyla geçimsizlik hali (şikak) devam ederse ve uzlaştırma (ıslah) girişimleri de sonuç vermezse o zaman eşler hakemlere

yönlendirilir. Mahkeme, belirlediği süre içinde eşlerden her birinin kendi ailesinden birer hakem seçmelerini ister. Bu mümkün olmazsa mahkeme, mümkünse eşlerin ailelerinden kendisi birer hakem tayin eder. Bu da mümkün olmazsa eşlerin ailelerinin dışında onlar arasında arabuluculuk yapabileceği ümit edilen iki hakem tayin eder.⁸⁷ İki hakem tayin edildikten sonra mahkeme onlara hakemlik görevlerini yapmaları için altmış günü aşmayacak şekilde bir süre verir.⁸⁸

Hakemler eşleri dinlerler ve birbiriyle geçimsiz olmalarının (şikak) sebeplerini araştırırlar, uzlaştırmak (ıslah) için çaba harcarlar. Eşlerden herhangi birinin hakemlerle görüşmekten (teâmül) kaçınması, hakemlerin işlerinin gidişatını etkilemeyeceği belirtilmiştir.⁸⁹

Tahkim sürecinde eşler evliliğe devam etmeye, bedelsiz boşanmaya veya muhâlea yapmaya karar vermezlerse ve hakemler eşler arasında uzlaşma sağlayamazlarsa bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak uygun gördükleri şekilde eşlerin ayrılmasına (tefrük) karar verirler. Bir bedel karşılığında ayrılığa karar verildiğinde kadının ödeyeceği bedelin mehirden fazla olmaması gerektiği belirtilmiştir. Hakemler eşleri uzlaştırmak uğruna yaptıkları bütün çalışmaları, sonuçta ulaştıkları görüşü ve onun gerekçelerini içeren bir rapor hazırlayarak mahkemeye sunarlar.⁹⁰

Nizam'da eşlerin tefrik edilip evlilik birliğinin sona erdirilmesinin hakemlerin kararıyla birlikte mi yoksa mahkemeye sundukları rapordan sonra hâkimin kararıyla mı gerçekleşmiş olacağı konusu net olarak ifade edilmemiştir. Ayrıca hakemlerin karar verirken ittifak edememeleri halinde nasıl bir yol izleyecekleri

87 Uygulamada tespit edebildiğim kadarıyla eşlerin ailelerinden hakem seçilmesi veya tayin edilmesi mümkün olmadığı durumlarda mahkeme, bünyesinde arabuluculuk dairesi varsa oradaki görevlilerden, yoksa uzmanlar heyetinden iki hakem tayin eder ve eşlerin ailelerinden seçilen veya tayin edilen hakemlere hâkim, hakemlik görevlerini anlatır.

88 SAAŞN, md. 109.

89 SAAŞN, md. 110.

90 SAAŞN, md. 111.

de belirtilmemiştir. Uygulamaya ilişkin araştırmalarımda tespit edebildiğim kadarıyla hakemlerin çalışmaları sonucunda ittifakla eşlerin geçimsizliğinde kusurun tamamen kocada olduğu tespit edilirse evlilik akdinin bedelsiz feshedilmesine karar verilir. Yani bu durumda koca kadına evlilik akdinden dolayı zaten yarım veya tam mehir ödemiş/ödeyecek olduğundan ayrıca bir bedel/tazminat ödemesine hükmedilmez. Kusurun tamamen kadında olduğu tespit edilirse onun aldığı mehri geri vermesi veya mehri aşmayan bir bedel vermesi karşılığında feshedilmesine karar verilir. Her iki taraf da kusurluysa kusur oranlarına göre hesap yapılarak kocanın mehirden kalan borcu varsa uygun miktarını ödemesi veya kadının kusur oranına göre mehir alacağı düşülerek gerekirse kalanı kocasına geri iade etmesi veya ödemesi karşılığında feshedilmesine karar verilir. Şer'î hükümlere veya mevzuata aykırı bir husus içermediği sürece hâkim, hakemlerin ittifakla aldıkları karara göre hüküm verir ve nikâhı fesheder. Hakemler ittifak etmemişlerse hâkim yeni hakemler görevlendirebilir, sonuçta yine raporlardan ve diğer delillerden hareketle bedelli veya bedelsiz olarak uygun gördüğü şekilde evlilik akdini fesheder. Tespit edebildiğim kadarıyla uygulamada evlilik akdi hakemlerin kararıyla değil, ona binaen hâkimin verdiği hükümlerle sona ermektedir. Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nda yer verilmeyen bu ayrıntıların yönetmelik çıkarıldığında onda zikredilip edilmeyeceği görülecektir.⁹¹

3.8. Kadının Kusur İsnat Etmeden Kocasından Ayrılmak İstemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Nizam'da kadının kocasına herhangi bir ithamda bulunmadan veya sadece kendine dönük bir sebeple evlilik akdinin feshedilme-

91 Eşin kötü muamelesi veya eşler arasındaki geçimsizlik sebebiyle hakem uygulamasına ilişkin geniş bilgi için bk. Mehmet Ali Yargı, "et-Tatbikâtü'l-kadâiyye li't-tahkîm 'inde'ş-şikâk beyne'z-zevceyn min hilâli's-sukûk ve'z-zubût fi'l-Mahkemeti'l-Âmme bi'r-Riyad", *Mecelletü'l-Hicâz* 14 (Ocak 2016), 110-129.

sini talep etmesi halinde mahkemenin akdi feshedeceğine ilişkin de düzenleme yapılmıştır. Buna göre kadın zifaktan ve halvetten önce evlilik akdinin feshedilmesini ne zaman talep ederse ve daha önce teslim aldığı mehri iade ettiği (yani edeceğini söylediği) halde koca eşini boşamaktan ve onunla muhâlea yapmaktan kaçınırsa ve eşler arasında uzlaşma mümkün olmazsa mahkemenin evlilik akdini feshedeceği belirtilmiştir.⁹² Bu maddeden kadının kocasına yönelik bir sebep göstermeksizin veya kendine dönük bir sebeple ve aldığı mehri iade etmeye hazır olduğunu belirterek evlilik akdinin feshedilmesini talep etmesi halinde kocası onu boşamaktan veya onunla muhâlea yapmaktan kaçınırsa mahkeme eşler arasında uzlaşmanın mümkün olmadığını görürse kocanın rızasına bakmadan evlilik akdini feshedeceği anlaşılmaktadır. Koca nasıl ki verdiği mehri kaybetmeyi göze alarak kadının rızasına bakmadan onu boşayıp evliliği sona erdiriyorsa kadının da kocasının rızası olmasa dahi mahkeme aracılığıyla aynı şekilde aldığı mehri geri iade ederek evliliği sona erdirme hakkı bulunduğu görülmektedir.

Kadının zifaf veya halvetten önce kendine dönük bir sebeple evlilik akdinin feshedilmesini talep ettiği zaman mehri iade etmesi gerektiği gibi evlenme sürecinde kocasından talep edip onun da evlilik için yaptığı diğer harcamaları da koca talep ederse ona iade etmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹³ Bu madde ile kadının kendinden kaynaklanan bir sebeple zifaf veya halvetten önce evlilik akdinin feshedilmesini talep ettiğinde ve akit feshedildiğinde mehri iade etmesi gerektiği gibi kocanın dilerse evlilik masraflarını yani mehir dışında kadının talebiyle ona aldığı hediyeleri, düğün salonu ve sair harcamalarını da tazmin ettirebileceği ifade edilmiştir.

⁹² SAAŞN, md. 112/1.

⁹³ SAAŞN, md. 112/2.

Nizam'da kadının herhangi bir sebep göstermeden veya kendine dönük bir sebeple sadece zifaf veya halvetten sonra evlilik akdinin feshedilmesini talep ettiğinde nasıl bir yol izleneceği belirtilmemiştir. Halbuki uygulamada aynı şekilde kadının zifaf ve halvetten sonraki başvurularında da mahkeme evlilik akdini feshetmektedir, fakat bu durumda kadın sadece mehri iade etmekte, kocanın diğer harcamalarını geri alması veya tazmin ettirmesi söz konusu olmamaktadır.

Uygulamada kadın, Sâbit b. Kays'ın (ra) eşinin Hz. Peygamber'e (sav) gelerek söylediğine benzer şekilde kocasına herhangi bir ithamda bulunmadığını veya onu sevmeyiğini belirterek ya da herhangi bir gerekçe göstermeden bir müslüman olarak nankörlük etmek istemediğini (Ekrahu'l-küfra fi'l-İslâm), bu yüzden evlilik akdinin feshedilmesini talep ettiğini, aldığı mehri geri iade etmeye hazır olduğunu söyleyerek mahkemeye başvurmaktadır. Bu durumda hâkim kocaya görüşünü sormakta, koca genelde hanımını boşamak veya muhâlea yapmak istemediğini belirtmektedir. Hâkim tarafları uzlaştırmanın mümkün olmadığını ve mehrin miktarını tespit edince kadından aldığı mehri getirmesini talep etmekte, kadın mehri getirince koca muhâlea yaptıktan ve mehri almaktan kaçınsa dahi evlilik akdini feshetmekte, kadının teslim ettiği meblağı daha sonra kocaya verilmek üzere mahkemedeki beytül mâle emanet olarak koymaktadır.

Kadının kocasına kusur isnat etmeden ve aldıklarını geri vermeye hazır olduğunu belirterek evlilik akdini feshettirerek sona erdirme talebinde bulunduğu, koca razı olmasa bile hâkimin akdi feshetmesi uygulaması tespit edebildiğim kadarıyla İslâm ülkelerinde ilk defa Suudi Arabistan'da başlayıp⁹⁴

94 Yargı, "et-Tatbikâtü'l-kadâiyye li't-tahkîm", 104, 109, 113, 119.

2000’li yıllardan itibaren Ürdün⁹⁵ ve Mısır⁹⁶ gibi bazı ülkelerin kanunlarına da girmiştir.

3.9. Kocanın İlâ Yapıp Eşine Dönmemesi Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

İlâ, özel bir yemin türü olup kocanın eşiyile dört ay veya daha fazla süre cinsel ilişki yapmamak üzere yemin etmesidir. Nizam’da evlilik akdinin sonucu olarak eşlerin birbirine maddî veya manevî zarar vermemeleri, diğer eşin de muvafakati olmadan birlikte karı koca hayatı yaşamaktan ve çocuk yapmaktan kaçınmamaları gerektiğinin belirtildiğine yukarıda işaret edilmişti. Bu hak ve yükümlülüklerle ilişkin olarak kocanın (dört) aydan fazla süreliğine eşiyile ilişki yapmamak üzere yemin edip dört ay dolmadan bu yemininden dönmezse kadının talebi üzerine mahkemenin evlilik akdini feshedeceği belirtilmiştir.⁹⁷

Koca yemin etmemiş olsa bile meşru bir mazeret olmadan aynı şekilde eşiyile cinsel ilişkiden dört aydan fazla kaçınması halinde de kadının talebi üzerine mahkemenin evlilik akdini feshedeceği ifade edilmiştir.⁹⁸ Hanbelî mezhebinde zihar yapıp keffâret ödemeyen kişi için de aynı hüküm uygulanacağı benimsenmiş⁹⁹ olmakla birlikte Nizam’da ona ayrıca yer verilmemiştir. Bu durum toplumda zihâr âdetinin çok görülmemesinden kaynaklanmış olabilir.

İlâ sonucunda hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilmesinin genel olarak Hanbelî mezhebince de kabul edilen anlayışa göre düzenlendiği anlaşılmaktadır. Ancak mezhebin genel kabul gö-

95 Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kânunu (Kânûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye) (Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kânunu (Kânûnu’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye)), 36 (2010), md. 114.

96 Mısır Kânûn-u Tanzîmî Ba’zı Evzâ’i ve İcrââtî’t-Tekâzî fî Mesâilî’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye (Mısır Kânûn-u Tanzîmî Ba’zı Evzâ’i ve İcrââtî’t-Tekâzî fî Mesâilî’l-Ahvâlî’ş-Şahsiyye), 1 (2000), md. 20.

97 SAAŞN, md. 113/1.

98 SAAŞN, md. 113/2.

99 Buhûtî, *Keşşâfu’l-kına*, 12/459; Buhûtî, *er-Ravzu’l-mürbi*, 591.

ren anlayışına göre hâkim îlâ neticesinde evliliği sona erdirirken kocanın boşama hakkının düşüp düşmemesi bakımından maslahatı dikkate alarak boşama veya fesih kararı verebileceği belirtilmesine, boşamanın dönüşlü boşama sayılacağı kabul edilmesine rağmen¹⁰⁰ Nizam'da sadece akdin feshedilmesine hükmedilmesine yer verilmesi ve dolayısıyla bu kararın beynûnet sayılması dikkat çekicidir.

3.10. Kocanın Gaipliği (Evi Terk Etmesi) veya Mefkutuğu (Kaybolması) Sebebiyle Evlilik Akdinin Feshedilmesi

Ulaşım ve iletişimin çok geliştiği günümüzde dahi birçok insan kaybolmakta ve kendilerinden bir daha haber alınamamaktadır. Bazen koca aile konutunu ve ikamet yerini terk ederek eşine zarar verebilmekte, bazen de elinde olmayan sebeplerle kendisine ulaşılamamakta, kimi zaman bu haldeyken öldüğü düşünülmektedir. Hayatta kalan eşi ise doğrudan evliliği sona erdiremediğinden zarar görmekte ve mağduriyet yaşayabilmektedir. İşte bu sebeple kocası evi terk edip gittiğinde veya hayatta olduğu ya da adresi bilinmeyecek şekilde kendisinden haber alınmadığında kadına mahkeme aracılığıyla evlilik akdini feshettirme hakkı tanınmıştır. Nizam'da kocanın yaşadığını ve adresinin bilinmesi (gaiplik) hali ile bunların bilinmemesi ve ölmüş olma ihtimalinin baskın olduğu mefkutluk hali ayrı maddeler halinde düzenlenmiştir. Nizam'da tarif edildiği üzere *gaip*, yerleşim yeri veya ikamet yeri bilinmeyen kimsedir. *Mefkut* ise yaşadığı veya öldüğü bilinmeyen gaiptir.¹⁰¹

Koca, dört aydan az olmayan bir süre gaip olmuşsa yani eşiyle yaşadığı yeri terk etmiş veya oradan uzaklaşmış ise ve onun yerleşim veya ikamet yeri biliniyorsa, malı olsa ve kadının nafakasını ondan almak mümkün olsa dahi bu gaiplik

100 Buhûti, *Keşşâfu'l-kana'*, 12/463.

101 SAAŞN, md. 161.

sebebiyle eşinin evlilik akdinin feshedilmesini talep etme hakkı bulunduğu belirtilmiştir. Ancak eşinin bu hakka sahip olması için kocanın gaipliğinin iş/çalışma sebebiyle olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Mahkemenin kadının lehine olarak evlilik akdinin feshedilmesine ancak kocayı eşile ikamet etmesi veya onu yanına götürmesi ya da boşaması hususunda uyardıktan ve bu uyarıdan itibaren kocaya yüz seksen günü aşmayan bir süre tanıdıktan sonra hükmedebileceği belirtilmiştir.¹⁰² Evi terk eden ve yerleşim veya ikamet yeri bilinen kocanın evlilik akdinin feshedilmesinde îlâ süresinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır.

Nizam'da kocanın sadece iş/çalışma sebebiyle gaipliği istisna edilmiştir. Dolayısıyla uygulamada görüldüğü üzere kocanın hapse düşmesinde de aynı prosedürün uygulanacağı söylenebilir.

Kocasını mefkut veya gaip olan kadın, kocasının yerleşim ve ikamet yeri bilinmediğinde yine mahkemeye başvurarak evlilik akdinin feshedilmesini talep edebilir. Bu durumda mahkeme kocanın mefkutluk veya gaiplik tarihinden itibaren iki seneyi aşmamak ve bir seneden az olmamak üzere belirlediği süre geçtikten sonra akdi fesheder.¹⁰³ Mefkudun hanımının başka biriyle evlenmesi için mezhebin genel kabulüne göre onun ölmüş olma ihtimalinin baskın olduğu durumlarda kayıplıktan itibaren dört yıl, yaşama ihtimalinin baskın olduğu durumlarda ise doksan yaşına ermiş olana kadar beklemesi gerektiği anlayışı¹⁰⁴ terk edilmiş, îlâ süresinden biraz daha fazla bir süre beklenerek evlilik akdinin feshedilebileceği anlayışı benimsenmiştir. Bunda kadının uğradığı zararın giderilmesi anlayışının yanında çağımızdaki iletişim ve ulaşımın gelişmesinin de dikkate alındığı söylenebilir.

Nizam'da ayrı bir fasıl açılarak gaip ve mefkudun mallarıyla ilgili hükümler de zikredilmiş, burada mefkutluk sebebiyle evlilik akdini feshettirmeyen ve öldüğüne hükmedilen mefkudun

102 SAAŞN, md. 114/1.

103 SAAŞN, md. 115.

104 Buhûfî, *Keşşâfu'l-kına*, 13/29; Buhûfî, *er-Ravzu'l-mürbi*, 607.

hayattaki eşinin eski ve yeni evliliğinin durumuna da yer verilmiştir. Mefkudun öldüğüne dair delil bulunduğu ilgili kişinin talebine binaen mahkemenin onun vefatına hükmedeceği, aksi halde öldüğüne dair baskın kanaat oluşmayan şartlar içinde mefkut olan kişinin mefkutluğunu ilgili kurumlara bildirmesinin üzerinden 4 yıl geçtikten, ölmüş olma ihtimali baskın olan şartlarda mefkut olan kişinin ise mefkutluğundan itibaren 1 yıl geçtikten sonra onun öldüğüne hükmedileceği belirtilmiştir.¹⁰⁵

Nizam'da mahkeme mefkudun ölümüne hükmettikten sonra onun hayatta olduğu anlaşılırsa geride bıraktığı eşi başka biriyle evlenip onunla zifafa girmemiş ise mefkut olan kocasıyla evliliğine geri dönmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Bu maddeden mefkudun ölümüne hükmedilmeden önce evlilik akdini feshet-tirmeyen kadının, kocasının ölümüne hükmedildikten sonra ayrıca mahkeme tarafından evlilik akdinin feshedilmesine gerek olmadan başka biriyle evlenebileceği anlaşılmaktadır. Bu durumda yeni eşiyle zifafa girmeden önce eski eşi sağ olarak çıkıp gelirse ikinci evliliğinin geçersiz sayılıp eski kocasına geri dönmesi gerektiği belirtilmiş; fakat ikinci eşiyle zifafa girmişse onunla yaptığı evlilik akdinin geçersiz sayılıp sayılamayacağına, eski eşine dönmek zorunda olup olmadığına, yeni eşiyle evliliğe devam edecekse eski eşinin kadından mehrini geri isteyip isteyemeyeceğine ve benzeri ayrıntılara işaret edilmemiştir. Bu ayrıntıların fıkıh kitaplarına ve hâkimlerin içtihadına bırakıldığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁷

4. Evliliğin Lian Yapılmasıyla Sona Ermesi

Lian, kocanın eşine doğrudan veya onun doğurduğu çocuğun kendinden olmadığını ileri sürerek dolaylı yolla zina isnat etmesi

105 SAAŞN, md. 166.

106 SAAŞN, md. 168.

107 Konuyla ilgili olarak Hanbelî mezhebinin görüşleri için bk. Buhûfî, *Keşşâfu'l-kana'*, 13/29-33; Buhûfî, *er-Ravzu'l-mürbi'*, 607.

sonucunda bunu dört şahitle ispat edemezse, bu şahitliklerin yerine geçmek üzere eşlerin her birinin yeminleriyle desteklenmiş, yalan söylemişler ise Allah'ın lanetine ve gazabına uğramayı diledikleri özel bir lanetleşme şeklidir.

Nizam'da evliliği sona erdiren yöntemlerden birinin de eşler arasında lian yapılması olduğu belirtilmiş,¹⁰⁸ ayrıntılar zikredilmemiştir. Sadece çocuğun soy bağının (nesep) koca açısından reddedilmesine yönelik bazı ayrıntılara yer verilmiş, bu esnada lianın nasıl yapılacağına ilişkin “mahkeme önünde şer’ân benimsenen ifadelere uygun olarak yapılacağı” belirtilmekle yetinilmiştir.¹⁰⁹ Bu maddelerden lianın yapılışına ve evliliği sona erdirme şekline ilişkin ayrıntıların Hanbelî mezhebi anlayışı¹¹⁰ doğrultusunda kabul edildiğini, lian tamamlandığında hâkimin ayrıca evliliği sona erdirdiğine dair hüküm vermesine gerek kalmaksızın evliliğin sona erdiğinin benimsendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Nizam'da evlenilmesi haram olanlar zikredilirken koca daha sonra yalan söylediğini ifade etse dahi mahkeme önünde lanetleştigi kadınla evlenmesinin ebedî haram olduğu belirtilmiştir.¹¹¹

5. Evliliğin Vefat ile Sona Ermesi

Evlilik eşlerden birinin vefatıyla sona erer.¹¹² Kadının meh-rinden henüz teslim almadığı kısım varsa ve mehir vadeli değilse peşine dönüşür.¹¹³ Kocası öldüğünden iddet bekleyen kadının normalde nafaka alma hakkı yoktur. Fakat hamile ise doğuma kadar nafakası, doğacak çocuğun malından karşılanır. Eğer onun malı yoksa o zaman nafakasını çocuğun vârisi karşılar. Vefat

108 SAAŞN, md. 76.

109 SAAŞN, md. 74/3.

110 Buhûfî, *Keşşâfu'l-kana'*, 12/541; Buhûfî, *er-Ravzu'l-mürbi'*, 600.

111 SAAŞN, md. 24.

112 SAAŞN, md. 76/4.

113 SAAŞN, md. 39/3c.

iddeti bekleyen kadının ayrıca iddet süresi içinde aile konutunda oturma hakkı vardır.¹¹⁴

Sonuç

Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nda genel olarak İslâm aile hukukunun Hanbelî mezhebindeki görüşler çerçevesinde benimsendiği, bazı hükümlerde mezhep içinde genel kabul görmüş klasik anlayışın terk edildiği, bazı konularda hak taleplerine ilişkin zamanaşımı süreleri gibi süreler belirlendiği görülmektedir. Aynı mecliste yapılan birden fazla boşamanın kaç boşama sayılacağı veya bid'î boşamanın geçersiz sayılıp sayılmayacağı gibi mezhep içinde farklı görüşlerin bulunduğu ve aynı tür olaylarda aynı mahkemedeki farklı dairelerdeki hâkimlerin dahi farklı hükümler verdiği bazı meselelerde yargıda birliğin sağlanmasına yönelik hizmet edecek şekilde tercihler yapılmıştır. Bu tercihlerin bir kısmının doğruluğu geçmişte olduğu gibi günümüzde de elbette tartışılabilir. Her hâlükârda çağımızda modernizm adına şer'î hükümlerden uzaklaşılmalı İslâm aile hukukunun uygulanmaya çalışılması takdire şayandır.

Nizam'da evliliğin kocanın boşaması, eşlerin muhâlea yapması, evlilik akdinin mahkeme tarafından feshedilmesi, lian veya eşlerden birinin ölmesi ile sona ereceği belirtilip ayrıntılar düzenlenmiştir. Bazı ayrıntılarda bilinçli olarak boşluklar bırakılmış, bu hususlarda Nizam'da tercih edilen hükümlere en uygun şer'î hükümlerin tatbik edilmesi gerektiği belirtilerek boşlukların doldurulması hâkimlere bırakılmış, bazı ayrıntıların ise yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

İslâm hukukunda genel olarak benimsendiği üzere Nizam'da da kocanın tek taraflı boşaması, ödediği / ödeyeceği yarım veya tam mehir ve yaptığı evlilik harcamalarından dolayı karşılaşacağı

114 SAAŞN, md. 54.

maddî kaybıyla dengelenmiştir. Kadın da muhâlea yaparak evliliği sona erdirmek isterse aldığı mehrin tamamını veya bir kısmını feda etmeyi göze almasıyla dengelenmiştir. Bu miktarların az veya çok olması tarafların tercihine bağlıdır. Bunun boşanmayı kolaylaştırıcı veya zorlaştırıcı etkisi olabileceğinden bu dengeyi kurmanın taraflara bırakılması yerindedir.

Eşlerin birbirine kusur isnat etmeden ve bunu mahkemede ispata çalışmadan, hatta mahkemeye hiç başvurmadan ve mahkeme kararına gerek olmadan evliliğin her aşamasında kocanın tek taraflı iradesiyle boşama hakkının bulunması veya kadının kocasıyla anlaşıp ona bir bedel verip muhâlea yaparak ya da bedelsiz olarak boşanma imkânının bulunması; eşe şiddet uygulamadan, mahkemede dava açıp aile mahremiyeti ihlâl edilmeden ve bu yöndeki beyanlar dava dosyasına girmeden, çevrede duyulmadan, duruşmalarda başkalarının önünde tartışmadan ve kişilik hakları ihlâl edilmeden, eşin kusurunu ispat etmek için mahkeme duruşmalarıyla uğraşp hem eşler hem de çocuklar psikolojik olarak daha fazla yıpranmadan, mahkemelere gereksiz iş yükü yüklemekten nezih bir şekilde evliliğe son verme imkânı tanımaktadır. Boşama ve muhâleanın sonradan tespit ve tecil ettirilmesi sonradan yapılabilecek bir işlemdir.

Ayrıca evliliğin sona ermesinin etkilerinin görüldüğü çocukların nafakalarına, ziyaretlerine, çocuğu yanında buldurmaya (hidâne) ilişkin hususları eşlerin gerek mahkemeye başvurmadan önce gerekse mahkemeye başvurduktan sonra ve hâkim huzurunda çekişme yaşanmadan önce kendi aralarında veya arabuluculuk merkezlerinde müzakere ederek boşama veya muhâlea yaparken anlaşarak kararlaştırabilmeleri de hem çocukların hem de kendilerinin ayrıldıktan sonraki hayatlarına olumlu katkılarının olduğu söylenebilir. Mahkemedeki çekişmeli aile davalarında dahi sonuçta gerek sulh merkezindeki görevlilerin gerekse hakemlerin veya hâkimin yardımıyla eşlerin bedelli

veya bedelsiz ayrılma konusunda anlaşarak ayrılmalarına imkân tanınması hem kendilerinin hem de çocukların gelecek hayatları bakımından olumlu sonuçlarının olacağı açıktır.

Evliliğe devam etme veya onu sona erdirme konusunda karı koca arasında mehire dayalı olarak taraflar arasında kurulan doğal denge üzerinde etraflıca düşünülmeden, kadın erkek eşitliği söyleminin etkisinde kalınarak ve boşanmayı aşırı derecede zorlaştırmak maksadıyla 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle terk edilen kocanın boşaması ve eşlerin bedelli veya bedelsiz olarak anlaşarak evliliğe son vermesi sistemi üzerinde yeniden düşünülerek TMK'da kabul edilmesi gerektiğini kanaatindeyim. 1988'de sınırlı şartlarla tekrar uygulamaya giren anlaşmalı boşanma sistemine evliliğin her aşamasında daha çok imkân verilmelidir. Saibe Oktay Özdemir'in de işaret ettiği gibi birçok sakıncası olan eşin kusurunu ispat etme esasına dayalı boşanma sisteminde değişikliğe gidilmelidir.¹¹⁵ Hâkimin boşanma veya ayrılık davasının dayandığı olguların varlığına vicdanen kanaat getirmediği bunların ispatlanmış sayılamayacağı, bu olgular hakkında taraflara yemin teklif edemeyeceği, bu konuda tarafların *ikrarlarının dahi hâkimi bağlamayacağı* ve kanıtları serbestçe takdir edeceğinin belirtildiği bu katı sistemden¹¹⁶ vaz geçilmelidir. Bedelli veya bedelsiz şekilde eşlerin kendi aralarında evliliğin her aşamasında yaptıkları anlaşmalı boşanmalar geçerli sayılmalı, evliliğin sona ermesi için mutlaka eşin kusurunu ispat etme zorunluğu ya da belli süre evli kalma ya da fiilen ayrı yaşama şartları gibi şartlar aramaktan¹¹⁷ vaz geçilmelidir. Eşin mutlaka kusurunu ispat zorunluluğuna dayalı katı boşanma sistemini Avrupa dahi terk ederken, TMK'nın boşanmaya ve sonuçlarına ilişkin hükümleri sonucu insanlar evlenmekten bile korkar hale

115 Saibe, "Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı", 30-40.

116 Türk Medeni Kanunu (TMK), 4721 (22 Kasım 2001), md. 184.

117 TMK, 161-172.

gelmişken İslâm ülkelerinde halen uygulanmakta olan İslâm aile hukukundan faydalanılması tekrar düşünölmelidir.

Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nda kocanın boşamaması veya eşlerin muhâlea yapmaması halinde tarafların mahkemeye başvurarak evlilik akdinin fâsit olması, kocanın kadına denk olmaması, evlilik sözleşmesindeki şarta uyulmaması, eşlerden birinin hastalığı, kocanın mehir veya nafaka vermemesi, kadına zarar vermesi, kötü muamele ve geçimsizlik, kadının kocasına herhangi kusur isnat etmediğı halde onunla evliliğı devam etmek istememesi, kocanın eşiyle cinsel ilişki yapmaktan kaçınması, gaipliğı veya mefkutluğı sebebiyle evlilik akdini feshettirebilme imkânı bulunmaktadır. Mahkeme evlilik akdini feshederek evliliğı sona erdirirken buna hangi eşin sebep olduğuna ve sahih halvet veya zifafın gerçekleşip gerçekleşmediğıne göre bedelsiz olarak veya kocanın kadına ya da kadının kocasına bir bedel ödemesine hükmederken tarafların daha önce kendilerinin belirledikleri mehir veya belirlememişlerse mehir-i misil ölçü alınarak eşler arasında denge kurulmuştur. Eşini sırf boşadığı için kocaya mehirden başka bir de tazminat yüklenmez. Koca eşinin durumuna ilişkin aldatılarak evlendirilmişse ve buna rağmen kadın hak ettiğinden ona mehir ödemişse kendini aldatana bu meblağı geri almak için rücu edebilir. Ayrıca halvet veya zifaftan önce kadın kocasına hiçbir ithamda bulunmadan ondan ayrılmak istediğinde aldığı mehri geri vermesinin yanında evlilik için kocasından talep ederek yaptırdığı harcamaları da kocası ona tazmin ettirebilir. Evlilik boşama, muhâlea veya fesih gibi sebeplerle sona ererken eşler arasında kendilerinin belirledikleri mehir esas alınarak bir denge kurulmuş olması, bunun olmadığı bir hukuk sisteminde hâkimin takdir edeceği tazminatı ödemekten daha âdildir. Eşlerin boşanmalarına sebep olan olayın ceza veya borçlar hukukunu ilgilendiren bir yönü varsa onların ayrıca değerlendirilip hükme bağlanması başka bir meseledir. Bazı ay-

rıntılar tartışılabilir olmakla bile evlilik akdinin feshedilmesine ilişkin Nizam'daki düzenlemeler genel olarak birçok kimsenin düşündüğünün ötesinde imkânlar sunmaktadır ve bunlar şer'î esaslara dayanmayan beşerî kanunlardan daha âdil sayılabilecek düzeydedir.

Öyle bir dönemde yaşıyoruz ki evliken kadının kocasından nafaka alması aşağılayıcı bir durummuş gibi lanse edilmekte, ona muhtaç olmaması için kadının canhıraş çalışması ve kendi ayakları üstünde durması gerektiği övülmekte; boşandıktan sonra kocasından ömür boyu nafaka alması ise normal görülmekte ve kanunla desteklenmektedir. Evli olsun bekâr olsun kişi kendi rızasıyla zina etse, birden fazla kadın veya erkek ile cinsel birliktelik yaşasa, devletten izinsiz parayla fuhuş yapmadığı ve yaptırmadığı sürece kanunen suç sayılmayıp normal görülmekte; fakat birden fazla kadınla evlilik çok çirkin görülmekte hatta suç sayılmaktadır. İnsanların algıları yönlendirilmektedir. Bu algılar neticesinde İslâm aile hukuku sistemi bir bütün olarak düşünülmeden mahkeme kararı olmaksızın kocanın tek taraflı boşama iradesiyle veya eşlerin anlaşarak boşanabilmesine imkân tanınması çağdışı zannedilebilmektedir. İşin acı tarafı, bazı ilim ehlinin de bu algıların etkisinde kaldığı görülmekte; bazen özür dilemeci ve mahcup bir tavır sergileyenler olmaktadır. Bu bakımdan Suudi Arabistan'da çıkarılan Ahvâl-i Şahsiyye Nizamı'nın İslâm aile hukuku üzerinde yeniden düşünülmesine ve ondan faydalanılmasına vesile olmasını ümit ediyorum.

Kaynakça

- Buhûfî, Mansûr b. Yûnus. *er-Ravzu'l-mürbi' şerh-u Zâdi'l-müstakni'*. Müessesetü'r-risâle, ts.
- Buhûfî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfu'l-kına' ani'l-İkna'*. 15 Cilt. Riyad: Suudi Arabistan Adalet Bakanlığı Yayınları, 1421.

- Saibe, Oktay Özdemir. “Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni* 35/1 (2015), 29-46.
- Yargı, Mehmet Ali. “Bedel Kaşılığında Boşanma ve Muhâlele Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/42 (2012), 141-172.
- Yargı, Mehmet Ali. “el-İcrâât fî inhâi hâlâti’t-talâki’s-selâs: Dirâse meydâniyye fî Mahkemeti’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye”. *Mecelletü’l-Adl* 55 (1433), 77-120.
- Yargı, Mehmet Ali. “et-Tatbikâtü’l-kadâiyye li’t-tahkîm ‘inde’ş-şikâk beyne’z-zevceyn min hılâli’s-sukûk ve’z-zubût fi’l-Mahkemeti’l-Âmme bi’r-Riyad”. *Mecelletü’l-Hicâz* 14 (Ocak 2016), 93-132.
- Yargı, Mehmet Ali. “Suudi Arabistan’daki Mehîr Uygulamalarına Dair Bir İnceleme”. *Kilitbahir* 15 (Eylül 2019), 229-294.
- Yargı, Mehmet Ali. *Suudi Arabistan’ın Yargı Sistemi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı., 2014.
- Mısır Kânûn-u Tanzîmi Ba’zı Evzâ’i ve İcrâati’t-Tekâzî fî Mesâili’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye, Mısır Kânûn-u Tanzîmi Ba’zı Evzâ’i ve İcrâati’t-Tekâzî fî Mesâili’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye. 1 (2000).
- Nizâmu’l-Murâfaâti’ş-Şer’iyye Yönetmeliği, Nizâmu’l-Murâfaâti’ş-Şer’iyye Yönetmeliği (el-Lâihatü’t-Tenfiziyye li-Nizâmi’l-Murâfaâti’ş-Şer’iyye). 39933 (19 Mayıs 1435).
- SAAŞN, Suudi Arabistan Krallığı Ahvâl-i Şahsiyye Nizâmı (Nizâmu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye). m/73 (09 Mart 2022).
- TMK, Türk Medeni Kanunu. 4721 (22 Kasım 2001).
- Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kânunu (Kânûnu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye), Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kânunu (Kânûnu’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye). 36 (2010).

İSLAM AİLE HUKUKUNDA EVLİLİK İÇİ NAFAKA EKSİKLİĞİNİN BOŞANMAYA ETKİSİ

*Dr. Öğretim Üyesi Hakîme Reyyan YAŞAR¹
Arş. Gör. Mustafa YILMAZ²*

Giriş

Aile hukukunun önemli başlıkları arasında yer alan ve evliliğin iktisadi sorumluluk alanını düzenleyen nafaka son yıllarda hem Türk Medeni Hukuku hem de İslam Hukuku çalışmalarında sıkça yer verilen bir konudur. Yoksulluk nafakasıyla ilişkili olarak Türk Medeni Kanunu'nun 175. maddesinde uygulanan süresiz nafaka tartışmalarının, kavramın gündeme gelmesinde etkisi yadsınmaz. Öte yandan, yoksulluk nafakasının kapsamının yeniden değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin kamuoyunda oluşan talep³, nafakanın İslam hukukunda nasıl değerlendirildiğini anlama ve anlatma ihtiyacını tekrar gün yüzüne çıkartmaktadır. Bu ihtiyaç bağlamında İslam hukukunda nafakanın kapsamı, içeriği, türleri, taraflara sağladığı haklar ve sorumluluklar ve boşanma sonrası nafakanın varlığını ele alan çalışmalar yayımlanmaktadır. Bu yayımlar arasında evlilik sonrası nafakanın İslam hukukundaki yerini tespit etmeyi hedefleyen araştırmalar göze çarpmaktadır. Bu ilginin güncel karşılığı görmezden gelinmemekle birlikte, İslam hukuk tarihinin son iki asrındaki evlilik birliğinin ekonomik

1 İzmir Kâtip Çelebi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı hakimereyyan.yasar@ikc.edu.tr – ORCID: 0000-0003-4873-2246

2 İzmir Kâtip Çelebi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı mustafa.yilmaz@ikc.edu.tr – ORCID: 0000-0001-9381-4211

3 Bkz. Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM), “Nafaka Çalıştayı 13 Temmuz 2019” (Erişim 06 Kasım 2023).

yönünü düzenleyen nafaka, İslam hukukçularının dikkatini çektiği görülmektedir. Nitekim, Hukuk-i Aile Kararnamesi öncesinde, Fetva Emîni Ali Haydar Efendi'nin (ö. 1935) 634 maddede hazırladığı Nafaka Kanunu'nun 1915 yılında yürürlüğe girmesi bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir.⁴ Hazırlanan metnin kanun formatını tam olarak yansıtamaması ve metinde tercih edilen bazı tasniflerin dağınık olması münasebetiyle, bu kanun kısa sürede yürürlükten kaldırılmıştır.⁵ Her ne kadar bu ilk teşebbüs amacına ulaşmamış olsa da nafaka konusunda bizlere derli toplu bilgi sunması, nafakanın nasıl anlaşılması ve hukuken nasıl düzenlenmesi gerektiği hususunda karşımıza önemli bir örnek olarak çıkmaktadır.

Günümüze gelince, İslam hukuku bağlamında nafaka konusuna yoğunlaşan çalışmaların tematik bir biçimde, belirli bir dönem veya coğrafyayı dikkate alınarak hazırlandığı görülmektedir. Literatür, genelde nafakayı, özelde ise evlilik içi nafakanın taraflara yüklediği hak ve sorumlulukları, kapsamını ve süresini parçacı yöntemle dikkate almaktadır. Yine, bu literatürün bir kısmı, nafakanın klasik metinlerde nasıl yer aldığına dikkat çekmekte, bir kısmı ise sadece nafakanın alt başlıklarına yoğunlaşmakta ve küçük bir kısmı da Türk Medeni Kanunu gibi farklı kanunlarla konuyu mukayeseli incelemektedir. Alana kazandırılan çalışmalar, İslam hukukunda nafakanın nasıl izah edildiğini, düzenlendiğini ve nafakayla neyin amaçlandığını anlamamıza önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Buna rağmen, klasik dönem fıkıh müktesebatında, kanunlaştırmaya geçiş döneminde ve günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarında nafakanın kapsamı, işlevi ve nafaka kapsamında hak ve sorumlulukları ele alan müstakil bir eserin eksikliği hissedilmektedir. Bahsi geçen

4 Orhan Çeker, *Nafaka Kanunu (Osmanlı Kanunları Serisi 3)* (İstanbul: Ebru Yayınları, 1985).

5 Mehmet Âkif Aydın, "Hukûk-ı Âile Karamâmesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/314-318.

eksikliğin giderilmesi kapsamlı bir eserle mümkün olabilecektir. Bu çalışma ise sınırlıkları nedeniyle sözü edilen eksikliğe mütevazı bir katkı sunmaktadır. Çalışma, tematik yöntemi takip ederek, mevcut literatüre hem klasik İslam hukukunda hem de günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarında evlilik içi nafakanın temininde meydana gelen eksikliğin ne ölçüde evliliği sonlandıran bir gerekçe olarak kabul edildiği sorusuna odaklanarak katkı sunmayı hedeflemektedir.

Evlilik içi nafaka eksikliğinin boşanma gerekçesi olup olmadığı meselesine 2021 yılında Şemsettin Ulusal “*İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması*” başlıklı çalışmasında değinmiştir.⁶ Başlıktan da anlaşılacağı üzere Ulusal çalışmasını İslam hukuku ve Türk Aile Hukuku çerçevesinde hazırlamıştır. Bu çalışma Ulusal’ın makalesinden farklı olarak Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi ve kararnâme sonrası günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarında nafaka eksikliğinin nasıl düzenlendiği bilgisine yer verir. Böylelikle evlilik içi nafaka eksikliğinin hukuki sonuçları sadece mezhepler çerçevesinde değil günümüzde aile hukukunu şer’i ahkama göre düzenleyen ülkelerin kanunları bağlamında da değerlendirilmektedir. Konunun sınırlarını belirlemek adına çalışmada günümüz Mısır, Pakistan, Ürdün, Irak ve Fas’ın ahvâl-i şahsiyye kanunları dikkate alınmaktadır.⁷ Bahsi geçen ülkelerin kanunlarına yer verilmesinde amaç, klasik fıkıh metinlerinden farklı olarak kanun maddelerine yeni bir içtihat ya da yeni bir görüş eklenip eklenmediğini ve çalışmanın konusu bağlamında yukarıda adı geçen ülkelerin hangi mezhebin ya da mezheplerin

6 Şemsettin Ulusal, “*İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması*”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 185-208.

7 Suriye Ahvâl-i Şahsiyye kanunlarında ve Osmanlı Hukuk-ı Âşle Kararnâmesi’inde nafakanın nasıl düzenlendiğine ilişkin mukayeseli çalışma için bkz. Mustafa Genç – Muhamemd Mihdi Aksoy, “Bazı Kanunlar ile Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Eş Nafakası”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 351-390.

görüşlerini takip ettiğini tespit etmeye çalışmaktır. Bu tespit, klasik fıkıh metinleriyle günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunları arasındaki irtibatı gözlemleyebilmemize ve evlilik içi nafaka eksikliğinin günümüzde nasıl anlaşıldığını incelememize imkân tanıyacaktır.

Çalışma giriş ve değerlendirmenin haricinde toplamda üç başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık nafakanın İslam hukukuna göre tanımı ve kapsamını muhtasar bir şekilde içermekte olup ikinci başlık nafakanın eksikliğinin kapsamı, İslam hukukuna göre eksiklik kavramının açıklaması ve türlerini ihtiva etmektedir. Üçüncü bölümde ise 20. yüzyıl ahvâl-i şahsiyye kanunlarında evlilik içi nafaka eksikliğinin hukuki sonuçlarına yer verilecektir. Güncel kanunlardan istifade ederken bahsi geçen ülkelerin kanun metinleri dikkate alınacaktır. Meseleye ilişkin mahkeme kayıtları, emsal davalar ve ülkeler bazında hangi tartışmaları barındırdığı bilgisi, çalışmamızın kapsamını aşması sebebiyle başka bir araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. İslam Hukuku'na Göre Nafaka Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Aile, biyolojik ilişkiler ve evlilik gibi bağlarla bir araya gelecek kurulan bir kurumdur. Bu bağlar, aynı zamanda toplumsal yapıyı da şekillendiren temel unsurlardır. Ailenin anılan işlevi, toplumun özünü teşkil eden yapı taşları olarak kabul edilir. İdeal bir aile yapısında, bireyler arasında; söz gelimi, eşler veya ebeveynler ile çocuklar arasında, karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesi; sevgi, saygı, koruma ve yardım gibi hem duygusal hem de pratik davranışların desteklenmesiyle sağlanır. Ancak bazı durumlarda, beklentilerin aksine aile içi ilişkiler bozulabilir ve bir takım mağduriyetler meydana gelebilir. Bu nedenle hukuk, aile birliğinin devamını sağlamak ve bireylerin haklarını korumak amacıyla gereken düzenlemeleri içerir. Bu düzenlemeler arasında,

aile fertlerinin temel maddi gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan gıda, mesken ve bakım gibi yükümlülükleri temin etmek için alınan önlemler de bulunmaktadır. Genel olarak “nafaka” adı verilen bu yükümlülük türü, araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Lügatta “tüketmek, harcamak” gibi anlamlara gelen “نفق” (ne-fe-ka) nafaka sözcüğü, terim olarak kullanıldığında, “hayatietin ve faydalanmanın devamını temin etmek amacıyla gerçekleştirilmesi zaruri olan harcamaları” ifade etmektedir.⁸ İslam hukuku terimi olarak ise daha spesifik bir anlam taşır. Buna göre nafaka, “yiyecek, maişet ve diğer zaruri ihtiyaçların giderilmesi maksadıyla kişinin; kendisine ve ailesine, sahibi olduğu hayvan ve cansız eşyanın, varlıklarını ve verimliliklerini sürdürmesine yönelik yaptığı harcamaları” ifade eder.⁹ Söz konusu tanımında öne çıkan, bireyin kendi bakımı, ailesinin geçimi ve sahip olduğu varlıkların temel gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla gerçekleştirdiği harcamalara odaklanılmaktadır. Bu bağlamda İslam hukukunda, nafaka ödemeleri temel olarak üç farklı sebep doğrultusunda şekillenir. Bu sebepler; evlilik, hısımlık ve mülkiyet nafakası olarak adlandırılır.¹⁰

Evlilik nafakası, evlilik birliği içerisinde erkeğin, eşine karşı taşıdığı bakım yükümlülüğünü ifade eder. İkinci tür olan hısımlık nafakası, aralarında kan bağı bulunan yakınlar bakımından söz konusu olurken sıhri hısımlık ve süt hısımlığı nafaka yükümlülüğü doğurmamaktadır. Bu nafaka çeşidi, evlilik nafakasının aksine karşılıklıdır. Bir diğer ifadeyle, bugün nafaka alacaklısı

8 Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 316.

9 Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

10 Türk Medeni Kanunu'nda nafaka sebepleri tedbir, yoksulluk ve iştirak olmak üzere üç çeşittir. Bunların İslam hukukundaki karşılıkları için bkz: Yahya Bilginer, *Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 168-182.

olan hısım, şartların değişmesiyle aynı yakınına karşı nafaka borçlusu durumuna gelebilmektedir. Üçüncü tür olan mülkiyet nafakası ise, kişinin sahip olduğu köle, hayvan ve cansız varlıkların bakımına yönelik harcamaları ifade eder.¹¹

Evlilik nafakasının vücubiyeti, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere sünnet, icmâ ve akıl delillerine dayanır. Bu çerçevede, konuya ilişkin delillere örnek vermek gerekirse şunlar sıralanabilir: Bakara sûresi 233. ayeti, "(...) *Onların (annenin) örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi babaya aittir.*"¹² Hükmüyle erkeğin yükümlülüğünü açık bir şekilde ifade etmektedir. Ebu Süfyan'ın eşi Hind, Hz. Peygamber'e gelip kocasının cimri davrandığını belirterek şikayette bulunmuş ve Hz. Peygamber de "*Sana ve çocuğuna yetecek olanı maruf ölçüde al*" şeklinde buyurmuştur.¹³ Bu olay da kadınların, erkekler üzerinde örfe uygun ve makûl bir oranda nafaka hakkına sahip olduğunu göstermektedir. Meseleye ilişkin bir diğer delil icmâ'dır. Buna göre, İslam hukukçuları, nâşize (itaatsiz) kadın dışında, evli olup kocasıyla aynı meskeni paylaşan kadının geçim masraflarının kocanın üzerine vacip olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.¹⁴ Son olarak akıl yoluyla açıklanabilecek olan neden ise, kadının evlilik akdiyle eşinin evine yerleştiği andan itibaren tasarruf ve kazanç elde etme imkanının sınırlı olduğudur. Dolayısıyla, kadının geçim masraflarını eşinin karşılaması gerekmektedir. Böylelikle nafaka, kadının gelir elde edecek imkanlardan uzaklaşması ve bekletilmesinin karşılığı olarak da görülmektedir.

Yukarıda zikredilen delillere dayanarak İslam hukukçuları, evlilik nafakası konusunda erkeğin; fakir, kayıp durumda

11 Erbay, "Nafaka".

12 Bakara sûresi, 2/233.

13 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1993), 6/2626.

14 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâ'i* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1912), 4/22.

(gâib/mefkûd) veya hastalıkla mücadele ediyor dahi olsa, nafaka ödemekle yükümlü olduğunu; buna karşılık, kadının ne kadar varlıklı olursa olsun nafaka talep etme hakkına sahip olduğunu belirtmektedirler.¹⁵ Ancak Zâhirî hukuk geleneğine mensup olan İbn Hazm, bu genel kabulün aksine maddi açıdan varlıklı bir kadının, kocasının nafakasını temin etmekle yükümlü olduğunu savunmaktadır.¹⁶

Fıkıh mezheplerinin evlilik nafakasının kapsamına ilişkin yaklaşımları incelendiğinde, nafakanın bireyin hayatını sürdürdürebilmesi için elzem olan temel ihtiyaçları içerdiği görülmektedir. Bu gereksinimler, İslam hukukçularının ortak görüşüne göre giyim, gıda ve barınma ihtiyaçları olarak belirlenmiştir.¹⁷ Ancak söz konusu bu temel gereksinimlerin dışında kalan hususların evlilik nafakasının kapsamına dahil edilip edilemeyeceğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır ve bu konuda İslam hukukçuları arasında görüş birliği sağlanamamıştır. Genel hatlarıyla söz konusu farklı yaklaşımlar; hizmetçi giderleri, sağlık harcamaları, temizlik ve bakım giderleri gibi konuları içermektedir.¹⁸

Fakihlerin ihtilaf ettiği ihtiyaçlar ve bunlara dair benimstedikleri yaklaşımlar, dönemin psiko-sosyal koşullarını yansıtmaları açısından kayda değerdir. Söz gelimi, İslâm hukukçuları, eşinin

15 Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1955), 3/153; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 6/161; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn Buhûfî, *Keşşâfû'l-kanâ' an metni'l-iknâ'* (Riyad: Vizâratu'l-Adl fi'l-Memleketi'l-Arabîyye es-Suûdiyye, 2008), 13/152.

16 Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muhallâ* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 9/254.

17 Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâveridî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 16/20; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 1997), 10/516; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/173-179.

18 İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyeti'l-mallab fî dirâyeti'l-mezheb* (Şam: Daru'l-Minhâc, 2008), 15/436; el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, 2/177; Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sikillî, *el-Câmi' li-mesâilil-Müdevvene* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2013), 9/284-286.

sağlık giderlerinden kocanın sorumlu olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Çünkü İslâm hukukçularına göre koca, devamlı ve sabit olan nafakadan sorumlu olup sağlık giderleri ise bu sabit nafaka kapsamının dışında kabul edilmiştir.¹⁹

Özetle, evlilik nafakası tek taraflı olmak üzere kocanın evlilik birliği içerisinde karısı ve çocuklarına karşı yüklendiği maddi sorumluluktur. Nafakanın kocaya ait olduğu ve evlilik birlikteliği içerisinde yerine getirilmesinin mezheplerin tamamı tarafından nassa dayalı bir yükümlülük olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, hayatın olağan akışı içinde kocanın evlilik nafakasını iradesi dahilinde veya dışında temin edemediği durumlar da yaşanabilmektedir. İslam Hukuku, kocanın nafaka sorumluluğunu yerine getirememesine ve nafaka eksikliğinin hukuki sonuçlarına dair ahkama yer vermiştir. Fukaha nafaka eksikliğinin kadın açısından evliliği sonlandıran bir gerekçe olarak ne ölçüde kabul edilebileceğini tartışmaktadır. Şimdi evlilik nafakasının eksikliğinin boşanma gerekçeleri arasında yer alıp almadığı, yer alıyorsa hangi şartlar altında arandığı konusu incelenecektir.

2. İslam Hukuku Bağlamında Evlilik Nafakasının Eksikliği ve Hukuki Sonuçları

Evlilik içi nafaka eksikliği, bu çalışmada fıkıh metnlerindeki tasniften farklı olarak iki ana başlık halinde ele alınmaktadır. Bunlar, evlilik birlikteliği süresince kocanın nafakayı temin etmemesi, yani kocanın bilerek bundan kaçınması veya temin edememesi, yani kocanın iradesi dışında nafakayı teslim edememesi durumlarıdır. Bu başlıkta, Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri bağlamında, her iki durumun boşanmaya etkisine yer verilecektir. Diğer bir ifadeyle, nafakanın teminindeki eksikliğin

19 Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 22/63; es-Sıkkilî, *el-Câmi' li-mesâilî'l-Müdevvene*, 9/284-286.

hangi koşullarda kadına yasal olarak evliliği sonlandırma yolunu açabileceği konusu ele alınmaktadır. Fıkıh metinlerinde sözü edilen gerekçe ile evliliğin sonlandırılması zaman zaman fesihle veya tefrik kavramı ile açıklanmaktadır. Yine aynı metinlerde, her iki durumda da kadının evliliği sonlandırmak istediğinde talebini hâkime taşıması ve evliliğin varlığını hukuki olarak kanıtlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bir hatırlatma olarak, günümüzde aile hukukunu şer'i olarak düzenleyen ülkelerde evlilik kayıt altına alınmakta, önemli ölçüde boşanma, tefrik veya fesih mahkeme gözetiminde ve kararında gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, ahvâl-i şahsiyye kanunlarında davanın mahkemede görülmesi gerektiğine ilişkin ek bir bilgi yer almamaktadır. Fıkıh metinleri ve günümüz kanunlar arasındaki farklıklara çalışmanın üçüncü ve sonuç kısmında tekrar yer verilecektir. Şimdi ise mezheplere göre nafakanın koca temin edilmemesi ve edilememesi durumlarının nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır.

2.1. Nakafanın Koca Tarafından Temin Edilmemesi

İslam hukukunda nafakanın koca tarafından yerine getirilmemesi meselesi iki durumla izah edilmektedir. Kocanın kaybolması (gâib) ve kasıtlı olarak nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi. Hanefî mezhebine göre kocanın gâib olması ya da kasıtlı olarak nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesi, kadın için bir boşanma gerekçesi değildir.²⁰ Hanefî fakih Kudurî bu görüşü nafakayla ilgili şu hususa dikkat çekerek izah eder: “Öncelikle, nafaka mehirden farklı olarak ivazsız bir ödemedir. Bu nedenle, kocanın nafakayı ödememesi, mehrin ödenmemesi halindeki sonuçları meydana getirmez. Nafakayı vermeyen koca karısına karşı borçlu kabul edilir ve borçluluk hali feshi gerekli kılmaz”.²¹ Kocanın mehri ödememesi halinde, kocanın varlıklı

20 Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, 3/96-97.

21 Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Kitâbu'l-Tecrid* (Kahire: Daru's-Salam, 2006), 10/5381, 5388.

ya da yoksul olma durumları fukaha tarafından ayrı ayrı dikkate alınır. Şayet mal varlığı olmasına rağmen koca karısına nafaka temininden kaçınırsa, kadın mahkemeye başvurur ve koca mahkeme kararından itibaren teslim edilmeyen nafaka için borçlandırılır. Bu noktada, borçlandırmanın oluşabilmesi için, Hanefî mezhebi mahkeme kararını gerekli görür. Mahkeme kararının borçlandırmaya dahil etmediği günler için kadın nafaka talebinde bulunamaz.²² İlâveten, Hanefî mezhebi, geriye dönük borçlandırma kararını evliliğin ilerleyen yıllarında mal varlığı artan koca için işletilemeyeceğini ileri sürer.²³ Koca gâibliği halinde ise kadın mahkeme kararı ile kocanın geride bıraktığı mallardan nafakasını alma hakkını elde eder. Şayet, geride gayrimenkul türünden mal bırakıldıysa, nafaka için bu gayrimenkullerin ve satışı gereken malların satışı yapılamaz. Bunun yerine kadın kocası adına borç alır.²⁴ Serahsî bu görüşe ek olarak, kocanın mahkeme kararına ve hâkimin uyarısına uymaması halinde hapisle cezalandırılabileceğini dile getirmektedir.²⁵

Mâlikî mezhebinin bu konudaki görüşü ise mal varlığı olmasına rağmen nafakayı vermeyi reddeden kocanın nikahının fesh edilebileceği yönündedir. Şayet kocanın mal varlığı varsa, mahkeme kocanın mal varlığında nafakanın ödenmesini sağlar.²⁶ Benzer bir karar kocanın gâibliği halinde de verilmektedir. Gâipliğe dayalı fesih kararı, mahkeme kararına tabiidir, yani kadın bu kararı tek başına alamaz. Mahkeme gâip olan kocaya haber verip, bu koca için bekleme süresi tayin ettikten ve bu süre dolduktan sonra fesih kararını alabilir. Diğer mezheplerden farklı olarak Mâlikî mezhebi kocanın hapse düşmesi seçeneğini

22 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 5/172.

23 ed-Dimaşkî, *el-Lübâb*, 3/97.

24 Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 4/7.

25 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 5/188.

26 Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale'ş-Şerhi'l-kebir* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 2/518; Ulusal, "Kocanın Nafaka Yükümlülüğü", 190.

dikkate almaktadır. Kocasını hapiste olan kadının ne kadar beklemesi gerektiğine ilişkin fûrû metinlerinde genel bir kanaat belirtilmemekle²⁷ birlikte ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere günümüz ahvâl-i şahsiyye kanunlarında feshe götüren bekleme süresi yıl olarak zikredilmektedir.

Şâfiî mezhebine göre, erkeğin nafaka sorumluluğunu yerine getirecek iktisadi güce sahip olmasına rağmen bundan kaçınması, nikâhın hemen feshedilmesine neden olmaz. Ancak hâkim, kocanın malından eşine yeterli olacak miktarda malın satılmasını sağlayabilir. Bununla birlikte, hâkim, kocaya ait satılabilir bir mal bulamazsa, borcunu ödeme gücü bulunmasına rağmen ödeme yapmayan borçlunun hapsedildiği gibi kocayı hapse atabilir.²⁸ Erkeğin kaybolması (gâib) nedeniyle eşine nafaka sağlamaması durumu da nikâhın derhal feshedilmesini gerektiren bir gerekçe olarak görülmemiştir. Bu durumun temel nedeni, evliliğin sona erdirilmesinin öncelikle nafakanın maddi anlamda yetersiz olması (i'sâr) durumuna dayanmasıdır. Bununla birlikte, erkeğin kaybolması, nafaka sağlama kabiliyetinin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bu bağlamda, mezhep literatüründe, kadının eşinin kaybolmasından önce yoksulluğa düştüğüne dair şahit getirmesi durumunda bile, nikâhın bu sebeple feshedilemeyeceği belirtilmiştir. Çünkü söz konusu şahadet, erkeğin hâlihazırdaki durumu ile ilgili değildir. Ancak kadın, kayıp eşinin kesin olarak yoksul olduğunu ispat etmesi durumunda, fesih için mahkemeye başvurma hakkına sahip olmuş olur. Kadının mahkemeye başvurusu durumunda ise öncelikle hâkim, kocaya haber göndererek onu nafaka ödemeye zorlar.²⁹ Bunun mümkün olmaması bir diğer deyişle nafakanın ödenmemesi durumunda, nikâhın feshedilebileceği düşüncesi de ele alınır. Ancak bu görüş, kay-

27 Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/519; Ulusal, "Kocanın Nafaka Yükümlülüğü", 195.
28 eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/154.

29 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamzael-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1984), 7/212.

bolan kocanın malından harcama imkânının bulunmaması ve zamanın uzaması gibi unsurlarla ilişkilendirilmektedir. Bu tür koşullarda, kadının maruz kalabileceği ciddi zararların önlenmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Buraya kadar zikredilen ifadelerden açıkça anlaşılacağı üzere, Şâfiî mezhebine göre kayıp kocanın nikâhının feshi, en son çare olarak değerlendirilmektedir.

Mezhep literatüründe, erkeğin kaybolması (gâib) nedeniyle eşine nafaka sağlamaması konusu ele alınırken kocanın mevcut olup malının kaybolması durumu da ele alınmıştır. Bu tür bir senaryoda, malın, namazları kısaltmayı gerektirecek bir sefer mesafesi (yaklaşık 90 km) içerisinde kaybolmuş olması, kadının boşanma hakkını kullanabilmesi için bir neden olarak zikredilmiştir. Bununla birlikte, erkeğin malı bu mesafeden daha uzak bir yerde kaybolmuşsa, bu durumda boşanma seçeneği dışında, daha önce belirtilen diğer çözüm önerileri devreye girecektir.³⁰

Hanbelî fakihleri, erkeğin mal varlığı bulunmasına rağmen nafakayı temin etmektan kaçınması durumunda, Şâfiî bilginlerle benzer bir yaklaşım serdetmiştir. Erkeğin kaybolması sebebiyle nafakayı temin etmemesi durumuna ise şu şekilde bir çözüm sunmuşlardır: Eğer erkek kaybolmuş ve bir vekil bırakmışsa, bu vekil nafakayı temin etme konusunda kocanın yetkisi ve sorumluluğuna sahip olur. Ancak, kayıp koca bir vekil bırakmamışsa ve kadının kocasının malından nafakasını temin etme imkânı yoksa, hâkim, kocanın taşınır ve taşınmaz varlıklarını satarak kadının nafakasını günlük olarak öder. Bu bağlamda, nafaka ödemesinin günlük olarak yerine getirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır; aksi takdirde daha uzun süreli nafaka ödemelerinin, nafakanın henüz vacip olmadan gerçekleştirilmesi

30 eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/154; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhîrî eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 5/178.

anlamına geleceği ve bu tür bir tasarrufun da caiz olmayacağı belirtilmiştir.³¹

Öte yandan, Hanbelî fakihlerine göre, hâkim, kayıp kocanın malından eşinin nafakasını sağlayamıyorsa ve nafaka için borç da alınamıyorsa, kadın bu durumda istediği takdirde boşanma (fesih) davası açma hakkına sahiptir. Zikredilen yaklaşımı, Hz. Ömer'in ordusuna verdiği emirle temellendiren Hanbelî fakihler, eşinin nafakasını karşılayacak maddi imkâna sahip olduğu halde bundan kaçınan kocanın eşini boşamaya zorlayabileceğini kabul ederler. Aksi halde kocanın malından nafakayı sağlamak mümkün olmamaktadır. Böylesi bir durumda Hanbelî bilginleri, i'sâr hükümlerinin uygulanacağını ve hatta mazereti i'sâr olan erkeğin nikâhının sonlandırılabilirliğini göz önünde bulundurarak ödeme gücü bulunduğu halde nafakasını ödemeyen kocanın nikâhının feshedilmesinin evleviyetle mümkün olacağını ifade ederler.³²

2.2. Nafakanın Koca Tarafından Temin Edilememesi

Bu başlık altında, kocanın maddi açıdan yetersiz olması ve kendisinden haber alınamaması (mekûd) sebebiyle nafaka yükümlülüğünü yerine getirememesi durumlarının boşanmaya etkisi konusu ele alınmaktadır.

Nafaka eksikliğine neden olan bir diğer durum da kocanın iktisadi olarak zora düşmesidir. Hanefiler için kocanın infakta acziyete düşmesi onun nafaka yükümlülüğünün askıya alınmasına yol açar. Ancak bu durumun hukuki sonuçları hakkında mezhep içinde açık bir ittifaktan bahsedebilmek güç görünmektedir. Nitekim Hanefî mezhebindeki yaygın görüşe göre, nafakaya güç yetiremeyen kişi infakla yükümlü olmadığı gibi nafakanın teslimindeki acziyet evlilikte feshi gerektirmez.³³ Serahsî, şayet kadın

31 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 11/364; Buhûfî, *Keşşâfî 'l-kanâ' an metni 'l-iknâ'*, 13/152.

32 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 364.

33 el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/ 7; ed-Dımaşkî, *el-Lübâb*, 3/96.

nafaka eksikliği nedeniyle mağdur ediliyorsa, koca mahkeme kararı olmadan (yani fesih), karısını rızası ile boşayabilir.³⁴ Diğer bir Hanefî alim İbn Nüceym ise borç bulamayıp kocasının yoksulluğu ile baş edemeyen kadın, davası Şâfiî bir hâkim tarafından görülmek şartıyla, fesih için hâkime başvurabilmektedir.³⁵

Mâlikî mezhebine gelinecek olursa, yoksulluk sebebiyle kocanın nafakayı vermemesi zorunlu olarak ayrılık meydana getirmese de kadın açısından evlilik birliğini sona erdime gerekçesi olarak kabul edilmektedir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinden farklı olarak Mâlikîler fesih için mahkeme kararını, şayet belde hâkim yoksa bu kararı Müslüman topluluğunun verebileceğini ifade eder.³⁶

Şâfiî mezhebine göre, kocanın eşinin nafakasını sağlama konusunda yetersiz kalması durumu, nikâhın feshedilmesinin (sonlandırılmasının) bir gerekçesi olarak kabul edilir.³⁷ Bir diğer deyişle, kocanın maddi güçsüzlüğü nedeniyle eşine yeterli miktarda nafaka temin edememesi, nikâhın sona erdirilmesi olasılığın doğuran bir etken olarak görülmektedir. Şâfiî mezhebinde genel kabul gören bu görüş, daha ayrıntılı olarak şu şekilde açıklanır:

İlk olarak, koca eşinin nafakasını teminde aciz kalırsa karısını boşar. Ancak kocanın bundan kaçınması durumunda kadın için üç seçenek söz konusudur. Buna göre öncelikle kadın, nikâhı feshedebilir. Çünkü koca, eşinin geçimini sağlamaya devam ettiği sürece karı-koca ilişkisi devam edebilir ve eşini kendisiyle yaşamaya zorlayabilir. Bununla birlikte, kadın, nikâhı feshet-

34 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 5/191.

35 Ulusal, "Kocanın Nafaka Yükümlülüğü", 190, n. 19.

36 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, (Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, 1994) 2/55; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/365; Ulusal, "Kocanın Nafaka Yükümlülüğü", 198. Hanefî kaynakların bir kısmında, Mâlikî mezhebine kocanın yoksulluğu süresince nafaka borcu ortadan kalkacağına dair bilgi yer almaktadır. Ancak bu bilgiye bu çalışmada yararlanılan kaynakların içinde ulaşamadık. Bu bilgi araştırılmaya muhtaçtır (Lütfiye Akgül, "İslam Hukuku'nda Evlilik Nafakası ve Kapsamı", *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (Bahar 2015), 29).

37 Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990), 5/115.

mekten kaçınırsa; eşyle beraber yaşamaya devam edebilir ve cinsel birlikteliğine izin verebilir. Ancak bu durumda, kocanın eşine ödemesi gereken nafaka miktarı, koca varlık elde edene kadar kocanın yükümlülüğünde kalır. Üçüncü seçenekte ise, nikâh hala devam eder ancak kadın, eşinin cinsel ilişkisine izin vermez ve eşinin evini terk eder. Eğer kadın ayrı yaşamayı tercih ederse, bu durum sadece ayrılık anlamına gelir ve talak yerine geçmez. Böylesi bir durumda, ayrılık süresi boyunca erkek, nafaka yükümlülüğü taşımaz. Ancak kadın, eşyle beraber yaşamaya devam kararı verir ve eşinin yoksulluğu devam ederse, daha sonra dilediği zaman boşanma talebinde bulunabilir.³⁸

Sonuç olarak, Şâfiî mezhebine göre, erkeğin eşinin nafakasını temin etme konusunda güçsüzlük yaşaması, nikâhın sonlandırılmasının bir nedeni olarak kabul edilir ve bu durum, mezhep doktrininde çeşitli varyasyonlarla ifade edilir. Anılan yaklaşımın nedeni nafakanın, temel yaşam gereksinimlerinden biri olmasıyla açıklanır. Bu bağlamda, kadın evlenirken eşinin yoksulluğunu bilse bile, ilerleyen dönemlerde, eşinin maddi durumunu gerekçe göstererek boşanma talebinde bulunabileceği kararlaştırılmıştır.³⁹

Erkeğin kaybolması (mefkûd) nedeniyle eşine nafaka sağlamaması durumunda ise iki seçenek söz konusudur. Buna göre kadın, istediği takdirde kendisine nafaka temin edilmediği gerekçesiyle nikâhı feshedebilir. Mezhepte kabul gören diğer görüşe göre ise kadının nikâhı fesh etme hakkı bulunmamaktadır.

38 Şâfiîler, bu tür bir durumda kadının fesih hakkıyla ilgili delil olarak Ebu Hüreyre'nin aktardığı bir rivayeti öne sürerler. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber, karısının nafakasını temin edemeyen bir erkekle eşinin arasını ayırmıştır. Şâfiî fakihleri, bu hükmün dayanağını açıklarken Hanefî mezhebinin aksine, nafakanın sağlanmaması durumunda kadının maruz kaldığı zararın, erkeğin cinsel haklarının ortadan kalkmasından daha büyük ve önemli olduğunu vurgularlar. Bu iki durum arasındaki fark, birinde cinsel tatminden mahrumiyetken diğerinde ölüm riskinin söz konusu olmasıdır. Ayrıca, Şâfiîler, cinsel ilişkide aciz kalan kocanın nikâhının feshedilebilmesi durumunda, nafakada aciz kalan kocanın nikâhının evliyeyetle feshedilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Detaylı bilgi için bkz: eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/153.

39 eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/155.

Çünkü nafakanın kasıtlı olarak temin edilmemesi ile maddi gücün bulunmaması sebebiyle temin edilememesi arasında bir fark bulunmaktadır.⁴⁰

Hanbelî hukukçuların, nafakanın temin edilememesi durumuna ilişkin sundukları çözüm önerileri, Şâfiî hukukçuların yaklaşımlarına paralellik arz etmektedir. Bu perspektife göre, erkeğin eşinin nafakasını sağlama konusundaki yetersizliği, kadın lehine nikâhın feshedilmesi hakkını doğurur.⁴¹ Kadın, dilediği takdirde beklemeden nikâhı sona erdirebilir. Çünkü kadının böylesi bir duruma maruz kalması nedeniyle, beklemesi gerektiğine dair bir delil (istishâb) bulunmamaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki, fesih sebebinin varlığında, feshi ertelemek gerekli değildir. Bununla birlikte, kadın dilerse eşiyile birlikte yaşamayı tercih edebilir ve eşinin cinsel birliktelik talebine rıza gösterebilir. Bu durumda erkek, asgari nafaka yükümlüsü olarak kabul edilir.⁴² Başka bir seçenek olarak, kadının nikâhı devam ederken kocasından ayrı yaşaması da mümkündür. Kadın zengin olsa bile, nafakası sağlanmadığı sürece kocasının evinde yaşaması ve cinsel ilişkiye girmesi zorunlu değildir. Erkeğin böyle bir talebi, eşinin nafakasını ödediği durumda yerine getirilebilir. Aynı şekilde, kadının eşiyile yaşamayı tercih etmesi, fesih hakkını geçersiz kılmamaktadır. Görüldüğü üzere Hanbelî ve Şâfiî fakihlerin bu konudaki yaklaşımları büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Bir diğer benzerlik, kadın, evlenirken eşinin yoksul olduğunu bilse bile ilerleyen zamanlarda, eşinin maddi durumunu gerçek göstererek boşanma talebinde bulunabileceğini kabul etmesidir.⁴³

40 el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 11/457.

41 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muknî fi fihhi İmâmi's-sünne Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî* (Riyad: Mektebü's-Süvâdî, 2000), 1/392.

42 İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî*, 6/161; Buhûtî, *Keşşâfî'l-kanâ'an metni'l-iknâ'*, 13/152.

43 Hanbelî fakihleri, anılan yaklaşımlarını, Şâfiîler gibi, Bakara sûresi'nin 229. ayetiyle “الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَمِنْ سَاكٍ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ” temellendirirler. Buna göre ayet, kadının nafakasını sağlamakta güçlük çeken erkek için “iyilikle tutma” seçeneğinin sona erdiğini, “güzellikle salıverme” şikkının ortaya çıktığına

Erkeğin nafaka konusundaki yetersizliği nedeniyle kadının yargıya başvurması durumunda, Şâfiî ve Hanbelî fakihlerine göre gerçekleşen tefrik, bir bâin talaktır.⁴⁴ Böylesi bir boşanmada erkek, nafaka ödeyecek bir duruma gelse ve eşinin de evlilik birlikteliğini devam ettirmeye rızası olsa dahi, yeni bir nikâh yapmadıkça, eşine dönemez. Mâlikî bilginlerine göre ise boşanma kararı (tekfrik/fesih), ric'î bir talaktır. Bu durumda erkek, iddet süresi içinde nafakayı karşılayacak duruma gelirse eşine dönebilir.⁴⁵

Nafaka eksikliğinin Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre hukuki sonuçlarının ne olduğu ve her mezhebin konuya nasıl yaklaştığı kısaca anlatıldı. Şimdi ise 20. yüzyıldan itibaren nafaka eksikliğine ilişkin hukukî uygulamalardaki değişim ve dönüşümler incelenecektir.

3. 20. Yüzyıldan İtibaren Nafaka Eksiliğine İlişkin Uygulamalar

19-20. yüzyıllar, İslam hukukunun geçirdiği değişim ve dönüşümün somut örneklerinin görüldüğü en yakın dönemdir. Bu dönemin başlıca özelliği, modern değerlerin ve batılılaşma hareketlerinin Müslümanlar üzerinde ve Osmanlı devletinin yönetimi, hukuki yapısı ve toplumsal değişiminde aktif rol oynamasıdır. İslam hukuku tarihi dikkate alındığında, 18. yüzyıla kadar İslam hukukunun pek çok kez dönüşüm yaşadığı gözlemlenmektedir. Aynı zamanda 18. yüzyıl öncesi, dönüşümlerin dahili ihtiyaçlar çerçevesinde ve tabii bir şekilde gerçekleştiği kabul edilmektedir.⁴⁶ 19. yüzyıl ile birlikte modernitenin ve Avrupalı değerlerin hegomonik yapısının neticesi olarak İslam Hukukunun

işaret etmektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber'den nakledilen ve eşinin nafakasını temin edemeyen kocaya eşininin "Ya beni doyur ya da boş" diyeceğine dair bir hadisi de delil olarak kullanırlar. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/87.

44 eş-Şâfiî, *el-Üm*, 5/115; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, 6/453.

45 ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, 2/518.

46 Omer Awass, *Fatwa: The Evolution Of An Islamic Legal Practice And Its Influence On Muslim Society* (Philadelphia: The Temple University, Department of Religion, Doktora Tezi, 2014), 370-71.

pek de organik sayılamayacak bir dönüşüme girdiğini söylemek mümkündür. Nitekim, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin ortaya konma hikayesi bu görüşü destekler mahiyettedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adından sıkça söz ettiren, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye bahsedilen dönüşümün başarılı neticeleri arasında kabul edilmekte ve kanun üslubunda ve modelinde ilk başarılı İslam hukuku metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu başarı beraberinde aile hukuku alanında Nafaka Kanunu ve Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi adıyla benzer bir modele sahip hukuk metinlerinin ortaya konmasına neden olmuştur. Nafaka Kanunu barındırdığı eksiklik nedeniyle kısa sürede ilga edilmiş olup, bunun yerine Hukuk-ı Aile Kararnamesi'inde (HAK) nafaka başlığının eklenmesi uygun görülmüştür. HAK'si, hem içinde bulunduğu yüzyılı hem de günümüzde pek çok ahvâl-i şahsiyye metninin oluşmasını etkilemiş olması münasebetiyle nafakanın temininde eksikliğin HAK'ta nasıl yer aldığına bu çalışmada yer verilecektir. Bu geçişten sonra, nafakanın temin edilmesi/edilememesi, gâiplik ve hapis durumlarının Mısır, Pakistan, Ürdün, Irak ve Fas'ın ahvâl-i şahsiyye kanunlarında nasıl düzenlendiğine değinilecektir.

3.1. 1917 Tarihli Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nde Nafaka Eksikliği

1917 tarihli Hukuk-ı Âile Kararnâmesi (HAK), Osmanlı hukuk tarihinde aile hukuku alanında hazırlanmış ilk kanun metnidir. İslâm hukuk tarihi ve kanunlaştırma tekniği açısından kararnâmenin belki de en önemli özelliği fıkhi kaynakların kullanımında Hanefî mezhebiyle yetinilmeyip diğer mezheplerden de faydalanılması, diğer bir deyişle eklektik bir metot takip edilmesi olmuştur. Kararnâmenin yürürlüğe girmesinden iki yıl önce hazırlanan nafaka kanunu incelendiğinde, Ali Haydar Efendi'nin nafaka eksikliğine ilişkin kanun maddelerin hazırlı-

ğında Hanefî mezhebinin görüşlerine sadık kaldığı görülmektedir. HAK'nde nafakaya dair bazı maddelerin hazırlığında eklektik metot kullanıldığı gözlemlenmektedir.

HAK'inde nafaka başlığı altında, kocanın nafaka bırakmadan kaybolması veya nafaka bıraktıktan sonra kaybolması konularına yer verilmektedir. Kararnâmede yer alan madde 94'e göre koca hayatta ve eşinin yanında bulunmasına rağmen, karısına nafaka temin etmekten kaçınırsa, mahkeme ödenmeyen nafakayı, talep edilen günden itibaren kocaya borç olarak belirler. Bu borcun mahkeme tarafından tayin edilen günlerde peşin verilmesi gereklidir. Devamında, madde 95'de kadının talep oluşturduğu tarihin öncesine ait ödenmeyen nafakanın düştüğü ifade edilmektedir. Madde 96'ya göre, şayet koca nafakayı temin etmede aceze düşerse, talep edilen günden itibaren verilemeyen nafaka kocanın zimmette borç olarak takdir edilir. HAK madde 97'ye göre koca karsını nafakasız terk ettiyse, uzun süreli sefere çıktıysa ya da teğayyup eylediyse, hâkim çift arasında sahih nikahın varlığından emin olduğunda, aynı zamanda kadının nâşize veya iddeti geçmiş bir mutallika olmadığını tespit ettiğinde kocanın zimmetine bahsi geçen nafakayı borç olarak takdir eder.⁴⁷ Bu dört maddede yere alan hükümler daha önce değinildiği üzere Hanefî mezhebinde yer alan görüşlerdir. Bu bağlamda HAK'nde yer alan 94, 95, 96, 97. maddeler Hanefî mezhebine muvafaktır.

Ancak, müfakat (boşanma) bölümü madde 126 ve 127'ye geldiğimizde, bu maddelerdeki ahkâmın Hanefî mezhebinde yer almayan görüşlere dayandırıldığını görüyoruz. Kararnamede yer alan, madde 126'ya göre kocanın nafaka bırakmadan ortadan kaybolması, kadın için boşanma sebebi kabul edilmiştir. Ayrılık kararının verilebilmesi için davanın hâkim huzurunda ve hâkimin yaptığı incelemeler neticesinde alınması gereklidir. Kocanın nafaka bırakarak kaybolması durumunda madde 127'ye göre bu

47 Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınevi 2017), 231-32.

gâiplik dört yıl veya gâiplik bir savaş esnasında vuku bulması halinde ise esirlerin yurtlarına geri dönmesinden itibaren en az bir yıl geçtikten sonra bir boşanma sebebidir.⁴⁸ Bu iki madde doğrudan nafaka hakkında olmamakla birlikte, her iki madde nafakanın eksikliğiyle birlikte değerlendirmeye müsaittir. Sonuç olarak, 126-127. maddelerinde Hanefî mezhebinin görüşleri değil, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerinin dikkate alındığı tespit edilmiştir. Hanefîler'in dışındaki üç mezhebe göre, nafaka bırakarak kaybolması ise Mâlikî ve Hanbelîler'e göre boşanma sebebidir. Kararnâmede gâipliğin dört yıl ile sınırlandırılan ilgili madde Mâlikî mezhebi esas alınarak düzenlenmiştir.

3.2. Günümüz Ahvâl-i Şahsiye Kanunlarında Nafaka Eksikliğine İlişkin Uygulamalar

Bu başlıkta, Mısır, Pakistan, Ürdün, Irak ve Fas'a ait ahvâl-i şahsiye kanunlarında nafaka eksikliğinin nasıl düzenlendiğine değinilecektir. Ülkelerin her birini müstakil incelemek yerine, içerik "yoksulluk, gaiplik, hapis" gibi konu başlıkları altında izah edilmiştir. Bu kanunları incelemeden önce bu ülkelerin kendilerine ait ahvâl-i şahsiye kanunlarına nasıl geçiş yaptığına ilişkin kısa bilgi verilecektir. Ele alınacak ülkeler arasında kendi ahvâl-i şahsiye kanununu ilk hazırlayan devlet Mısır'dır (Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nden de önce hazırlanmıştır). Mısır'da ilk olarak karşımıza 1875'de hazırlanan *al-Ahkâm al-Şariyya fi'l-ahvâl al-şahsiyya* adlı eser çıkmaktadır. Bu eser, Kadri Paşa tarafından Hanefî mezhebine uygun bir şekilde ilk kez hazırlanmıştır. Yürürlüğe giremeyen bu eserden sonra, 1915'de Mısır hükümeti kendi kanunlarını oluşturmak için ikinci kez adım atmıştır. 1915'ten Mısır günümüze kadar belirli aralıklarla Mısır aile hukukunda çeşitli düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirilmektedir. Mısır aile hukuku incelendiğinde, eklektik bir

48 Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 234-35.

yöntem tercih edildiği görülmektedir.⁴⁹ Pakistan aile hukuku ise ilk olarak 1869 *Boşanma Kanunları*'yla kanunlaşma sürecine dahil olmuştur. Bu girişimden yaklaşık bir asır sonra, Pakistan 1961 yılında *Muslim Family Law Ordinance* ile kapsamlı bir aile hukuku düzenlemesine geçmiştir.⁵⁰ Fas'a ait ilk aile hukuku düzenlemesi 1956 yılında yapılmış olmakla birlikte, son yıllarda uluslararası kamuoyunda ses getiren ve 2004 yürürlüğe giren *Müdevvenetü'l-üsra* adlı kanun tatbik edilmektedir.⁵¹ Ürdün ise diğer ülkelerden farklı olarak HAK'ni uzun bir süre uygulamaya devam eden ülkeler arasında yer alır. Bununla birlikte, 1927'den itibaren Ürdün belirli aralıklarla aile hukukunu düzenlemiş olup, 2010 yılından itibaren kendilerine ait ahvâl-i şahsiyye kanunu yürürlüğe koymuşlardır.⁵² Çalışmada yer verilecek diğer bir ülke de Irak'tır. Birkaç denemeden sonra Irak, 30 Aralık 1959'da kendisine ait ahvâl-i şahsiyye kanunu yürürlüğe koymuştur.⁵³ Burada adı verilen kanun metinleri incelendiğinde, her ülkenin nafakanın temin edilmesine mâni olan durumları ve bunların hukuki sonuçlarına yer verdiği görülmektedir. Şimdi nafakanın temin edilmesine mâni olan durumlar yakından ele alınacaktır.

3.2.1. Yoksulluk (İ'sâr)

Fıkıh metinlerinde is'âr kavramıyla dile getirilen, nafakanın teminine engel olacak yoksulluk günümüz aile hukuku kanunlarında da göz önünde bulundurulmaktadır. Mısır'da 1897 yılına kadar Hanefî mezhebine göre düzenlenen boşanma sebepleri ilerleyen yıllarda revize edilmiştir. Bu revizyonda Hanefî mezhebinin kadının boşanma talep etmesine imkân tanıyan ge-

49 Agostino Cilardo, "The Evolution of Muslim Family Law in Egypt", *Oriente Moderno*, 4/65 (4/6, 1985), 67-68.

50 Ahmad Mumtaz, "The Muslim Family Laws Ordinance Of Pakistan" *International Journal on World Peace* 10 (3, 1993), 36-39.

51 Ahmet Temel, *Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku*, (İstanbul: Kayıhan 2020), 165.

52 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 27.

53 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 61.

rekçeler yeniden Mâlikî mezhebine göre düzenlenmiştir. Buna göre 1920 kanununun 25. maddesine göre kocanın nafakayı temin edememesi, kadın için boşanma talep etme gerekçeleri arasında kabul edilmektedir.⁵⁴

Pakistana gelince, bölgede Hanefî mezhebine intisab edenlerin sayısı baskın olmakla birlikte nafakayla ilgili kanun maddelerinde zaman zaman Hanefî mezhebinden uzaklaşıldığı tespit edilmiştir. Kabul edilen 1939 Müslüman Boşanma Yasası'nda bu farklılık somut bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu yasadaki hükümlerin bir kısmı aile hukuku kararnâmesinde yapılan değişikliklerin iktisabı şeklinde, bir kısmı da doğrudan yeni düzenlemeler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yasadaki düzenleme, kocanın iki yıl boyunca nafakayı ihmal ettiği veya iktisadi imkanların elverişsizliği nedeniyle sağlayamadığı tespit edildiğinde kadın tefrike başvurma hakkını vermektedir. Bu yasa hem is'ârın hem de kocanın mal varlığına rağmen nafaka temin etmemesi durumlarını kapsamaktadır.⁵⁵

2004 yılında *Müdevvenet'ül-üsra* adlı Fas Aile Hukuku Kanunu Mâlikî mezhebi dikkate alınarak hazırlanmıştır. Nafakanın eksikliğine ilişkin Müdevvene madde 98'de, nafakanın verilmeyişi boşanma gerekçesi kabul edilmektedir. Ancak madde 98, daha sonra madde 102 ile şerh edilmiş olup nafakanın verilmemesi üç farklı durumla tasnif edilmiştir. Bunlar:

- Mal varlığı bulunan kocanın nafakayı vermemesi halinde, mahkeme ödeme planı hazırlar. Kendisine mahkeme tarafından ödeme planı sunulan kadın için, içinde bulunduğu durum boşanma gerekçesi olmaktan çıkar.
- İs'âr, yani kocanın mali yetersizlikler nedeniyle nafakayı ödeyememesi halinde, mahkeme kocanın gelirine uygun

54 Oussama Arabi, "The Dawning of the Third Millennium on Shari'a: Egypt's Law no. 1 of 2000, or Women May Divorce at Will", *Arab Quarterly Law* 16/1 (2001), 2.

55 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 146; Ali Shaikh (MA-Law), "Law of Divorce and Khula in Pakistan", 4 (Erişim 14 Kasım 23).

bir nafaka ödeme planı çıkartır ve bu ödemenin en çok 30 gün içinde yapılması beklenir.

- Kocanın mal varlığı olup nafakayı ödemeyi red etmesi ya da mal varlığını beyandan kaçınması halinde, kadının boşanma talep edebileceği kabul edilir. Madde 103'e göre bu durum adresi belirli ancak kendisine yine de ulaşıl-mayan koca için de geçerli kabul edilmiştir.⁵⁶

Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu madde 42-43'e göre meşru gerekçe olmaksızın, kocanın nafakayı vermemesi tefrik sebebi olarak kabul edilmektedir. Irak bu durumu altmış (60) gün süre tanıyarak sınırlandırmıştır.⁵⁷

Ürdün 2010 Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu madde 59'a göre na-faka ödemesinde kusur ya da ödemede ihmal tespit edilirse, koca nafakayı vermek zorunda bırakılır. Bu zorlama mahkeme tarafından yapılır.⁵⁸ Yine 2010 yılındaki bu düzenlemeye göre nafaka eksikliği boşanma gerekçesi kabul edilmiştir.⁵⁹

3.2.2 Kocanın Gâipliği

Füru eserlerde olduğu üzere, gâiplik günümüzde nafaka eksik-liğinde dikkate alınan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır Ahvâl-i Şahsiyye kanunu madde 12-14'e göre kocanın uzun yokluğu, kadına boşanma için mahkemeye başvurma hakkını tanır.⁶⁰ Fas'ta ise, kocanın kayıp olması durumu 2004 Müdevvene 104-105. maddeleri arasında ele alınmıştır. Buna göre koca, adresi belirli bir şekilde bir yıldan uzun bir süredir evinden uzakta

56 The Moroccan Family Code (Moudawana) Of February 5, 2004, 27.; Müdevvene 2004'ün İngilizce Tercümesi için bkz. The Moroccan Family Code (Moudawana) Of February 5, 2004 (Erişim 18 Kasım 23).

57 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 77.

58 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 42.

59 MUSAWAH, "Jordan Overview Of Muslim Family Laws & Practices (Updated as at 31 May 2017)", 17, (Erişim 18 Kasım 23).

60 Oussama Arabi, "The Dawning of the Third Millennium on Shari'a: Egypt's Law no. 1 of 2000, or Women May Divorce at Will", *Arab Quarterly Law* 16/1 (2001), 2.

ise mahkeme bu adresi tespit ettikten sonra kocaya ihtarname gönderir. Bu ihtarnamede mahkeme kocaya iki seçenek sunar. Koca ya karısını boşamalı ya da evine dönmeli veyahut yaşadığı meskene karısını da götürmelidir. Kocanın adresinin tespit edilmemesi halinde, ilgili makamlar gerekli araştırmayı yapar ve kocadan haber alınamaması durumunda mahkeme kadın için boşanma kararı alır (madde 105).⁶¹

Irak'a gelince, kocanın gâipliğinin tespiti üzerinden dört yıl geçtikten sonra tefrik kararı alınabilir. Akabinde de kadın dört ay on gün iddet bekler ve bu ayrılık beynûnet-i suğra olarak kabul edilir.⁶² Pakistan aile hukukunda, Mâlikî mezhebinin görüşü benimsendiği tespit edilmiştir. Kanun 1939'a göre kocanın dört yıl geçtikten sonraki süreçte nerede olduğu tespit edilmezse, kadın tefrike başvurabilir.⁶³ Ürdün kanunları da kocanın bir yıl ya da daha fazla yokluğunu boşanma gerekçesi olarak kabul etmektedir.⁶⁴

3.2.3 Kocanın Hapis Cezası Alması

Kocanın hapis cezası alması durumu kadın açısından boşanma gerekçe olup olmadığı konusu sözü edilen yasalarda dikkate alınmıştır. Bu noktada şu hatırlatmayı yapmak yerinde olacaktır, hapis cezası temelde nafaka eksikliğiyle dolaylı olarak ilişkilendirilmektedir. Kocanın hapsi, nafakayı temin etmesine engel teşkil eden duruma dönüşebilir. Bu nedenle de kocanın hapsi durumunun evliliğe etkisine yer verilmiştir.

Fas, Mısır ve Ürdün gibi ülkelerin düzenlemelerinde kocanın hapis cezası alması, kadın açısından bir boşanma gerekçesi olarak kabul görmektedir. Fas kanunlarının bir parçası olan

61 The Moroccan Family Code, 27. (Erişim 18 Kasım 23)

62 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 77.

63 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 146; Ali Shaikh, *Law of Divorce and Khula in Pakistan*, 4.

64 Islamic Family Law Hashimate Kingdom of Jordan, "Islamic Family Law Hashimate Kingdom of Jordan", (Erişim 18 Kasım 23).

Müdevvene madde 106'ya göre şayet koca hakkında üç yıldan fazla tutuklama veya gözaltı kararı alındıysa ve koca bu sürenin bir yılını içeride tamamladıysa kadın için boşanma talep etme hakkı oluşur.⁶⁵ Mâlikî mezhebinde kocanın hapsinin evliliği sonlandıran durumlar arasında yer alması, madde 106'nın düzenlemesine imkân tanır.

Mısır da Fas gibi benzer bir kararı uygulamasına rağmen, *Müdevvene*'den farklı olarak zarar olgusuna vurgu yapar. Buradan yola çıkarak kocanın üç yıldan az olmamak şartıyla hapse mahkûm olması ve bunun bir yılını tamamlaması üzerine kadının boşanma talep edebileceği dile getirilmektedir. Bu karara gerekçe olarak ise özellikle genç olan kadınların iffetten uzaklaşabilme ihtimali gösterilmiştir.⁶⁶ Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye kanunu madde 125' göre ise yine benzer bir şekilde kocanın üç yıldan az olmamak şartıyla hapse mahkûm olması ve bunun bir yılını tamamlaması üzerine kadın boşanma talep edebilir. Koca karısına hapis süresince harcayacağı nafakayı temin etmiş olsa bile kadının boşanma talep hakkı bulunmaktadır. Yine burada da tefrik kararı sadece kocanın nafakayı temin edememesi olarak yorumlanmamış, kocanın karısıyla uzun bir süre fiziksel evlilik birliğini sağlayamaması da gerekçe olarak kabul edilmiştir.⁶⁷ Irak kanunlarında benzer şekilde kocanın üç yıldan az olmamak şartıyla hapse mahkum olması ve bunun bir yılını tamamlaması üzerine kadının boşanma talep edebileceğini dile getirilir.⁶⁸ Pakistan 1939 Müslüman Boşanma Yasasına göre ise kocanın yedi yıl ya da daha fazla süre ile hapse mahkum edilmesi kadının tefrik talep etmesine imkan tanır.⁶⁹

65 The Moroccan Family Code, 27. (Erişim 18 Kasım 23); Tengku Fatimah Muliana Tengku Muda - Azizah Mohd, Noraini Md.Hashim - Syh Noorul Madihah Syed Husin - Zurita Mohd Yusoff, "The Islamic Legal Remedy On Husband's Imprisonment", *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* 22/1 (2019), 4.

66 Muda - Mohd - Hashim - Husin - Yusoff, "On Husband's Imprisonment", 4.

67 Muda - Mohd - Hashim - Husin - Yusoff, "On Husband's Imprisonment", 4.

68 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 76.

69 Temel, *İslam Aile Hukuku*, 146; Ali Shaikh, *Law of Divorce and Khula in Pakistan*, 4.

Sonuç

Bu çalışmamızda nafaka eksikliğinin boşanmaya etkisini İslam aile hukuku çerçevesinde inceledik. Çalışmanın amacı, nafaka eksikliğine ilişkin ahkâmın geçmişten günümüze ele alınışını ve nafaka eksikliği bağlamında fıkıh mezheplerinin ve günümüz kanunları arasında bağlantıyı özet bir şekilde ortaya koymaktır. Buradan yola çıkarak, meseleye ilişkin fıkıh mezheplerinin yaklaşımlarını ve günümüzde aile hukukunu şer'i ahkama göre düzenleyen ülkelerin uygulamalarını sunduk. Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz sonuçları özetlemek gerekirse:

Nafaka konusu, günümüzde halen önemini koruyan bir meseledir. Bu sürekliliğin ana nedeni, ülkemizdeki nafaka uygulamalarının kamuoyunda geniş bir şekilde tartışılmasıdır. Bu tartışmalar evli çiftin nafaka kavramı etrafında hak ve sorumluluklarını tekrar gözden geçirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda İslam hukukunda nafakanın kapsamı, taraflara yüklediği sorumluluklar ve evliliğin tanımladığı haklar ile mevcut uygulamalar da gündeme gelmiştir.

Fıkıh mezhepleri, kadının nafakasını sağlamak adına erkeğe yönelik birtakım yaptırımlar öngörmüşlerdir. Bu yaptırımlar arasında erkeği nafakaya zorlama, malını satma ve hapsedme gibi uygulamalar yer alır. Bununla birlikte, Hanefî ve Şâfiî mezheplerinden farklı olarak Mâlikî ve Hanbelî fakihleri, aralarında çeşitli görüşler bulunmakla beraber, son tahlilde kadına ayrılık kararı için yargı yolunu açarlar.

Nafakanın erkeğin yoksulluğu sebebiyle temin edilememesi durumunda temelde iki yaklaşım öne çıkar: Hanefiler, yoksulluk sebebiyle nafakanın sağlanamamasının bir boşanma gerekçesi olmadığını savunurlar. Çünkü kadın, eşi adına borçlanarak nafakasını temin edebilir. Öte yandan, Cumhur, detaylarda fark-

lılıklar bulunmakla birlikte, nafakanın temin edilememesini bir boşanma sebebi olarak görmüştür.

Nafakanın temin edilememesi başlığında ele alınan erkeğin kaybolması durumu (gâib/mefkûd) ise benzer şekilde Hanefî fakihlerce boşanma sebebi olarak görülmemiştir. Çünkü mesele daha çok erkeğin kaybolması nedeniyle nafakanın temininde acziyete düşmesi bağlamında ele alınmıştır. Diğer taraftan, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri gerek kocanın kaybolması gerekse başka bir nedenle yoksulluğa düşmesi durumunda kadının yargıya başvurabileceğini kabul etmişlerdir. Çünkü bu fakihlere göre, nafaka temel yaşam gereksinimlerinden biri olması nedeniyle öncelikle temin edilmelidir.

Konuya ilişkin 20. yüzyıl uygulamalarını incelediğimizde, başta Hukuk-u Aile Kararnâmesi olmak üzere günümüz İslam ülkelerinin çoğunluğu, Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplerin yaklaşımlarını kanunlaştırdığını gözlemledik. Ülkelerin bu tercihlerinde toplumun benimsediği ve ülkenin coğrafi konumu gereği yüzyıllardır takip ettiği mezhebin etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, Fas'a ait olan *Müdevvenet'ül-üsrâ* adlı kanun metni Mâlikî mezhebine uygun bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Mısır ve Irak gibi toplumunun Hanefî mezhebi dışında diğer mezheplere ait müntesiplerin yoğunluklu olduğu bölgelerde ve Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'ni uzun süre tatbik eden Ürdün için benzer bir tercihten bahsetmek mümkün. Bu durum, günümüzde cumhurun görüşünün daha uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Öte yandan, İslam ülkelerinin, erkeğin hapsedilmesi gibi görece güncel bir meselede, fıkıh mezheplerinin erkeğin kaybolmasına ilişkin çözümlere benzer yaklaşımların sunması ve günümüz koşullarına ek olarak eşlerin durumunu göz önünde bulundurarak çözüm önerileri ortaya koyması, İslam hukukunun dinamizmini göstermesi açısından kayda değerdir.

Son olarak, evlilik birliği içerisinde nafaka eksikliğinin boşanmaya etkisini ele aldığımız bu araştırmamızda gerek meselenin çok yönlü yapısı gerekse çalışmanın kısıtlılıklarını göz önüne aldığımızda konunun daha derinlemesine incelenmesi için farklı disiplinlerin bir araya gelmesi gerektiğini vurgulamaktayız.

Kaynakça

- Bilginer, Yahya. *Mer'î Hukukla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Nafaka*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî . *el-Câmiu's-sahîh*. 7 Cilt. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Buhûfî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfû'l-kinâ' an metni'l-iknâ'*. 15 Cilt. Riyad: Vizâratü'l-Adl fi'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye, 2008.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Şam: Daru'l-Minhâc, 2008.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ*. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kutub, 3. Basım, 1997.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muknî fî fikhi İmâmi's-sünne Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. Riyad: Mektebû's-Süvâdî, 1. Basım, 2000.

- İbn Müflih, Burhâneddin. *el-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâ'i*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1912.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebir*. 19 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir-. *Muhtârû's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 5. Basım, 1999.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamzael-Menûfî el-Ensârî el-Mısrî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mesût*. 31 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Sıkıllî, Ebû Bekir İbn Yûnus. *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1. Basım, 2013.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2. Basım, 1990.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fihhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1955.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhîrî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1994.
- TÜBAKKOM, Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu. “Nafaka Çalıştayı”. Erişim 06 Kasım 2023.
<https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/tubakkom-nafaka-calistayi-sonuc-bildirgesi-80777>
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Kitâbu't-Tecrid*. Kahire: Daru's-Salam, 2. Basım, 2006.
- Dımaşkî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî. *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*. 3. Cilt. Mısır: Tabat'ul-Medenî, 4. Basım, 1963.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Bidâyetü'l-Müctehid*. Kahire: Mektebe İbn Teymiyye, 1994.
- Akgül, Lütfiye. “İslam Hukuku'nda Evlilik Nafakası ve Kapsamı”. *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (Bahar 2015), 21-33.

- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Ulusal, Şemsettin “İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 185-208.
- MUSAWAH. “Jordan Overview Of Muslim Family Laws & Practices (Updated as at 31 May 2017). Erişim 18 Kasım 23.
<https://www.musawah.org/wp-content/uploads/2019/03/Jordan-Overview-Table.pdf>
- Awass, Omer. *Fatwa: The Evolution Of An Islamic Legal Practice And Its Influence On Muslim Society*. Philadelphia: The Temple University, Department of Religion, Doktora Tezi, 2014.
- Aydın, Mehmet. *Âkif Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınevi, 1. Basım, 2017.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çeker, Orhan. *Nafaka Kanunu (Osmanlı Kanunları Serisi 3)*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Genç, Mustafa - Aksoy, Muhammed Mihdi. “Bazı Kanunlar ile Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Eş Nafakası”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 351-390.
- Cilardo, Agostino. “The Evolution of Muslim Family Law in Egypt”. *Oriente Moderno*, 4/65 (4/6, 1985) 7–124.
- Mumtaz. Ahmad. “The Muslim Family Laws Ordinance Of Pakistan.” *International Journal on World Peace*.10, (3, 1993), 37–46.
- Temel, Ahmet. *Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Kayıhan 2020.
- Arabi, Oussama. “The Dawning of the Third Millennium on Shari’a: Egypt’s Law no. 1 of 2000, or Women May Divorce at Will”. *Arab Quarterly Law* 16/1 (2001), 221.
- Ali Shaikh (MA-Law). “*Law of Divorce and Khula in Pakistan*”. Erişim 14 Kasım 23.
[https://www.ma-law.org.pk/pdf/Law%20of%20Divorce%20in%20Pakistan%20\(Article\).pdf](https://www.ma-law.org.pk/pdf/Law%20of%20Divorce%20in%20Pakistan%20(Article).pdf)

Tengku Muda, Tengku Fatimah Muliana - Mohd, Azizah - Md.Hashim, Noraini - Syed Husin, Syh Noorul Madihah - Yusoff, Zurita Mohd. "The Islamic Legal Remedy On Husband's Imprisonment". *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* 22/1 (2019), 1-5.

Genç, Mustafa – Aksoy, Muhamemd Mihdi. "Bazı Kanunlar ile Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Eş Nafakası". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019), 351-390.

The Moroccan Family Code (Moudawana) Of February 5, 2004. "The Moroccan Family Code (Moudawana) Of February 5, 2004" Erişim 18 Kasım 23.

<http://www.hrea.org/wp-content/uploads/2015/02/Moudawana.pdf>

Islamic Family Law Hashimate Kingdom of Jordan. "Islamic Family Law Hashimate Kingdom of Jordan". (Erişim 18 Kasım 23).

<https://scholarblogs.emory.edu/islamic-family-law/home/research/legal-profiles/jordan-hashemite-kingdom-of/>

İSLAM AİLE HUKUKU AÇISINDAN TÜRK MEDENİ KANUNUNDAKİ SÜRESİZ NAFKA SORUNU

Bilge ÖZDEMİR¹

Giriş

İslam aile hukukunda evlilik birlikteliğinin akdin taraflarına yüklediği belli başlı sorumluluklar vardır. Bu sorumluluklar evlilik süreciyle sınırlı olmayıp; boşanma durumunda ve sonrasında da devam etmektedir. Nitekim nafaka sorumluluğu gerek evlilik sürecinde ve gerekse de boşanma sürecinde söz konusu olan yükümlülükler bağlamında ele alınmaktadır.

Nafaka modern hukukta yalnızca boşanma sonrası için kullanılan bir yükümlülüğü ifade eder. İslam aile hukukunda ise nikâh akdinin kurulmasıyla başlar ve evliliğin sona ermesi halinde belirli bir süre devam eder. Nafaka sorumluluğu ahlakî, dini bir sorumluluk olduğu kadar pozitif hukuk açısından da bir hak ve sorumluluk niteliği taşır. Bu bağlamda Türk Medeni Kanunu'nda ciddi bir alanı kapsadığı görülmektedir. İslam hukuku açısından bakıldığında ise nafaka sorumluluğu bazı farklar bulunmakla birlikte bir takım hak ve sorumlulukları ifade eder. Ülkemizde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK), boşanan çiftlerden boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek taraf lehine süresiz nafaka hakkı ve boşanma kaynaklı zarar gören tarafın maddi-manevi zararının tazminini kabul etmiştir. Çeşitli eleştirilere konu olan *süresiz nafaka* uygulamasının nafaka mükellefinin gelecekteki hayatını şekillendirmesinde çeşitli zorluklara

¹ İzmir/Çiğli İlçe Vaizi, Çiğli İlçe Müftülüğü
melaikenur@hotmail.com - ORCID:0000-0001-8375-1595

yol açtığı bilinmektedir. Hatta bunun süresiz nafaka mükellefi açısından bir cezaya dönüştüğü, boşanmış eşler arasında yeni sorunlara ve çekişmelere yol açtığı düşünülmektedir. İstenmeyen bazı durumları ortaya çıkarması bakımından zaman zaman bu uygulamada değişiklik yapılması gündeme gelmekte, konu çeşitli mecralarda tartışılmaktadır. Asırlardır bu coğrafyada uygulana gelen ve bünyesinde doktriner zengin bir miras barındıran İslam hukuku verilerinden faydalanarak yeni çözümler üretmek mümkündür. Özellikle de ayrılan eşlerin yeniden aile kurmasını olumsuz yönde etkileyen böyle bir uygulamanın İslam aile hukuku açısından yeniden incelenmesinin sorunun çözümüne katkı sağlayacağı düşünülebilir. Araştırmada özellikle boşama/talak sürecinde ve sonrasında ilgilendiren iddet durumunda nafaka olgusu incelenecektir

1. İslam Aile Hukunda Nafaka

Sözlükte nafaka; bir şeyin tükenmesi, bitmesi, azalması, ölmek, çarşıda pazar kurulmak, revaç bulup isteklisi çoğalmak, çıkmak, gitmek, sarf etmek vb. anlamlarına gelir.² İslam hukuk literatüründe nafaka kavramı çeşitli harcamaları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Ancak ekseriyetle bir insanın nafakası gıda, giyim ve barınma başlıkları altında ele alınabilecek çeşitli ihtiyaçları ve bunların karşılanması için yapılan harcamaların tamamını ifade etmektedir.³

2 Murtazâ Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs Mincevâhiri'l Kâmûs*, (Dâru'l-hidâye), “نَفَقَ md.” 26/434. ; Ebü'l-Fazl Cemaledî Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru's-sadr, 1993), “نَفَقَ md.” 10/358.

3 Rağîb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi Garîbü'l-Kur'an*, çev. Abdülbaki Güneş/Mehmet Yolcu, (İstanbul, Çıra Yayınları, 2012), 1079; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmîyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: 1985), 2, 444; Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısnlık Nafakası*, (İstanbul:1998), 13; Mustafa Çağrıncı, “İnfak” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/289-290. Nafaka ile aynı kökten gelen infak, hukuki bir zorunluluğa dayanmaksızın ahlaki bir sorumluluk çerçevesinde birilerinin gıda, giyim ve barınma masraflarına katkı sağlama anlamında kullanılır. İnfak nafakadan farklı olarak kazanılanı gönüllü olarak vermeyi hayır ve hasenatta bulunmayı kuldan karşılık beklemezsizin sırf Allah için malı harcamayı ifade eder. Nitekim “Siz hangi hayrı

1.1. Evlilik Birlikteliği Süresince Nafaka

Evlilik her hukuk sisteminde önemli bir yere haizdir. İslam aile hukukunda evlilik birlikteliğinin belli bazı kuralları vardır. Aynı çatı altında bulunan aile bireylerinin birbirleri üzerinde çeşitli hakları vardır. Her aile bireyinin hakkını koruma altına alan İslam aile hukuku, evliliğin başından, boşanmaya ve ölüme beraber miras taksimine kadar her süreci belli kurallarla sınırlamıştır. Nafaka kavramı modern hukukta boşanma sonrası kullanılan bir kavramken İslam aile hukukunda evlilikle başlayan bir olgu niteliğindedir ve nafaka hukuku evlilik birlikteliği içinde kocanın, karısının ne tür ihtiyaçlarını ve hangi miktarlarda karşılanacağını belirleyen bir alandır.

Nikahın kıyılma aşamasında belirlenen, yerine göre peşin yerine göre sonra ödenmesi gereken mehrin de nafaka ile bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Bu durum daha evliliğin başında kocanın karısına ödemekle mükellef tutulduğu bir meblağın varlığını ortaya koymaktadır. İslam aile hukukunda mehir vesilesi ile kadının sosyal alanda koruma altına alındığı ve bu yönüyle mehrin nafakaya benzediği düşünülebilir.⁴

1.2. Boşama Durumunda Nafaka

İslam aile hukukunda nafaka, koca tarafından evlilik sürecinde karısının iâşesini ve ihtiyaçlarını temin etmek üzere ödediği

yapsanız / nafakayı harcasanız ve hangi adakta bulunsanız şüphesiz onu Allah bilir. Zalimlerin ise (gerçek ve samimi) yardımcıları yoktur” (2/270) ayetinde her türlü infakın Allah tarafından bilineceğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla infak, hukuki olmaktan ziyade ahlaki bir konudur; vakıf medeniyetinin anahtar kavramlarından biridir. Nafaka aileye karşı hukuki yükümlülüğü, infak ise topluma karşı gönüllü sorumluluğu ifade eder. Özellikle gönül rahatlığıyla yapılan infakın sağlam bir iman, kuvvetli bir ahlakın ve içselleşmiş amelin bir neticesi olarak bakılabilir.

4 Hatice Acar, *İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.

veya sağladığı yükümlülüğü ifade eder. Dolayısıyla boşanma gerçekleştikten sonra nafaka kavramı artık kullanılmaz.

Boşama İslam aile hukukunda erkek tarafından gerçekleştirilen olguyu ifade eder. Erkeğe verilen boşama hakkına karşılık kadın için muhâlea hakkı verilmiştir. Muhâlea kadının belli bir bedel karşılığında kocasıyla anlaşarak boşanmayı talep etmesidir. Nitekim bu boşanma türü çokça tercih edilen daha az yıpratıcı olması yönüyle günümüz anlaşmalı boşanmalarına benzemektedir.⁵

Talâk kelimesi sözlükte “*serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek*” anlamında fıkîhî bir terimdir ve sahih bir evlilikte kocanın belli lafızlar kullanarak nikâh akdini sonlandırmasını ifade eder. Türkçe’de ise boşama ve boşanma olarak karşılık bulmaktadır. Talâk, evliliği sürdürebilmek için yeni akde ihtiyaç bulunup bulunmaması açısından “ric’î” ve “bâin”, Kur’an ve Sünnet’e uygunluk açısından “sünnî” ve “bid’î” kısımlarına ayrılır.⁶ Ayrılık sürecine girip ama boşanmayı bilfiil gerçekleştirmemiş eşler açısından nikah bağı devam etmektedir. Bu nedenle kadının ve çocukların iâşesi koca tarafından karşılanmak zorundadır. Boşamanın gerçekleşmesi durumunda ise nafaka yükümlülüğü, eşlerin boşanma ve boşanma sonrası iddet durumuna göre farklılıklar arz etmektedir.

1.2.1. Ric’î Talak

Kocanın yeni nikâh akdine gerek kalmadan iddet süresi içinde karısına dönebildiği boşamadır. Boşamanın ric’î sayılabilmesi için bir kısmı mezheplere/içtihatlara göre farklılaşabilen bir çok kriterler i vardır. Mesela: Boşamanın birinci veya ikinci

5 Hatice Alsaç, “İslam Hukukunda Muhâlea ve TMK Anlaşmalı Boşanma ile Mukayesesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (Eylül 2022), 1166-1196.

6 H. İbrahim Acar, “Talâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2010), 39/496-500.

talâk olması, eşlerin fiilen karı-koca hayatını yaşamış olmaları, boşamanın herhangi bir bedel karşılığında yapılmamış olması ve Hanefîler'e göre açık ifade denilen sarîh ya da sarihe yakın belli kelimeler ile gerçekleşmiş olması gerekir.⁷ Bu boşanma türü bâin talâka dönüşmedikçe kocaya yeni bir nikah akdine ihtiyaç duymaksızın karısına dönüş imkanı vermektedir. Bu nedenle bu boşanmaya dönülebilir/ ric'î boşama denilmiştir. Böyle bir durumda kadın ne yapacaktır? Bu süreçte nerede ve nasıl kalacaktır? Geçimini nasıl sağlayacaktır? İslam hukuku bu soruların hepsinin cevabını vermiştir, ayrıntılı bilgiler fıkıh kitaplarında mevcuttur.

1.2.2. Bâin Talak

Kocanın karısına dönüp yeniden evlilik birlikteliğinin kurulabilmesi için yeni bir nikâh akdinin gerekli olduğu boşama türüdür. İslam hukukçuları bu şekilde gerçekleşen boşama türüne "ibâne" kavramıyla da ifade etmişlerdir. Boşamanın zifaktan önce gerçekleşmesi veya bedel karşılığında oluşması ve Hanefîler'e göre kinayeli lafızlar ile meydana gelmesi boşama eylemini bâin talâk olarak isimlendirir. Oluşan talâk sayısı eğer bir veya iki ile sınırlı olup; koca karısına yeni bir nikah ile dönebiliyorsa meydana gelen ayrılığa, küçük ayrılık (el-beynûnetü's-suğrâ) denir. Bunun gerçekleşmesi halinde karı koca iddet süresi veya iddet bitiminden sonra yeni bir nikah akdiyle evlilik birlikteliğine devam edebilirler. Talâk sayısının üçe tamamlanması durumunda meydana gelen ayrılık İslam hukukunda büyük ayrılık (el-beynûnetü'l-kübrâ) olarak isimlendirilmiştir. Bu durumdaki kadın başka bir evlilik yapıp zifaf gerçekleştikten sonra ve normal şekilde evliliği sonlanmadan eski kocası ile bir daha evlenemez.⁸

7 Acar, "Talak", 39/496-500.

8 Acar, "Talak", 39/496-500.

İslam hukukunda alınan tüm bu tedbirler aslında aile birlikteliğinin devamının sağlanması ve bu birlikteliğe verilen değeri göstermesi açısından dikkat çekicidir. Öfke durumunda ya da ani alınan kararlar, sonraki süreçlerde pişmanlık doğurmakta ve bireyler telafi yolları aramaktadırlar. Aynı zamanda nikah ve talak konularının hafife alınmasının önüne geçilmeye çalışıldığını gözlemlemekteyiz. Birey ve toplum açısından aile konusunda evli veya bekar fark etmeden tüm bireylerin belli bir bilinç düzeyine sahip olması bir zorunluluktur.

1.2.3. İddet

İslam hukukunda normal şartlarda özellikle boşamanın akabinde nafaka yükümlülüğü evlilik birlikteliğinden ayrı olarak iddet süresince devam etmektedir. Söz konusu olan bu iddetin hangi iddet türü olduğu, ric'î ve bain talak iddeti olması, kadının hamileliği, şahsi durumu gibi bir çok nedenden dolayı farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda iddet çeşitleri ve gelişen bazı durumlar nedeniyle kadın lehine nafakaya hükmedilir veya nafaka hakkı ortadan kalkar.

İddet kelimesi sözlükte “saymak, adet, sayılan şeyin miktarı,” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, evlilik birlikteliğinin herhangi bir nedenle sona ermesi halinde kadının yeniden bir evlilik yapabilmesi için beklemesi gereken süreyi ifade eder. Evliliğin sona ermesinin sonuçları olarak karşımıza çıkan en önemli hukuki kavramlardan biridir. Gerek Kur'an'da ve gerekse de hadislerde en çok geçen kavramdır. Evliliğin bitiş şekline ve kadının durumuna göre farklı süreler tayin edilmiştir. Evlenme yasağıyla beraber; kadının mesken, nafaka hakkı; doğacak çocuğun nesebi, mirasçılık gibi birçok hukuki kavram açısından iddetin mahiyeti önem arz etmektedir. Dolayısıyla iddet sadece bir bekleyişi değil birçok hukuki durum açısından belirleyici niteliğe sahiptir. İslam hukukçuları bu konuyu kitaplarında

“iddet” başlığı altında (bâbü'l-iddet) veya ayrı bir bölüm olarak (Kitâbü'l-İdde / 'İded) şeklinde ele almışlardır.⁹

Bir kadının iddet beklemesi “evlenip cinsel temasta bulunması veya evlenip تنها bir odada baş başa kalması (halvet-i sahiha) veya kocasının vefat etmesi” durumlarında gerekmektedir. İddet süresi ise kocası vefat eden kadının durumu hariç, boşanan kadın için üç ay hali görmesidir.¹⁰ Fıkıh kitaplarında iddet süresi kadının adet günleri mi temizlik günleri mi esas alınarak hesaplanacağı noktasında farklı görüşler vardır. Biz burada iddet süresinden ziyade iddet halinde olan kadının hangi hallerde nafakayı hak ettiğini incelemeyi uygun gördük. İddet içinde bir kadının nafaka alabilmesi için aşağıdaki şartların oluşması gerekmektedir:

- Boşama eylemi koca tarafından gerçekleştiğinde; kadına nafaka vardır. Ayrılık, haklı bir nedenle kadının isteği ile gerçekleşmiş olsa bile kadına nafaka hakkı verir.
- Kadının ric'î talakla iddet beklemesi durumunda daha sonra dinden dönmesi veya hürmet-i musâhareye sebebiyet veren bir durum işlemesi durumunda kadın bu nedenle nafaka alamaz. Bain talak iddeti bekliyorsa nafaka hakkı vardır. Fakat hürmet-i musâhareye sebebiyet veren çirkin eyleme maruz kalmışsa kadın nafakayı hak eder.
- İrtidat eden kadın tekrardan İslâm'a dönse nafaka almaya hakkı yoktur.
- Boşama ile kocasının evinden ayrılan kadın, kocanın sağladığı yerde (evde) barınırsa nafaka hakkı vardır.
- Kendisine iddet beklemesi gereken kadın herhangi bir nedenden dolayı hapsedilirse nafaka hakkı düşer.
- Naşize olan kadın, bu nedenden dolayı boşanmış olup sonrasında kocasının evine dönerse nafaka almayı hak eder.

9 Acar, “Talak”, 39/496-500.

10 Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el- Kasaî, *Bedâiu 's- Senai' fi Tertibi 'ş- Şerâ' i'* (Beyrut: Dâru'l- Kitâb'l- ilmiyye,1997), 4/418.

- Daru'l-harpte yaşayan müslüman karı kocadan biri diğlerinden önce İslam yurduna gitse geride kalan eş de daha sonra gitse kadın nafaka hakkını yitirir.
- İddet süresi içinde kadın, nafaka için dava açmadığında, hâkim de bir şey takdir etmezse, kadın iddet nafakasını alamaz.
- Koca kaybolur karısı da başka bir erkekle evlenip onunla cinsel ilişkiye girerse önceki kocası geri döndüğünde, hâkimin mevcut nikâhı tefrik etmesi durumunda kadın her iki kocasından da nafaka alamaz.
- Evli bir kadın başka bir erkekle evlenip cinsel ilişkiye girerse hakim ikinci evliliği fasid olması sebebiyle tefrike hükmetse kadın birinci eşinden ve ikinci eşinden nafaka alamaz.
- Bir kadın kocasından hakim aracılığı ile nafaka talep ederse koca iddetin bir yıl önce bittiğinin iddia edip nafaka vermeyi reddederse, hakim bu durumda kadının beyanını esas alır. Kadın üç hayız gördüğünü ikrar ederse nafaka talebi reddedilir. O yıl içinde hiç hayız görmemiş olduğunu söylerse hakim kadına nafaka verilmesine karar verir.
- Kadın boşanıp boşanmadığı noktasında emin olmayıp nafaka için hakime başvurursa hakim kocanın karısıyla cinsel birlikteliğinin olup olmadığına bakar; koca ilişkiye girmediğini söylerse nafakaya hükmetmez. Eğer ilişkiye girdiğini ifade ederse nafakaya hükmeder.
- İki kız kardeş bir adam tarafından nikahlandıklarını ve her ikisi ile de cinsel ilişki yaşadığını ispatlarsa bu iki kız kardeş de nafaka almayı hak eder.

- Bir kadın, iki şahidin ifade ettiği üzere süt kardeşi olduğu adamdan bir aylık nafaka alırsa araları hakim tarafından hemen ayrılır ve kadın aldığı nafakayı geri öder.¹¹

Genel olarak yukarıdaki maddeler incelendiğinde özellikle “Kadının irtidadı veya hürmet-i musâhareye sebebiyet vermesi halinde iddet nafakası talep edemez.”¹² olması ve emsal durumlar da kadının kusurlu bulunması nafaka hakkını düşürmektedir. Dolayısıyla İslam hukukunun bu yönüyle, medeni hukuktaki kusurlu eş diğer eşten nafaka talep edemez noktasında benzerlik arz ettiği görülmektedir.

1.3. İslam Hukuku Açısından Boşanma Sonrası Kocanın Yükümlülükleri

Evlilik birlikteliğinin devamını teşvik eden İslam hukuku bu birlikteliğin zedelenmesi halinde belli bazı tavsiyeler ile desteklenmesini önermiştir. Ama taraflara eziyete dönüşen bir evliliğin de güzel bir boşanmayla sonlandırılmasını emretmiştir. Nitekim evlilikte nasıl tarafların birbiri üzerinde hakları varsa boşanma ve sonrasında da tarafların birbiri üzerinde hakkı vardır. Boşanma durumuna gelen eşlerin birbirilerine maddi ve manevi zarar vermeden boşanmayı gerçekleştirmeleri en büyük haktır. Biz burada özellikle kadının boşanma sonrası kocası üzerindeki haklarına değineceğiz.

1.3.1. Nafaka

Kadının ric'î talak ile boşanması durumunda iddet süresi içinde nafaka almaya devam etmesini İslam hukukçuları ittifakla kabul etmiştir. Bu durum Ric'î talakta nikah bağının devam et-

11 Acar, *İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*, 9.

12 Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282-285.

mesi ve kocanın karısına her an dönme ihtimalinin varlığından kaynaklanmaktadır. Bâin talak içinse aynı durum söz konusu olmadığından İslam hukukçuları bu konuyu farklı değerlendirmişlerdir. Ancak kadın hamile ise bâin talak ile boşanmış olsa da nafakayı hak eder. Bu durum “Eğer gebe iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin”¹³ ayetiyle sabittir.

1.3.2. Kadının Hakkı Olan Mehrin Durumu

Nikâh sözleşmesinin bir gereği olarak kadın için takdir edilen mehrin ödenmesi klasik kaynaklarda farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Ödenme zamanı açısından mehrin nikahla beraber hemen teslim edilmesine mehri muaccel; ödemeyi ileri bir tarihe, boşanmaya veya kocanın vefatına bağlı olarak ertelenmesine de mehri müccel denmiştir. Sonuç itibarıyla taraflar kendi arasında anlaşarak mehrin teslimiyle ilgili rızaen bir karara vararak böyle bir duruma razı olmuşlardır. Ancak mehrin kocanın vefatı ve boşanmanın gerçekleşmesi durumunda kadına teslim edilmesi gerekli olduğu için böyle bir durumda mehir muaccele dönüşmüş olur.¹⁴ Bu durumda kadına mehrin hemen teslim edilmesi gerekir.

İslam hukukunun mehirle ilgili sabiteleri günümüz açısından değerlendirilmesi gereken bir husustur. Mesela evliliğin başında mehrin kadına teslim edilmesinden sonra mehrin koca tarafından kadından alınarak kullanılması ülkemizde çok yaygın bir uygulamadır. Evlilik birlikteliği içinde mal ayrılığı gibi bir durum söz konusu olmadığı gibi boşanma gibi bir durum da düşünülmediğinden kadın mehrini kocasına rızaen veya zorunlu olarak vermek durumundadır. Hatta çoğu zaman kadının mehri ile koca, iş hayatını yeniden kurgulamakta, yeni yatırımlar yapmakta veya ev almaktadır. Kadın evlilik birlikteliğini zedelememesi için kocasının bu taleplerini kabul etmektedir.

13 Talâk/6

14 Hadi Sağlam, “İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası mıdır?” *Universal Journal of Theology* 1.1 (2016): 1-19.

Kadının evlilik birlikteliği içinde bu durumu kabul etmek zorunda olması, bir gün boşanma ihtimalini hiç düşünmediği için bu duruma razı gelmesi gibi durumlarda mehrin, boşanma ve kocanın ölümü durumunda kadına teslim edilmesi gerekliliği yeniden düşünülmelidir. Klasik fıkıh kaynaklarında rastlayamadığımız bu durum yerel saikler açısından değerlendirilmelidir. Dolayısıyla evlilik birlikteliği içinde koca tarafından kullanılan mehrin boşanma veya vefat durumunda kadına iade edilmesi kanaatimizce İslam hukuku açısından daha uygundur.

1.3.3. Kadının Barınması (Süknâ)

Kocanın karısını boşamasından sonra kadının iddet bitimine kadar kocasının evinde kalma/barınma hakkına İslam hukukunda süknâ hakkı denmiştir. Kur'an boşanmış kadının barınma/sükna hakkını şu ayetler ile ifade etmiştir:

*“Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar, onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun.”*¹⁵ *Onları sıkıştırıp-gitmelerini sağlamak için-kendilerine zarar vermeye kalkışmayın*¹⁶ Bu ayetler boşanmış kadının barınma ihtiyacının zaruretine binaen verilmiş bir hak olarak kabul görmüştür. Ayette geçtiği üzere bu hak sadece kadının aşık bir hayasızlık olan sadakatsiz bir eyleminden dolayı düşebilmektedir. Onun haricinde herhangi bir gerekçeyle kadının elinden alınamayacağı gibi barınma için tahsis edilmesi gereken meskeni/konutu terk etmesi için kendisine zarar verecek eylemlere başvurmak da yasaklanmıştır.

1.3.4. Boşanmış Kadının Maddi-Manevi Tazminat Hakkı

İslâm hukuku adalet ve hakkaniyetin sağlanması; zulmün ve fesadın giderilmesi can, din, akıl, malve namusun korunması için

15 Talâk, 65/1.

16 Talâk, 65/6.

maddi ve manevi her türlü önlemin alınmasını gerekli görmüştür. Kadın, erkek ve çocuk ayırımı yapmaksızın insana zarar verecek olan her türlü eylemi yine maddi manevi ayırımı yapmaksızın yasaklamıştır. İnsanın en temel hakları olan bu haklar İslam hukukunda zarûriyyat olarak isimlendirilmiş olup; bu hakların zedelenmesi ve korunması için ceza hukuku bağlamında tedbirler, müeyyideler konulmuş çeşitli önlemler alınmıştır.

Psikolojik ve sosyolojik ve hatta biyolojik yönüyle insan hayatını her yönüyle etkileyen evlilik birlikteliğinin sonlanması erkek ve kadında birçok zararlar meydana getirebilmektedir. Boşanma nedeniyle kişilik hakları zedelenen tarafın bu nedenden dolayı yaşadığı üzüntüyü, acıyı veya kaybı belli kusur ölçütleri ile maddi-manevi tazminat şeklinde karşı taraftan tazmin etmesi hem modern hukukta hem de İslam hukukunda kabul görmüştür. Nitekim İslam öncesi Türk hukukuna da baktığımızda boşanma durumunda kocanın çeyizle beraber karısına bir yatak ve bir at vermesini zorunlu tuttuğu görülmüştür. Bu uygulama bir manevi tazminat uygulaması olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ Burada görüldüğü gibi boşanan eşin yaşamış olduğu maddi manevi zararlar belirli bazı eşyaların kendisine teslim edilmesi ile giderilmeye çalışılmaktadır.

İlke olarak her türlü zararın tazminini kabul eden İslam hukuku, boşanma nedeniyle tarafların birbirine verdiği zararı telafi etmemesi veya ihmâl etmesi mümkün değildir. Nitekim boşama aşamasına girmiş kocanın karısına zulmetmeden ve zarar vermeden kadının iddeti bittikten sonra ya yanında güzellikle tutmasını veya güzellikle boşamasını Allah Bakara 231. Ayette şöyle emretmektedir: *“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurdıklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek*

¹⁷ Abdullah Benli, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 210.

haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiştir. Allah'ın âyetlerini sakın alaya almayın. Allah'ın size bahsettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.” Her konuda adaleti ve hakkaniyeti emreden Allah boşanma sürecinde özellikle de güçlü pozisyondaki erkeğe bu gücü ve hakkı kötüye kullanmasını yasaklamaktadır. Aynı zamanda îla ve zihar gibi boşamanın olmayıp tamamen kadına zulüm aracı olan bu uygulamaları belli yaptırımlar ile sınırlar getirmiş bu tür yollara başvurmayı dolaylı olarak engellemiştir. Boşanmanın kişilere verebileceği zararları minimize etmek ve bu süreci vahyin ışığında güzellikle yönetebilmek kişilik haklarının korunması açısından önemli olmakla beraber gerçekleşen kayıpları ve zararları maddi-menavi tazminat ile gidermek İslam hukukunun adalet ilkesi ile uygunluk arz etmektedir.¹⁸

Günümüz açısından değerlendirdiğimizde ataerkil toplum yapısının toplumdaki topluma, coğrafyadan coğrafyaya farklılık arz etmesi güçlenen kadın imajıyla beraber boşanmanın iki tarafı kadın ve erkeğin bu süreci kullanarak birbirlerine ciddi zararlar vermesinin Bakara 231. âyet kapsamında değerlendirilmesi gereklidir. Değişen koşullar ile beraber sadece kadının korunması değil erkeğin ve çocukların korunması için tedbirlerin alınması bu sürecin adalet, hakkaniyet ve kişilik haklarını koruyacak şekilde yönetilmesini gerekli kılmıştır.

1.3.5. Müt'a

Sözlükte müt'a kelimesi “faydalanma, menfaat” anlamına gelmektedir. Fıkıhta birçok alanda geçmekte olan müt'a özellikle talak bahsinde “Müt'atü't-talâk” olarak geçmektedir. Bir kadının

18 Mehmet Dirik, “İslâm Hukuku Açısından Boşanma Tazminatı” *Balıkesir İlahiyat Dergisi*, 16, (2022), 91-140.

mehri belirlenmeden ve zifaf gerçekleşmeden boşanması halinde kadına verilecek maddi destek olarak geçmektedir.¹⁹ Zifaf gerçekleşmeden boşanmanın vaki olması nedeniyle kadına verilecek olan bu maddi destek örfe uygun giyecek elbise, para veya para dışında benzer bir şey olabilir.²⁰ Bu yönüyle müt'a evlilik öncesi ayrılıklarda manevi bir tazminat olarak değerlendirilebilir. Nitekim nişanlanmış ve daha sonra nikah akdi gerçekleşmiş bir kadının, yaşamış olduğu boşanma eyleminden dolayı üzülmüş ve toplum nezdinde zedelenmiş onuru, kendisine verilecek maddi bir destekle ile tazmin edilmek istenmiştir.

2. Türk Medeni Kanunu'nda Nafaka Türleri

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) tedbir, yoksulluk, iştirak ve yardım şeklinde dört tür nafakayı kabul etmiştir. Bu kanun evlilik birlikteliğinin boşanma ile sona ermesi halinde birincisi boşanmış eşler arasında yoksulluğa düşecek taraf lehine sürekli nafaka mükellefiyeti, ikincisi de eşler arasında mevcut veya beklenen menfaatleri zedelenen daha az kusurlu veya kusursuz tarafın kusurlu taraftan maddi-manevi (varsa) tazminat isteme yetkisi öngörmektedir. Nafaka ve maddi-manevi tazminatla ilgili güncel tartışmaların kaynağını bu iki husus teşkil etmektedir.

2.1. Tedbir Nafakası

Türk Medeni Kanunu madde 169'da "*Boşanma veya ayrılık davası açılınca hâkim, davanın devamı süresince gerekli olan, özellikle eşlerin barınmasına, geçimine, eşlerin mallarının yönetimine ve çocukların bakım ve korunmasına ilişkin geçici önlemleri re'sen alır*" denilerek tedbir nafakası öngörülmüştür. Kanun tedbir nafakasının mükellefi hakkında kadın-erkek veya karı-koca ay-

19 İbrahim Kâfi Dönmez, "Müt'a" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,2006) 32/174-180.

20 Bakara, 2/236.

rımı yapmamıştır. Tedbir nafakası ekonomik olarak zayıf tarafı koruyacak şekilde mahkeme tarafından takdir edilir. Boşanma davasının neticelenmesiyle birlikte bu nafaka sona ermektedir. Tedbir nafakasını, ayrılık veya boşanma dava süreci sebebiyle yoksulluğa düşecek eş veya reşid olmayan müşterek çocuklar hak ederler.

2.2. Yoksulluk Nafakası

i. Yoksulluk nafakası: TMK 175/1’de yoksulluk nafakası “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir” şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre boşanma ile sona eren evlilikte taraflardan boşanmada kusuru daha ağır olmamak kaydıyla ve boşanma sebebiyle yoksulluğa düşecek tarafa diğer tarafın malî gücü oranında süresiz nafaka isteme yetkisi tanımaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluk nafakası boşanmada daha az kusurlu taraf lehine ve bu nafakanın ödenmemesi halinde yoksulluğa düşecek eş lehine takdir edilir. Bu nafakanın hak edilmesi hâkimin resen kararına değil, ilgili tarafın talebine binaen mahkemenin kararını gerektirir.

175/2’de ise “Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz” denilerek yoksulluk nafakasında mükellef sayılmak için kusurunun bulunması şartı aranmamıştır.

Yoksulluk nafakasının miktarı yükümlüsünün gelirine göre takdir edilir. Boşanan taraflar arasında yasada bir ayırım bulunmadığı halde, uygulamada genellikle kadınlar lehine bu nafakanın hükmedildiği, yoksulluk nafakası mükellefinin erkek olduğu bilinmektedir. Ayrıca nafaka miktarı artırılabilir veya kaldırılabilir. Bu nafakanın sona ermesi TMK 176’ıncı maddeye göre nafaka alacaklısının evlenmesine veya taraflardan birinin ölümüne bağlanmıştır.

Yoksulluk nafakasının süresiz olarak verilmesi çeşitli sıkıntılara yol açtığı için toplumda eleştirilere konu olmuştur. Çok kısa süre dahi evlilik yaşayıp boşanmış çiftlerden biri lehine diğer tarafa süresiz nafakaya hükmedilmesi, yoksulluk nafakası mükellefinin yaşantısında kısıtlılıklara yol açmış ve onu çeşitli mağduriyetlerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle yoksulluk nafakasının süresinin sınırlandırılması yönünde çeşitli çalışmalar yapma gereği duyulmaktadır.²¹

2.3. İştirak Nafakası

Türk Medeni Kanunu madde 182/2'de “*Velâyetin kullanılması kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde, çocuğun özellikle sağlık, eğitim ve ahlâk bakımından yararları esas tutulur. Bu eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır*” şeklinde iştirak nafakası maddeleştirilmiştir. Buna göre iştirak nafakası boşanma sonrası velayeti kendisine verilmeyen eşin çocuğun bakımına katkıda bulunmasıdır. Bu nafakanın mükellefi velayet kendisine verilmemiş olan eştir. Velayeti alan eşin talebi veya mahkemenin resen karar vermesiyle belirlenen iştirak nafakasında miktar tayini mahkemeye aittir.

Bu nafakanın kapsamına çocuğun yiyecek, giyecek, barınma, sağlık, dinlenme, eğitim, öğretim, harçlık, ulaşım giderleri girer. Çocuk kanunen reşit hale gelene kadar iştirak nafakası devam eder. Ancak TMK 328'inci maddesi gereğince bu nafaka, eğitim öğretim süresince devam eder.

2.4. Yardım Nafakası

Türk Medeni Kanunu madde 364'te “*Herkes, yardım etmediği takdirde yoksulluğa düşecek olan üstsoyu ve altsoyu ile kardeşlerine*

21 <https://www.yeniakit.com.tr/haber/nihayet-bir-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakani-milyonlarin-bekledigi-aciklamayi-yapti-1775306.html> (Erişim 4 Ekim 2023)

nafaka vermekle yükümlüdür. Kardeşlerin nafaka yükümlülükleri, refah içinde bulunmalarına bağlıdır. Eş ile ana ve babanın bakım borçlarına ilişkin hükümler saklıdır” denilerek yardım nafakası maddeleştirilmiştir. Buna göre bir ahlak ilkesi olan akrabalar arasında bulunması gereken yardımlaşma ve dayanışma düşüncesi bir hukuk kuralı şeklinde tezahür etmiştir. Bu nafakanın kardeşler arasında tesisi için yükümlü tarafın refah içinde bulunması, üstsoy ve altsoy arasında tesisi için nafaka talep edilen yükümlünün mali gücünün bulunması şarttır. Mirasçılık sırası çerçevesinde tayin edilecek yardım nafaka mükellefiyetiyle ilgili diğer hususlar TMK 365’ inci maddede sıralanmıştır.²²

3. Süresiz Yoksulluk Nafakası ile İlgili Tartışmalar

Yoksulluk nafakası evliliğin boşanma ile neticelenmesinden dolayı ortaya çıkan mali sonuçlardan biridir. Bu nafaka türü (TMK175/1) boşanma nedeniyle yoksulluğa düşecek olan tarafın, hayatını idame etmek için diğer tarafın maddi durumuna göre kusurunun daha ağır olmaması şartıyla süresiz olarak talep edebileceği bir nafaka türüdür. Mahkemenin yoksulluk nafakasına hükmedebilmesinin belli başlı şartları vardır. Bu şartları şöyle sırlayabiliriz:

1. Evlilik birlikteliğinin boşanma veya butlan ile sonlanmış olması,
2. Boşanma nedeniyle yoksulluğa düşen eşin kendisine nafaka ödenmesi için talepte bulunması,

²² Madde 365- Nafaka davası, mirasçılıktaki sıra göz önünde tutularak açılır. Dava, davacının geçinmesi için gerekli ve karşı tarafın ödeme gücüne uygun bir yardım isteminden ibarettir. Nafakanın, yükümlülerin bir veya birkaçından istenmesi hakkaniyete aykırıysa hâkim, onların nafaka yükümlülüğünü azaltabilir veya kaldırabilir. Dava, nafaka alacaklısına bakmakta olan resmî veya kamuya yararlı kurumlar tarafından da açılabilir. Hâkim, istem hâlinde, irat biçiminde ödenmesine karar verilen nafakanın gelecek yıllarda tarafların sosyal ve ekonomik durumlarına göre ne miktarda ödeneceğini karara bağlayabilir. Yetkili mahkeme, taraflardan birinin yerleşim yeri mahkemesidir.

3. Nafaka talebinde bulunan eşin boşanma nedeniyle yoksulluğa düşmesi,
4. Yoksulluk nafakası talebinde bulunan eşin diğer eşten daha fazla kusurlu olmaması
5. Kendisinden nafaka talep edilen eşin bu nafakayı ödeyebilecek mali gücünün olması.²³

TMK 175/1'e göre nafaka miktarı, nafaka alıcısı olan eşin geçimi için gerekli olan meblağ göz önünde bulundurularak belirlenir. Yargıtay'ın göre yoksulluk tanımına göre: Yeme, barınma, giyinme, sağlık, kültür, ulaşım ve eğitim gibi kişinin maddi varlığını idame ettirmek için zorunlu ve elzem görülen ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde maddi geliri olmayanlar yoksuldur.²⁴ Öğretide ise baskın olan uygulamaya göre, yoksulluk nafakasının amacı kural olarak, evlilikten önceki yaşam standardından ziyade; boşanma sebebiyle eşin yoksulluğa düşmesinin engellemesi hedeflenmektedir.²⁵ Yasada erkek ve kadın ayırımı yapılmadığı görülmekle beraber uygulamada yoksulluk nafakasının alacaklısı daima kadın olmuştur. Nitekim Yargıtay kararlarında asgari ücret ile çalışan eşin yoksulluk nafakası talep etmesinin engel teşkil etmediğini ifade etmesine rağmen maalesef bu madde sadece kadın için geçerli olmuştur. Yani asgari ücretle çalışan bir kadın boşandığı eşinden yoksulluk nafakası isteyebiliyorken aynı durumda asgari ücretle çalışan bir erkek, böyle bir talepte bulunamamaktadır.

3.1. Süresiz Yoksulluk Nafakasının Tarihi Gelişimi

Yoksulluk nafakası ülkemizde 04.05.1988 tarihinden önce yürürlükte olan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin 144'üncü

23 Kürşad Yağcı "Yoksulluk Nafakasında "Süresizlik" Sorunu", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76/1, (2018), 324.

24 <http://www.ilhanhelvaciturkmedenikanunu.com/turk-medeni-kanunu/turk-medeni-kanunu-madde-175> (Erişim 21 Eylül 2023).

25 Yağcı "Yoksulluk Nafakasında "Süresizlik" Sorunu" 324.

maddesi gereğince bir yıl ile sınırlı olarak ödenmekteydi. Hâkim en fazla bir yıl yoksulluk nafakasına hükmedebiliyordu. Dolayısıyla bu sürenin uzatılması veya bir yıldan daha az olması mümkün değildi. Ancak İsviçre Medeni Kanunu'nda herhangi bir süre sınırının bulunmaması nedeniyle yoksulluk nafakasının bir yıl ile sınırlandırılmış olması bu nafaka türünün anlam ve amacına ters bulunmuştur. Netice itibariyle 3444 sayılı kanunun 6'ncı maddesiyle değiştirilmiştir. Gerekçe olarak bir yılın bitimiyle yoksulluktan kurtulamayan eşin mali açıdan kendi haline terk edilmiş olması ise eleştirilere konu olmuştur.²⁶

3444 sayılı Kanun gereği yapılan değişiklik ile yoksulluk nafakasının talep edildiği takdirde “süresiz” olarak hüküm verileceği kabul edilmiştir. Oysa model olarak alınan İsviçre Medeni Kanunu'nun 152'inci maddesinde “süresiz nafaka mecburiyeti” şeklinde bir zorunluluk ifadesi geçmemekteydi. Tam aksine hâkim nafaka süresini kendi kanaatine ve tarafların durumuna göre hükmediyordu. Buna rağmen ülkemizde 22.11.2001 tarihli Türk Medeni Kanunu 175.'inci maddesinin 1'inci fıkrasında yoksulluk nafakasının süresiz olarak talep edilebileceği esas kabul edilerek yeni yasa metni 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁷

3.2. Yoksulluk Nafakasının Süresizliğini Savunanların Gereksinimleri

Yoksulluk nafakasının kanunla belirlenecek bir süreyle sınırlandırılmasının doğru olamayacağını savunanlar bu sürenin eşlerin ve çocukların durumuna göre hâkim tarafından değerlendirilerek takdir edilmesini daha uygun görmektedirler.²⁸ Bu görüşü savunanların özellikle vurgulamak istedikleri noktaları şöylece sıralamak mümkündür.

26 Yağcı “Yoksulluk Nafakasında “Süresizlik” Sorunu” 327.

27 Yağcı “Yoksulluk Nafakasında “Süresizlik” Sorunu” 327.

28 Oktay Özdemir, “Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı” 43.

Özellikle uzun süren evliliklerde, eşlerden birinin çalışma hayatından uzak kalması evin ve çocukların bakımıyla ilgilenmesinden dolayı yeniden iş hayatına dönmesinin zor olacağı hatta neredeyse imkansız olacağı görülmektedir. Söz konusu kanunda yapılacak süre sınırlandırması ile bu sürenin yetersiz olabileceği ve bu durumun hakkaniyete muhalif sonuçlara neden olacağı açıktır.

Boşanmayla biten evlilik birlikteliği kısa süreli olsa bile, eşlerden birinin akıl hastalığı veya engel durumu gibi zorlayıcı sebeplerden dolayı çalışmaya güç yetirememesi veya imkan bulamaması ve geçimini sağlayabilecek herhangi bir gelirin bulunmaması, gelirin bulunması halinde de bunun yetersiz olması gibi durumlarda yasa ile süresi belirlenmiş nafakanın kesilmesi ile bu eşin güç bir duruma düşeceği kesindir. Bu durumdaki eş için ya uzun süreli ya da süresiz nafaka hükmedilmelidir.

Evlilik süresi kısa olsa bile bazen bu kısa süre içinde kadının gebe kalması mümkündür. Böyle bir durumda doğacak çocuğa bakmak zorunda kalan annenin çalışma imkanı olmayacaktır. Nafakanın kanunda belirlenmiş bir süre ile sınırlanması çalışmayıp çocuğuna bakmak durumunda olan anne için hakkaniyete uygun olmayacaktır.²⁹

Gerekçeler incelendiğinde söz konusu olan süresiz nafakanın alıcısı olan kadının korunması öncelenmiştir. Özellikle de evlilik nedeniyle çalışmayıp, çocukların ve evin sorumluluklarını üstlenmiş ve çalışma hayatından uzak kalmış kadının yeniden çalışma hayatına adapte olmasının neredeyse imkansız olduğu düşünülmüştür.

29 Nafiye Yücedağ, "Kadının Talep Ettiği Yoksulluk Nafakası.", 6. Uluslararası Suç ve Ceza Film Festivali "Yoksulluk", *Tebliğler*, ed. Adem Sözüer, (İstanbul: Oniki Levha, 2009), 526.

3.3. Yoksulluk Nafakasının Süresizliğine Getirilen Eleştiriler

Evliliğin sonlanması halinde yoksulluğa düşen tarafın talebi ile hükmedilen yoksulluk nafakasının süresiz olarak kabul edilmesi hem hukukçular hem de toplum tarafından adalet ve hakkaniyete uygun bulunmadığından çeşitli gerekçelerle eleştirilere konu olmuştur.³⁰ Sözelimi hukuk sistemi içinde hak düşürücü ve zamanaşımı gibi sürelerin bulunmasına rağmen yoksulluk nafakasının sanki aynı bir hakmış gibi süresiz olarak kabul edilmesi kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Yoksulluk bir toplumsal sorun olmasına rağmen yoksulluk nafakasının süresiz olarak nafaka borçlusuna yüklenilmesi doğru değildir.³¹

Yoksulluk sorununa çözüm üretmek sosyal devlet ilkesi gereğince Anayasa'nın 2'inci maddesinde geçtiği gibi devletin yükümlülüğüdür. Aynı zamanda Anayasa'nın 41'inci maddesi gereğince, sosyal devlet ilkesine göre aile ve aileyi ilgilendiren birçok unsurun devletin sorumluluğunda olduğunu ve bu sorumluluk gereği teşkilatlanması gerektiğini belirtir. Bu sorumluluklar ailenin huzur ve refahını sağlamak, ananın ve çocukların korunması için gerekli tedbirler almak, aile planlanması gibi unsurları barındırır. Bu bağlamda boşanmış eşlerin boşanmadan dolayı yoksulluğa düşmelerini engellemek, hayata yeniden tutunmasını sağlamak ve yeni bir aile kurabilmesi için çözümler getirmek de bu yasanın kapsamına girmektedir. Boşanan eşlerin hayata yeniden uyum sağlayabilmesi için birbirlerinden olabildiğince kopmaları gerekmektedir. Ancak süresiz nafaka nedeniyle nafaka sorumlusu olan taraf kanunda yoksulluk nafakasını düşüren sebepleri sürekli olarak araştırma gereği duyarak; boşandığı eşini kontrol etme gereği hissedecektir. Bu durum da boşanmış olduğu halde eski

30 Ömer Arbek, "Boşanmanın Mali Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54/1, (2005), 145.

31 Ö. Uğur Gençcan, *Boşanma Tazminat ve Nafaka Hukuku*, (Ankara: Yetkin, 2008), 1093.

eşin özel hayatına müdahil olacaktır. Yoksulluk toplumsal bir sorun olmasına rağmen boşanma nedenine bağlanması ve nafaka yükümlüsüne süresiz bir sorumluluk yüklemesi hakkaniyet ve mantık açısından tutarsız bulunarak eleştirilmiş aynı zamanda nafaka alacaklısını kendi ayakları üzerinde durmasını engellediği, çalışmak yerine nafaka ile geçinebileceği için tembelliğe neden olduğu ifade edilmiştir.³²

14 Mayıs 2016 tarihinde Meclis Araştırma Komisyonu aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen unsurları tespit etmek, boşanma olaylarını araştırmak ve ailenin güçlendirilmesi için saha çalışması yapmıştır. Nitekim bu raporda en çok dikkat çeken unsurlar çok kısa süren, hatta fiili birliktelik gerçekleşmemiş evliliklerde, eşit kusurluluk halindeki boşanmalarda, eşlerden özellikle de erkeğin süresiz olarak yoksulluk nafakası ödemesi, bu nafakayı ödeyen eş için orantısız bir ceza olarak tespit edilmiştir. Raporun ilgili bölümünü olduğu gibi aşağıda aktarıyoruz:

“Saha çalışmalarında görüldüğü üzere, çok kısa süren (birkaç gün), hatta fiili birliktelik gerçekleşmemiş ve/veya eşit kusurluluk halindeki boşanmalarda, eşlerden birinin süresiz olarak yoksulluk nafakası ödemesi, bu nafakayı ödeyen eş için orantısız bir ceza haline geldiği ifade edilmiştir. Yoksulluk nafakasının süresiz olarak verilmesi, bir sorun olarak belirtilmiştir. Bunun aynı zamanda kadının güçlenmesinin önünde bir engel olduğu da söylenmiştir. Eşlerden birinin süresiz olarak yoksulluk nafakasını ödemesi, özellikle eşit kusur ve çok kısa süreli ve/veya fiili birliktelik olmadan sona eren evliliklerde, bu nafakanın yeni bir çatışmaya yol açmaması ve hakkaniyetli bir uygulama için, yoksulluk nafakasını ödeyecek eşin yükümlülüğünün süreli olması gerektiği, farklı ülkelerde görüldüğü gibi belirli bir sürede verilmesine ve akabinde de oluşturulacak

32 Saibe Oktay Özdemir, “Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı”, *Public and Private International Law Bulletin*, 35/1, (2015), 43.

*bir fon üzerinden yoksulluk nafakasının ödenmesine yönelik ilgili kurumlarca çalışma yapılması önerilmektedir*³³

Raporda geçen bu ifadeler ve gelen eleştiriler neticesinde bu konu sık sık meclis gündemine gelmiş olduğu halde hâlâ bu alanda somut bir adım atılmamıştır.³⁴

Adalet Bakanlığı yetkililerince en son yapılan açıklamalara göre 2023 meclis çalışmaları içinde ilk gündem olacak çalışmalarından biri süresiz nafaka olgusunun yeniden düzenlenmesi olup; kamu vicdanına uygun, aile bütünlüğüne katkı sağlayacak, yeni bir yasama hedeflenmektedir.³⁵ Süresiz nafaka olgusunun revize edilmesi ile boşanan eşlerin birbirinden tamamen ayrılmasına ve bu vesile ile yeni hayatlarında daha huzurlu olacakları düşünülmektedir. Bu bağlamda yeniden evlenmeleri ve yeni kurulacak ailenin daha sağlam bir zeminde olacağı ön görülmüştür.

3.4. İslam Hukuku Açısından Yoksulluk Nafakasının Değerlendirilmesi

Birinci bölümde incelediğimiz boşanmanın sonucu olarak ortaya çıkan iddet nafakası, müt'a, maddi-manevi tazminat, muaccel mehrin teslimi dışında genel olarak İslam hukukunda yoksulluk nafakasına kıyas edebileceğimiz süresiz, devamı olan bir nafaka türüne rastlamak mümkün değildir.

Özellikle konuyla bağlantı kurduğumuz iddet nafakası için temel nasslara dayanarak bütün müçtehitler, kadının hamile olmadığı bir durumda boşanmayı müteakip üç hayız veya üç temizlik süresi iddeti devam edinceye kadar; hamile olması durumunda ise doğum gerçekleşinceye kadar nafakasının kocanın

33 <https://www.aile.gov.tr/athgm/duyurular/281218-01-nolu-duyuru/> (Erişim21 Eylül 2023).

34 Müebbet nafakaya çözüm yolda (star.com.tr) (Erişim 21 Eylül 2023).

35 <https://www.yenisafak.com/suresiz-nafaka-kalkiyor-mu-nafaka-sistemi-nasil-olacak-son-durum-ne-h-4548810> (Eişim21 Eylül 2023).

yükümlülüğünde olduğuna görüş birliği içinde olmuşlardır.³⁶ Bu durumda başka bir neden yoksa kadının kendisinden ayrılıp boşanma yaşadığı kocası için beklediği iddet bittikten sonra yoksulluk nafakası alması caiz görülmemektedir.

İslâm hukuku, evliliğin sonlanması ve iddetin bitiminden sonra eşlerin birbirlerine karşı evlilikten doğan haklarını ve sorumluluklarını sonlandırmaktadır. Boşanma nedeniyle birbirine yabancı konumuna gelen erkek ve kadının yeni bir hayat kurması için de gerekli olan bu modeldir. Maalesef süresiz yoksulluk nafakası ile bu mümkün olmamakta ve boşanan eşler arasındaki bağ devam etmektedir. Hatta erkek ve kadın bazen yeni bir hayat kurmakta zorlanmakta ve bazen de aile faciaları yaşanmaktadır.

İslâm hukukunda boşanan kadının iddeti bittikten sonra eğer muhtaç durumda ise nafakası ittifakla, üst soy ve alt soydan olan yakınları tarafından karşılanması gerekmektedir. Böyle bir yakını olmayan kadının barınma ve nafaka ihtiyacı ise doğrudan devlet bütçesinden ödenmek üzere hakimın kamu otoritesine bırakılmıştır. Söz gelimi böyle bir durumda devletin bütçesinden hakimlerin kullanabileceği bir tahsisat oluşturulmuştur. Nitekim TMK. Madde 364-365'e göre boşanmış kadınların hem üst hem alt soydan ve yan soy olan kardeşlerden ihtiyaç halinde nafaka talep edebileceğini belirtmiştir. Fakat ülkemizde bu konuda

36 Ebû Saïd Abdüsselâm b. Saïd b. Habîb, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, thk. Abdullah el-Minşâvî (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2005) 2/467; Ebû Muhammd Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî Sa'lebî, *el-Ma'üne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne "el-İmam Mâlik b. Enes"*, thk. Humeys Abdülhak (Mekketü'l-Mükerrreme: Mekketü't-Ticâriyye, ts.) 1/933; Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, thk. Ebû Üsâme Selim el-Hilâlî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013) 2/752; Muhammd b. İdris Şâfiî, *el-Üm*, thk. Rifât Fevzî Abdülmuttalib. Mansûra (Dâru'l-Vefâ, 2008), 6/603-604; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Avaz (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 2003), 3/258; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb Şîrbînî, *Delilleriyle Büyük Şâfiî Fıkhı Muğnîlmuhâc Minhâcü't-tâlibîn Şerhi*, çev. Soner Duman (İstanbul: Mirac Yayınları, 2015) 14/446; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 2/78; Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr) Hassâf, *Kitâbü'n-nafakât*, nşr. Ruhi Özcan (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978), 205.

kadınların akrabalarından değil boşandığı eşinden yoksulluk nafakası talep ettiği görülmektedir.³⁷

Türkiye’de benimsenmiş sosyal devlet anlayışına göre eşini kaybeden ihtiyaç halindeki dul kadınlara maddi destek verilmesine rağmen eşinden boşanmış olan kadınlar için böyle bir maddi desteğin bulunmadığı görülmektedir.³⁸ İslam hukukuna göre ve çağdaş sosyal devlet anlayışına göre yoksulluk ile mücadele ve alınacak tedbirler bağlamında yoksulluk nafakasının belli şartlar dahilinde devletin ukdesinde gerçekleşmesi gerektiği düşünülebilir.

Evlilik birlikteliğinin boşanma veya fesih nedeniyle bitmesinden sonra, reşit olmayan veya reşit olsa bile herhangi bir zorlayıcı sebepten ötürü bakıma muhtaç durumda olan çocuklar anneye verilebilmektedir. Bu durumda çocukların bakımı nedeniyle annenin babadan nafaka talep etmesinin hakkaniyete uygun olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim ilk bölümde değinildiği üzere İslam hukukunda çocukların bakımı ve nafakası her durumda erkeğin sorumluluğundadır.³⁹ Bu nafakanın süresiz yoksulluk nafakası olarak algılanmaması ve başka bir isimle isimlendirilmesi gerektiği düşünülmelidir. Çünkü yukarıda TMK tarafından benimsenen nafaka türleri arasında yer alan iştirak ve yardım nafakası bu nafakayı ifade etmemektedir. Gözlerden kaçan bir durum olan, boşanan kadının çocukların velayetini almak zorunda kaldığı durumlarda, bu anne için gerek iş hayatına dahil olmak ve gerekse de yeni bir evlilik yapmak zorlaşabilmektedir. Her kadın için geçerli olmamakla birlikte, kadının hayatını kısıtlayan ve evlenmesini zorlaştıran bu durumun görülen nafaka davalarında değerlendirilmesi düşünülmelidir.

37 Recep Çetintaş, Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (2023), 41/105-131.

38 <https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/esi-vefat-etmis-kadinlara-yonelik-yardimlar/>

(Erişim 14 Eylül 2023).

39 Bakara/2/233

Ülkemiz özelinden yapılan çalışmalarda boşanma davaları sonucunda genelde çocukların velayeti anneye verilmektedir. Nitekim sadece 2021 yılında 174 bin 85 çift boşanmış ve 165 bin 937 çocuk bu durumdan etkilenmiştir. Sonuç olarak çocukların velayetinin 2021 yılında %76,1'i anneye, %23,9'u babaya verildiği görülmektedir.⁴⁰ Bu durumda erkekler çocukların velayetini anneye bırakmakta ve yeni bir evlilik yaparak neredeyse tüm sorumluluğu kadına yüklemektedir. Elbette ki bu sorumluluğun başkasına devredilmesinin asıl sorumluluk sahibi açısından bir külfeti olmalıdır. Aile hukuku ile ilgili yapılacak olunan çalışmalarda işin ehlinin bu durumları da değerlendirecek bir yasa çıkarmasını ailenin ve toplumun refahı için elzem görülmektedir.

Sonuç

Nafaka kavramı modern hukukta sadece boşanmadan sonra kullanıldığı halde İslâm aile hukukunda nikâh akdinin kurulmasıyla başlar ve evliliğin sona ermesi halinde belirli bir süre devam etmektedir. Nafaka sorumluluğu ahlakî, dinî bir sorumluluk olduğu kadar pozitif hukuk açısından bir hak ve sorumluluk niteliği taşır. Bu bağlamda nafaka konusunun Türk Medeni Kanunu'nda ciddi bir alanı kapsadığı söylenebilir. İslam hukuku açısından bakıldığında ise nafaka sorumluluğu bazı farklar bulunmakla birlikte evlilik birlikteliği süresince devam eden sonrasında bir zaman dilimi varlığını sürdüren bir takım hak ve sorumlulukları ifade eder.

Ülkemizde 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK), boşanan çiftlerden boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf lehine süresiz nafaka hakkı ve boşanma kaynaklı maddi manevi zarar gören tarafın zararının tazminini kabul etmiştir. Süresiz nafaka uygulaması yapılan saha çalışmaları neticesinde eleştirilmiş ve

40 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568#:~:text=Kesinle%C5%9Fen%20bo%C5%9Fanma%20davalar%C4%B1%20sonucunda%202021,%2C9'u%20babaya%20verildi> (Erişim 21 Eylül 2023).

revize edilmesi gerektiği sık sık gündeme getirilmiştir. Bu eleştirilerden bazıları şunlardır:

- Kısa süren hatta birkaç günlük evlilikler veya fiili birlikteliğin gerçekleşmemiş, eşit kusurluluk durumundaki boşanmalarda, eşlerden özellikle de erkeğin yoksulluk nafakası ödemesi orantısız bir ceza olarak görülmektedir. Bu orantısızlığı dengeleyecek düzenlemeler yapılmalıdır.
- Kadının süresiz olarak yoksulluk nafakası alması, onun güçlenmesini engelleyen bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Zira kadının alacağı yoksulluk nafakasına güvenerek çalışmak istememesi onun güçlenmesini engelleyen bir duygu durumu yaratmaktadır.
- Erkek ödediği süresiz yoksulluk nafakasının kaldırılması için belli bazı durumların oluşup oluşmadığını öğrenmek için kadının hayatını araştırmak isteyecektir. Erkeğin süresiz olarak yoksulluk nafakası ödemesi boşanmış olduğu kadının özel hayatına tekrar tekrar müdahil olmasına ve bu nedenle de yeni çatışmaların oluşmasına neden olmaktadır.
- Süresiz nafaka uygulaması nedeniyle nafaka yükümlüsü olan eşin yeni bir evlilik kurması veya olası evliliğin olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bu da aile kurumunun zedelenmesine neden olmaktadır.
- Adalet ve hakkaniyet ışığında, yoksulluk nafakası ödemesinin süreli olması gerektiği, oluşturulacak bir fon üzerinden ilgili kurumlarca bu alanda çalışma yapılması düşünülmelidir.

İslam aile hukukunda nafakayı değerlendirdiğimizde, koca tarafından evlilik sürecinde karısının iâşesini ve ihtiyaçlarını temin etmek üzere ödediği veya sağladığı bir durumdur. Bu bağlamda özellikle boşama/talak sürecinde ve sonrasında ilgilendiren iddet durumunda nafakadan bahsedilebilir. Genel olarak özellikle “*Kadının irtidadı veya hürmet-i musâhareye se-*

bebiyet vermesi halinde iddet nafakası talep edemez.” olması ve emsal durumlar da kadının kusurlu görülmesi nafaka hakkını düşürmektedir. Dolayısıyla İslam hukukunun bu yönüyle, medeni hukuktaki kusurlu eşin diğer eşten nafaka talep edemeyecek olması her iki hukuk düzeni arasında bir benzerlik noktasıdır. Kadının ric'î talak ile boşanması durumunda iddet süresi içinde nafaka almaya devam etmesini İslam hukukçuları ittifakla kabul etmiştir. Bu durum ric'î talakta nikah bağının devam etmesi ve kocanın karısına her an dönme ihtimalinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bâin talakta ise aynı durum söz konusu olmadığından İslam hukukçuları bu konuyu farklı değerlendirmişlerdir. Kadının hamile olması durumunda ise bâin talak ile de boşanmış olsa dahi nafaka hakkı vardır.

Erkeğin boşanması neticesinde kadının İslam hukuku açısından ayrıca şu haklarının olduğu tespit edilmiştir:

- Teslim edilmemiş mehrin teslimi
- Süknâ hakkı
- Verilen zararların maddi-manevi tazmin edilmesi
- Evliliğin fiziki birlikteliğinin gerçekleşmeden bitirilmesi neticesinde müt'a denilen bir bedelin kadına verilmesi

İslâm hukukunda boşanan kadının iddeti bittikten sonra eğer muhtaç durumda ise nafakası ittifakla, üst soy ve alt soydan olan yakınları tarafından ödenmesi gerekmektedir. Böyle bir yakını olmayan bir kadının barınma ve nafaka ihtiyacı ise direkt devlet bütçesinden ödenmek üzere hâkimin içtihadına bırakılmıştır. Söz gelimi böyle durumda devletin bütçesinden hakimlerin böyle durumlarda kullanabileceği bir tahsisat oluşturulmuştur. Nitekim TMK. Madde 364-365'e göre boşanmış kadınların hem üst hem alt soydan ve yan soy olan kardeşlerden ihtiyaç halinde nafaka talep edebileceğini belirtmiştir. Fakat ülkemizde bu konuda kadınların akrabalarından değil boşandığı eşinden yoksulluk nafakası talep ettiği görülmektedir.

Mevcut sosyal devlet anlayışımıza göre de şu anda eşini kaybeden ihtiyaç halindeki dul kadınlara maddi destek verilmesine rağmen eşinden boşanmış olan kadınlar için böyle bir maddi desteğin olmadığını görmekteyiz. İslam hukukuna göre ve çağdaş sosyal devlet anlayışına göre yoksulluk ile mücadele ve alınacak tedbirler bağlamında yoksulluk nafakasının belli şartlar dahilinde devletin ukdesinde gerçekleşmesi gerektiği görülmüştür.

Evlilik birlikteliğinin boşanmadan veya fesih nedeniyle bitiminden sonra, reşit olmayan veya reşit olsa bile herhangi bir zorlayıcı sebepten ötürü bakıma muhtaç olan çocukların anneye verilen velayetleri durumunda annenin bu bakım nedeniyle babadan nafaka talep etmesinin hakkaniyete uygun olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim İslam hukukunda çocukların bakımı ve nafakası her durumda erkeğin sorumluluğundadır. Bu nafakanın süresiz yoksulluk nafakası olarak algılanmaması ve başka bir isimle isimlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Nitekim yukarıda nafaka türlerinden olan iştirak ve yardım nafakası bu nafakayı ifade etmemektedir. Gözlerden kaçan bir durum olan boşanan kadının, velayetini almak zorunda kaldığı çocuklar için gerek iş hayatında gerekse de yeni bir evlilik yapma noktasında birçok zor durumla karşılaşmasının kaçınılmaz olduğu bilinmektedir.

Ülkemiz özelinden yapılan çalışmalarda boşanma davaları sonucunda genelde çocukların velayetinin anneye verildiği görülmüştür. Bu durumda babaların çocukların velayetini anneye bıraktığı ve yeni bir evlilik yaparak neredeyse tüm sorumluluğu anneye yükledikleri şeklinde bir resim ortaya çıkmaktadır. Elbette ki bu sorumluluğun anneye devredilmesinin babaya yüklediği bir külfeti olmalıdır. Aile hukuku ile ilgili Adalet Bakanlığı'nın ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın beraber yapacakları çalışmalarda, işin ehlinin boşanma davalarının yerel saikleri ile bu durumları da değerlendirerek yasada revizyon yapmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim. "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/ 496-500. İstanbul: TDV yayınları, 2010.
- Acar, Hatice. *İslam Hukukunda Boşanma Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Alsaç, Hatice. "İslam Hukukunda Muhâlea ve TMK Anlaşmalı Boşanma ile Mukayesesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (Eylül 2022), 1166-1196.
- Arbek, Ömer. "Boşanmanın Mali Sonuçları". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54/1 (2005), 145.
- Benli, Abdullah. *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: 1985.
- Çağrı, Mustafa. "İnfak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/ 289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çetintaş, Recep. "Süresiz Yoksulluk Nafakasının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 41 (2023),105-131.
- Dirik, Mehmet. "İslâm Hukuku Açısından Boşanma Tazminatı". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 16 (2022), 91-140.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Müt'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erbay, Celal. *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*. İstanbul: Rağbet Yayınları,1998.
- Gençcan, Ö. Uğur. *Boşanma Tazminat ve Nafaka Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2008.
- Hassâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer (Amr). *Kitâbü'n-nafakât*. nşr. Ruhi Özcan. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978.
- İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*. thk. Ebû Üsâme Selim el-Hilâlî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali El-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru's-sadr, 1993.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.
- İsfahânî, Rağîb. *el-Müfredât fî Ğarîbü'l-Kur'ân*. çev. Abdülbaki Güneş/Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Kasanî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's- Senâ'i fî Tertibi'ş- Şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l- Kitab'l- İlmiyye,1997.
- Özdemir, Saibe Oktay. “Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı”. *Public and Private International Law Bulletin*, 35/1 (2015), 43.
- Sa'lebî, Ebû Muhammd Abdülvehhâb b. Ali b. Nasr el-Bağdâdî. *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne “el-İmam Mâlik b. Enes”*, thk. Humeş Abdülhak. Mekketü'l-Mükerreme: Mektebetü't-Ticâriyye, ts.
- Sağlam, Hadi. “İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası mıdır?”. *Universal Journal of Theology* 1.1 (2016): 1-19.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. thk. Abdullah el-Miñşâvî. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2005.
- Şâfiî, Muhammd b. İdris. *el-Üm*. thk. Rıfat Fevzî Abdülmuttalib. Mansûra. Dâru'l-Vefâ, 2008.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fî fihki'l-İmâm eş-Şâfiî*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Avaz. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2003.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Delilleriyle Büyük Şâfiî Fıkhi Muğnîlmuhtâc Minhâcü't-tâlibîn Şerhi*. çev. Soner Duman. İstanbul: Mirac Yayınları, 2015.
- Yağcı, Kürşad, “Yoksulluk Nafakasında “Süresizlik” Sorunu”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76/1 (2018), 324.
- Yücedağ,Nafiye, “Kadının Talep Ettiği Yoksulluk Nafakası” 6. *Uluslararası Suç ve Ceza Film Festivali “Yoksulluk”, Tebliğler*, ed. Adem Sözüer, İstanbul: Oniki Levha, 2009.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî. *Tâcü'l-Arûs Mincevâhiri'l Kâmûs*. thk. Komisyon. Dâru'l-Hidâye, ts.
- <https://www.yeniakit.com.tr/haber/nihayet-bir-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakani-milyonlarin-bekledigi-aciklamayi-yapti-1775306.html> (Erişim 4 Ekim 2023)

<http://www.ilhanhelvaciturkmedenikanunu.com/turk-medeni-kanunu/turk-medeni-kanunu-madde-175> (Erişim 21 Eylül 2023).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568#:~:text=Kesinle%C5%9Fen%20bo%C5%9Fanma%20davalar%C4%B1%20sonucunda%202021,%2C9'u%20babaya%20verildi> (Erişim 21 Eylül 2023).

<https://www.aile.gov.tr/athgm/duyurular/281218-01-nolu-duyuru/> (Erişim 21 Eylül 2023).

<https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/esi-vefat-etmis-kadinlara-yonelik-yardimlar/> (Erişim 14 Eylül 2023).

<https://www.yenisafak.com/suresiz-nafaka-kalkiyor-mu-nafaka-sistemi-nasil-olacak-son-durum-ne-h-4548810> (Erişim 21 Eylül 2023).

Müebbet nafakaya çözüm yolda (star.com.tr) (Erişim 21 Eylül 2023).

Topal, Şevket, “Dini ve Hukuki Açıdan Nafaka”, <https://www.yorungedergi.com/2018/11/dini-ve-hukuki-acidan-nafaka/> (Erişim 21 Eylül 2023).

HELAK KAVRAMI İLE AİLENİN DEĞİŞİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE İSLAM HUKUKU PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Ferruh ORUÇ¹

Giriş

İnsan, hem cinsleri ile bir arada bulunmak ve ihtiyaçlarını temin noktasında karşılıklı yardımlaşarak kaynaşmak tabiatı üzerine yaratılmış canlıdır. Kökeni hakkında yapılan değerlendirmelerde insan kelimesinin “أُنْسٌ” kökünden türediği görüşü, insanın yaratılışından gelen bir arada bulunma ve birbiri ile kaynaşma özelliğine vurgu yapmaktadır.² Hazreti Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) diğer insanlarla iyi geçinen, kolayca diğer insanlarla kaynaşan ve onlara yardımcı olan Müslümanı öven hadis-i şerifleri³ aynı noktaya dikkatleri çekmektedir.

İşte erkek ve kadının bir araya gelmesi ile oluşan aile, toplumun temel yapı taşı, cemiyetin en küçük birimidir. Yeni yuvanın kurucu iki kutbu ise kaynaşan hem cinsleri arasından birbirini seçen, muhabbet ve karşılıklı anlayışları ile bir olan

- 1 İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı muhammedforuc@gmail.com- ORCID: 0000-0002-2246-6579
- 2 Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh*, ed. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 3/905-906; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufâddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, ed. Safvân Adnân Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2011), 94.
- 3 Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi 'u ş-sahîh*, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1955), “Zikir”, 38; Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıv-sat*, ed. Tânk b. İvazullâh b. Muhammed Ebü Muâz - Abdülmuhsin b. İbrâhîm Hüseyinî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 6/58 (No. 5787).

erkek ve kadındır.⁴ Bu sebeple dini öğretilerin ve değerlerin harç yapıldığı bir yuva, sağlıklı yeni bireylerin yetişeceği ilk ocaktır. Buna karşılık dünya hayatının ve hazlarının öncelendiği aile ise birbirine rakip olacak adayların mücadele alanıdır. İslam dini tabilerine özneci değil özgeci olmaları, haz peşinde değil özünlüklerinde kalmaları gerektiğini salık vermektedir.

Toplu halde geçirilecek bir hayatın tek düze ve hiçbir sınırlanmadan devam etmesi düşünülemez. Böyle bir ortamda insandan beklenen kendisini, hayatı tanıması ve karşılaşacağı olumsuzlukları öngörmesi, gerekli tedbirleri almasıdır. Benzer durum insanların oluşturduğu tüm gruplar için de tabiidir. Ancak bireylerle varlık kazanan bu oluşumların da sağlıklı bir zemine oturtulması ve olası sorunlara hazır hale getirilmesi yine kendilerini oluşturan insanlar eliyle olmaktadır. Günümüzdeki toplumsal çözülme ve bozulma ilk olarak aile yapısında görülmektedir. Arkasında evliliğe ve aileye yönelik saldırılar yatmaktadır. İçinde yaşadığımız zaman dilimi sözü edilen bozuklukların türlü örneklerini bize sunmaktadır. Sağlıklı bireylerin yetişeceği ilk ocak aile olduğu gibi olumsuz örneklerin yetiştiği ilk yuva yine kötü aileler olmaktadır. Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazı insanların, ebeveyni elinde, İslam fitratını ve tevhidi kaybederek farklı kabullere yöneldiğini haber veriş⁵ bu noktada son derece anlamlıdır.

Ailenin kuruluşunu, değerini ve bugün karşı karşıya olduğu tehlikeleri ele alan çalışmamız temelde iki ana bölüm üzerine kuruludur. İlk bölümde, helak kavramı ve yakın ilişki içinde olduğu diğer ıstılahlar kısaca açıklandıktan sonra, İslam dininin iki ana kaynağı olan Kur'ân'dan ve Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnetinden bazı örnekler ile kelimenin terim anlamı desteklenecektir. İkinci bölümde ise İslam hukuku açısından ailenin inşası ve kurucu unsurları ele alındıktan

4 Bk. Rûm, 30/20-21.

5 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2012), "Cenâiz", 78; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Kader", 22.

sonra aile kurumuna verilen değer ile aileyi koruma amacıyla belirlenen yaptırımlar tanıtılacaktır. Genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümü ile araştırma sona erecektir.

1. Helâk

Arapça kökenli bir sözcük olan helâk sözlükte “yok olmak, tükenmek, ölmek” gibi karşılıklara gelmektedir.⁶ Türk dilinde ise anlamlarının yanında “bitkin duruma düşme” gibi mecazi kullanımlara sahiptir.⁷ Kavram olarak çoğunlukla sözlük anlamına uygun düşecek şekilde yer almaktadır. Buna göre “bir şeyin yok olması, birinin ölmesi” gibi anlamlarda kullanımı yaygındır.⁸ “Çiğnedikleri ilahi yasağa karşılık olarak bireyin ya da topluluğun cezalandırılması, yok edilmesi”, dini literatürde kelimeye yüklenen bir diğer karşılıktır.⁹ Mutarrizî (ö. 610/1213), helak kelimesinin “bozulma, nerede olduğu bilinemeyecek bir şekle bürünme” gibi anlamlara geldiğini ifade ettikten sonra İslam hukuku terimi olarak ise “sahibinin herhangi bir etkisi olmaksızın eşyanın yok olması, tükenmesi” anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁰

1.1. Ayetlerde Helâk Kavramı

Kur’ân-ı Kerim’de helâk kelimesinin gerek fiil gerek isim kalıbında altmıştan fazla türevi geçmektedir.¹¹ Pek çoğu işlenen

6 Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, ed. Mehdî Mahzûmî - İbrâhîm Sâmerrâî (Dâru'l-Hilâl, ts.), 3/377-378.

7 Şükürü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 2019), “Helak”, 1079.

8 Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 190.

9 İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), “Helâk”, 250-251.

10 Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdîseyyid b. Alî el-Hârizmî Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*, thk. Celâl Asyûtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011), 547-548.

11 Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 906-907.

günahlar nedeniyle geçmiş kavimlerin yok edilmesini, cezalandırılmasını ifade edecek bir çerçeveye sahiptir.¹²

Örneğin, “bir kavmin işledikleri günahlar yüzünden cezalandırılarak yok edilmesi, onların yerlerinde yeni nesillerin ortaya çıkarılması” anlamını gösteren âyet-i kerîme, helak kelimesinin yaygın kullanımına uygun düşmektedir.¹³ Bunun yanında kelimenin “bir şeye zarar vermek ve bir şeyi yok etmek” manası için münafıkların ahlakını resmeden âyet anılabilir.¹⁴ Şöyle ki, nefsinin esiri olan münafığın iş başına getirildiğinde yeryüzünde bozgunculuk peşinde koşacağı, ekinlere ve hayvanlara yani diğer insanların malvarlıklarına zarar vereceği bildirilmektedir.

İlahi hitap, insanların çarptırıldığı cezaların asıl nedeninin yine kendileri olduğunu beyan etmektedir. Bir toplum ancak Allah Teâlâ'nın koyduğu nizama ve dine karşı gelir, arzularının doğrultusunda yeni bir düzen ihdas etmeye çalışır, ilahi insicamı bozarsa karşılığının azap olacağı haber verilmektedir.¹⁵ Bu değişimlerden birisi de aile hayatına müdahaledir. Nitekim Kur'an, insan varlığının devamı için belirlenen kanunun, erkek ve kadının nikahla hayatlarını birleştirmeleri esasına dayandığını belirtmektedir.¹⁶ Bunun dışındaki birlikteliklerin meşru olmadığına ve insanın yaratılışına aykırı olduğuna işaret etmektedir.¹⁷ Dolayısıyla insanın kendi fitratına uygun olan iffet esasına dayalı aile hayatını değiştirmesi ya da tamamen terk etmesi hem bireysel hem de sosyal planda türlü şekillerde sınanmasına neden olacaktır.

Helâk ile yakın anlam ilişkisine sahip başka kavramlar bulunmaktadır. Bunlar arasında, özellikle, “sünnetullah” ifadesinin

12 Örnek olarak şu âyetlere bk. En'âm, 6/47; İsrâ, 17/16; Enbiyâ, 21/9; Kasas, 28/57-58; Ahkâf, 46/35.

13 Bk. En'am, 6/6.

14 Bk. Bakara, 2/205.

15 Bk. Enfâl, 8/53; Ra'd, 13/11; Şûrâ, 42/30.

16 Bk. Nisâ, 4/25-26.

17 Bk. A'râf, 7/80-81; Şuarâ, 26/165; Neml, 27/54-55; Ankebût, 29/28-29.

üzerinde durmak istiyoruz. Sünnetullah, “sünnet” ve “Allah” lafızlarının isim tamlaması şeklindeki terkibinden oluşmaktadır. “Yol, üslup; din, şeriat” manaları için kullanılan sünnet, “kural koymak; bıçağı bilemek” gibi anlamlara sahip olan سُنَّ fiilinden türetilmiştir.¹⁸ Sünnetullah şeklindeki kalıp kullanımı, Allah Teâlâ'nın dünya hayatının devamı için öngördüğü kurallar ve değişmez düzen manasını çağrıştırmaktadır. Bu ikisi arasında “değişmez düzen” anlamındaki sünnetullah, harikulade bir durum olmadığı sürece, güneşin doğması, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi gibi devamlılık gösteren işlerdir.¹⁹ Sünnetullah ifadesinden ilk akla gelen anlam da budur. Dini buyruklar, diğer bir ifade ile, şeriatlar anlamındaki sünnetullah ise insanların uyması teklif edilen, hayatlarını ona göre düzenledikleri manzumelerdir. Sünnetullah değişmez, şeriatlar ise değişkenlik gösterebilir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1109 [?]) ise makâsîd açısından şeriatlerin de değişime kapalı olduğunu belirtmektedir.²⁰ Semavi dinler arasında benzer tekliflerin bulunması da bu olguyu desteklemektedir.

1.2. Hadislerde Helâk Kavramı

Âyetlerde kullanıldığı anlam özelliklerine benzer şekilde Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şerefli ağızlarından sâdır olan sözlerde de helâk kelimesi ve türevleri çokça geçmektedir.²¹ Hadis kaynaklarında yapılacak temel bir taramada kelimenin sadece fiil-i mazi/geçmiş zaman formunda dahi binden fazla bir sayıda geçtiği görülecektir.

18 Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2138-2141; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 3/2121-2127.

19 Bk. Âl-i İmrân, 3/26-27; İsmail Çetin, *Mufassal Medeni Ahlak* (Isparta: Dilara Yayınları, 1998), 331-332; İsmail Çetin, *İttiba' Ehli Sünnete'dir* (Isparta: Dilara Yayınları, 2010), 414.

20 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, 429.

21 Arent Jan Wensinck vd., *el-Mu'cemü'l-müfhehes li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevî* (Leiden: Brill, 1969), 7/98-105.

Helak kelimesinin “işledikleri suçlar yüzünden geçmiş insanların cezalandırılması” anlamında kullanıldığı yerlere şu hadis örnek teşkil edebilir: Ebû Hüreyre'den (radiyallâhu anh-ö. 58/678) Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu sözleri rivayet edildi: “Size herhangi bir açıklama yapmadığım sürece bana soru sormayın. Zira sizden önceki ümmetler, dinin serbest bıraktığı konularda gerekli gereksiz çok soru sordukları ve dinleri hakkında peygamberleri ile görüş ayrılığına düştükleri için helak oldular. Dolayısıyla size bir şey emrettiğimde gücünüz yettiği kadar onu yerine getirin, sizi bir şeyden alıkoyduğumda ise o işe derhal son verin.”²²

Yine helak kelimesinin, “işledikleri günaha binaen bir topluluğun ilahi cezaya çarptırılması” anlamında geçtiği hadisler arasında şu olay anılabilir: Müminlerin annesi Hazreti Âişe'den (radiyallâhu anhâ-ö. 58/678) şöyle rivayet edildi: Benî Mahzûm kolundan hırsızlık yapan bir kadının durumu Kureyş kabilesini derinden sarsmıştı. Kimin onun affını talep edeceğine dair aralarında konuştular ve Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dostlarından Üsâme'den (radiyallâhu anh-ö. 54/674) başkasının buna cesaret edemeyeceğini dile getirdiler. Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem), Üsâme'nin (radiyallâhu anh) sözlerini dinledikten sonra: “Allah'ın tayin ettiği cezalardan biri hakkında mı şefaathçi oluyorsun!” deyip ayağa kalktı ve ashâbına şöyle hitap etti: “Ey insanlar! Sizden önceki ümmetler, şerefli bir kişi hırsızlık yaptığında onu salıverdikleri; güçsüz ve zayıf bir kimse hırsızlık yaptığında cezayı tatbik ettikleri için helak oldular. Allah'a ant olsun! Eğer Muhammed'in kızı Fâtıma (radiyallâhu anhâ-ö. 11/632) hırsızlık yapsaydı muhakkak onun elini keserdim.”²³

Kelimenin “bir şeyin zarar görmesi, yok olması, ölmesi” anlamındaki kullanımına şu hadis örnek gösterilebilir: Yahyâ b.

22 Buhârî, *el-Câmi 'u ş-sahîh*, “İ'tisâm”, 3; Müslim, *el-Câmi 'u ş-sahîh*, “Hac”, 412; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, ed. İsam Mûsâ Hâdî (Cübeyl: Dâru's-Sıddîk, 2014), “Sünnet”, 1.

23 Buhârî, *el-Câmi 'u ş-sahîh*, “Hudûd”, 12; Müslim, *el-Câmi 'u ş-sahîh*, “Hudûd”, 8.

Saîd el-Ensârî (radıyallâhu anh-ö. 143/760), Enes b. Mâlik'in (radıyallâhu anh-ö. 93/712) şu sözlerini işittiğini dile getirdi: Bir cuma günü bedevinin birisi Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına gelip 'Ey Allah'ın Rasülü! Sürüler, aileler, insanlar helak oldu' dedikten sonra Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) dua etmek için ellerini göğe doğru kaldırdı, insanlar da dua ederek O'nunla ellerini kaldırdılar. Enes b. Mâlik (radıyallâhu anh), onlar daha mescitten ayrılmadan yağmur yağmaya başladığını, bir sonraki cuma gününe kadar yağmaya devam ettiğini, sonunda aynı adamın tekrar Hazreti Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelerek şöyle söylediğini dile getirdi: 'Ey Allah'ın Rasülü! Yollar kapandı, yolcular mahsur kaldı.'²⁴

Bir önceki başlıkta erkek ve kadın birlikteliği dışında kurulan her şeklin sünnetullah ve dinlerin kabulüne aykırı olduğuna değinilmişti. Hazreti Lût'un (aleyhisselâm) kavminin daha önce hiçbir ademoğlunun tenezzül etmediği eşcinsel birlikteliğe yönelmelerine, yapılan uyarılara kulak asmayarak sonunda ilahi azaba uğramalarına dair örnekler hadis kaynaklarında bulunmaktadır.²⁵ Hâkim en-Nisâbüri'nin (ö. 405/1014) tahrîc ettiği iki hadiste dönemin insanların bu sapkınlığı normalleştirdiklerinin aktarımı²⁶ günümüzün haline ışık tutmaktadır. Uğradıkları büyük ceza sonucunda bir halkın toptan helak edilişi ve arta kalanların sonraki nesillere ibret olması adına korunması²⁷ oldukça çarpıcıdır.

24 Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, "İstiskâ", 19; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3/498.

25 Örnek olarak bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/611-613.

26 Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 2/613.

27 Bk. Ankebût, 29/34-35.

2. Aile

Kökeni Arap diline dayanan aile, *عالم* fiilinden türetilmiş sıfat soylu bir kelimedir. Sözlükte “sahibini, istemediği türlü şeylerden şemsiye gibi koruyan araç; geçim külfetini üstlenmek ve ihtiyaçları gözeterek bir arada yaşamak” anlamları göze çarpmaktadır.²⁸ Türkçede “nikah ya da kan bağıyla birbirine bağlı olan yakınlar; ortak gaye etrafında birleşen fertler” gibi anlamları ifade edecek kullanımlara sahiptir.²⁹ Bunlar arasında kendi ailelerini inşa eden erkek ve kadın taraflarından sadece kadını ifade etmek üzere mecaz yoluyla kullanımı³⁰ ayrı bir öneme sahiptir. Her ne kadar farklı bir araştırmayı gerektirse de aileyi bir arada tutan kadının bağlamından koparılmasının ne derece tehlikeli bir adım olduğuna işaret etmeden geçmek, en basit ifade ile, haksızlıktır.

Sosyoloji terimi olarak aile, toplumun inşasının ilk basamağını teşkil eden en küçük oluşumdur.³¹ Evlilik ve akrabalık gibi bağlarla kurulan aileler birleşerek büyük bir toplumu vücuda getirirler. Dolayısıyla aile kurumunun temelinde iki bireyin arzularının çok daha ötesinde üstün gayeler ve ülküler bulunmaktadır. Bunun en dikkat çekici örneklerini Hazreti Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazı eşleriyle nikahlanışının ve kızlarını evlendirmesinin arkasındaki hikmetlerde görmekteyiz. Şöyle ki, bir yandan aile hayatının hukuku ve ahlakı, ümmete, bizzat Hazreti Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) örneğinde öğretilirken diğer yanda komşu kabilelerin hatta devletlerin birbirine yakın ilişkilerle bağlanması gibi bir takım siyasi ve sosyal amaçlarla evliliklerin gerçekleştirilebileceği ortaya koyulmaktaydı.³² Yine Hâlid b. Yezîd’in (ö. 85/704) önceleri en nefret ettiği insanlar olarak andığı Zübeyr evladını, aynı büyük sahâbî Zübeyr b. Avvâm’ın

28 Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1777, 1779.

29 Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 57-58.

30 Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 58.

31 Serpil Altuntek, “Aile ve Akrabalık”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 19 Ekim 2023.

32 Muhammed ‘Alî Sâbûnî, *Şübühât ve ebâtil havle te’addüdi zevcâti’r-Rasil*, 1980, 13-32.

[radiyallâhu anh (ö. 36/656)] kızı Remle ile evlendikten sonra insanların en sevimlileri olarak sayması konuya diğer bir örnek olarak sunulabilir.³³

2.1. Ailenin Kuruluşu ve Temel Yapıtaşları

Ailenin kuruluşu, nikah akdinin gerçekleşmesine dayanmaktadır. İslam dininin hukuki boyutu ile ilgilenen fıkıh diğer hukuk sistemlerinden bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Bunlardan birisi, medeni hukukun bir dalı olan aile hukukuna biçilen uhrevi nitelikli ibadet yönüdür. Diğer bir deyişle, İslam hukukuna göre nikah, sadece cinsel istekleri karşılamak amacıyla yapılan bir anlaşma değildir. Bazı Hanefî fakihlerin eserlerinde aile hukukunu ilgilendiren konulara hemen ibadet bahislerini tamamladıktan sonra yer vermeleri, onların nikahı ve dolayısıyla aileyi salt sözleşme olarak görmediklerinin dışı vurumudur.³⁴

İslam hukuku terimi olarak nikahın kurucu unsuru, ayrınıtıda bazı farklar olmasına rağmen, erkek ve kadından oluşan evlilik sözleşmesinin taraflarıdır. Onların bu yöndeki karşılıklı müspet iradelerini ortaya koymaları ise bunun nişanesi olarak düşünülmektedir.³⁵ Ancak nikah, sadece iki bireyi birbirine bağlamakla kalmaz. Zira hayatlarını birleştiren bu bireyler de esasında toplumun, başka amaçlarla kurulan, diğer gruplarının

33 Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdi, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, ed. Yâsîn Muhammed Sevvâs (Dimaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2005), 248.

34 Örneğin Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâ'i'u's-sanâ'i'* başlığına sahip meşhur eserinde şu konu tertibini esas almaktadır. Hac konuları ile tamamladığı ibadetler bölümünün akabinde doğrudan nikah ile devam etmektedir. Bk. Alâüddîn Ebü Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/307.

35 Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, 3/317; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2004), 3/32; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, *Minhâcü'l-tâlibîn*, thk. Muhammed Tâhir Şa'bân (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005), 374-375; Ebü İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmîni ed-Dimaşki İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (Kuveyt: Rakâiz, 2021), 7/421.

birer üyesidir. Bu özelliğine binaen ihtiyaçların ve gereksinimlerin hâkim olduğu değil de dinin, erdemlerin hâkim olduğu ailelerde yetişen bireyler, sağlıklı bir toplumun inşası için son derece önemlidir. Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) evlenecek olanlara diğer tarafın dindarlığını ve güzel ahlakını dikkate almalarını tavsiye etmesi³⁶ aynı noktayı son derece açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İlâhî kelâm, erkek ve kadının bir bütünün iki yarısını oluşturduğunu, ancak bir araya geldiklerinde tam olduklarını; bunun da yaratılıştan geldiğini beyan etmektedir.³⁷ Ailenin erkek ve kadının bir araya gelmesi ile kurulacağı, insan tabiatına uygun birlikteliğin ancak bu şekilde gerçekleşeceği, sadece İslam dininin öngörüsü değildir. Aksine bütün semavi dinler, bu kabul üzerinde birleşmektedir.³⁸ Bunun yanında evin içerisinde ve idaresinde kimin daha etkili taraf olduğu noktasında toplumlarda ve kültürlerde farklı uygulamalar bulunmaktadır.³⁹ Ancak kurulan yeni yuvayı dışarıdan gelecek tehlikelere karşı erkek korurken ailenin varlığını devam ettirmesini sağlayan taraf ise kadındır. Zira karşılıklı sözler ile temeli atılan aile, daha ziyade kadının merhamet ve şefkat vasıfları ile kalıcılık kazanmaktadır.⁴⁰ Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine verilen üç hurmadan ikisini çocuklarına verdikten sonra kendisi için ayırdığı hurmayı da ikiye bölerek tekrar çocuklarına pay eden kadının merhamet hasletine yaptığı vurgu,⁴¹ kadının aileyi ayakta tutan rolünün ifadesidir. Müslüman nesillerin ilk yetiştiricisi olan annenin yavrusuna beslediği muhabbet ve ona duyduğu merhamet duygularına işaretleri daha pek çok hadis metninde

36 Buhârî, *el-Câmi 'u s-sahîh*, "Nikâh", 15; Müslim, *el-Câmi 'u s-sahîh*, "Nikâh", 54.

37 Bk. Rûm, 30/20-21; Hucurât, 49/13.

38 Mehmet Âkif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-199.

39 Aydın, "Aile", 2/196-199.

40 Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlak*, 500-501.

41 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, ed. Semîr b. Emin Züheyrî (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1998), 51.

bulmak mümkündür. Nasıl bütün varlıklar, yokluğun karanlığından varlık sahnesine çıkmak için Allah Teâlâ'nın onları var etmesine muhtaç ise varlığının devamı için de yine O'nun rahmet ve merhametine muhtaçtır. Aynı şekilde annesinden doğmakla dünyaya gelen bir yavru, hayatta kalabilmek için bütün acizliği ile annesinin ona göstereceği ilgiye muhtaçtır. İşte yavrusunu emziren annenin şefkatinin Allah Teâlâ'nın rahmetinde kaynağını bulduğunu tasvir eden hadis buna örnektir.⁴²

Burada, özet bir şekilde de olsa, bütün tezlerini kutsalî inkâr, insan iradesinin üzerinde başka bir otorite tanımama üzerine kuran modern söyleme değinmek gerekmektedir. Kutsala savaş açan modern dünya düşüncesinin, yaratıcı iradenin karşısına diktiği “insan” ve “özgür irade” anlayışı ile dayatılan “öğrenilen cinsiyet” ve “cinsel özgürlük” zararlıları inanan bireyin, dolayısıyla Müslüman aile yapısının helakine sebep olacaktır.⁴³ Söz gelimi Pilcher'in, “cinsiyet ve cinsiyet eşitsizliği” hakkındaki kuramları irdelediği çalışmasında dini temelli hiçbir açıklama bulmak mümkün değildir.⁴⁴ Kuramlar ya biyolojik ya toplumsal ya da bu ikisinin karması bir nitelik göstermektedir. İnsanın yaratılışında cinsiyet bellidir, bunun dışında kalanlar ise ya biyolojik ya da psikolojik olarak tedavi edilmesi gereken birer hastalıktır.⁴⁵ Henüz kendi gerçekliğini tanımadığı savunulan bir çocuğun kendisi için takdir edilen cinsiyeti inkâr etmesi, erkek veya kız olmak arasında seçim özgürlüğüne sahip olduğu öne sürülmesi nasıl bir akıl tutulmasının tezahürüdür! Oysa insanı dünyaya halifesi olarak gönderen⁴⁶ Allah Teâlâ'nın aynı cinsin iki farklı türü olan

42 Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Edeb”, 18; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Tevbe”, 21, 22.

43 Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2021), 103, 140-146.

44 Jane Pilcher, “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizlikleri Üzerine Açıklamalar”, çev. Günseli Altaylar, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, ed. Anthony Giddens (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 109-114.

45 Nevzat Tarhan, “Cinsel Kimlikler Doğuştan mı Edimsel mi?” (15 Temmuz 2023).

46 Bk. Bakara, 2/30; Sâd, 38/26.

erkek ve kadın şeklinde iki tür belirlemiş ve her birine farklı görevler yüklemiştir.⁴⁷ Varlık alemi zıtlıkların bir arada bulunması ile vücuda gelen ikili örüntü örnekleri ile doludur. Örneğin bir günü oluşturan gece ve gündüzün varoluşsal ayrılığını tayin eden ilahi irade onların farklı işlevlerle donatılmasını zorunlu kılmaktadır. Gündüz, mahlukatın çalışıp rızkını kazanması için aydınlık, gece ise yeni güne hazırlanacak güce kavuşmak için gerekli istirahati sağlayacak şekilde karanlıktır.⁴⁸ Kulluk görevi ile muhatap olan insanın iki ayrı tezahürü olan erkek ve kadın arasında da vazife bakımından benzer farklılıklar bulunması fıtrata uygun olan şekildir.⁴⁹ Hayat-ı tayyibe⁵⁰ de bu görevler ayrılığını kabul ederek çalışan erkek ve kadının dayanışmasında saklıdır. Bunun aksine, erkek ve kadın kendilerine yönelen vazifeleri yerine getirmez, birbirlerinin alanlarına tecavüz ederlerse hayat-ı tayyibe yerini karmaşaya ve kavgaya bırakacaktır.⁵¹ Bu olumsuz tabloya neden olacak girişimler hem âyette⁵² hem de hadiste⁵³ yasaklanmıştır. Çağımızın cinsiyet temelli problemleri, bu ilahi iradeye karşı duruştan kaynaklanmaktadır.

2.2. Aileye Verilen Değer ve Aileyi Korumaya Matuf Düzenlemeler

Hısım, akraba olmak denildiğinde ilk olarak akla gelen kan ve soy bağıdır. Ancak insanlar sadece bu iki bağ ile birbirine bağlanmamaktadır. İnsanları birbirine akraba kılan diğer bir neden evliliktir. Nikah akdi ile kişiler, adına sıhriyet denilen bir tür akrabalıkla bağlanırlar. Kur'ân-ı Kerîm'de insan türünün devamının erkek ve kadın cinslerinin birleşimi ile gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Ayrıca farklı özelliklere sahip bireyler ile

47 Bk. Âl-i İmrân, 3/36; Leyl, 92/3-4.

48 Bk. Yunus, 10/67.

49 Bk. Rûm, 30/21.

50 Bk. Nahl, 16/97.

51 Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlak*, 420-438; Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, 140-202.

52 Bk. Nisâ, 4/32.

53 Bk. Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Libâs", 62.

aile kurulduğu gibi farklı grupların kaynaşması şeklinde cemi-yetin genişlemesinde de pek çok hikmetler bulunduğu işaret edilmektedir. Her insanda olduğu gibi her toplumda birtakım faziletlerin bulunmasının doğal olduğuna dikkat çekildikten sonra gerçek üstünlüğün farkındalıkla kulluğun gereğini yapmakta gizlendiğine vurgu yapılmaktadır.⁵⁴

İlk insandan sonra neslin devamının erkek ve kadının meşru birlikteliğine bağlanması ve daha öncesinde birbirine yabancı olan bu iki insanın tanışıp kaynaşmaları için kalplerine sevginin yerleştirilmesi bir yaratıcının varlığının göstergesi olarak sayılmaktadır.⁵⁵ Şâfiî fakih Mâverdi (ö. 450/1058), tâbiîn âlimlerinden Hasan-ı Basri'nin (ö. 110/728) Rûm suresinin 21. âyetinde geçen “meveddet” kelimesini nikah, “rahmet” kelimesini ise çocuk şeklinde tevil ettiğini belirtmektedir.⁵⁶

Toplumun temel yapı taşı olan ailenin korunması için bireylere iffetin güzelliği gösterilerek dinin esaslarına uygun bir hayat tarzı öğütlenmiştir. Öyle ki iffet hem âyetlerde hem de hadislerde çokça konu edilmiştir. Burada Kur'ân üslubunda iki yaklaşım dikkati çekmektedir. İlki, iffetin kâmil imanın göstergeleri arasında sayılmasıdır.⁵⁷ Diğeri ise iffetsizliğin en büyük tezahürü olan zina⁵⁸ suçunun diğer yasaklar içerisindeki konumlandırılmasıdır. Zira bazı yerlerde Allah Teâlâ'ya şirk koşmak ve haksız yere bir cana kıymanın hemen peşinde dile getirilmektedir.⁵⁹

Ailenin oturduğu sağlıklı zeminin muhafazası için bireylere bazı görevler yüklenirken ailenin zarar görmesine neden olacak suçlar ve bunlar için öngörülen cezalar da belirlenmiştir. Buna

54 Bk. Hucurât, 49/13.

55 Bk. Rûm, 30/20-21.

56 Mâverdi, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 247.

57 Bk. Mü'minûn, 23/5; Ahzâb, 33/35.

58 Zina, meşru bir nedene dayanmaksızın kişinin kendi iradesi ile gerçekleştirdiği yasak cinsel ilişki anlamında bir fıkhi terimdir. Bk. Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *et-Ta'rifât*, ed. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2018), 184; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, 622.

59 Bk. Furkân, 25/68.

göre can gibi namus da bütün ilahi öğretiler tarafından dokunulmazlığı kabul edilen temel haklar arasında yer almaktadır.⁶⁰

Evliliğin devamı için öngörülen şartlar arasında eşlerin aile hayatının gereklerine riayet etmeleri, iffeti zedeleyecek davranışlardan uzak durmaları yer almaktadır.⁶¹ Yine insanın yaratılışına uygun olan yegâne birlikteliğin erkek ve kadın arasında gerçekleşeceği vurgulanırken bunun dışındaki yakınlaşmaların fitratın dışında olduğu ifade edilmektedir.⁶² Eşlerin iffetsiz davranışları, meşru olmayan ilişkileri İslam hukuku nazarında suç olarak kabul edilmiş ve uygun düşecek yaptırımlarla cezalandırılmıştır. Bu noktada suç esnasında kişinin muhsan⁶³ olması suçu hafifletici değil tam tersine ağırlaştırıcı bir gerekçe kabul edilmiş ve cezası recm⁶⁴ olarak tespit edilmiştir.⁶⁵ Zina suçunun failinin muhsan olmaması durumunda ise halka açık bir şekilde yüz sopa cezasına çarptırılması,⁶⁶ bu cezanın yanında suçlunun bir de yurdundan sürülmesi,⁶⁷ İslam dininin evliliğe ve aileye attığı değeri ortaya koymaktadır. İffet nasıl erdemler arasında sayılmış ve teşvik edilmiş ise olumsuz olan iffetsizlik suçları yasağa konu edilmiş, çiğnenmesi halinde daima cezalandırılmıştır.

İnsanın akıl dünyasını, azalarıyla yaptıklarını düzenleyen din, onun kalp ve vicdan sahasını ihmal etmemiştir. Ailenin hangi

60 Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî Gazzâlî, *el-Müstasfâ fi 'ilmi'l-usûl*, ed. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2011), 1/478; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Girmâtî Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2008), 2/307.

61 Bk. Nisâ, 4/25.

62 Bk. A'râf, 7/80-81.

63 İhsan, iffetli ve evli olmak şeklinde anlaşılmasının yanında İslam ceza hukukunda bazı ilave şartları dahi içinde barındıran hukuki bir terimdir. Bk. Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 69; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 236.

64 Recm, muhsan olarak zina suçunu işlediği sabit olan kişinin özel bir şekil şartına uyarak taşlanarak öldürülmesi anlamındaki hukuki terimdir. Bk. Mutarrizî, *el-Muğrib*, 204; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 476.

65 Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 9/36; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/217-219; Nevevî, *Minhâcü'l-tâlibîn*, 295; İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, 9/449.

66 Bk. Nûr, 24/2.

67 Bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahih*, ed. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), "Hudûd", 11.

temeller üzerine kurulması gerektiğine işaret edilmiş, dünya ve ahiret saadetini elde etmesini sağlayacak noktalar dikkatine sunulmuştur. Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) dört özelliğine binaen bir kadınla nikahlanılacağı hakkındaki hadisini uzunca açıklayan Mâverdî, nikah akdinin temel amacının, iffeti kazanmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Hadiste mezkûr dört nitelik arasındaki dindarlığın, en kalıcı surette ülfetin elde edilmesine yardım edeceğini söylemektedir. Cinsel arzuların merkeze alınmasının ise insana yakışmayan, onu hayvana yaklaştıran çirkin bir hal olduğunu ifade etmektedir.⁶⁸

Ailenin temeli atılırken erkeğin kadına “denk” olma şartının aranması, nikahlanan eşlere belirli hak ve ödevlerin yüklenmesi, verdikleri ahdin kalıcı olmasına, muhabbet ve sadakatle birbirlerine bağlanmalarına yönelik tedbirlerdir. İddia edilenin aksine adalet her bireye eşit haklar ve ödevler öngörülmesi değildir. Adalet, her bireye sunulan hakla, yüklenen ödev arasındaki dengedir.⁶⁹ Basit bir örnek vermek gerekirse bir inşaatta çalışmak için birisi genç ve güçlü diğeri yaşlı ve güçsüz iki işçiye 50 kg çuval yüklenmesi eşitliği sağlasa da adil değildir. Zira bu eşit yükler genç işçiye çok hafif gelirken ihtiyar işçiyi olabildiğince zorlayacaktır. Hak ve mükellefiyet arasında kurulacak denge, adaletin tesisidir. Zira yaradılıştan erkek ve kadın cinslerinin farklılığı, buna uygun düşecek meziyetlerle donanmaları ilahi hikmete dayanmaktadır.⁷⁰ Dolayısıyla erkek ve kadın birbirine eş olmasa da eşdeğerlidir.⁷¹ Yoksa aile, işlevselci sosyolojik kuramda olduğu gibi,⁷² salt varlıklarını devam ettirmek ve karşılıklı gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulan bir kurum değildir. Evet, aileyi

68 Konu hakkında ayrıntılı izah ve tahliller için bk. Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn*, 247-259.

69 Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, 147-150.

70 Bk. Bakara, 2/228; Nisâ, 4/34.

71 Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, 386.

72 F. Beylü Dikeçligil, “Aile Sosyolojisi”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (Erişim 19 Ekim 2023).

oluşturan bireylerin ihtiyaçlarının yapı içerisinde karşılandığı inkâr edilemez. Fakat yüce bir gayeye matuf olarak yaratılmış olan insanın kuracağı ailenin temelinde de sadece biyolojik ve fizyolojik nedenler bulunmamalıdır.

Sonuç

Modern dünya insana, kendi isteklerini ve özgürlüğünü öncelmesini sunmaktadır. Tabir yerinde ise hevasını ilah edinmesini istemektedir. Ancak İslam, yaratılışın temel gayesinin “kulluğun gereğini yerine getirmek” olduğunu haber vermektedir. Abdiyet, hayatı bütünüyle bu bilince göre şekillendirmekte saklıdır.

Aile hayatı, bu kulluk bilinci ile düzenlenme gereğinden varestedir. Zira her insan önce bir kuldür, sonra bir anne, bir baba, bir evlattır. İnsan kâinatın zübdesi olduğu gibi aile de İslam ahkamı ile âbâd olacak dünya düzeninin küçük bir modelini ortaya koymaktadır. İslam dininin hâkimiyetinde dindar bireylerin yetiştirildiği, onlarla vücuda gelecek hakların teslim edildiği bir nizamın ilk adımlarıdır. Bu özelliği İslami aileyi diğer birlikteliklerden ayıran en temel niteliktir. Aile ya üyeleri için hayat-ı tayyibeyi temin vesilesi olacak ya da ahiret hayatının tarlası olan dünyayı onlara zindan edecektir.

Bugünün Müslüman bireyinin ödevi, din karşıtı özgürlükçü modern söylemin tehlikelerine karşı uyanık olmak ve Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnetine uygun geleneksel bir ailenin nasıl inşa edileceği şuuruna tekrar kavuşmak olmalıdır. Zira dinin büyük günahlar arasında saydığı iffetsiz yaşam tarzları, bireylerin kendi seçimleri ile yönedikleri birer hak olarak öne sürülmektedir. Halbuki Kur'an, bu sapkınlıkların asırlar önce bir topluluğun toptan helak edilmesinin nedenini teşkil ettiğini haber vermektedir. Dünya ve ahiret saadetini amaçlayan Müslüman bireylerin yetişeceği ilk mektep olan aile, modern çağda Müslümanlarının kimliklerini koruyacakları “son sığınak”

halini almıştır. Nebvî tasvirde aç bir insanın elindeki kuru ekmeği ısırpı bırakmadığı gibi her bir Müslümanın da ailenin temelini ve değerini kavrayıp sıkı sıkıya ona bağlanması gerekir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 11. Basım, 2019.
- Altuntek, Serpil. "Aile ve Akrabalık". *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 19 Ekim 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/aile_ve_akrabalik
- Aydın, Mehmet Âkif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. 10 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Edebü'l-müfred*. ed. Semîr b. Emîn Züheyrî. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1998.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh*. ed. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerîf Alî b. Muhammed b. Alî. *et-Ta'rîfât*. ed. Muhammed Abdurrahmân Maraşlî. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 4. Basım, 2018.
- Çetin, İsmail. *İttiba' Ehli Sünnete'dir*. Isparta: Dilara Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Çetin, İsmail. *Mufasssal Medeni Ahlak*. Isparta: Dilara Yayınları, Tashihli 3. Baskı., 1998.
- Dikeçligil, F. Beylü. "Aile Sosyolojisi". *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Erişim 19 Ekim 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/aile_sosyolojisi

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2013.
- Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-Ayn*. ed. Mehdî Mahzûmî - İbrâhîm Sâmerrâî. 8 Cilt. Dâru'l-Hilâl, ts.
- Gazzâlî, Hüccetülislâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Müstasfâ fî 'ilmi'l-usûl*. ed. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2011.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. ed. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. ed. İşâm Mûsâ Hâdî. Cübeyl: Dâru's-Siddîk, 2. Basım, 2014.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dımaşkî. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. 10 Cilt. Kuveyt: Rakâiz, 2021.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 11. Basım, 2021.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. ed. Yâsîn Muhammed Sevvâs. Dımaşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 2005.
- Mutarrizî, Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdiseyyid b. Alî el-Hârizmî. *el-Muğrib fî tertibi'l-Mu'rib*. thk. Celâl Asyûfî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.

- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahih*. ed. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1955.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Minhâcü't-tâlibîn*. thk. Muhammed Tâhir Şa'bân. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- Pilcher, Jane. "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizlikleri Üzerine Açıklamalar". çev. Günseli Altaylar. *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. ed. Anthony Giddens. 109-119. İstanbul: Say Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*. ed. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 5. Basım, 2011.
- Sâbûnî, Muhammed 'Alî. *Şübühât ve ebâtîl havle te'addüdi zevcâtî'r-Rasûl*, 1980.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gurnâtî. *el-Muvâfakât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2008.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. ed. Târik b. İvazullâh b. Muhammed Ebû Muâz - Abdülmuhsin b. İbrâhîm Hüseyinî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Tarhan, Nevzat. "Cinsel Kimlikler Doğuştan mı Edimsel mi?" 15 Temmuz 2023. Erişim 08 Kasım 2023. <https://www.nevzattarhan.com/cinsel-kimlikler-dogustan-mi-edimsel-mi.html>
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahih*. ed. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1996.
- Wensinck, Arent Jan vd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî*. 7 Cilt. Leiden: Brill, 1969.

DIYANET AİLE DERGİSİ'NİN İSLAM HUKUKU PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

(İLK 54 SAYI: Ocak 2019 - Haziran 2023)

Dr. Öğretim Üyesi Sümeyye Onuk DEMİRCİ¹

Giriş

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din konusunda toplumu aydınlatmak, sürekli bilgi üretmek, bilgiyi toplumla paylaşmak ve güncel sorunlar hakkında yerinde ve zamanında açıklama yapmak” temel ilke ve hedefiyle çeşitli faaliyetler göstermektedir. Bu amaca yönelik faaliyetlerin en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz basın-yayın faaliyetleridir.

Kuruluş tarihi olan 1924 tarihinde basılı yayın faaliyetlerine de başlayan Diyanet İşleri Başkanlığı, zaman içerisinde süreli yayın, sesli ve görüntülü yayın ile online yayınları da bu faaliyetlerine dahil ederek hizmetlerini geliştirmiş ve çeşitlendirmiştir.² Düzenli süreli yayın serüvenine 1962 yılında Diyanet Dergisi ile başlayan Başkanlık³, hâli hazırda Aylık Dergi, Çocuk Dergisi, Aile Dergisi, İlmi Dergi, Arapça İlmi Dergi ve Cim Dergisi olmak üzere altı farklı müstakil dergi ile devam etmektedir. Basılı yayın faaliyetleri arasında yer alan süreli yayıncılık alanı, süre-

1 Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
sumeyye.onuk@yalova.edu.tr – ORCID: 0000-0002-3278-2284

2 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayın faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Bulut, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yayın Faaliyetleri”, *İslamiyât* 4/1 (2001), 61-72; Lokman Arslan, “Dini İçerikli Dijital Yayıncılıkta Diyanet Tecrübesi ve Vizyonu”, *VIII. Dini Yayınlar Kongresi: Dijital Yayıncılık*, ed. Fatih Kurt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 291-308.

3 Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayın serüveni için bkz. Bulut, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yayın Faaliyetleri”, 64-65.

lilik arz etmesi ve basılmış kitaplara göre etki alanı daha geniş olması nedeniyle önemli bir yaygın din eğitimi alanıdır.⁴ Öte yandan toplumun nabzını tutma, gündem oluşturma ve günceli takip etme açısından da süreli yayınlar önem arz etmektedir. Bu önemlerine binaen bu araştırma, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayınları arasında yer alan Diyanet Aile Dergisi'ni mercek altına almaktadır. Diyanet Aile Dergisi, 2013 yılında Diyanet Aylık Dergi'nin eki olarak yayın hayatına başlamış, 2019 yılında ise ilk müstakil sayısını çıkarmıştır.

Bu çalışma, Diyanet Aile Dergisi'nin 2019 yılı Ocak ayında çıkan ilk müstakil sayısından 2023 yılı Haziran ayına kadarki 54 sayısını İslam Hukuku perspektifinden incelemektedir. Bu inceleme için öncelikle tüm sayılardaki yazılar taranarak içeriklerinden fikhî içerikli olabileceği düşünülenler listelenmiştir. Fikhî içerikli yazılar ifadesinden maksat fikhî konuları hak ve sorumluluklar bağlamında ele alan, fıkıh ilminin tanımında⁵ da yer aldığı üzere “hüküm” ile ilişkilendiren, kavramları fikhî terminolojiyle açıklayan veya bunlara, içeriğinin bir bölümünde yer veren yazılardır. Zira Diyanet Aile Dergisi'nde müstakil bir fıkıh köşesi yer almamakta, hatta neredeyse baştan sona fikhî dil ya da terminoloji ile kaleme alınan yazı bulunmamaktadır. Bu durum çalışmayı bir miktar güçleştirmekte, bir miktar da öznel hale getirmektedir. Zira incelenen yazılarda bakış açısına göre fıkıh ile irtibatı kurulabilecek noktalar bulunabilir. Bu hususta seçimimizi ve yöntemimizi baştan belirleyerek çalışmamızda karışıklık olmamasına dikkat ettik.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın süreli yayınlarına dair çeşitli çalışmalar yapılmış olup bunlar içerisinde Diyanet Aile Dergisi ile ilgili olanlar da bulunmaktadır. Bu araştırmayı mevzubahis çalışmalardan ayıran en temel nokta Diyanet Aile Dergisi'ni İs-

4 Salih Aybey, “Diyanet Aile Dergisi'nin Aile Bireylerinin Din Eğitimine Katkısı Açısından Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 58/1 (2022), 361.

5 İlm-i fikh mesâilî şer'iyeye-i ameliyye-yi bilmektir (Mecelle md. 1).

lam Hukuku perspektifiyle incelemesidir. Dergi daha önce bu açıdan incelenmemiş, yapılan çalışmalar çoğunlukla Din Eğitimi bağlamında kalmıştır. Bu araştırmada öncelikle Diyanet Aile Dergisi'nin içeriğine dair bilgi verilmekte, sonrasında dergi İslam Hukuku açısından incelenmekte, bu bağlamda ilgili olabilecek köşeler ve yazılar listelenerek genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Diyanet Aile Dergisi Hakkında Genel Bilgiler

Diyanet Aile Dergisi, 2013 yılında Diyanet Aylık Dergi'nin ücretsiz eki olarak yayın hayatına başlamıştır. Başlangıçta iki ayda bir 32 sayfa ile çıkan dergi, 2014 yılından itibaren ayda bir 48 sayfa ile çıkmaya başlamıştır. 2016 yılında içerik zenginleştirilerek sayfa sayısı 60'a çıkarılmış ancak hâlâ ek olarak verilmeye devam etmiştir. 2019 yılından itibaren ise Diyanet Aile Dergisi müstakil bir dergi olarak her ay 80 sayfa⁶ yayınlanmaya başlamış ve hâlen de bu şekilde yayınlanmaya devam etmektedir. Müstakil olarak yayınlanmaya başladığı tarihten itibaren dergiye ayrıca sayı numarası da verilerek 2019 Ocak yayını 1 numaralı sayıyla çıkarılmıştır.⁷ Dergi hâli hazırda Başkanlık sitesinden online olarak erişime de açık bulunmaktadır.⁸

Diyanet Aile Dergisi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı adına sahibi ve yayın yönetmeni 2013-2017 yılları arasında Doç. Dr. Yüksel Salman, 2019-2023 (Mart) yılları arasında Doç. Dr. Fatih Kurt, 2023 yılı Nisan ayından itibaren ise Cafer Tayyar Doymaz'dır. Derginin sorumlu yazı işleri müdürü 2013-2018 (Şubat) yılları arasında Dr. Faruk Görgülü iken 2018 (Mart)- 2022 (Ocak) yılları

6 Diyanet Aile Dergisi müstakil olarak yayımlandıktan sonra sadece 2021 yılı Mart ayında 57 sayfa olarak yayınlanmış, Takdim kısmında sebebiyle ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

7 Bzk. Aybey, "Diyanet Aile Dergisi'nin Aile Bireylerinin Din Eğitimine Katkısı Açısından Değerlendirilmesi", 366.

8 Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://dergi.diyamet.gov.tr/indexarsiv.php> (Erişim Ekim 2023).

arasında Dr. Elif Arslan, 2022 yılından itibaren ise Dr. Lamia Levent Abul'dur.

Sadece ilk sayıda “Başlarken” yazısını Dr. Yüksel Salman kaleme alırken sonraki sayılarda sorumlu yazı işleri müdürleri editör sıfatıyla “Editörden” ya da “Takdim” başlığı⁹ ile derginin ana konusu ve içeriğine dair bilgiler sunmakta, tebrik-taziye gibi o aya ait önemli bir olay varsa onları anmaktadırlar.

İlk sayıda “Başlarken” başlıklı takdim yazısıyla Dr. Yüksel Salman derginin amacını “yuvalarımızın birer cennet bahçesi, çocuklarımızın da dünya ve ahiret mutluluğumuz ve “göz aydınlığı”mız olmasına mütevazı bir katkı sağlamak” şeklinde ifade etmiş, günümüzde aile problemlerinde görülen artış üzerine aile temalı bir dergi çıkarılmasının ihtiyaç olduğunu belirtmiş, öte yandan ailenin bütün fertlerinin derginin hedef kitlesinde olduğunu vurgulamıştır.¹⁰

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez de ilk sayıda yer alan “Niçin Aile” başlıklı yazısındaki şu ifadeleriyle yine derginin amacına ve hedef kitlesine işaret etmiştir: “Temelinde körelen vicdanların, nasırlaşan kalplerin ve yitirilen insafın yattığı bu olumsuzluklarla, aileyle ilgili güçlü değerlerimiz sayesinde başa çıkacağımız inancındayız. Bu inançla, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, değişen dünya şartlarında aile konularını ele alacak, aile değerlerine vurgu yapacak, aileyi bir bütün olarak gören ve onun bütün fertlerinin kendisini bulabileceği bir aile eki çıkarmayı görev olarak addettik.”¹¹

Tüm bunlardan hareketle derginin ailenin bütün fertlerine yönelik çıkarıldığını ve amacının aile ile ilgili konuları ele alarak

9 Derginin 2013 Mart tarihli yayınından 2015 Şubat tarihli yayınına kadar “Editörden” başlığı kullanılırken 2015 Mart tarihli yayınından itibaren “Takdim” başlığı kullanılmaktadır.

10 Yüksel Salman, “Başlarken”, *Diyanet Aile Dergisi* 1 (Ocak 2013), 1.

11 Mehmet Görmez, “Niçin Aile?”, *Diyanet Aile Dergisi* 1 (Ocak 2013), 5.

güncel sorunlara ışık tutmak, aile değerlerini vurgulayarak mutlu ailelerin oluşuma katkı sağlamak olduğu söylenebilir.

2. Diyanet Aile Dergisinin İçeriğine Dair

İslâmî bir bakış açısıyla aile ve toplum hayatını ele alan Diyanet Aile Dergisi, dinî bilgilerin ve ahlâkî değerlerin yanı sıra kültür, sanat, edebiyat, akliyat, sağlık ve psikoloji gibi birçok farklı alana da yer vererek zengin bir içerik sunmaktadır. Dergi her ay farklı bir konuyla okurlarının karşısına çıkmakta, derginin içeriğinde de genel itibarıyla bu temaya uygun yazılar yer almaktadır. Bir sonraki başlıkta da değinileceği üzere bu konular dinî, ahlâkî ve ailevî temalar içermektedir. Bunun yanı sıra dinî gün ve geceler genel itibarıyla anılmakta, her zaman ana konu düzeyinde olmasa da çoğunlukla içerikte bir şekilde yer almaktadır. Ayrıca milli bayramlar, özel gün-hafta ve aylarla ilgili konulara da çoğunlukla derginin bir köşesinde temas edilmektedir. Dergi toplumsal ve güncel meselelere değinmekle¹² gündemi takip etmekte, akıcı üslubu ve ilgi çekici içeriğiyle de hedef kitlesine ulaşmaktadır.

Diyanet Aile Dergisi'nde, aile ile ilgili yazıların pek çoğunun aile ve sosyal araştırma uzmanı, psikolog, aile terapisti, akademisyen, eğitimci gibi uzman kişiler tarafından, hâkezâ dinî içerikli yazıların da uzmanlarınca kaleme alınmış olması yazıların bilimsel değerini de göstermektedir.¹³

12 Takip eden ilgili sayılarda Ayasofya'nın ibadete açılışının, Koronavirüs salgınının, Maraş merkezli depremin ele alınması, TOGG Ceo'su ile yapılan söyleşi, aynı şekilde kazandıkları zaferlerin akabinde Milli Okçu Mete Gazoz ile, Milli Ampute Futbol Takım kaptanı ile yapılan söyleşiler derginin günceli takip ettiğine örnek gösterilebilir.

13 Bkz. Mustafa Bayar, "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 460.

2.1 Derginin Ana Konuları:

Diyanet Aile Dergisi, her ay farklı bir konuyu ana başlık olarak seçmektedir. Bu başlıklar daha ziyade aileyi ayakta tutacak ahlâkî değerlerle ilgili olmakla birlikte bazen güncel meselelerle bazen de o aya veya içeriğindeki herhangi özel bir güne ait konularla ilgili olabilmektedir.

Diyanet Aile Dergisi'nin ana konularının yer aldığı Tablo 1'de de görüleceği üzere hicrî takvimden Ramazan ve Mevlid kandili ana tema düzeyinde ele alınmakta; milâdî takvimden Ekim ayı içerisinde yer alan Camiler ve Din Görevlileri Haftası, Mayıs ayı içerisinde yer alan Engelliler Haftası ile Aile Haftası, Haziran ayı içerisinde yer alan Babalar Günü, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Beraberlik Günü, Eylül ayı içerisinde Eğitim-Öğretim Haftası ana başlık düzeyinde işlenmektedir. Bunun dışında Mültecilik, İslamofobi, Sosyal Medya gibi güncel konular da ana başlığa taşınabilmektedir. Doğrudan fikhî içerikli ana tema ise yok denecek kadar azdır.

TABLO 1: Diyanet Aile Dergisi'nin Ana Konuları

	2019	2020	2021	2022	2023
Ocak	Günümüz Dünyasında Bir Sığınak: Aile	Baki Kalan Salih Ameller	İrkçılığın Yeni Maskesi: İslamofobi	Umut Var Yeis Yok	Ailenin İyilik Zeminini: İhsan
Şubat	Allah'ın Emaneti, Ailenin Göz Bebeği	Zorunlu Misafirlik: Mülteci Olmak	Adan Z'ye Bağımlılık	Kardeşliği Bitiren Haset	Yeninin Çehresi
Mart	Hayatı Sade Yaşamak	Sosyal Medya ve Değişen Değerler	Zaaf Avcılığı: Popüler Kültür	Komşuluk: İyiliğe Açılan Kapı	Asr-ı Saadet Bugüne Ne Söyler?
Nisan	Zamanın Hakkını Vermek	Sorumluluklarımız ve Ramazan	Nebevi Miras: Her Can İçin Merhamet	Kişilikte Uyum ve Denge Açısından Doğruluk ve Dürüstlük	Ramazan: Yardımlaşarak Daha Güzel

Mayıs	Vakit Her Daim İyilik Vaktidir	Kalbin Bayramı	Öze Dönüş	Engelsiz Yaşam	Zor Zamanlarda Aile Olmak
Haziran	Baba Olmak	Hızın ve Hazzın Esiri Olmamak	Mescid-i Aksa'ya Kandil Olmak	Bu Dünya Bizim	Evlad Olma Sorumluluğu
Temmuz	İstismar Edilmemek İçin Doğru Bilgi	Maske Değiştiren Din İstismarı	Çağları Aşan Yoksunluk: Yetimlik	Bilgi Ahlakı	Din Adına Konuşurken Dikkat
Ağustos	Medya Okuryazarlığı	Ergenlik	Hayat Kesintisiz İmtihan	Yozlaşmadan Uzlaşmak	Vatan Sevgisi ve Tarih Bilinci
Eylül	Eğitimde İlk Adım	Geçmişten Geleceğe Köprü: Tarih Şuuru	Güzel Ahlakın Özü: Edep ve Haya	Çocuk Yetiştirmede Denge	Yeni Nesil Şiddet: Dijital Zorbalık
Ekim	Cami ve Aile	Değerler Eğitiminde Hz. Peygamber Örneği	Bir Yaşam Tarzı Olarak VEFA	İki Müstesna Değer CAMİ VE AİLE	Geldi Geçti Ömrüm Benim
Kasım	Ailede İstişare	Değişen Algılar ve Mahremiyet Bilinci	Yeni Nesil Hurafeler	Zan: Kalbe Ekilen Şüpheler	Öfke Kontrolü
Aralık	Hayatı Helal Kılmak	Toplumsal Duyarlılık ve Kadınlar	Sosyal Ağlara Tüneyen Şeffaf Kötülük	Müminin Miracı Namaz	Zamanda Bir Nokta: An

2.2. Dergide Yer Alan Köşeler ve İçerikleri:

Diyanet Aile Dergisi, içerisinde 23-27 köşe barındırmaktadır. Tablo 2'de görüleceği üzere yıllara göre bu sayının arttığı ya da azaldığı olmakta, köşelerin isimleri değişebilmekte veya köşelerin sıralamasında takdim-tehirler yapılabilmektedir. Bu köşelerden 17 tanesi derginin müstakil olarak yayınlandığı 2019 yılından itibaren dergide yer almaktadır: Pencere, Bir Ayet Bir Yorum, Hadislerle Aile, Kahve Molası, Biz-Bize, Ailece, Kalbe Dokunan Hikayeler, Söyleşi, Hayatın İçinden, Yol Gezerin Notları, Kitaplık, Kültür-Sanat, Bir Nefes Sıhhat, Geçmiş Zaman Olur Ki, Sahabe Hayatları, Akliyat, Bulmaca.

Derginin başında editörün içerik hakkında bilgi verdiği, dini ve millî bayramları, önemli gün ve geceleri kutladığı, önemli bir sosyal olay olmuşsa ona atıfta bulunduğu “Takdim” yazısı bulunmaktadır. Sonrasında yer alan köşe isimleri içeriklerine dair ipuçları da vermektedir.¹⁴

TABLO 2: Diyanet Aile Dergisi Köşe İsimleri (2019-2023)

	2019	2020	2021	2022	2023
Pencere	✓	✓	✓	✓	✓
Bir Ayet Bir Yorum	✓ (yeni)	✓	✓	✓	✓
Hadislerle Aile	✓ (yeni)	✓	✓	✓	✓
Kahve Molası	✓	✓	✓	✓	✓ (Adı Değişiyor: Bi Kahve)
Biz-Bize	✓	✓	✓	✓	✓
Ailece	✓	✓	✓	✓	✓
Kalbe Dokunan Hikayeler	✓	✓	✓	✓	✓
Çocuğum Büyürken	✓	✓	✓	✓	X
Sandık İçi	X	X	✓ (yeni)	✓	X
Birkaç İyi Fikir	✓	✓	X	X	X
Söyleşi	✓	✓	✓	✓	✓
Varlık Aynası	X	X	X	✓ (yeni)	✓
Yuvamı Kurarken	X	X	X	X	✓ (yeni)
Ters Köşe	✓	X	X	X	X
Alametifarika	X	✓ (yeni)	✓	(Temmuzdan itibaren yok)	X
Günce	✓ (yeni)	✓	✓	X	X
Bakış Açısı	✓	✓	X	X	X
Hayatın İçinden	✓	✓	✓	✓	✓
Portre	✓ (yeni)	✓ (Adı Değişiyor: Onu Konuşalım)	✓	✓	X

14 Daha fazla bilgi için bkz. Aysel Hacıömeroğlu, *Diyanet Aile Dergisi'nin Değerler Açısından İncelenmesi* (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 38-42; Aybey, “Diyanet Aile Dergisi'nin Aile Bireylerinin Din Eğitimine Katkısı Açısından Değerlendirilmesi”, 366-367.

Kırkambar	✓	✓	X	X	X
Yol Gezerin Notları	✓	✓ (Adı Değişiyor: Gezi Notları)	✓	✓	✓
Medeniyetimiz Münevver Kadınları	X	X	X	X	✓ (yeni)
İyiliği Konuşalım	X	X	X	X	✓ (yeni)
Söz Uçar	✓	X	X	X	X
Kitaplık	✓	✓	✓	✓	✓
Kültür Sanat	✓	✓	✓	✓	✓
Ezelden Kalma Mektuplar	X	X	X	X	✓ (yeni)
Gurbetten	X	X	X	✓ (yeni)	X
Bir Nefes Sıhhat	✓	✓	✓	✓	✓
Geçmiş Zaman Olur Ki	✓	✓	✓	✓	✓
Yeşil Alan	X	X	✓ (yeni)	✓	✓
Atalar Ne Söyler	✓	✓	✓	X	X
Sahabe Hayatları	✓	✓ (Adı Değişiyor: Ashâb-ı Suffe)	✓	✓ (Adı Değişiyor: Hâne-i Enbiyâ)	✓
Akliyat	✓	✓	✓	✓	✓
Bulmaca	✓	✓	✓	✓	✓
İsimsiz (Edebî yazıların yer aldığı köşe)	✓	X	X	X	X

3. Diyanet Aile Dergisinde Yer Alan Fıkhi İçerikli Yazılar

Diyanet Aile Dergisi, özelde aileyi genelde toplumu din yönünden aydınlatmayı, insanların sahih dinî bilgiye ulaşmasını sağlamayı amaçları arasına katmakta, bu vesileyle bünyesinde doğrudan dinî içerikli köşe ve yazılara yer vermektedir. Dergide müstakil tefsir ve hadis köşeleri yer almakla birlikte müstakil bir fıkıh köşesi yer almamaktadır. Her ne kadar bu ve başka bölümler fıkıhla ilgili kimi konuları içerse de Müslümanın günlük hayatını doğrudan ilgilendiren fıkıh ilmiyle ilgili müstakil bir köşenin bulunmaması dergi ve amaçları açısından bir eksiklik

sayılabilir. Öte yandan derginin ana temasını ve başlığını oluşturan konular arasında da doğrudan fikhî temalara birkaç sayı dışında¹⁵ rastlanmamaktadır.

Dergide doğrudan fıkıhla ilgili bir köşenin bulunmaması sebebiyle araştırmamızı diğer bölümlere yönlendirerek bu bölümlerdeki fikhî içerikli yazıları inceledik. Bu bağlamda “Pencere”, “Bir Ayet Bir Yorum”, “Hadislerle Aile”, “Yuvamı Kurarken”, “Biz bize”, “Varlık Aynası” köşelerinde fikhî içerikli yazıların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra nadiren de olsa “Kitaplık” bölümünde fıkıhla ilgili kitaplar tanıtılmakta, “Portre” bölümünde fikhî yönü olan kişilere yer verilmektedir. Tablo 3’te yıllara ve aylara göre fikhî içerikli yazıların yer aldığı bu bölümler gösterilmektedir.

Fikhî içerikli yazılar ifadesiyle fikhî konuları hak ve sorumluluklar bağlamında ele alan, fıkıh ilminin tanımında da yer aldığı üzere “hüküm” ile ilişkilendiren, kavramları fikhî terminolojiyle açıklayan veya bunlara içeriğinin bir bölümünde yer veren yazılar kastedilmektedir. Zira baştan sona fikhî dil ya da terminoloji ile kaleme alınan yazı yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte konu olarak fikhî olsa da içeriğinde, yukarıda bahsedilen özelliklere yer vermeyen yazılar buraya dahil edilmemiştir. Ahkam ayeti ya da ahkam hadisini başlık olarak alan ancak içerikte fikhî dil kullanmayan yazılar¹⁶ her ne kadar azınlıkta olsa da bu duruma çarpıcı bir örnek olarak gösterilebilir.

15 Tablo 1’de de görüleceği üzere 54 sayı içerisinde sadece “Hayatı Helal Kılmak”, “Sorumluluklarımız ve Ramazan”, “Müminin Miracı Namaz”, “Ramazan: Yardımlaşarak Daha Güzel” başlığı taşıyan 4 sayı fikhî tema taşımaktadır.

16 “Bir Ayet Bir Yorum” köşesinden misal için bkz. *Diyanet Aile Dergisi* 40 (Nisan 2022) 18-19; 47 (Kasım 2022) 18-19; “Hadislerle Aile” köşesinden misal için bkz. *Diyanet Aile Dergisi* 26 (Şubat 2021) 14-15.

TABLO 3: Fıkhî İçerikli Yazıların Yer Aldığı Köşeler (2019-2023)

	2019	2020	2021	2022	2023
Ocak	X	Hadislerle Aile	X	Hadislerle Aile	Bir Ayet Bir Yorum
Şubat	X	Hadislerle Aile	X	Hadislerle Aile	X
Mart	Hadislerle Aile	Biz bize	Hadislerle Aile	1) Pencere 2) Bir Ayet Bir Yorum	Yuvamı Kurarken
Nisan	X	1) Pencere 2) Bir Ayet Bir Yorum 3) Biz bize	Bir Ayet Bir Yorum	Biz bize	1) Pencere 2) Yuvamı Kurarken
Mayıs	1) Hadislerle Aile 2) Biz bize	1) Hadislerle Aile 2) Onu Konuşalım	Kitaplık	1) Bir Ayet Bir Yorum 2) Biz bize	Kitaplık
Haziran	X	X	Hadislerle Aile	Pencere	1) Pencere 2) Bir Ayet Bir Yorum 3) Yuvamı Kurarken
Temmuz	X	Hadislerle Aile	1) Bir Ayet Bir Yorum 2) Hadislerle Aile	1) Hadislerle Aile 2) Varlık Aynası	
Ağustos	Bir Ayet Bir Yorum	Biz bize	Kitaplık	X	
Eylül	1) Hadislerle Aile 2) Kitaplık	Hadislerle Aile	X	X	
Ekim	1) Bir Ayet Bir Yorum 2) Hadislerle Aile	X	X	X	
Kasım	1) Bir Ayet Bir Yorum 2) Biz bize	1) Bir Ayet Bir Yorum 2) Hadislerle Aile	X	X	
Aralık	1) Pencere (2 yazı) 2) Bir Ayet Bir Yorum	Hadislerle Aile	Onu Konuşalım	1) Pencere 2) Bir Ayet Bir Yorum 3) Varlık Aynası	
TOPLAM: 56 Yazı	13 Yazı	14 Yazı	8 Yazı	13 Yazı	8 Yazı (6 sayı)

Bu çalışmada Tablo 3'te de görüleceği üzere fıkhî içerikli olduğu düşünülen¹⁷ 56 yazı incelemeye alınmıştır. Bu yazılar

17 Bu sayı farklı değerlendirmelere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu çalışmada temel alınan kriterler makale içerisinde zikredilmiştir.

doğrudan fikhî bir anlatım ya da tamamıyla fikhî bir içerikü sunmamaktadır. Alt başlıkta bu yazıların fikhî içerik barındıran kısımları vurgulanacak olup yazının geneli hakkında bilgi verilmeyecektir. Buna göre bu yazıları ve yer aldığı bölümleri şu şekilde daha detaylı incelemek mümkündür:

3.1. Pencere

Derginin ana temasına dair yazıların dinî ve ailevi ekseninde ele alındığı bölümdür. Derginin ilk köşesi olan “Pencere”de birden çok yazı yer alabilmektedir. Bu yazılar genellikle vaaz üslubuyla kaleme alınmakta olup nadiren fikhî içerik barındırmaktadır. Bu bölümde yer alan sekiz fikhî içerikli yazıyı şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. **“Hayatı Helal Kılmak”**¹⁸: Aynı başlıkla çıkan dergi bu bölümünde helal, haram ve mubah kavramlarına yer vererek Allah’ın sınırlarını ele alınmakta, helal rızık kazanmayı özellikle vurgulamaktadır.
2. **“Uzmanına Sorduk”**¹⁹: “Hayatı Helal Kılmak” sayısının ikinci yazısında konu helal-haram duyarlılığı ile ilgili sorular ekseninde uzmanına sorularak işlenmektedir.
3. **“Sorumluluklarımız ve Ramazan”**²⁰: Aynı başlıkla çıkan dergi bu bölümünde Ramazan ayındaki sorumluluklara değinmektedir.
4. **“Uzmanına Sorduk”**²¹: Derginin ana konusu olan komşuluk fikhî açıdan ele alınmış ve soru-cevap üslubuyla komşuluk hukukuna değinilmiştir.

18 Lamia Levent Abul, *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 4-9.

19 Muhlis Akar, *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 10-11.

20 Sedide Akbulut, *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 5-9.

21 Gülsüm Soydan, *Diyanet Aile Dergisi* 39 (Mart 2022), 10-11.

5. **“Uzmanına Sorduk”**²²: Çevre bilincinin işlendiği sayının bu bölümünde çevreye ve doğaya karşı olan sorumluluklarımız soru-cevap üslubuyla ele alınmaktadır.
6. **Uzmanına Sorduk**²³: “Müminin Miracı Namaz” ana temasıyla çıkan sayının bu bölümünde namaz konusu soru-cevap üslubu içerisinde ibadet yönüyle ele alınmakta, ailelerde cemaat ve namaz konusu işlenmekte, çocuklara ibadet alışkanlığının kazandırılması meselesine değinilmektedir.
7. **“Ramazan Yardımlaşarak Daha Güzel”**²⁴: Ramazan ayı münasebetiyle “Ramazan Yardımlaşarak Daha Güzel” başlığıyla çıkan dergi, aynı başlığı “Pencere”ye de taşıyarak bu bölümde zekât, oruç gibi ibadetlerden bahsetmekte, 6 Şubat 2023’te Ülkemizde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli deprem dolayısıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışma meselesine Ramazan üzerinden vurgu yapmaktadır.
8. **“Evlat Olma Sorumluluğu”**²⁵: Haziran ayı münasebetiyle “Evlat Olma Sorumluluğu” başlığını çıkan dergi, “Pencere”de de aynı başlıkla çocukların hem hayattayken hem de öldükten sonra ebeveynine karşı olan sorumluluklarına yer vermekte, anne-baba yaşlandığında onların bakımının güzelce yerine getirilmesi, anne-babaya itaat, bu itaatin sınırları ve istisnaları gibi konuları ele alınmaktadır.

3.2. Bir Ayet Bir Yorum

Adından da anlaşılacağı üzere bu bölümde, derginin ana temasıyla ilgili olarak seçilen bir ayet ekseninde yazılar kaleme alınmaktadır. Bölüm bir tefsir köşesini andırmakla birlikte kimi zaman ele aldığı ayetlerin içeriği sebebiyle fikhî meselelere de

22 Hüseyin Derin, *Diyanet Aile Dergisi* 42 (Haziran 2022), 10-11.

23 Hamza Aktaş, *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 10-13.

24 Burhan İşliyen, *Diyanet Aile Dergisi* 52 (Nisan 2023), 5-9.

25 Esmâ Güner, *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 5-9.

temas edilmektedir. Bunu her zaman ahkâm ayetleriyle ilişkilendirmek isabetli olmamaktadır, zira kimi zaman ahkâm ayeti fikhî bir zeminde işlenmemekte buna karşılık kimi zaman da ahkâm içermeyen bir ayet fıkıh ile irtibatlandırılarak işlenebilmektedir. Ne şekilde olursa olsun kaleme alınan yazılar bütünüyle fikhî bir dil ya da içerik sunmamaktadır. Tüm bu noktalara dikkat çektikten sonra fikhî içerik barındıran yazı başlıklarını ve odak edindikleri ayetleri şöyle sıralamak mümkündür²⁶:

1. Kurban Rabbe Yaklaşmaya Yönelik Bir Adımın Adıdır²⁷

“Onların etleri ve kanları asla Allah’a ulaşmaz. Fakat O’na sizin takvanız (Allah’a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah’ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele.” (Hac, 22/37)

2. Namaz Kulluğun İzharıdır²⁸

“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı biliyor.” (Ankebût, 29/45)

3. Şûrâ Sûresinin Işığında İstişarenin Önemi²⁹

“Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızaktan başkaları için harcarlar.” (Şûrâ, 42/38)

4. Ticarete Helal Haram Hassasiyeti³⁰

“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.” (Nisa 4/29)

26 Yazıların başlıkları ve ele aldıkları ayetler, içeriğe dair bilgi verdiği için bu bölümde içerik ile ilgili bir değerlendirme yapılmayacaktır. “Hadislerle Aile” bölümü de benzer şekilde ele alınacaktır.

27 Mehmet Ünal, *Diyanet Aile Dergisi* 8 (Ağustos 2019), 12-13.

28 Davut Ağbal, *Diyanet Aile Dergisi* 10 (Ekim 2019), 12-13.

29 Sema Çelem, *Diyanet Aile Dergisi* 11 (Kasım 2019), 12-13.

30 Mustafa Çakır, *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 12-13.

5. Ramazan ve İrade Eğitimi³¹

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’an’ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık sizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, sizi doğru yola iletmesine karşı Allah’ın ululuğunu dile getirmeniz ve umulur ki şükredersiniz diye (uygun hükümler gönderiyor).” (Bakara, 2/185)

6. Değişen Değerler ve Mahremiyet³²

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü bazı zanlar günahdır. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.” (Hucurât, 49/12)

7. Kur’an’ın İndirildiği Ay: Ramazan³³

“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’an’ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun...” (Bakara 2/185)

8. Yetimler³⁴

“... Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzelten ile bozanı bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.” (Bakara 2/220)

31 Bayram Köseoğlu, *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 12-13.

32 Sema Çelem, *Diyanet Aile Dergisi* 23 (Kasım 2020), 12-13.

33 Mustafa Mehmetoğlu, *Diyanet Aile Dergisi* 28 (Nisan 2021), 14-15.

34 Sema Çelem, *Diyanet Aile Dergisi* 31 (Temmuz 2021), 12-13.

9. Komşuya İyi Davranın³⁵

“Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın. Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi asla sevmez.” (Nisa 4/36)

10. Onlara Zorluk Yoktur³⁶

“Gözü görmeyene zorlama yoktur, topala zorlama yoktur, hastaya zorlama yoktur. Kim Allah ve Resulünün sözlerini dinlerse onları, altından ırmaklar akan cennetlere sokar; kim de yüz çevirirse onu acı bir şekilde cezalandırır.” (Fetih 48/17)

11. Ailede Namaz³⁷

“Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol...” (Tâhâ, 20/132)

12. Önce Aileye İhsan³⁸

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmrân 3/134)

13. Evrensel Vefa Borcu: Ana Baba Hakkı³⁹

“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu!...” (Ahkâf, 46/15)

3.3. Hadislerle Aile

Bu bölümde derginin ana temasıyla uyumlu bir hadis etrafında yazılar kaleme alınmaktadır. “Bir Ayet Bir Yorum” köşesi ile ilgili zikredilen hususlar burada da geçerli olup yazılar esas

35 Ayşe Meydanoğlu, *Diyanet Aile Dergisi* 39 (Mart 2022), 16-17.

36 Mustafa Mehmetoğlu, *Diyanet Aile Dergisi* 41 (Mayıs 2022), 14-15.

37 Ferda Yıldırım, *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 16-17.

38 Mehmet Reşat Şavlı, *Diyanet Aile Dergisi* 49 (Ocak 2023), 16-17.

39 Mehmet Bağcıvan, *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 16-17.

itibariyle fıkhi bir zeminde işlenmemektedir. Buna göre fıkhi içerik barındıran yazı başlıklarını ve odak edindikleri hadisleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Yardımlaşmada Ölçü ve Denge⁴⁰

“Veren el üstündür. Vermeye, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla. Annene, babana, kız kardeşine ve erkek kardeşine yardım et; sonra da yakınlık durumuna göre devam et.” (Nesâî, Zekât, 51)

2. En Güzel Sadaka⁴¹

“Kişinin, ailesi için yaptığı harcama sadakadır.” (Buhârî, Meğâzî, 12)

3. Allah'ın Emaneti Kadınlar⁴²

“Allah'ın hanım kullarına vurmayın!... (Bu gece) Muhammed'in eşlerine pek çok kadın geldi. Hepsi de kocalarından şikâyetçiydi. Bu adamlar sizin hayırlılarınız değillerdir!” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 41-42)

4. Ana Baba Cennetin İki Kapısı⁴³

“Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak kapılardan birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmıştır” (Tirmizî, Birr, 3)

5. Haramlardan ve Mekruhlardan Kaçınmak⁴⁴

“Aziz ve Celîl olan Allah, annelere saygısızlık etmeyi, kız çocuklarını diri diri gömmeyi, keyfi emir ve yasaklar koymayı size haram kılmıştır. Sizin için de üç şeyi çirkin görmüştür: Dedi-kodu, çok soru sormak ve malı zayi etmek!” (Müslim, Akdiye, 12)

6. Yetimlere Karşı Sorumluluklarımız⁴⁵

“Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında

40 Fatma Kızıl, *Diyanet Aile Dergisi* 3 (Mart 2019), 14-15.

41 Emine Demil, *Diyanet Aile Dergisi* 5 (Mayıs 2019), 14-15.

42 Ayşe Gültekin, *Diyanet Aile Dergisi* 9 (Eylül 2019), 14-15.

43 Bahattin Akbaş, *Diyanet Aile Dergisi* 10 (Ekim 2019), 14-15.

44 Ayşe Gültekin, *Diyanet Aile Dergisi* 13 (Ocak 2020), 14-15.

45 Ayşe Gültekin, *Diyanet Aile Dergisi* 14 (Şubat 2020), 14-15.

en kötü ev ise içinde kendisine kötü davranılan yetimin bulunduğu evdir.” (İbn Mâce, Edeb, 6)

7. Cennetin Müjdecisi: Üç Kız Evlat⁴⁶

“Kim üç kız çocuğunun geçimini sağlar, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, cennet onundur!” (Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121)

8. Kadın ve Mescit⁴⁷

“Allah’ın kadın kullarının Allah’ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın.” (Müslim, Salât, 136)

9. Göz Aydınlığı Evlatlarımız Arasında Adalet⁴⁸

“Allah’tan sakının ve çocuklarınız arasında âdil olun.” (Buhârî, Hibe, 13)

10. Aile Efradının İhmali Vebal Getirir⁴⁹

“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.” (Ebû Dâvûd, Zekât, 45)

11. Huzur ve Bereket Vesilesi Selam⁵⁰

“Yavrum! Ailenin yanına girdiğin zaman selam ver. Bu, sana ve ev halkına bereket olur.” (Tirmizî, İsti’zân, 10)

12. Nesep Bağı⁵¹

“Kim göz göre göre çocuğunu(n kendisine ait olduğunu) inkâr ederse (kıyamet günü) Allah da onu rahmetinden uzaklaştırır ve gelmiş geçmiş herkesin önünde rezil eder.” (Ebû Dâvûd, Talâk, 28-29)

13. Mükellefiyeti Kaldıran Hususlar⁵²

“Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, akıl hastalığına duçar olandan, akli başına gelin-

46 Fatma Betül Altıntaş, *Diyanet Aile Dergisi* 17 (Mayıs 2020), 14-15.

47 Hacer Ayaz, *Diyanet Aile Dergisi* 19 (Temmuz 2020), 14-15.

48 Hacer Ayaz, *Diyanet Aile Dergisi* 21 (Eylül 2020), 14-15.

49 Hacer Ayaz, *Diyanet Aile Dergisi* 23 (Kasım 2020), 14-15.

50 Hacer Ayaz, *Diyanet Aile Dergisi* 24 (Aralık 2020), 14-15.

51 Ayşe Sağlam, *Diyanet Aile Dergisi* 27 (Mart 2021), 14-15.

52 Ayşe Sağlam, *Diyanet Aile Dergisi* 30 (Haziran 2021), 14-15.

ceye kadar ve ergenlik çağına gelinceye kadar çocuktan.” (Ebû Dâvûd, Hudûd, 17)

14. Adaletin En Küçük Vatani Aile⁵³

“...Sana iyi davranmaları senin çocukların üzerindeki hakkındır, aynı şekilde çocuklar arasında adil davranman da onların senin üzerindeki hakkıdır.” (Ebû Dâvûd, Buyû’, 86)

15. Cami Cemaati Olarak Kadınlar⁵⁴

“Bazen kıraati uzatma niyetiyle namaza başlıyorum da bir çocuğun ağlayışını duyunca annesinin onun ağlamasıyla ne çok tedirgin olduğumu bildiğimden namazımı hafif kıldırıyorum.” (Buhârî, Ezân, 65)

16. Çocukların Hakkı Var⁵⁵

“Çocuğunun senin üzerinde hakkı var!” (Müslim, Sıyâm, 183)

17. Çocuk Nimetinin Şükrü: Akîka⁵⁶

“Resulüllah (s.a.s), torunu Hasan için akîka olarak bir koyun kurban etti ve kızına ‘Ey Fâtıma, onun başını tıraş et ve saçının ağırlığı kadar gümüşü sadaka olarak ver.’ buyurdu.” (Tirmizî, Edâhî, 19)

3.4. Biz bize

Ailede dini hayatla ilgili genellikle güncel konuların yer aldığı bu bölümdeki yazıların küçük bir kısmı fikhî içerik de sunmaktadır. Ancak bu yazılar da fikhî bir üsluptan ziyade sohbet üslubuyla kaleme alınmaktadır. İçeriğinde fikhî kavramlara yahut konulara yer verilen yedi yazıyı, başlığı ve fikhî içeriğiyle şu şekilde sıralamak mümkündür:

53 Ebru Adıyaman, *Diyanet Aile Dergisi* 31 (Temmuz 2021), 14-15.

54 Ayşe Gültekin, *Diyanet Aile Dergisi* 37 (Ocak 2022), 18-19.

55 Emine Erdoğan Marsak, *Diyanet Aile Dergisi* 38 (Şubat 2022), 18-19.

56 Ayşe Gültekin, *Diyanet Aile Dergisi* 43 (Temmuz 2022), 18-19.

1. **“Dirlik Soluğu: Oruç ve Ramazan”**⁵⁷: Orucun ibadet boyutundan ziyade maneviyatından bahsedilmektedir fakat konu itibariyle fıkıhla irtibatı bulunmaktadır.
2. **“Sosyal Hayatın Temeli Olarak Aile ve Nikah Bağının Önemi”**⁵⁸: Evlilikte eşler arası denklik, velinin rolü, rızanın önemi gibi fikhî içerikli konulara değinilmektedir.
3. **“Ailede Sorumluluk Paylaşımı”**⁵⁹: Yazı fikhî bir dil kullanılsa da aile içi sorumluluklara değinmesi bakımından fikhî içerik barındırmaktadır.
4. **“Damarlarda Akan Süt”**⁶⁰: Konu annelik-süt ilişkisi bakımından duygusal bir girişle başlasa da fikhî bir anlatımla devam etmektedir. Yazıda süt akrabalığının oluşumundan, süt bağı sebebiyle evlenilmesi haram olan kişilerden, süt annenin sorumluluklarından bahsedilmektedir.
5. **“Vakfe Süreli, Tavaf Sürekli”**⁶¹: İçeriği daha ziyade haccın maneviyatı ve anlamı ile ilgili olmakla birlikte “vakfe”, “tavaf” gibi fikhî kavramlara yer vermektedir.
6. **“Zekât: Aile Boyu Arınma”**⁶²: Zekât daha ziyade arınma boyutuyla ele alınsa da zekâtın farziyeti gibi meselelere de değinilmektedir.
7. **“Aile Değerleri”**⁶³: Yazı aile fertlerinin görev ve sorumluluklarına, bu sorumlulukların ibadet bilinciyle yapılması gerekliliğine değinmektedir.

3.5. Yuvamı Kurarken

2023 yılından itibaren dergide yer alan köşe, evliliğe adım atacak kişilere rehberlik etmeyi hedeflemekte ve bununla ilgili yazılara yer

57 Kübra Arslan, *Diyanet Aile Dergisi* 5 (Mayıs 2019), 22-23.

58 Fatma Güner, *Diyanet Aile Dergisi* 11 (Kasım 2019), 20-21.

59 Nimet Keseli Ustabaşı, *Diyanet Aile Dergisi* 15 (Mart 2020), 20-21.

60 Gülsüm Soydan, *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 18-21.

61 Çağfer Karadaş, *Diyanet Aile Dergisi* 20 (Ağustos 2020), 18-21.

62 Gülsüm Soydan, *Diyanet Aile Dergisi* 40 (Nisan 2022), 26-27.

63 Bahattin Akbaş, *Diyanet Aile Dergisi* 41 (Mayıs 2022), 20-21.

vermektedir. Bu bağlamda ele alınan üç yazı fikhî içerik barındırmaktadır. “Eşimi Seçerken” başlıklı yazıda⁶⁴ evlilikte denklik, gönül rızası gibi meselelere; “Nişanlılık: Evliliğe Hazırlık” başlıklı yazıda⁶⁵ nişanlılığın fikhî statüsüne ve bu süreçte taraflar arası hak ve sorumluluklara, tarafların koruması gereken sınırlara; “Nikah: Sağlam Söz” başlıklı yazıda⁶⁶ ise nikahın hukukî yapısına, nikah akdinin kuruluşuna, nikahta izin-rıza dengesinin önemine değinilmektedir.

3.6. Varlık Aynası:

Bölüm esasında varlık ekseninde insanı ve insana dair konuları ele almakta, ele aldığı konuları ahlâkî ve felsefî zeminde işleyerek fıtrata ve metafiziğe de değinmektedir. Dinî kavram ve konuları felsefî ve mantıkî bir bakış açısıyla meselenin özüne inerek değerlendiren bölüm yazılarından özellikle iki tanesinin içeriğinde fikhî kavram ve hükümlere de yer verilmektedir. Bunlardan biri “Asil-Vekil İlişkisi” başlıklı yazı⁶⁷ iken bir diğeri “Kurucu Bağ: Niyet” başlıklı⁶⁸ yazıdır. “Asil-Vekil İlişkisi” başlıklı yazı fikhî terminolojiyle asil ve vekil kavramlarını tanımlamakta, vekilin yapabileceği ve yapamayacağı şeylere değinmektedir. “Kurucu Bağ: Niyet” başlıklı yazı ise derginin ana teması olan “namaz” başta olmak üzere ibadetler ile niyet arasındaki ilişkiye değinmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki her ne kadar bu yazıların içeriğinde fikhî terminoloji bulunsa da konular fıkıh ekseninde gelişmemekte, bölümün amacına uygun bir şekilde işlenmektedir.

3.7. Onu Konuşalım

2020 yılına kadar adı “Portre” olan, 2020-2022 yılları arasında “Onu Konuşalım” şeklinde değışen ve nihayet 2023 yılında kal-

64 Zehra Tuncel, *Diyanet Aile Dergisi* 51(Mart 2023), 38-41.

65 Zehra Tuncel, *Diyanet Aile Dergisi* 52 (Nisan 2023), 40-43.

66 Sena Uçar Taş, *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 38-41.

67 Ali Necip Erdoğan, *Diyanet Aile Dergisi* 43 (Temmuz 2022), 42-45.

68 Ali Necip Erdoğan, *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 40-43.

dırılan bu köşede örnek bir şahsiyetin tanıtımına yer verilmektedir. Bölümde çoğunlukla edebî, musiki, felsefî yönleriyle öne çıkmış kişiler tanıtılmakta, din âlimleri azınlıkta kalmaktadır. Fikhî yönü bulunan ya da tanıtım içerisinde fikhî yönüne temas edilen iki âlim dikkati çekmektedir. Bunlardan biri Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki⁶⁹ iken diğeri Hak Dini Kur'an Dili aldı meşhur tefsirin müellifi Elmalılı Hamdi Yazır'dır⁷⁰.

3.8. Kitaplık

Bu bölümde kitap tanıtımlarına yer verilmektedir. 2019 yılında ikisi⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından, biri de başka herhangi bir yayınevinden çıkan toplam üç kitap tanıtılırken 2020 yılından itibaren sadece Diyanet İşleri Başkanlığından çıkan tek kitap tanıtılmaktadır. 2019 yılından itibaren tanıtılan kitaplar arasında içeriği tamamıyla ya da çoğunlukla fıkıhla ilgili olan⁷² ve hepsi Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkan toplam dört kitap yer almaktadır:

1. Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar (Eylül, 2019, sy. 9, s. 62)
2. Aile: Sıkça Sorulanlar (Mayıs, 2021, sy. 29, s. 80)
3. Engelliler İlmihali (Ağustos, 2021, sy. 32, s. 80)
4. Müslümanların Helal Haram Duyarlılığı (Mayıs, 2023, sy. 53, s. 80)

69 Mehmet Bulut, *Diyanet Aile Dergisi* 17 (Mayıs 2020), 48-49.

70 Tahsin Görgün, *Diyanet Aile Dergisi* 36 (Aralık 2021), 49-51.

71 Bu kitaplardan biri çocuk edebiyatından, biri de yetişkin edebiyatından seçilmektedir.

72 Bu bölümlerde birden çok yazar tarafından kaleme alınan kolektif kitaplar da yer almaktadır. Bu kitapların içerisinde fıkıhla ilgili yazılar olabilmektedir ancak bunlar araştırma dışında tutulmuş, konusu bütünüyle fıkıhla ilgili olan kitaplara yer verilmiştir.

Değerlendirme

Diyaret Aile Dergisi'nin ilk 54 sayısında mezkûr 8 köşede fıkıh ile irtibatı kurulabilecek toplam 56 yazı tespit edilebilmiştir. Bunlardan 17 tanesi "Hadislerle Aile" köşesinde, 13 tanesi "Bir Ayet Bir Yorum" köşesinde, 8 tanesi "Pencere" köşesinde, 7 tanesi "Biz bize" köşesinde, 3 tanesi "Yuvamı Kurarken" köşesinde, 2 tanesi ise "Varlık Aynası" köşesinde yer almaktadır. Ayrıca "Kitaplık" köşesinde fıkıhla ilgili toplam 4 kitap tanıtılmakta, "Portre/Onu Tanıyalım" köşesinde fikhî yönü olan 2 âlime yer verilmektedir. Bu yazıların hadis ve tefsir köşelerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Ayrıca "Yuvamı Kurarken" köşesinin 2023 yılında dergiye eklendiği göz önüne alındığında 6 sayıda 3 yazının olması köşede fikhî içerikli yazılara ağırlık verildiğini göstermektedir. Fikhî içerikli yazıların aylara ve yıllara göre dağılımına bakıldığında; bazı aylar dergide fikhî içerikli yazıya yer verilmezken bazı aylar birden çok yazı yer alabilmektedir. Yıllık periyotta ise yazılar rakamsal olarak aşağı yukarı benzer dağılım göstermektedir. Diğer taraftan yazıların daha ziyade Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki uzmanlar ya da akademisyenler tarafından kaleme alındığı, içerik olarak sahih bilgiler sunduğu görülmektedir.

İncelenen yazılardan kitap tanıtımı ve biyografi dışında kalan 50 tanesinin konu dağılımına bakıldığında Tablo 4'te de görülebileceği üzere bunların aile ve ibadetler alanında yoğunlaştığı görülmektedir. İbadetlerle ilgili toplam 15 yazı bulunmakta olup bunların 5'i namaz, 5'i Ramazan/oruç, 3'ü zekât-sadaka, 1'i hac, 1'i kurban ile ilgilidir. Aile ile ilgili toplam 19 yazı bulunmakla birlikte bunların çoğunlukla aile içi hak ve sorumluluklar (13) hakkında olduğu, bunun dışında nikah ve hazırlık süreci (4), süt bağı (1), nesep (1) konularının da ele alındığı görülmektedir. Geri kalan yazılar; helal-haram (4), yetim hakkı (2), komşuluk hukuku (2), çevreye karşı sorumluluklarımız (1), mahremiyet (1),

selam (1), istişare (1), niyet (1) ve vekalet (1) konularıyla ilgilidir. Mezkûr 48 yazının fûru fıkıhla ilgisi açık biçimde görülürken mükellefiyeti etkileyen durumları ele alan kalan 2 yazı usûl-i fıkıh ile de ilişkilendirilebilir.

TABLO 4: Fikhî İçerikli Yazıların Konu Dağılımı

İbadetler	Namaz	5
	Ramazan/Oruç	5
	Zekât-Sadaka	3
	Hac	1
	Kurban	1
Aile Hukuku	Aile içi hak ve sorumluluklar	13
	Nikah ve hazırlık süreçleri	4
	Süt bağı	1
	Nesep	1
	Helaller-Haramlar	4
	Yetim hakkı	2
	Komşuluk hakkı	2
	Çevreye karşı sorumluluklarımız	1
	Mahremiyet	1
	Selam	1
	İstişare	1
	Niyet	1
	Vekâlet	1
Usûl-i fıkıh	Ehliyeti etkileyen durumlar	2
	Biyografi	2
	Kitap tanıtımı	4
TOPLAM		56

Sonuç

Din konusunda toplumu aydınlatmak, toplumun sahih dini bilgiye ulaşmasını sağlamak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasındadır. Başkanlığın bu görevi gerçekleştirirken başvurduğu gereçlerden biri de basın yayın faaliyetleridir. Bu faaliyetler içerisinde süreli yayınların da ayrı bir yeri ve önemi vardır. Zira süreli yayınlar, etki alanının genişliği, belirli periyodlarla ya-

ynlanması gibi sebeplerle daha geniş kitlelere ulaşabilmekte, süreklilik arz etmekte, kısmî tekrarlarla bilginin kalıcı hale gelmesini sağlamaktadır. Başkanlığın süreli yayınlar serüveni 1962 yılında Diyanet Dergi ile düzenli bir şekilde başlamıştır. Bu dergi 1991 yılında Diyanet Aylık Dergi ismini alarak hâlen aynı isimle yayımını sürdürmektedir. Çalışmamızın odağında yer alan Diyanet Aile Dergisi, 2013 yılında Diyanet Aylık Dergi'nin eki olarak çıkmaya başlamış, 2019 yılında ise müstakil ilk yayını gerçekleştirmiştir. Zamanla hacmi artan, içeriği genişleyen Diyanet Aile Dergisi, müstakil ilk sayısından itibaren 80 sayfa olarak yayınlanmaktadır. Tüm aile bireylerine ulaşabilmeyi hedefleyen derginin amacı, aile ile ilgili konuları ele alarak güncel sorunlara ışık tutmak, aile değerlerini vurgulayarak mutlu ailelerin oluşuma katkı sağlamaktır. Bu amaçla dergi, öncelikle aile ile ilgili dinî ve ahlâkî yazılara yer vermekte, bunun yanı sıra kültür-sanattan edebiyata, gezi notlarından sağlığa kadar geniş bir konu yelpazesi sunmaktadır. Her ay farklı bir konuyla okurlarını karşısına çıkan dergi, içeriğinde, alanında uzman kişilerce kaleme alınmış yazılara yer veren birçok dikkat çekici köşe barındırmakta, toplumsal ve güncel meselelere değinmekle gündemi takip etmekte, akıcı üslubu ve ilgi çekici muhtevasıyla hedef kitesine ulaşmaktadır.

Bu çalışmada Diyanet Aile Dergisi'nin Ocak 2019-Haziran 2023 yılları arasında yayınlanan ilk 54 sayısı fikhî perspektiften incelenmiştir. Dergide müstakil bir fıkıh köşesinin bulunmaması bazı güçlükleri beraberinde getirmiş olsa da bu güçlükler, tüm yazıların taranarak fikhî içerikli olanların listelenmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Fikhî içerikli yazılar ifadesiyle fikhî konuları hak ve sorumluluklar bağlamında ele alan, “hüküm” ile ilişkilendiren, kavramları fikhî terminolojiyle açıklayan veya bunlara içeriğinin bir bölümünde yer veren yazılar kastedilmektedir. Zira dergide baştan sona fikhî dil ya da terminoloji ile

kaleme alınan yazı yok denecek kadar azdır. Dergide doğrudan fıkıhla ilgili bir köşe bulunmamakla birlikte “Pencere”, “Bir Ayet Bir Yorum”, “Hadislerle Aile”, “Yuvamı Kurarken”, “Biz bize”, “Varlık Aynası” köşelerinde fikhî içerikli yazıların yer aldığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra nadiren de olsa “Kitaplık” bölümünde fıkıhla ilgili kitaplar tanıtılmakta, “Portre/Onu Tanıyalım” bölümünde fikhî yönü olan kişilere yer verilmektedir. İncelediğimiz 54 sayıda bahsi geçen 8 köşede fıkıh ile irtibatı kurulabilecek toplam 56 yazı tespit edilebilmiş, bu yazıların “Hadislerle Aile”, “Bir Ayet Bir Yorum” ve “Yuvamı Kurarken” köşelerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Dergi bünyesinden bazı aylar fikhî içerikli yazılara yer verilmezken bazı aylar birden çok yazıya yer verilebilmektedir. Yazıların yıllık periyoddaki dağılımları ise rakamsal olarak benzerlik göstermektedir. Yazıların konu dağılımlarına bakıldığında öncelikle aile hukuku alanında, sonrasında ibadetler alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Aile hukuku ile ilgili yazıların büyük çoğunluğu ise aile içi hak ve sorumlulukları ele almaktadır. Yazılar çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinden çalışan uzmanlar ya da akademisyenler tarafından kaleme alınmış olup sahih bir içerik sunmaktadır.

Diyanet Aile Dergisi’nde müstakil bir fıkıh köşesinin olmaması Diyanet İşleri Başkanlığı’nın genel ilkeleri ve Aile Dergisi’nin hedefleri dikkate alındığında bir eksiklik olarak görülebilir. Zira Başkanlığın Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarına gelen sorulardan/başvurulardan da anlaşılabilceği üzere toplumumuz, aile ile ilgili birçok fikhî konuyu merak etmekte, hatta bazen yanlış bilgilerle sahip olabilmektedir. Bu noktada derginin ulaşım kolaylığı ve kapsayıcılığı düşünüldüğünde bu tarz merak edilen fikhî konulara yer vermesi ve fikhî açıdan yanlışlıklar barındıran uygulamaların ya da düşüncelerin doğrularını aktarması beklenirdi. Derginin, Diyanet Aylık Dergi’nin eki olarak yayınladığı zamanlar, gerek Aylık Dergi’nin fikhî içerikli yazılara yer vermesi gerek Aile

Dergisi'nin ek olarak yayınlanması gibi sebeplerle bu durum fazla dikkat çekmeyebilirdi ancak Aile Dergisi müstakil olarak yayınlanmaya başladığı andan itibaren artık Aylık Dergi'den bağımsız düşünülmesi ve içeriğinin ona göre hazırlanması, en azından soru-cevap şeklinde de olsa fikhî bir köşeye yer verilmesi isabetli olurdu. Bu çalışma, dergiyi fikhî perspektiften incelemesinin yanı sıra araştırma sırasında karşılaştığı bu eksikliğe de dikkat çekmektedir. Diyanet Aile Dergisi'nin gerek mezkûr açıdan gerek başka açılardan müstakil dergi olmadan önceki durumu ile sonraki durumunun karşılaştırılması ve ana dergiyle ilişkisinin kurulması bir başka araştırma konusu olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Adıyaman, Ebru. 14. "Adaletin En Küçük Vatanı Aile". *Diyanet Aile Dergisi* 31 (Temmuz 2021), 14-15.
- Ağbal, Davut. "Namaz Kulluğun İzharıdır". *Diyanet Aile Dergisi* 10 (Ekim 2019), 12-13.
- Akar, Muhlis. "Uzmanına Sorduk". *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 10-11.
- Akbaş, Bahattin. "Aile Değerleri". *Diyanet Aile Dergisi* 41 (Mayıs 2022), 20-21.
- Akbaş, Bahattin. "Ana Baba Cennetin İki Kapısı". *Diyanet Aile Dergisi* 10 (Ekim 2019), 14-15.
- Akbulut, Sedide. "Sorumluluklarımız ve Ramazan". *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 5-9.
- Aktaş, Hamza. "Uzmanına Sorduk". *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 10-13.
- Altıntaş, Fatma Betül. "Cennetin Müjdecisi: Üç Kız Evlat". *Diyanet Aile Dergisi* 17 (Mayıs 2020), 14-15.
- Arslan, Kübra. "Dirlik Soluğu: Oruç ve Ramazan". *Diyanet Aile Dergisi* 5 (Mayıs 2019), 22-23.

- Arslan, Lokman. “Dini İçerikli Dijital Yayıncılıkta Diyanet Tecrübesi ve Vizyonu”. *VIII. Dini Yayınlar Kongresi: Dijital Yayıncılık*. ed. Fatih Kurt. 291-308. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.
- Ayaz, Hacer. “Aile Efradının İhmali Vebal Getirir”. *Diyanet Aile Dergisi* 23 (Kasım 2020), 14-15.
- Ayaz, Hacer. “Göz Aydınlığı Evlatlarımız Arasında Adalet”. *Diyanet Aile Dergisi* 21 (Eylül 2020), 14-15.
- Ayaz, Hacer. “Huzur ve Bereket Vesilesi Selam”. *Diyanet Aile Dergisi* 24 (Aralık 2020), 14-15.
- Ayaz, Hacer. “Kadın ve Mescit”. *Diyanet Aile Dergisi* 19 (Temmuz 2020), 14-15.
- Aybey, Salih. “Diyanet Aile Dergisi’nin Aile Bireylerinin Din Eğitime Katkısı Açısından Değerlendirilmesi”. *Diyanet İlmî Dergi* 58/1 (2022), 357-394.
- Bağcıvan, Mehmet. “Evensel Vefa Borcu: Ana Baba Hakkı”. *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 16-17.
- Bayar, Mustafa. “Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Süreli Yayın Hizmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (2015), 453-465.
- Bulut, Mehmet. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yayın Faaliyetleri”. *İslâmiyât* 4/1 (2001), 61-72.
- Bulut, Mehmet. “Onu Konuşalım: Ahmet Hamdi Akseki”. *Diyanet Aile Dergisi* 17 (Mayıs 2020), 48-49.
- Çakır, Mustafa. “Ticarette Helal Haram Hassasiyeti”. *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 12-13.
- Çelem, Sema. “Değişen Değerler ve Mahremiyet”. *Diyanet Aile Dergisi* 23 (Kasım 2020), 12-13.
- Çelem, Sema. “Şûrâ Süresinin Işığında İstişarenin Önemi”. *Diyanet Aile Dergisi* 11 (Kasım 2019), 12-13.
- Çelem, Sema. “Yetimler”. *Diyanet Aile Dergisi* 31 (Temmuz 2021), 12-13.
- Demil, Emine. “En Güzel Sadaka”. *Diyanet Aile Dergisi* 5 (Mayıs 2019), 14-15.
- Derin, Hüseyin. “Uzmanına Sorduk”. *Diyanet Aile Dergisi* 42 (Haziran 2022), 10-11.
- Erdoğan Marsak, Emine. “Çocukların Hakkı Var”. *Diyanet Aile Dergisi* 38 (Şubat 2022), 18-19.
- Erdoğan, Ali Necip. “Asil-Vekil İlişkisi”. *Diyanet Aile Dergisi* 43 (Temmuz 2022), 42-45.

- Erdoğan, Ali Necip. “Kurucu Bağ: Niyet”. *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 40-43.
- Görgün, Tahsin. “Onu Konuşalım: Elmalı M. Hamdi Yazın”. *Diyanet Aile Dergisi* 36 (Aralık 2021), 49-51.
- Görmez, Mehmet. “Niçin Aile?”. *Diyanet Aile Dergisi* 1 (Ocak 2013), 4-5.
- Gültekin, Ayşe. “Allah’ın Emaneti Kadınlar”. *Diyanet Aile Dergisi* 9 (Eylül 2019), 14-15.
- Gültekin, Ayşe. “Cami Cemaati Olarak Kadınlar”. *Diyanet Aile Dergisi* 37 (Ocak 2022), 18-19.
- Gültekin, Ayşe. “Çocuk Nimetinin Şükürü: Akıka”. *Diyanet Aile Dergisi* 43 (Temmuz 2022), 18-19.
- Gültekin, Ayşe. “Haramlardan ve Mekruhlerden Kaçınmak”. *Diyanet Aile Dergisi* 13 (Ocak 2020), 14-15.
- Gültekin, Ayşe. “Yetimlere Karşı Sorumluluklarımız”. *Diyanet Aile Dergisi* 14 (Şubat 2020), 14-15.
- Güner, Esmâ. “Evlâ Olma Sorumluluğu”. *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 5-9.
- Güner, Fatma. “Sosyal Hayatın Temeli Olarak Aile ve Nikah Bağının Önemi”. *Diyanet Aile Dergisi* 11 (Kasım 2019), 20-21.
- Hacıömeroğlu, Aysel. *Diyanet Aile Dergisi’nin Değerler Açısından İncelenmesi*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- İşliyen, Burhan. “Ramazan Yardımlaşarak Daha Güzel”. *Diyanet Aile Dergisi* 52 (Nisan 2023), 5-9.
- Karadaş, Çağfer. “Vakfe Süreli, Tavaf Sürekli”. *Diyanet Aile Dergisi* 20 (Ağustos 2020), 18-21.
- Keseli Ustabaşı, Nimet. “Ailede Sorumluluk Paylaşımı”. *Diyanet Aile Dergisi* 15 (Mart 2020), 20-21.
- Kızıl, Fatma. “Yardımlaşmada Ölçü ve Denge”. *Diyanet Aile Dergisi* 3 (Mart 2019), 14-15.
- Köseoğlu, Bayram. “Ramazan ve İrade Eğitimi”. *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 12-13.
- Levent Abul, Lamia. “Hayatı Helal Kılmak”. *Diyanet Aile Dergisi* 12 (Aralık 2019), 4-9.
- Mehmetoğlu, Mustafa. “Kur’an’ın İndirildiği Ay: Ramazan”. *Diyanet Aile Dergisi* 28 (Nisan 2021), 14-15.
- Mehmetoğlu, Mustafa. “Onlara Zorluk Yoktur”. *Diyanet Aile Dergisi* 41 (Mayıs 2022), 14-15.

- Meydanoğlu, Ayşe. “Komşuya İyi Davranın”. *Diyanet Aile Dergisi* 39 (Mart 2022), 16-17.
- Sağlam, Ayşe. “Mükellefiyeti Kaldıran Hususlar”. *Diyanet Aile Dergisi* 30 (Haziran 2021), 14-15.
- Sağlam, Ayşe. “Nesep Bağı”. *Diyanet Aile Dergisi* 27 (Mart 2021), 14-15.
- Salman, Yüksel. “Başlarken”. *Diyanet Aile Dergisi* 1 (Ocak 2013), 1.
- Soydan, Gülsüm. “Damarlarda Akan Süt”. *Diyanet Aile Dergisi* 16 (Nisan 2020), 18-21.
- Soydan, Gülsüm. “Uzmanına Sorduk”. *Diyanet Aile Dergisi* 39 (Mart 2022), 10-11.
- Soydan, Gülsüm. “Zekât: Aile Boyu Arınma”. *Diyanet Aile Dergisi* 40 (Nisan 2022), 26-27.
- Şavlı, Mehmet Reşat. “Önce Aileye İhsan”. *Diyanet Aile Dergisi* 49 (Ocak 2023), 16-17.
- Tuncel, Zehra. “Eşimi Seçerken”. *Diyanet Aile Dergisi* 51(Mart 2023), 38-41.
- Tuncel, Zehra. “Nişanlılık: Evliliğe Hazırlık”. *Diyanet Aile Dergisi* 52 (Nisan 2023), 40-43.
- Uçar Taş, Sena. “Nikah: Sağlam Söz”. *Diyanet Aile Dergisi* 54 (Haziran 2023), 38-41.
- Ünal, Mehmet. “Kurban Rabbe Yaklaşmaya Yönelik Bir Adımın Adıdır”. *Diyanet Aile Dergisi* 8 (Ağustos 2019), 12-13.
- Yıldırım, Ferda. “Ailemde Namaz”. *Diyanet Aile Dergisi* 48 (Aralık 2022), 16-17.

Sağlıklı ve güçlü toplumun bekasında, medeniyetin oluşturulmasında ve sonraki nesillere aktarılmasında aile kurumu önemli bir rol üstlenmektedir. Bu kurumun temeli, İslam Hukuku'na göre nikah akdiyle atılmaktadır. Bu bağlamda akdin kuruluşu, tarafların haklarının korunması ve gerekli durumlarda taraflar arasındaki birlikteliğin sağlıklı ve adaletli bir şekilde sonlandırılması gibi dinamik konu başlıkları İslam Hukuku'nun özel bir dalı olan İslam Aile Hukuku'na teslim edilmiştir.

Tarihin farklı dönemlerinde olduğu üzere, günümüzde de aile kurumu bir takım değişim ve dönüşümlerin eşiğindedir. Bu değişim aynı zamanda bazı soruların sorulmasını ve güncel meselelerin ele alınmasını gerekli hale getirmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda, mevcut çalışma gerek evlilik gerekse boşanma sürecine ilişkin güncel konuları içeren derleme bir eser olarak hazırlanmıştır. Kitapta yer alan ailenin inşası ve sonlandırılmasına ilişkin çalışmalar İslam Hukuku alanında uzman ve uzmanlaşmaya aday kıymetli yazarlarımız tarafından ortaya konmuştur. Yazarlarımızın destekleriyle birlikte çalışmanın, ailenin dini, toplumsal ve hukuki yapısına ilişkin ortaya konan literatüre mütevazı bir katkı sunması amaçlanmaktadır.

 hiperyayın

Sosyal medyada bizi takip edin: /hiperkitaptr /hiperkitaptr

Bu kitabı Hiperkitap dijital kütüphanesinden tam metin olarak görüntüleyebilirsiniz.